

Vreugd en Rust

gastvrije buitenplaats met een park van Zocher

Historisch Voorburg Jaargang 26 2020 nummer 1

Deel van Voorburg op de kaart van Kruikius, 1712.
Collectie Gerard Duijstestein

Omslag voorzijde: Het huis *Vreugd en Rust* gezien vanaf de Vliet over de vijver. Ansichtkaart, eerste kwart twintigste eeuw.
Collectie Anne Jacobs

Vreugd en Rust

gastvrije buitenplaats met een park van Zocher

Historisch Voorburg Jaargang 26 2020 nummer 1

	Van de redactie		3
1	Het levensverhaal van Vreugd en Rust en zijn eigenaren <i>De tien bouwstenen voor een gastvrije buitenplaats met boerderij, Zocherpark en moestuin</i>	Kees van der Leer	4
2	Gastvrij Vreugd en Rust <i>Van zomerverblijf tot restaurant</i>	Constance Scholten	108
3	Hertenkamp Vreugd en Rust <i>Van statussymbool naar kindervreugd</i>	Marie-Thérèse Ford-Claasen	148
4	Vreugd en Rust en architect J.D. Zocher junior <i>Van lappendeken tot fraaie parkcompositie</i>	Korneel Aschman	160
5	Het park Vreugd en Rust <i>Groen in het park</i>	Joost Heuvelink	170
	Noten		198
	Colofon		208

Woord vooraf

Enkele jaren geleden heeft de provincie Zuid-Holland een uitvoerig rapport laten opstellen over landgoederen en buitenplaatsen die door J.D. Zocher junior zijn ontworpen. Hieruit bleek dat sommige Zocher-kenmerken van *Vreugd en Rust* verloren zijn gegaan. Stichting ‘Mooi Voorburg’ heeft op verzoek van de gemeente Leidschendam-Voorburg daaromtrent initiatieven ontplooid. Tevens werd de Historische Vereniging Voorburg gevraagd de geschiedenis van deze buitenplaats en zijn bewoners te belichten. Dit boek is hiervan het resultaat. In samenwerking met Museum Swaensteyn is een tentoonstelling ingericht gewijd aan huis en park *Vreugd en Rust*. Daarvoor zijn geschilderde portretten van bewoners, onder andere de familie Groen van Prinsterer, met dank aan het Kabinet van de Koning, en schilderijen van Johan Antoni de Jonge in bruikleen ontvangen. Onze erkentelijkheid gaat uit naar de auteurs, de redactiecommissie en de vormgever van dit fraaie boek. Tevens zijn we dank verschuldigd aan de provincie Zuid-Holland, de gemeente Leidschendam-Voorburg en andere sponsors en de bruikleengevers. Wij vertrouwen erop dat u *Vreugd* zult beleven van het in alle *Rust* lezen van dit boek.

Frouwke J.R. de Boer, voorzitter stichting ‘Mooi Voorburg’ *Renier van Gelooven*, voorzitter Historische Vereniging Voorburg

De wandelaar
Jacobus Craandijk.
Foto's van internet

Van de redactie

Jacobus Craandijk (1834-1912) was een vriendelijke en vrolijke man. Hij was doopsgezind predikant, wars van scherpslijperij; hij stelde de praktijk van het geloof voorop. Zijn grote passie waren lange wandeltochten. Samen met zijn vriend Piet Schipperus doorkruiste hij het hele land en deed verslag van alles wat de goede God voor moois aan het vaderland heeft geschonken. Zo ontstonden maar liefst zeven kloeke delen *Wandelingen door Nederland met pen en potlood* (1875-1884) met beschrijvingen van de hand van Craandijk en schetsen van Schipperus. Aan stof voor nog weer nieuwe wandelingen ontbrak het echter zelfs daarna nog niet, *evenmin als het ons ontbreekt aan de opgewektheid, om nogmaals den wandelstaf op te vatten*, zoals Craandijk schreef. Het kan dan ook geen verbazing wekken dat het ‘Levensbericht’ dat na Craandijks dood werd geschreven, het volgende detail niet onvermeld wilde laten: *De stok met ivoren handvat, symbool van den wandelaar, die hem trouw vergezelde, heeft hij letterlijk afgesleten*.

In 1888 verscheen dus een eveneens kloeke bundel met *Nieuwe wandelingen door Nederland met pen en potlood* en deze bevat een hoofdstuk ‘Bij Rijswijk en Voorburg’. Ook bij *het schoone Vreugd en Rust van den baron van Wassenaar van Catwijck* hield de wandelaar even stil en gaf een opsomming van al het moois dat hij zag, met bijzondere aandacht voor *de breede, hoog opgesnoeide beukenlaan der overplaats, die over gras- en bloemperken en een forsche rhododendrongroep het uitzigt openlaat op het Haagsche bosch en den koepel van het Huis in ’t bosch*.

Dat treft ons, moderne Voorburgers. In de jaren tachtig van de negentiende eeuw was het dus nog mogelijk de kilometerslange zichtlaan tussen *Vreugd en Rust* en *Huis ten Bosch* ononderbroken af te kijken. Als je bij de voordeur van *Vreugd en Rust* stond, zag je ver weg het koepeldak van *Huis ten Bosch* opdoemen! Ook treft het ons dat *Vreugd en Rust* blijkbaar toen nog geen publiek park was. Al dit moois van meneer de baron was destijds particulier bezit. De wandelpaden mochten alleen door de eigenaar en zijn gasten bewandeld worden. Van Wassenaar had zijn mooie buitenplaats met het enorme grondbezit geërfd door zijn familiebetrekking met de Groen van Prinsterers.

De redactie van *Historisch Voorburg* heeft voor *Vreugd en Rust, gastvrije buitenplaats met een park van Zocher* met veel plezier samengewerkt met de stichting ‘Mooi Voorburg’, waarvan enkele bestuursleden ook bijdragen aan deze bijzondere aflevering van het tijdschrift hebben geschreven. Er zijn vele nieuwe vondsten van documentatie en illustratie gedaan, zowel betreffende de oudste geschiedenis als de meer recente. Met name Jonkheer Willem de Jonge, een achterneef van de laatste particuliere eigenaresse van *Vreugd en Rust*, heeft ons waardevolle informatie verschaft over de tijd dat de veelkoppige familie De Jonge er de zomers doorbracht. De redactie dankt hem hartelijk voor deze samenwerking.

Zo is opnieuw een rijk geïllustreerde en goed gedocumenteerde aflevering van *Historisch Voorburg* tot stand gekomen, die, naar de redactie verwacht, zich prettig laat lezen en bekijken, bijvoorbeeld op een parkbankje.

1. Het levensverhaal van Vreugd en Rust en zijn eigenaren

De tien bouwstenen voor een gastvrije buitenplaats met boerderij, Zocherpark en moestuin

1.01 Huis *Vreugd en Rust* aan de achterzijde met kronkelige wandelpaden, hoge bomen en zwanen in de vijver rond de hertenkamp.
Foto, begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

Tot mijn meest favoriete wandelgebieden hoort ongetwijfeld het park van *Vreugd en Rust*. Het aantal voetstappen dat ik hier achterliet in de 33 jaren die ik in Voorburg woon, heb ik nooit geteld, maar het zijn er duizenden. Ik hou van de kronkelpaden tussen de eeuwenoude bomen en de bosschages met de verrassende uitzichten. Ik hou van al die bloemen die vooral in het voorjaar de bodem geel en blauw kleuren door de krokussen en de narcissen, later gevolgd door de rododendrons en andere bloeiende struiken. Ik hou van de grillige vijvers en sloten rond de eilandjes en het dierenparkje, dat mij herinnert aan de geliefde menagerieën met bijzondere dieren op zeventiende-eeuwse buitens. Ik hou van het klassieke herenhuis, de koepelvormige oranjerie in het overpark en de oude muren van de moestuin die hier lang heeft gelegen. Ik hou van de bankjes waar je aan het Vlietwater of in een schaduwrijk plekje stil kan zitten mijmeren en luisteren naar al die vogels die prachtige melodieuze ten gehore brengen, die hun voorouders eeuwen geleden ook al floten.¹ En bovenal hou ik van de verhalen over al die bewoners die hier ook hebben gelopen, lang voordat mijn voetstappen de paden bedekten, en van de verhalen over oude, inmiddels vergeten huizen en buitentjes die hier ooit stonden voordat ze werden toegevoegd aan *Vreugd en Rust*, waarbij ze veelal direct werden afgebroken.

Een wazig verleden

Het was mij opgevallen dat *Vreugd en Rust* een van de weinige grote buitenplaatsen is, waarvan met name het oudere verleden lijkt te zijn begraven in een ondoordringbare mist die de historie nu eenmaal optrekt. Wellicht komt dit doordat eerst in 1735 de naam *Vreugd en Rust* in de archieven opduikt, nadat hier in de jaren en eeuwen eraan voorafgaand diverse huizen, soms naamloos, werden gebouwd en weer zijn verdwenen. Misschien speelt een rol dat juist op deze plek diverse eigenaren naburige buitentjes en andere huizen opkochten en veelal afbraken om de grond toe te voegen aan hun eigen buitenplaats. Soms werd een bezit ook weer gesplitst. Zo'n 'stoelendans' met sterk wisselende eigendomsgrenzen maakt het ontrafelen van het verleden ingewikkeld, zeker voor een onderzoeker die wil weten wat er precies is gebeurd op de circa 9 hectaren die het huidige park *Vreugd en Rust* in beslag neemt tussen de Vliet en de Parkweg. Waarschijnlijk is dit de reden dat de meeste schrijvers volstaan met te constateren dat het verre verleden van deze mooie buitenplaats complex is, anderen geven daarbij soms nog wel enkele, veelal foutieve, gissingen over de oudste geschiedenis van het stuk grond dat nu door het park in beslag wordt genomen.

Maar de vraag welke buitentjes, na afbraak van de opstallen, zoal deel gingen uitmaken van *Vreugd en Rust* en waar deze precies hebben gelegen, bleef veelal steken in enkele namen en voorbeelden. Een volledig beeld ontbrak. Vandaar mijn besluit om zoveel mogelijk oude documenten te raadplegen die op deze plek betrekking konden hebben. Daarbij noteerde ik steeds nauwkeurig alle belendingen van de huizen en grondpercelen die relevant konden zijn.

Zo vielen, na veel speurwerk, uiteindelijk de meeste puzzelstukjes op hun plek en kon ik al snel een mooi beeld schetsen van wat een reiziger zag als hij eind zeventiende eeuw of begin achttiende eeuw onder de Kerkbrug door oostwaarts langs de plek voer waar *Vreugd en Rust* zou ontstaan.

1.02 Park *Vreugd en Rust* met vijver, achterzijde huis met terras hotel-restaurant, hoge bomen en brug naar de hertenkamp.
Ansichtkaarten, eerste kwart twintigste eeuw.
Collectie Anne Jacobs (bovenste kaart) en auteur

Veel koepels en tuinhuisjes op een klein gebied

Verrassend moet het zijn geweest voor zo'n zeventiende- en achttiende-eeuwse reiziger als de trekschuit net de Kerkbrug was gepasseerd, plotseling al die speelhuizen op de linkeroever van de Vliet, vaak dicht op elkaar. Zoveel koepels en theehuisjes, over zo'n korte afstand, had een opmerkelijke oorzaak: de vele buitenplaatsjes waar die speelhuizen ofwel theekoepels bij hoorden, waren veelal smalle perceeltjes, dicht naast elkaar. En als zo'n perceel toch iets breder was, dan stonden er vaak meerdere huizen op, met veelal elk een theehuisje of theekoepel. Uiteraard waren er ook rijke regenten en kooplieden die vooral wilden pronken met een grote deftige buitenplaats. Die waren ook te zien langs de Vliet, maar de kleine buitentjes die hier lagen mochten er ook zijn en boden de eigenaren en hun gasten eveneens de genoegens van het buitenleven. Vandaar dat een theehuis of theekoepel zelden ontbrak, hoe klein het perceel ook was. Soms droegen die buitentjes mooie namen, anders werden ze vaak genoemd naar de eigenaar. Maar of de passerende reizigers al die namen wisten, valt te betwijfelen. Waarschijnlijk zal de schuitenjager de meeste wel hebben gekend en desgevraagd noemde hij ze welwillend.¹

Het eerste buitentje na de Kerkbrug lag eigenlijk op een tamelijk breed perceel. Dat kwam doordat Johan ten Ham, de eigenaar van de boerderij die er eerst stond, halverwege de zeventiende eeuw het aangrenzende perceel erbij had gekocht en zo toch nog voldoende ruimte in de breedte langs de Vliet had gecreëerd voor de buitenplaats *Hoekvliet* die hier werd aangelegd. *Hoekvliet* kreeg wel twee koepels, een aan de westkant en een aan de oostzijde.² Het buitenhuis werd dwars op de Vliet geplaatst omdat de breedte langs de Vliet groter was dan de lengte richting Herenstraat. Na *Hoekvliet* volgden twee smalle percelen met koepels, waarvan de een *Vlietvreugd* heette, direct gevolgd door *Sionslust*. Daarnaast waren de koepels van *Lusthof* en van *Kerklust* te zien, beide staande op de

1.03 De Kerkbrug met zicht oostwaarts over de Vliet. Links *Hoekvliet*, verderop tussen de bomen enkele koepels. Tekening P.C. la Fargue, 1756. Collectie Haags Gemeentearchief

1.04 Eind achttiende eeuw tekende A.C. Brouwer nog diverse theehuisjes bij de Kerkbrug, in 1794 gepubliceerd als gravure in *De Nederlandsche stad- en dorpbeschrijver*. Collectie auteur

1.05 De koepel van *Lusthof*, een van de weinige zeventiende-eeuwse theekoepels die begin twintigste eeuw nog aan de Vliet stonden. In de verte de bomen in het park *Vreugd en Rust*. Foto, februari 1935. Collectie Museum Swaensteyn

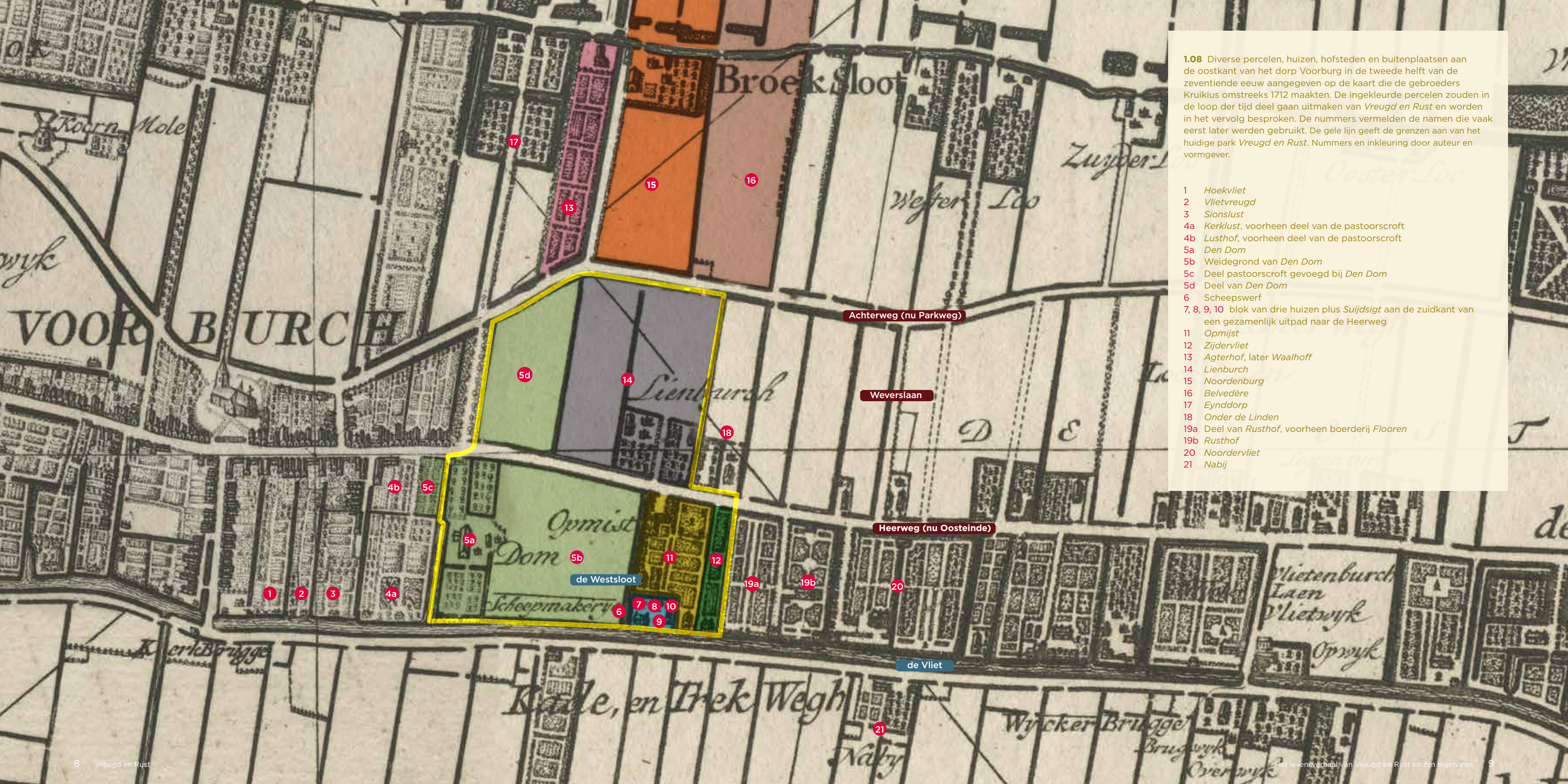
1.06 Pieter Quarles en zijn gezin, trots poserend voor zijn buitenplaats *Vrijburg* aan de Broeksloot. Schilderij G. Hoet, circa 1727. Collectie Haags Historisch Museum

grond die vanouds de pastoorscroft heette, omdat het eeuwenlang had toebehoord aan de kerk. Eveneens eerbiedwaardig van ouderdom was het daaropvolgende perceel met *Huis den Dom*, nog daterend uit de vroege middeleeuwen. Vanwege zijn tragische dood was de bekendste bewoner Jacob van den Eijnde. Ook dit huis was met zijn tijd meegegaan: er werd een fraaie koepel geplaatst, uiteindelijk werden het er zelfs twee, een aan de Vliet en een aan de Heerweg, het huidige Oosteinde.³ Bij *Den Dom* hoorde een groot stuk weiland aan de rechterkant. Later zou hiervan het linkerdeel worden gevoegd bij *Agterhof*, een buitenhuis dat verder weg aan de Broeksloot stond. Prompt liet de nieuwe eigenaar hierop ook een koepel aan de Vliet bouwen. Hierna volgde *Opmijst*, een fraai buitentje met een theehuis en met een scheepswerf aan de Vliet. Daarnaast lag een blokje van diverse korte percelen met elk een huisje of alleen maar een tuinhuisje. Dit blokje lag als een rechthoek aan de Vliet ingeschoven in de zuidoostkant van *Opmijst*. Zodoende reikten deze percelen niet tot aan de Heerweg. Gelukkig hadden de eigenaren 'tot in eeuwige dagen' het recht van overpad over een smal paadje aan de noordkant dat via een bocht naar genoemde Heerweg liep. In het blokje was ook

1.07 Christiaan Huygens, staande voor *Hofwijck*, met de door hem aangebrachte voorbouw. Detail schilderij vermoedelijk D. Mijntens II, 1688. Particuliere collectie

een huis met tuin en speelhuis te zien, dat de naam *Suijsdigt* droeg. Door de ingekapselde ligging leken de huizen een gemakkelijke prooi om door *Opmijst* opgeslokt te worden. Kort daarna werd de blik van de reiziger gevangen door alweer een klein, maar fraai buitentje dat *Zijdervliet* werd genoemd. Uiteraard ontbrak ook hier de koepel niet. Het merendeel van deze kleine, smalle, buitenplaatsen lag tussen de Vliet en de Heerweg. Aan de andere kant van de Heerweg, iets verder van de Vliet af, lag,

1.08 Diverse percelen, huizen, hofsteden en buitenplaatsen aan de oostkant van het dorp Voorburg in de tweede helft van de zeventiende eeuw aangegeven op de kaart die de gebroeders Kruikius omstreeks 1712 maakten. De ingekleurde percelen zouden in de loop der tijd deel gaan uitmaken van *Vreugd en Rust* en worden in het vervolg besproken. De nummers vermelden de namen die vaak eerst later werden gebruikt. De gele lijn geeft de grenzen aan van het huidige park *Vreugd en Rust*. Nummers en inkleuring door auteur en vormgever.

- 1 Hoekvliet
- 2 Vlietvreugd
- 3 Sionslust
- 4a Kerklust, voorheen deel van de pastoorscroft
- 4b Lusthof, voorheen deel van de pastoorscroft
- 5a Den Dom
- 5b Weidegrond van Den Dom
- 5c Deel pastoorscroft gevoegd bij Den Dom
- 5d Deel van Den Dom
- 6 Scheepswerf
- 7, 8, 9, 10 blok van drie huizen plus *Suijsdijt* aan de zuidkant van een gezamenlijk uitpad naar de Heerweg
- 11 Opmijst
- 12 Zijdervliet
- 13 Agterhof, later Waalhoff
- 14 Lienburch
- 15 Noordenburg
- 16 Belvédère
- 17 Eynddorp
- 18 Onder de Linden
- 19a Deel van *Rusthof*, voorheen boerderij *Flooren*
- 19b *Rusthof*
- 20 Noordervliet
- 21 Nabij

1.09 De koepelvormige oranjerie in park *Vreugd en Rust*. Ansichtkaart, eerste kwart twintigste eeuw. Collectie auteur

tussen de Heerweg en de Broeksloot, de buitenplaats *Eynddorp* met aan de oostkant het reeds genoemde *Agterhof*, later *Waalhoff* genoemd. Waarschijnlijk waren deze buitens voor de reiziger vanaf de trekschuit niet te zien, ook de mooie theekoepels aan de Broeksloot niet die elk van de buitens hier had staan. Wellicht dat de schuitenjager, hoger gezeten op het trekpaard, hiervan wel een blik kon opvangen, tenminste als de bomen kaal waren. Aan de oostkant van *Agterhof* volgde, gelegen tussen de Heerweg en de Achterweg, de latere Parkweg,⁴ een plek die op de kaart van Kruikius in 1712 *Lienburch* werd genoemd, een naam die verder nergens in de archieven wordt aangetroffen. Aan de oostkant van *Lienburch* lag *Onder de Linden*, een oude boerenhofstede waar later de nog steeds bestaande oranjerie van *Rusthof* zou verrijzen. Na *Zijdevliet* voer de trekschuit verder langs de brede en uitgestrekte buitens *Rusthof* en *Noordervliet* en zag de reiziger ook verderop nog diverse andere buitenplaatsen, elk met een mooie koepel aan het water en bijzondere verhalen, iets wat ook gold voor de eerdergenoemde buitens. Dankzij de kaart die de gebroeders Kruikius in 1712 van dit gebied maakten, zijn de meeste percelen die de reizigers zagen met enig spoor goed te herkennen. Zie 1.08.

Bouwstenen op een zonnig terras

Te midden van al deze namen heeft de zeventiende-eeuwse reiziger de naam van *Vreugd en Rust* niet gehoord. Dat is niet verwonderlijk want die naam ontstond, zoals reeds vermeld, eerst in 1735. Evenmin heeft hij geweten dat veel van de gepasseerde buitentjes al snel zouden worden opgeslokt door een buurman met veel geld en expansiedrift. Andere burens bleven niet achter, zodat er steeds minder, maar grotere buitens ontstonden. Ook deze bleken vatbaar voor overname. Uiteindelijk bleef er slechts één over die alle naburige percelen, buitenhuizen, boerenwoningen en andere opstallen had opgekocht en geamoveerd. Deze resterende buitenplaats kreeg de naam *Vreugd en Rust*. Maar die naam betekende niet dat de expansiedrift tot rust was gekomen. Integendeel. Ook na 1735 vonden nog de nodige uitbreidingen plaats.

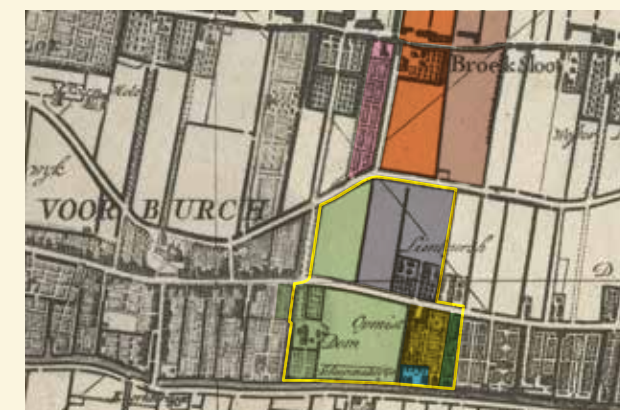
Hoewel het aardig was gelukt om diverse buitentjes te lokaliseren op de plek waar *Vreugd en Rust* zou ontstaan, bleef nog steeds de vraag onbeantwoord welke van de genoemde buitentjes en percelen die de zeventiende-eeuwse reiziger passeerde, uiteindelijk het ‘oerplekje’ was dat zou uitgroeien tot het huidige *Vreugd en Rust*. Hoeveel andere

1.10 Vallende ruiter. Brons Frank Letterie, 1971. Foto Ronald Meekel, 2019

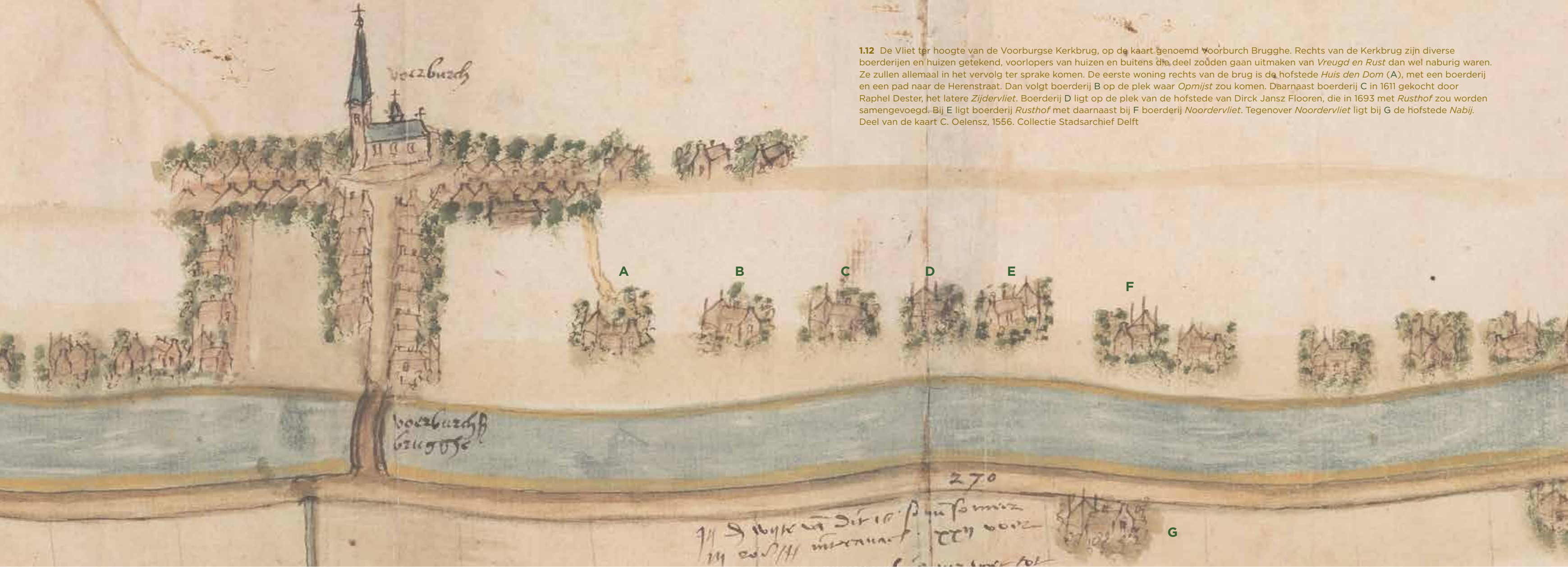
buitentjes en huizen werden hieraan toegevoegd als bouwstenen, welke waren dat, waar lagen ze precies en in welke volgorde werden ze opgeslokt? Wie was de oudst bekende eigenaar? De afgelopen weken had ik alle akten in het Voorburgse Gemeentearchief die betrekking hadden op het gebied van het huidige *Vreugd en Rust*, geraadpleegd en de relevante gegevens toegevoegd aan mijn computerbestanden. Aan de hand van de belendingen had ik vervolgens de genoteerde akkers, percelen, buitenjes, huizen, boerenhofsteden, een scheepswerf en andere opstallen gesorteerd en ingedeeld naar onderdelen die de ‘bouwstenen’ zouden vormen voor het huidige *Vreugd en Rust*. Voor de verwerking van al dat gepuzzel koos ik als inspirerende locatie het zonnige terras van *De Koepel*, de voormalige oranjerie van *Vreugd en Rust*. Zo ontstond het verhaal over een hoge ambtenaar, die een boerderij bezat aan de Vliet met een akker naast een scheepswerf. Hier liet hij een huis met boomgaard aanleggen. Maar er zou nog heel veel water door de Vliet vloeien voordat dit prille begin was uitgegroeid tot het huidige *Vreugd en Rust*, een buitenplaats waar familieleven, gezelligheid en gastvrijheid een belangrijke rol speelden.

Dat ik voor het optekenen van het verhaal vaak voor het terras van *De Koepel* koos, was niet zo verwonderlijk. De zomer van 2019 bracht immers dagen met ongekend hoge temperaturen van boven de 40 graden. Juist zulke dagen maken duidelijk hoe belangrijk bomen en hun verkoelende schaduw zijn. Het park van *Vreugd en Rust* telt vele soorten bomen, variërend van jong tot oud en van klein tot groot. Uiteraard maakten de eeuwenoude en metershoge eiken, beuken en kastanjes langs de kronkelpaden de meeste indruk, maar ook struiken als rododendrons zorgden voor verrassende beelden. Vanaf het ietwat hoger gelegen terras van *De Koepel* had ik een mooi zicht op de omringende bomen en het gras met de vallende ruiter, een indrukwekkend brons van Frank Letterie.

1.11 De gele lijn geeft de grenzen aan van het huidige park *Vreugd en Rust*, ingetekend op de kaart van Kruikius, 1712. Zie ook afbeelding 1.08

Ik had inmiddels uitgezocht hoe de grenzen van het huidige *Vreugd en Rust* op een zeventiende- en achttiende-eeuwse kaart zouden zijn gesitueerd, en vooral wie toen de belendende eigenaren en burens waren. Die informatie was onmisbaar om met de archiefgegevens alle huizen, buitenplaatsen, boerenwoningen en andere opstallen te kunnen noteren die ooit binnen deze grenzen stonden en dus uiteindelijk met hun afbraak een bijdrage vormden aan de realisatie van het huidige *Vreugd en Rust*. Een eerste conclusie was dat die oude begrenzingen veelal bestonden uit scheidingssloten en dat drie van de vier nog aanwezig waren. Zo bleek dat het huidige deel van *Vreugd en Rust* tussen de Vliet en het Oosteinde aan de westkant wordt begrensd door de sloot langs de grond die van ouds de pastoorscroft heette en waar later *Rustoord* werd gebouwd. Aan de oostkant vormt de sloot langs het voormalige koetshuis van *Vreugd en Rust*, thans de oefenruimte van Forum Hadriani, de grens met het perceel waar vroeger het naburige *Rusthof* stond. Wat betreft het park aan de overzijde, tussen het Oosteinde en de Parkweg: aan de westkant ligt, zoals eerder genoemd, de Rozenboomlaan, de oude toegangslaan naar de buitenplaats *Eynddorp*. Hier is de scheidssloot verdwenen. Aan de oostkant ligt nog wel de vroegere grenssloot met het oude *Onder de Linden*. Hiervan resteert nog de oude boerderij met de oranjerie van *Rusthof*, ooit in bezit van prinses Marianne. Maar de rest van het voormalige perceel van *Onder de Linden* waar eertijds de moestuin was, is nu bebouwd met vier villa's aan de westkant van *Onder de Linden* en de oranjerie van *Rusthof*.

1.12 De Vliet ter hoogte van de Voorburgse Kerkbrug, op de kaart genoemd Voorburch Brugghe. Rechts van de Kerkbrug zijn diverse boerderijen en huizen getekend, voorlopers van huizen en buitens die deel zouden gaan uitmaken van *Vreugd en Rust* dan wel naburig waren. Ze zullen allemaal in het vervolg ter sprake komen. De eerste woning rechts van de brug is de hofstede *Huis den Dom* (A), met een boerderij en een pad naar de Herenstraat. Dan volgt boerderij B op de plek waar *Opmijst* zou komen. Daarnaast boerderij C in 1611 gekocht door Raphel Dester, het latere *Zijdervliet*. Boerderij D ligt op de plek van de hofstede van Dirck Jansz Flooren, die in 1693 met *Rusthof* zou worden samengevoegd. Bij E ligt boerderij *Rusthof* met daarnaast bij F boerderij *Noordervliet*. Tegenover *Noordervliet* ligt bij G de hofstede *Nabij*. Deel van de kaart C. Oelensz, 1556. Collectie Stadsarchief Delft

Aan de zijkant zag ik tussen de bomen door enkele fragmenten van de moderne witte huizen aan de Rozenboomlaan met hun koepelvormige dakopbouw. Dat leek mij een terechte hommage aan de originele *Koepel* waar ik nu zat. Die Rozenboomlaan was aangelegd over de oude oprijlaan naar de niet meer bestaande buitenplaats *Eynddorp*. Een van de laatste eigenaren van *Eynddorp* was Simon Rosenboom en daar was de laan naar genoemd.⁵ *Eynddorp* vormde vroeger vanaf een bepaald moment de westelijke grens van het overpark van *Vreugd en Rust* aan de noordkant van de Heerweg. Zie kader bij 1.11 met de oude grenzen.

De oudste sporen

Een van de oudste sporen van het gebied waar *Vreugd en Rust* zou ontstaan, is te vinden in de grafelijke leenregisters in het jaar 1485. Op 20 maart van dit jaar kreeg de Delftse schout Aernt Frankensz als grafelijk leen in bezit in Voorburg het *Huis den Dom*, omschreven als *de woning die vroeger Jacob Backers woning heette, met 19 morgen land* [circa 16,15 hectaren] *erbij gelegen, belend ten westen Jacob Suys, pastoor van Voorburg* [met de zogeheten pastoorscroft], *ten noorden de heerweg naar Leiden, ten oosten Cornelis van Swieten Pieterszoon met leengoed, ten zuiden de watering* [de Vliet]. Van de 19 morgen land lag

5 morgen [ca 4,25 hectaren] bij de woning en de overige 14 morgen over de watering [ofwel in Tedingerbroek] tot aan de Nieuwe-Veense weg.⁶ Waar precies het leengoed van Cornelis van Swieten begon, is moeilijk te zeggen. Er moet zo'n 4,25 hectaren daarvan aan de oostkant van de pastoorscroft hebben gelegen. A.W. de Vink geeft in zijn bijdrage in *Jaarboek Die Haghe* over Voorburgse buitenplaatsen dan ook aan, dat het leengoed van genoemde Van Swieten bij de Wijkerbrug lag. In dat geval heeft de oude grond van *Vreugd en Rust* oorspronkelijk behoord bij *Huis den Dom* en is de Delftse schout Aernt Frankensz de oudst bekende bezitter van de grond.

Over de latere eigenaren van *Huis den Dom* zal verderop in bijlage C nog worden gesproken. Voor dit moment is het voldoende te constateren dat in de zestiende eeuw de oostelijke helft van de 5 morgen van *Huis den Dom* versnipperd is geraakt en verdeeld over diverse eigenaren, onder wie de grondlegger(s) van *Vreugd en Rust*. Na de reformatie, toen de pastoorscroft in gedeelten werd verkocht, verwierf de toenmalige eigenaar van *Den Dom* een deel tegen de Heerweg aan. Zoals hierna ter sprake zal komen zou deze toevoeging in de negentiende eeuw een rol spelen bij het toenmalige *Vreugd en Rust*.

Een van de oudste voorgangers

De eerste persoon die in het verleden een duidelijke bouwsteen heeft geleverd aan het ontstaan van *Vreugd en Rust* is Johan of Jan Utenhage de Mijst, ook wel geschreven als Uytenhage de Mist. Eigenlijk weten we maar weinig van hem en zijn directe nakomelingen. Zijn geboortedatum is onbekend. Wel weten we dat hij commissaris van de monstering was, een hoge ambtenaar van de Staten-Generaal, belast met de controle op de uitbetaling van de soldij door de kapiteins of ritmeesters van het leger. Johan was gehuwd met Maria van der Leeuw. Hun oudste zoon heette eveneens Johan, daarna volgde ene Ulrich en de jongste werd Diederik. Johan was familie van de Van Duivenvoordes, die vanaf de veertiende eeuw in Voorburg, dichtbij de Landscheidingsdijk, de ridderhofstad *Duivesteyn* bezaten.⁷ Ook de moeder van Johans echtgenote Maria was een Van Duivenvoorde. Wellicht speelde dit alles mee bij de beslissing van Johan om in 1606 de oude maar bouwvallige ridderhofstad te kopen. Kort daarna liet hij het oude gebouw afbreken en vervangen door twee nieuwe: *West-* en *Oost-Duivesteyn*.

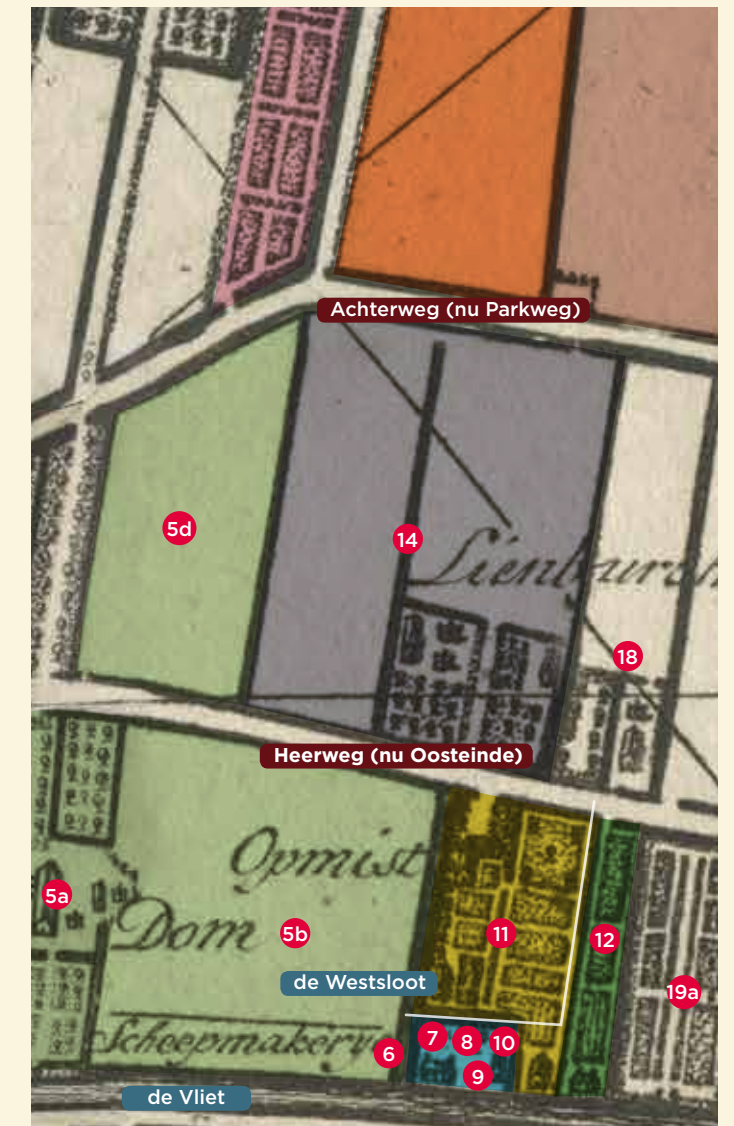
Al snel blijkt uit de archiefstukken dat Johan de Mijst ook bezittingen had dichtbij het centrum van Voorburg, in het gebied waar *Vreugd en Rust* zou ontstaan. De eerste sporen daarvan zijn te vinden in een akte, gedateerd 24 november 1611.⁸ Deze akte beschrijft dat Johan de Mijst, commissaris [van de monstering], verscheen voor schout en schepenen van Voorburg om over te dragen aan kapitein Raphel Dester een *huis, schuur, hooiberg, bepoting en beplanting met een boomgaard en erf*. Deze door De Mijst verkochte boerderij lag volgens de akte in Voorburg tussen de Heerweg en de Vliet en heeft verder als belendingen: in het oosten Dirck Jansz Flooren en in het westen een akker van genoemde verkoper De Mijst. Tussen de verkochte boerderij en de akker met boomgaard van De Mijst lag een sloot waarin Grietgen IJ]sbrants ‘vrijheid heeft’ om ‘ten eeuwigen dage’ met haar schuit door te varen.

De bouw van Opmijst

Om vast te stellen waar deze boerderij van De Mijst lag, zijn de aangegeven belendingen belangrijk. Veelzeggend is de belending aan de oostkant: daar bevond zich Dirck Jansz Flooren. Uit andere bronnen valt af te leiden dat dit bezit van Flooren een langgerekt perceel aan de Vliet was dat westelijk naast *Rusthof* was gelegen en er in 1693 mee zou worden samengevoegd. Verder had ik gevonden dat de door De Mijst verkochte boerderij later zou worden omgezet in een buitenplaats die officieel *Zijdervliet* zou gaan heten. *Zijdervliet* had nog een lange weg te gaan met iets meer dan 20 verschillende eigenaren, voordat het in 1793 werd toegevoegd aan *Vreugd en Rust*. Hierover volgt later meer in bijlage B. Voor dit moment kijken we eerst naar de akker die aan de westkant van de verkochte boerderij lag en die De Mijst voor zichzelf behield. Deze akker kwam een maand later opnieuw ter sprake in een akte die interessante informatie bevat. Op 23 december 1611 verkocht De Mijst namelijk een klein stukje van deze akker, aan het einde van zijn boomgaard, aan Pieter Willems, de scheepsmaker, die met zijn scheepswerf aan de Vliet aan de westkant van deze akker van De Mijst was gevestigd.⁹ Uit de verkoopakte blijkt dat er een uitpad liep naar de Heerweg, langs de boomgaard van De Mijst waar de scheepsmaker en twee naburige weduwen gebruik van maakten. Blijkbaar vond De Mijst dit niet plezierig want dankzij het verkochte stukje akker werd nu een nieuw voetpad voor de genoemde partijen gerealiseerd, dat meer oostwaarts langs de sloot en de westgevel van eerdergenoemde kapitein Dester naar de Heerweg leidde. Wel regelde verkoper De Mijst dat een strookje grond van zijn akker dat direct langs de Vliet lag, zijn eigendom bleef en niet naar de scheepsmaker ging. Grond langs de Vliet was duidelijk geliefd. Uiteraard worden in de akte de belendingen van het verkochte stukje akker opgesomd en daarin worden ook de namen van de naburige weduwen genoemd. Aan de oostkant lag het gezamenlijke voetpad en de sloot langs Raphel Dester. Ten noorden grensden bezittingen van De Mijst. Aan de zuidkant wordt wederom genoemd De Mijst met daarnaast de weduwen Aefgen Jans en Grietgen

IJ]sbrants. Beide weduwen zullen hierna nog een mooie rol spelen. Aan de westkant bevond zich Pieter Willems met zijn scheepswerf. In de daaropvolgende jaren zat Johan de Mijst niet stil. Op zijn grond tussen de Heerweg en de Vliet liet hij een nieuw huis bouwen. Dat bleek op 26 juli 1614.¹⁰ Toen stond hij weer voor schout en schepenen van Voorburg, nu in verband met een hypotheek waarvoor hij als onderpand verbond ‘zijn nieuw getimmerd huis en boomgaard’. Als belendingen worden genoemd: aan de oostkant Raphel Dester, aan de zuidkant Pieter Willems scheepsmaker, aan de westkant Jacob van den Eijnde en aan de noordkant de Heerweg. Dat Raphel Dester aan de oostkant wordt genoemd en de Heerweg aan de Noordkant, betekent dat we hier te maken hebben met de eerdergenoemde akker aan de westkant van *Zijdervliet*. Deze akker met het nieuwe huis blijkt aan de westkant te grenzen aan Jacob van den Eijnde, de buurman die woonde op het *Huis den Dom*. Aan de zuidzijde tegen de Vliet lag nog steeds de scheepswerf van Pieter Willems. Het door Johan de Mijst zojuist op zijn akker bij de boomgaard gebouwde huis is ongetwijfeld het huis dat al snel naar zijn bouwheer werd genoemd: *Opmijst*. Dit zou een van de belangrijkste bouwstenen worden van *Vreugd en Rust*, in feite de eerste. Overigens had Johan de Mijst aan de noordkant van de Heerweg tegenover *Opmijst* ook grond verworven, zogenaamde ‘leengrond’. De grafelijke leenregisters laten op 25 februari 1613 weten dat Jan Arentsz Buys als grafelijke leengrond heeft overgedragen aan Jan de Mijst, commissaris van de monstering, een stuk land groot 1 morgen, vanouds deel uitmakend van een woning met 6 morgen land, eertijds toebehoord hebbend aan Claes van Voorburg, strekkend van de Heerweg noordwaarts op tot de Middel- of Achterweg.¹¹ Waarschijnlijk is dit het ietwat mysterieuze *Lienburch* dat Kruikius in 1712 op zijn kaart op deze plek tussen de Heerweg en de Achterweg aangaf. ‘Lien’ betekent vermoedelijk ‘Leen’ en is hier dus een verwijzing naar de leengrond waar ‘de burcht’ opstond.

1.13 *Opmijst* en burens omstreeks 1611, aangegeven op de latere kaart van Kruikius uit 1712. Het geel ingekleurde perceel **11** is het *Opmijst* ten tijde van Johan de Mijst. Rechts bevindt zich onder **12** het perceel met de boerderij dat *De Mijst* verkocht aan Raphel Dester, het latere *Zijdervliet*. Daarnaast ligt onder nummer **19a** het perceel van Dirck Jansz Flooren. Links naast *Opmijst* grenst **5b**, de weidegrond van *Den Dom*. Aan de zuidkant liggen tegen de Vliet aan de scheepswerf (**6**) en het blokje met drie huizen van onder andere de weduwen Jans en IJ]sbrants plus *Suijdsigt* (**7** tot en met **10**). De dunne witte lijn is het gezamenlijke ‘nieuwe voetpad’ aan de noordkant van het blokje huizen en langs de westkant van het perceel van Dester naar de Heerweg. De donkergrijze percelen onder nummer **14** vormen de leengrond ofwel *Lienburch* die De Mijst in 1613 verwierf, maar in 1686 weer werd verkocht aan Bastiaan Cornelisz van der Speck. Rechts naast *Lienburch* ligt onder nummer **18** *De Linde*. Zie ook **1.08**

1.14 Het in 1606 door Johan Utenhage de Mijst gebouwde *West-Duivesteyn* aan de voor- en achterzijde. De hoge gebouwen in de verte behoren vermoedelijk tot *De Loo* of *Essesteijn*. Tekeningen A. Rademaker, 1725. Particuliere collectie

1.15 Het in 1606 eveneens gebouwde *Oost-Duivesteyn* met achterliggende stal en hooiberg. Deze oude boerenhofstede staat nog steeds aan de Veurselaan. Aquarel J. Verheul, oktober 1927. Collectie Gemeentearchief Rotterdam

Uit de belendingen blijkt dat deze leengrond aan de oostkant grensde aan Willem Jansz Hammerlaan met zijn huis, erf, boomgaard en een croft teelland.¹² Dit huis aan de oostkant is de nog steeds aan het Oosteinde staande boerderij *De Linde*, later *Onder de Linde(n)* genaamd.¹³

De familie De Mijst

Johan I Utenhage de Mijst overleed in 1618. Zoon Johan II erfde *Oost-Duivesteyn*. Zijn broer Ulrich kreeg *West-Duivesteyn* en *Opmijst*, inclusief de leengrond aan de noordkant van de Heerweg naast *De Linde*.¹⁴ Hun jongste broer Diederik was waarschijnlijk nog minderjarig en zou eerst later bezittingen verwerven. Johan II huwde Ursula Boom. Omstreeks 1636 werd hun zoon Johan III geboren in de Duitse stad Meurs. Twee jaar later overleed vader Johan II, eveneens te Meurs.¹⁵ Johan III was advocaat en rechtsgeleerde en bevriend met de zeventiende-eeuwse econoom Pieter de la Court. Laatstgenoemde was een voorstander van vrijhandel en meer democratie. In diverse politieke geschriften toonde Johan III zich een geestverwant van Johan de Witt en een tegenstander van de Oranje-stadhouder. Wat betreft de familiebezittingen, na het overlijden van zijn broer Ulrich in 1664 kreeg zijn broer Diederik volgens het leenregister de leengrond en volgens sommige auteurs eveneens de buitenplaats *Opmijst* en vermoedelijk eveneens *West-* en *Oost-Duivesteyn*.¹⁶ Twintig jaar eerder, op 7 mei 1644, had genoemde Diederik van Adriaan van Vreedenburch de eerdergenoemde boerderij *De Linde* gekocht, aan de noordkant van de Heerweg, schuin tegenover *Opmijst*. Opmerkelijk is dat in de akte als belender van *De Linde* aan de westzijde [de leengrond] de koper zelf, dus Diederik de Mijst wordt aangegeven en niet zijn broer Ulrich.¹⁷ Waarschijnlijk had Diederik de leengrond dus al veel eerder in gebruik gekregen en werd eerst in 1664 de eigendom formeel overgedragen. Iets dergelijks deed zich ook voor bij *Opmijst*, dat Diederik vermoedelijk al eerder in bezit had dan eerder bedoelde auteurs veronderstellen. Toen bijvoorbeeld

op 18 februari 1651 en op 15 januari 1661 het naburige *Zijdervliet* een nieuwe eigenaar kreeg, werd als belending aan de westkant [*Opmijst*] steeds Diederik de Mijst genoemd.¹⁸ Diederik was zeer geïnteresseerd in de historie. Omstreeks 1633 schreef hij eigenhandig een genealogie van zijn familietak van Duivenvoorde.¹⁹ Tevens verzamelde hij Romeinse munten en andere archeologische vondsten, opgegraven in de dichtbij *Duivesteyn* gelegen Elsberg. Diederik en zijn neef Johan behoorden tot de notabelen van Voorburg, mannen die invloed hadden en bij belangrijke beslissingen werden geraadpleegd. Zij stonden dan ook op de lijst van de aanzienlijken van Voorburg die op 7 augustus van het rampjaar 1672 door de bode werden opgeroepen om de volgende dag te verschijnen in herberg *De Swaen*, het ambachtshuis van Voorburg. De prins van Oranje had bevolen het water in Delfland op winterpeil te brengen en de kans was aanwezig dat met het oog op het landsbelang de Hollandse waterlinie zou worden geactiveerd en dus de landerijen bij Voorburg onder water zouden worden gezet. De aanwezigen verklaarden de noodzaak hiervan in te zien en de orders daartoe te zullen ‘achtervolgen’.²⁰ Diederik overleed in 1679. Zijn neef, Johan III erfde de beide *Duivesteynen*, *Opmijst*, de leengrond en *De Linde*.²¹ In 1680 kocht hij de scheepswerf aan de zuidkant van *Opmijst* van de erfgenamen van scheepsmaker Cornelis Pietersz Hoochwerff. Laatstgenoemde had ongetwijfeld de scheepswerf, aan de zuidwestkant van *Opmijst*, geërfd van zijn vader, Pieter Willemsz, die in eerdere archiefstukken, nog zonder de achternaam Hoochwerff, wordt genoemd als eigenaar van deze scheepswerf.²² Door de scheepswerf toe te voegen aan *Opmijst* kreeg de buitenplaats over een grotere breedte rechtstreeks toegang tot de Vliet. Omstreeks 1685 overleed ook Johan III. Zijn nalatenschap werd als volgt verdeeld (zie voor percelen en nummers: **1.13**):

- De leengrond naast *De Linde* ging naar neef Rampius van Zwieten die te Leiden woonde. Hij maakte zijn erfenis snel te gelde door op 15 januari 1686 het perceel over te dragen aan Bastiaan Cornelisz van der Speck.²³ Na hem kwam deze grond in bezit van de echtelieden Jan

van der Cleij en Cornelia van Marwijk. Zoals uit het vervolg zal blijken zou deze leengrond naast *Onder de Linden* door genoemde echtelieden op 28 oktober 1771 worden verkocht aan de eigenaar van *Vreugd en Rust*, inclusief de er toen bijbehorende bouwmanswoning.²⁴ - *De Linde* en *Opmijst* gingen naar Johans neef Hendrik van der Does, burgemeester van de stad Gorinchem. De kinderen en erfgenamen van Van der Does verkochten *De Linde*, dat inmiddels was omgedoopt in *Onder de Linden*, op 2 juni 1710 aan Hendrik Rammelman, de eigenaar van *Rusthof*, die het aan zijn buitenplaats toevoegde.²⁵

Josina Kerbij, een meerderjarige ongehuwde dochter

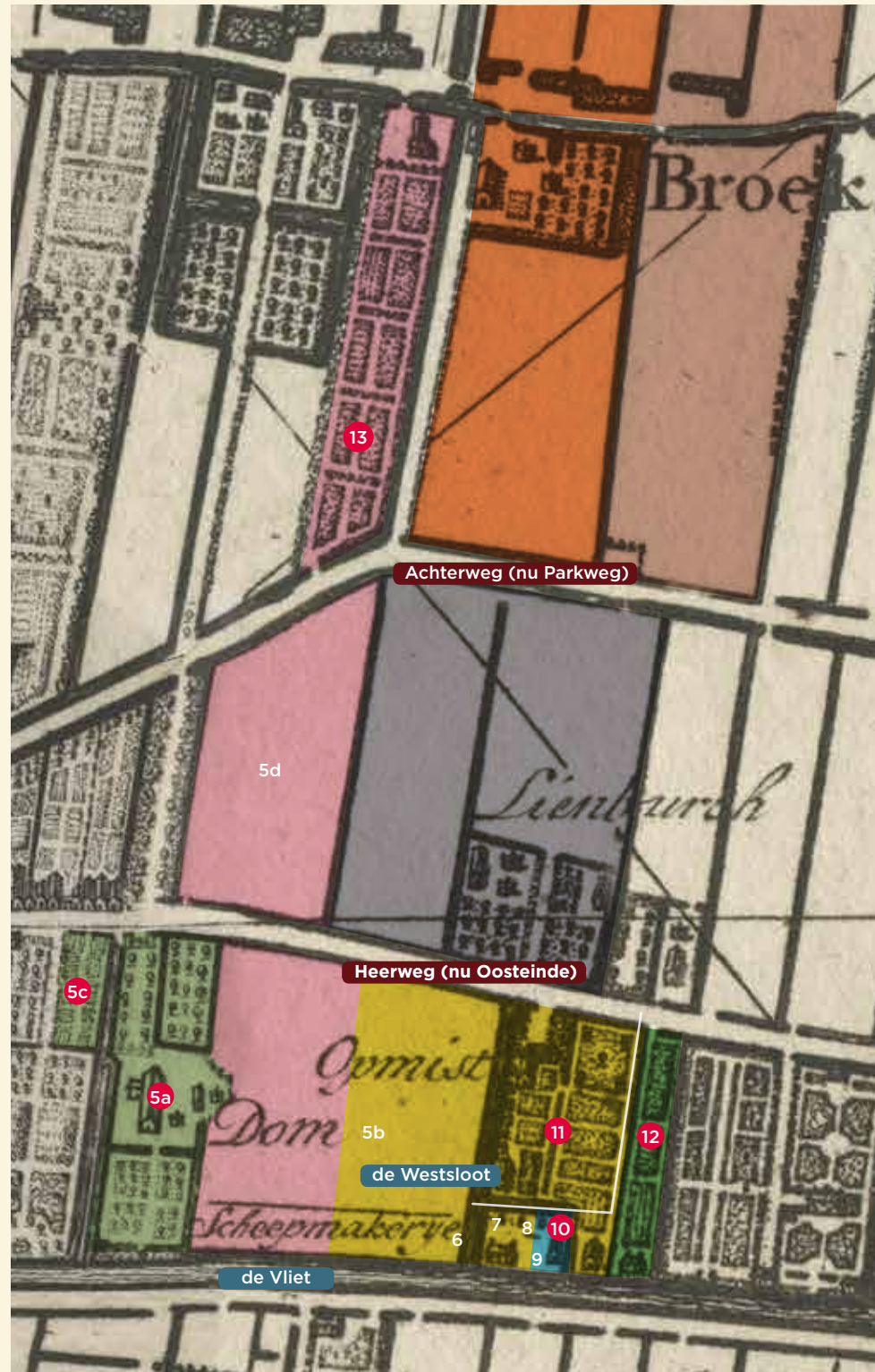
Ook *Opmijst* werd door de erfgenamen van Van der Does, eveneens op 2 juni 1710, verkocht en wel aan Josina Kerbij.²⁶ De akte beschrijft haar als *de meerderjarige ongehuwde dochter van Joseph Kerbij*. Uit de omschrijving van het verworven *Opmijst* blijkt, zoals eerder aangegeven, dat de scheepswerf er inmiddels bij hoorde. Het door Josina gekochte wordt namelijk omschreven als *de hofstede Opmijst met het getimmerde, de plantage en scheepsmakerij met bijbehorende huisjes en het laantje tot aan de Heerweg*. Aan de heiligegeestarmen van Voorburg diende jaarlijks een rente van 10 gulden betaald te worden. De ligging van *Opmijst* wordt eveneens nauwkeurig aangegeven: aan het Oosteinde, *liggend vanuit de Heerweg zuidwaarts tot in de Vliet toe, daarbij voorbijgaand het erf van Leendert Jansz Starre en mevrouw Van Groeneveld*. Deze burens komen zo dadelijk ter sprake. Aan de oostkant bevond zich baron Francisco Lopez Suasso [met *Zijdervliet*], aan de westkant vormde buurman baron van den Boetselaar van Asperen [met *Huis den Dom*] de begrenzing. Na deze aankoop liet Josina geen kans onbenut om haar bezit aan de Vliet uit te breiden. Dat lukte haar zowel aan de oostkant, waar het bezit lag van de hiervoor genoemde mevrouw Van Groeneveld, als aan de westkant, met *Den Dom* en baron van den Boetselaar. Buurvrouw Van Groeneveld heette voluit Cunera van Zoutelande, weduwe van Pieter van Groeneveld. Zo wordt zij vermeld in de akte

1.16 Francisco Lopez Suasso (1657-1710), eigenaar van *Zijdervliet* aan de oostkant van *Opmijst* en befaamd Haags bankier die de overtocht van stadhouder Willem III naar Engeland financierde. Schilderij N. Maes, eind zeventiende eeuw. Foto Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie

1.17 Francisco Lopez Suasso met allongepruik, zwarte rok, kanten cravat en gestreepte kniebroek versierd met strikken. Schilderij onbekende kunstenaar, eind zeventiende eeuw. Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

1.18 *Opmijst* en omgeving omstreeks 1724 na de aankopen door Josina Kerbij, aangegeven op de kaart van Kruikius uit 1712. Johan III de Mijst had in 1680 de scheepswerf (6) door aankoop toegevoegd aan *Opmijst*. Door de aankoop van de huizen één en twee en *Suijsigt* (7, 8, 9) aan de zuidkant door Josina Kerbij breidde het geel gekleurde gebied van *Opmijst* zich verder naar beneden uit. Huis nummer drie (10) was nog zelfstandig, evenals *Zijdervliet* (12) aan de oostkant. Door de aankoop van de halve weide van de weduwe van Asperen, de eigenaresse van *Den Dom* (5b), schoof de grens van het geel gekleurde gebied van *Opmijst* naar links en werd Adriaan Sleght, die de andere helft van de weide kocht, de westelijke buurman van *Opmijst*. Adriaan Sleght was de eigenaar van het aan de Broeksloot gelegen *Agterhof* (13). Sleght kocht van genoemde weduwe van Aspereren eveneens het perceel tussen de Heerweg en de Achterweg (5d) waardoor *Agterhof* als een op de kaart doorlopende roze strook rechtstreeks met de Vliet werd verbonden. Zie ook **1.08** en **1.13**

Een wit getal betekent dat het perceel onlangs via koop met een andere buitenplaats is samengevoegd

van 27 september 1719, de dag waarop haar erfgenamen aan Josina Kerbij haar huis en erf met speelhuis aan de Vliet overdroegen.²⁷ Uit het vervolg zal blijken dat het in feite ging om een huis en de grond waar eertijds nog een tweede, maar inmiddels afgebroken, huis had gestaan. Aan de westkant van het verkochte bevond zich Josina zelf, aan de oostkant een sloot en Pieter Alewijnsz van der Meer. Aan de zuidkant lag de Vliet en aan de noordkant liep het ‘gemeene’ ofwel gezamenlijke buur- of uitpad naar de Heerweg. Verder mocht de eigenaar van het gekochte erf ook gebruik maken van de Westsloot die liep langs het land van ‘de vrou van Asperen’, ofwel langs *Huis den Dom*. Door deze aankoop werd *Opmijst* verrijkt met een speelhuis ofwel theekoepel, vanwaaruit de eigenaresse en haar gasten konden genieten van mooie uitzichten over de weilanden van Tedingebroek. Maar Josina was nog niet tevreden. Dus kocht zij op 14 juni 1724 van haar buurman Mr. Philip Jacob baron van den Boetselaar van Asperen de aan de westkant tegen *Opmijst* aan gelegen oostelijke helft van een weiland, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, dat tot dan toe bij *Den Dom* behoorde. Het westelijke deel van dit weiland, plus een aansluitend perceel aan de noordkant van de Heerweg, werd gekocht door Adriaan Sleght, die daarmee zijn bij de Broeksloot gelegen buitenplaats *Agterhof* met de Vliet verbond. De akte vermeldt dat het verkochte weiland vanouds een leen was van de graven van Holland, maar op 14 april 1724 was geallodiseerd, dus vrij bezit was geworden.²⁸ Sleght diende wel een sloot aan te leggen tussen het door hem gekochte deel van het weiland en dat van Josina. Zo’n negen jaar na deze laatste aankoop zou Josina haar buitenplaats *Opmijst* verkopen aan Adolph Cau. Cau was de eerste die voor zijn buitenplaats officieel de naam *Vreugd en Rust* gebruikte. Maar voordat Cau op het toneel verschijnt, is het goed om eerst kennis te maken met de twee huizen van de weduwe van Pieter van Groeneveld die door Josina waren toegevoegd aan *Opmijst*. Het derde, hiernaast gelegen, huis wist nog vele jaren zelfstandig te blijven en komt dus later in dit verhaal ter sprake. De drie huizen lagen aan de Vliet,

ingesloten tussen *Opmijst* aan de Noordwestkant en *Zijdervliet* aan de oostkant. Onderling waren ze aan de noordzijde verbonden door een gemeenschappelijk uitpad naar de Heerweg. Het eerste, meest westelijke, huis van de drie, hierna gemakshalve te noemen huis en erf nummer één, had begin zeventiende eeuw als eigenaresse de weduwe Aefgen Jans. Het tweede was van Grietgen Ijsbrants, eveneens een weduwe. Het derde had vermoedelijk Cornelis Jansz Reijers als eigenaar. De eerste twee kwamen als burens reeds ter sprake in de akte van december 1611 waarin Johan de Mijst een stukje van zijn akker verkocht aan scheepsbouwer Pieter Willems, die toen nog zelfstandig zijn scheepswerf aan de zuidkant van *Opmijst* had.

Huis en erf ‘nummer één’, van de weduwe Aafgen Jans tot aan Pieter van Groeneveld

Wat betreft het eerste huis: uit de stukken blijkt dat Aafgen Jans de weduwe was van Jacob Cornelisz en dat zij een zoon had Jan Jacobsz genaamd. Evenals haar twee burens aan de oostkant mocht zij ‘eeuwig’ gebruik maken van het gemeenschappelijke uitpad naar de Heerweg. Wie na de weduwe het huis hebben verworven is in diverse archiefstukken te vinden. Het is een opsomming van eigenaren, die niet de meest boeiende lectuur oplevert, maar wel een bijzonder persoon uit de Kerklaan en een bewijs dat diverse schrijvers over *Vreugd en Rust* onvolledig waren of zelfs onjuiste conclusies hebben getrokken. Aardig is ook om te zien hoe enkele personen in akten eerst alleen maar worden aangeduid met hun patroniem en later een bijnaam of achternaam kregen. Vandaar hieronder toch maar even de rij van achtereenvolgende eigenaren van huis en erf nummer één.²⁹ Op 19 oktober 1619 verkochten weduwe Aafgen Jans en haar zoon Jan Jacobsz het huis aan de Vliet aan een schipper, genaamd Bastiaan Crijnsz. In latere akten wordt hij Bastiaan Crijnsz Kuijk genoemd. Zijn erfgenamen verkochten het huis op hun beurt op 2 juni 1635 aan Cornelis Cornelisz van Eversteyn, volgens sommige stukken van

1.19 Een scheepswerf aan de Vliet bij Voorburg. De hier afgebeelde werf lag aan de Vliet aan de westkant van *In de Wereldt is veel Gevaer*. Op de achtergrond is de *Oude Kerk* van Voorburg zichtbaar evenals *Huize Swaensteyn* met de trapgevels. Op de scheepshelling ligt een schip, terwijl in de schuur aan een boot wordt gewerkt. Ondertussen spoelt een vrouw in het water van de Vliet haar wasgoed, dat vervolgens op het grasveld links in de zon wordt gedroogd en gebleekt. De boerderij met hooiberg links is *De Voorhof*. Ets C. Decker, 1665. Collectie Gerard Duijvestein

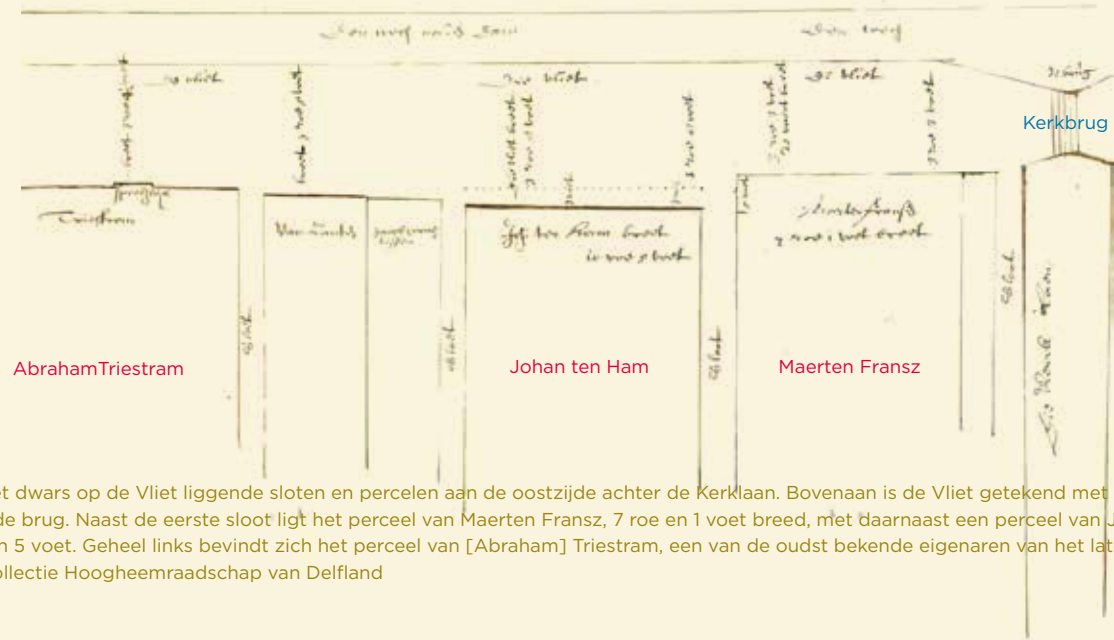

beroep schoenmaker. Genoemde Van Eversteyn zou op 27 november 1652 een huis kopen aan de Kerklaan, dat door huurder Tijdeman werd onderverhuurd aan Spinoza.³⁰ Van Eversteyn heeft het huis aan de Vliet maar kort behouden. Bijna 6 jaar later, op 27 april 1641 droeg hij het huis weer over aan Symon Maertensz. Maertensz heeft zijn huis aan de Vliet zo'n 37 jaar in bezit gehad. Op 11 juni

1678 verkocht hij het aan Hagenaar Harman Delfkerck. Inmiddels had Symon Maertensz een achternaam gekregen en wordt hij in de transportakte Symon Maertensz de Vos genoemd. Hierna ging het snel: op 19 maart 1680 verkocht Delfkerck het huis aan zijn stadsgenoot Jan de Vlijm, die het enkele maanden later, 21 augustus 1680, alweer doorverkocht aan Johan van Alphen.

Uit de belendingen aan de westkant blijkt dat de scheepswerf in 1680 door Johan III de Mijst was toegevoegd aan *Opmijst*. Op 12 mei 1686 werd een nieuwe fase bereikt. Johan van Alphen was overleden, waarna zijn weduwe, Elisabeth ten Ham, huis één met erf en met het gebruik van het voetpad en de Westsloot, verkocht aan de Haagse oud-burgemeester Pieter van Groeneveld. Uit het vervolg

zal blijken dat deze Pieter van Groeneveld vier jaar eerder ook al huis nummer twee had verworven. In een aparte kadertekst wordt ook nog even stil gestaan bij de vader van de zojuist genoemde Elisabeth ten Ham. Hij kreeg ten onrechte door sommige schrijvers een rol toebedeeld in de historie van *Vreugd en Rust*.

1.20 Kaart met dwars op de Vliet liggende sloten en percelen aan de oostzijde achter de Kerkklaan. Bovenaan is de Vliet getekend met rechts de Kerkklaan met de brug. Naast de eerste sloot ligt het perceel van Maerten Fransz, 7 roe en 1 voet breed, met daarnaast een perceel van Johan ten Ham, breed 10 roe en 5 voet. Geheel links bevindt zich het perceel van [Abraham] Triestram, een van de oudst bekende eigenaren van het latere *Sionslust*. Kaart, 1648. Collectie Hoogheemraadschap van Delfland

Misverstand rond de familie Ten Ham

Elisabeth ten Ham was de dochter van Johan ten Ham en Lucretia van Barlehar. De Vink noemt in zijn bijdrage over buitenplaatsen in *Jaarboek Die Haghe* deze Johan ten Ham als de oudst bekende eigenaar van *Vreugd en Rust*. Later werd dit bezit volgens De Vink *Johan van Alphens hofstede* genoemd, terwijl genoemde Van Alphen er volgens deze auteur ook nog een huis aan toevoegde door koop van J. de Vlijm.³¹ Dat Johan ten Ham een voorloper van *Vreugd en Rust* in bezit heeft gehad is echter onjuist. Johan bezat in Voorburg wel een hofstede, ook aan de Vliet, maar dit was niet het latere *Vreugd en Rust*. Johan ten Ham had aan de Vliet omstreeks 1648 een perceel grond, dicht bij de Kerkbrug. Dat blijkt onder andere uit het archief van het Hoogheemraadschap van Delfland. Hierin bevindt zich een kaart uit genoemd jaar 1648 met diverse dwars op de Vliet liggende sloten en percelen aan de oostkant van de Kerkklaan. Vanaf de Kerkbrug en de Kerkklaan gezien was het eerste perceel eigendom van Maerten Fransz, dan volgt de buursloot en vervolgens een perceel dat toebehoorde aan eerdergenoemde Johan ten Ham, de vader van Elisabeth. Helemaal links op de kaart, ofwel aan de oostkant, ligt een perceel met speelhuis van ene Triestram, het latere *Sionslust*.³² In hetzelfde jaar 1648 breidde Ten Ham zijn bezit uit door het naburige perceel van Maerten Fransz te kopen, inclusief de erop staande boerderij.³³ In de transportakte wordt Maerten Fransz voluit Maerten Fransz van Hensbergen genoemd. Op het aldus vergrote perceel legde Johan ten Ham zijn buitenplaats aan, dat later gesierd zou worden met de naam *Hoekvliet*.³⁴ Johan ten Ham overleed in 1681. Hij werd

begraven in de *Oude Kerk* van Voorburg, in het familiegraf, waarvan de grafsteen nog aanwezig is. Zijn weduwe en boedelhoudster Lucretia van Barlehar, ‘geassisteerd door haar zoon Johan’, verkocht vervolgens de buitenplaats aan haar schoonzoon Johan van Alphen, die op 5 mei 1669 was gehuwd met haar dochter Elisabeth.³⁵ Uit de verkoopakte, gedateerd 7 maart 1682, blijkt dat de hofstede bestond uit huis, tuin en boomgaard plus nog twee huizen met erf daarnaast gelegen. Als ligging wordt vermeld: bij de Kerkklaan aan de oostkant van de dorpsbrug, belend aan de westkant de Kerkklaan en de buursloot, aan de zuidkant de Vliet, aan de oostkant Constantijn van Baerle met zijn tuin en boomgaard, aan de noordkant genoemde buursloot en Adriaen Jansz van der Cleij, marktschipper. Hiervoor kwam ter sprake dat Johan van Alphen reeds op 21 augustus 1680 huis nummer één verder oostwaarts aan de Vliet had gekocht. Zoals eerder aangegeven, overleed Johan van Alphen omstreeks 1686. Weduwe Elisabeth ten Ham deed allereerst, zoals hiervoor beschreven, huis nummer één van de hand, op 12 mei 1686. De verkoop van de hofstede aan de Vliet bij de Kerkbrug nam meer tijd in beslag. Deze werd door de weduwe verkocht op 28 november 1687. Dat deze hofstede, later genaamd *Hoekvliet*, inmiddels een mooie buitenplaats was geworden, blijkt uit de beschrijving in de verkoopakte: een huis en erf, stal, koetshuis en schuur, een tuin met twee speelhuisen aan de Vliet, de een staande op de westhoek, de ander op de oosthoek van het verkochte. Het huis is bekleed met goudleerbehang, in de tuin staan fraaie beelden en bloempotten en er ligt een schuit aan de Vliet.

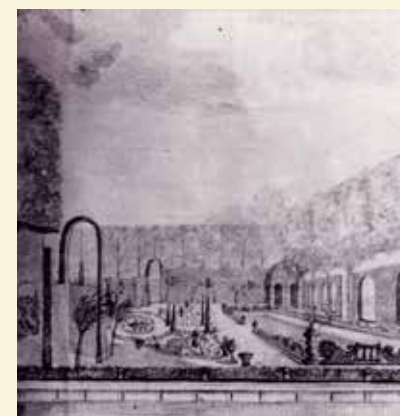
1.21 Drie perkamenten koopakten met lakzegels, betreffende een huis met erf, schuur en hooiberg bij de Kerkklaan, 1642 en 1648. Hieronder bevindt zich ook de akte met verkoop van het perceel van Maerten Fransz aan Johan ten Ham in 1648. Collectie auteur

1.22 *In de Wereldt is veel Gevaer en Middendorp* aan de Vliet met in de verte de Kerkbrug en *Hoekvliet*. Schilderij E. Hilverdink, halverwege negentiende eeuw. Particuliere collectie

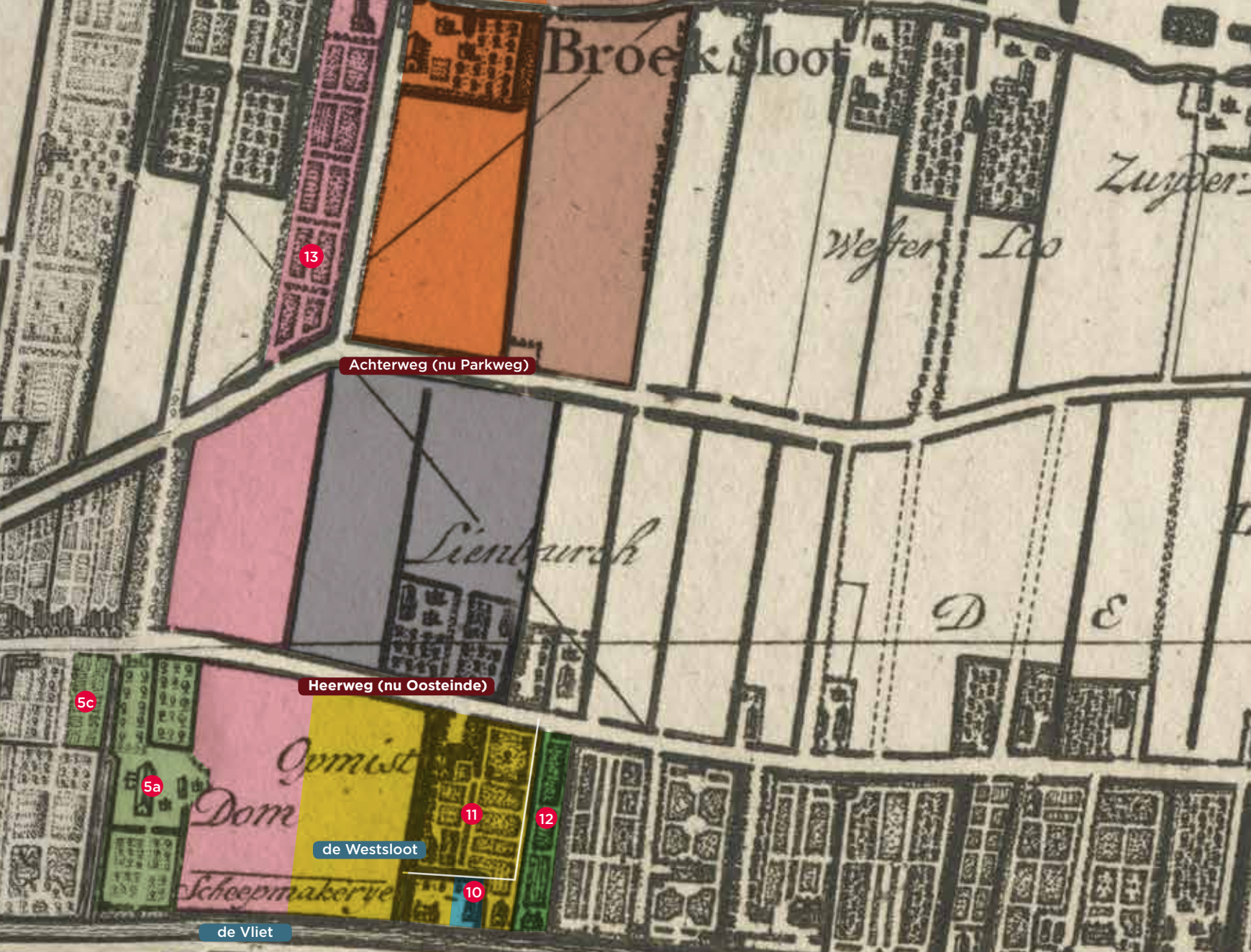
1.23 *Hoekvliet* ten tijde van Hendrick van Dijk, die deze buitenplaats in 1752 kocht. Tekening van onbekende kunstenaar, ongedateerd. Foto collectie auteur

1.24 De tuin achter *Hoekvliet* met vijver, hagen, broderies en tuinvazen. In de hoek een van de twee koepels. Tekening van onbekende kunstenaar, ongedateerd. Foto collectie auteur

Huis en erf ‘nummer twee’, van de weduwe Grietgen IJsbrants tot aan Pieter van Groeneveld

Huis nummer twee ligt, volgens de belendingen die in de transportakten steeds nauwgezet worden aangegeven, tussen huis één en drie. De omschrijving luidt steevast huis, of huisje, en erf. Soms is er sprake van een sloot aan de oostkant en van het recht de Westsloot te mogen gebruiken. Uiteraard lag aan de noordkant het gezamenlijke uitpad naar de Heerweg waar ook de burens gebruik van mochten maken. Na Grietgen IJsbrants kende ook dit huis diverse opeenvolgende eigenaren en zou het eenzelfde eindbestemming krijgen als nummer één. Op 28 april 1627 verkochten de kinderen en erfgenamen van schipper Cornelis Pietersz en Grietgen IJsbrants het huis aan Bastiaen Crijnsz Kuijk, die eveneens schipper van beroep was. Genoemde Kuijk had in 1619 ook al huis nummer één gekocht, zodat ze nu in één eigenaarshand kwamen. Maar na het overlijden van Kuijk werd de eigendom van de twee huizen weer gesplitst. Huis één ging naar Van Eversteyn en ‘huisje’ twee naar Lenaert Ariensz Vergou. Op 27 december 1662 werd het toebedeeld aan zijn zoon Aries. Diens weduwe Trijntge van Dulcom verkocht het bezit vervolgens op 25 mei 1680 aan de Haagse notaris Adriaen van Tholl. Daarbij bleek het huis inmiddels te zijn afgebroken. De transportakte vermeldt namelijk dat overgedragen werd een leeg erf, waarop een huis heeft gestaan dat echter ‘vervallen’ was. De notaris overleed al snel na de aankoop. Op 10 juli 1682 verkocht zijn weduwe, Maria van Slingelant, het recent verworvene door aan de eerdergenoemde Pieter van Groeneveld. De akte geeft aan dat het verkochte bestond uit een tuin met een tuinhuis, de halve sloot aan de oostkant en uiteraard het gebruik van het gezamenlijke uitpad aan de noordkant naar de Heerweg. Zoals eerder beschreven kocht Van Groeneveld in mei 1686 ook huis nummer één aan de westkant, zodat de twee percelen opnieuw in één hand kwamen. Vanaf Van Groeneveld zouden één en twee niet meer gesplitst worden. Uit het vervolg zal blijken dat hij op zijn bezit aan de Vliet een speelhuis liet aanleggen.

Eén en twee gezamenlijk via Van Groeneveld naar Opmijst

Pieter van Groeneveld was omstreeks 1610 geboren in Den Haag. In 1633 trouwde hij met Hester van Diest, die vier jaar later overleed. In februari 1664 hertrouwde hij met Cunera van Zoutelande. Uit dit huwelijk werd in 1666 dochter Elisabeth geboren. Van Groeneveld was lid van de Haagse Vroedschap, schepen en uiteindelijk burgemeester van Den Haag van november 1670 tot september 1672.³⁶

Naast de twee bezittingen aan de Vliet had Pieter van Groeneveld al veel eerder, in april 1658, aan de Broeksluot een hofstede met huis, schuur, hooiberg en 19 morgen land, later genoemd *Westerloo*, gekocht van de Haagse apotheker Adam Harell en de erfgenamen van Christiaan Rumpf, zijn schoonvader zaliger die arts was geweest in dienst van de Oranje-prins.³⁷ Ten onrechte plaatst De Vink in zijn artikel over de Voorburgse buitenplaatsen deze aankoop bij *Vreugd en Rust*.³⁸

1.25 De contouren van het geel ingekleurde *Opmijst* omstreeks 1733, ten tijde van de aankoop door Adolph Cau, aangegeven op de kaart van Kruikius. Nummer 10 is huis en erf nummer drie dat nog als een zelfstandig blauw blokje binnen *Opmijst* ligt. Rechts is de begrenzing nog steeds *Zijdervliet* (12) en links het inmiddels tot aan de Vliet uitgebreide *Agterhof* (13). Rechtsboven op deze kaart van Kruikius ligt *Westerloo*, dat vanaf 1658 in bezit was van Pieter van Groeneveld en later van de aangetrouwde familie Van Zoutelande. Zie ook **1.08**, **1.13** en **1.18**

Pieter van Groeneveld overleed in 1688. Zijn weduwe Cunera erfde zowel de hofstede *Westerloo* als de bezittingen aan de Vliet, ofwel hiervoor genoemd de huizen en erven nummer een en twee.³⁹ Toen zij in augustus 1708 overleed, bleek haar zuster Elisabeth van Zoutelande haar algehele erfgename te zijn.⁴⁰ *Westerloo* zou na het overlijden van Elisabeth in januari 1723 naar haar zoon Cornelis gaan. De bezittingen aan de Vliet werden door Elisabeth nog tijdens haar leven verkocht. Dit geschiedde op 27 september 1719.⁴¹ Koopster was buurvrouw Josina Kerbij van het naastgelegen *Opmijst*. De akte omschreef het verkochte als huis en erf met een tuin en een speelhuis aan de Vliet en het gebruik van de Westsloot. Het zou de laatste aankoop zijn die Josina Kerbij zou verrichten. Zo'n 14 jaar later besloot zij al haar bezittingen aan de Vliet te laten veilen.

Van Josina Kerbij naar Adolph Cau

Tijdens die veiling werd, voor 8.000 gulden, de hoogste bieder Adolph Cau, secretaris van het Hof van Holland. En zo kreeg hij op 11 juni 1733 overgedragen *Opmijst* en alles wat erbij behoorde. De transportakte vermeldt dat Cau de verschuldigde prijs contant had voldaan 'de laatste penning met de eerste'. De beschrijving die van het verkochte werd gemaakt, laat zien dat *Opmijst* in de 23 jaar sinds de eerste aankoop door Kerbij was uitgegroeid tot een heuse buitenplaats: *een plaisante hofstede genaamd Opmijst, bestaande in een hecht en wel doortimmerd huis en erf, stalling en koetshuis, moestuin en boomgaard met een visrijke vijver en een speelhuis aan de Vliet*. Vanwege oude banden moest aan de eigenaar van *De Loo* elk jaar 2 gulden Lourisgeld worden betaald. Wat er ook bij hoorde was de oostelijke helft van een stuk schoon weiland aan de westkant van *Opmijst*, dat eertijds toebehoorde aan *Huis den Dom*. Verder hoorde bij het geheel aan de oostkant van *Opmijst* een blok van vier huizen en erven, gelegen aan de Vliet, die alle vier waren verhuurd, en tenslotte oostelijk van dit blok nog een huis en erf met een tuin en speelhuis aan de Vliet, genaamd *Suijdsigt*. Onder die laatste

1.26 Mr. Isaacq Scheltus (1691-1749), eigenaar van *Zijdervliet*, de buurman van *Vreugd en Rust* aan de oostkant en zijn echtgenote Maria Moll (1694-1742). Hij was evenals zijn vader en grootvader staatsdrukker van Holland. Schilderij toegeschreven aan H. Serin, circa 1720. Foto's Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie

opsomming vallen uiteraard de door Kerbij aangekochte huizen één en twee. Aan de oostkant hiervan lag nog steeds huis en erf nummer drie als een zelfstandig bezit, met als eigenaar Pieter Alewijnsz van der Meer. Wat de overige belendingen betreft: aan de oostkant van *Opmijst* lag verder de eveneens nog steeds zelfstandige buitenplaats *Zijdervliet* van Isaacq Scheltus. Uit het vervolg zal blijken dat ook de zelfstandigheid van al deze percelen niet lang meer zou duren. Aan de westkant wordt als belendend genoemd de andere helft van het weiland dat afkomstig was van *Huis den Dom*, maar was aangekocht door de eigenaar van *Agterhof*.⁴² Al snel zou blijken dat *Opmijst* met de inmiddels aangekochte delen van omringende percelen, huizen en buitenplaatsen, de voornaamste gecombineerde bouwsteen zou leveren voor *Vreugd en Rust*.

Onder Adolph Cau van Opmijst naar Vreugd en Rust

De nieuwe eigenaar, Adolph Cau, stamde uit een befaamd en vruchtbaar Zeeuws geslacht.⁴³ Zijn vader, Mr. Iman Cau junior, was het jongste en 21ste kind uit het huwelijk van Iman Cau senior

1.27 Bartholomeus Bosch (circa 1607 – 1678), brouwer, lid van de Haagse vroedschap en weesmeester. Een van zijn naar hem genoemde nakomelingen verstrekke een hypothecaire geldlening aan Adolph Cau, waarbij voor het eerst de naam *Vreugd en Rust* werd gebruikt. Schilderij J. de Baen, tweede helft zeventiende eeuw. Collectie Haags Historisch Museum

met Louise Sweerts de Weert. Zijn tweede huwelijk met Catharina Hesselt van Dinter bleef kinderloos. Mr. Iman Cau junior erfde van zijn stiefmoeder Catharina de Voorburgse boerenhofstede *Oostenburg* aan de Broeksloot.⁴⁴ Mr. Iman Cau junior huwde in december 1680 Anna Constantia Sterthemius. Uit dit huwelijk werden 17 kinderen geboren, onder wie Adolph als nummer 11. Adolph kwam op 22 juni 1697 in Den Haag ter wereld. Evenals zijn vader Iman, werd hij in 1723 secretaris van het Hof van Holland. Daarvoor was hij benoemd in de raad van Veere. Adolph zou ongehuwd blijven.

Toen Adolph Cau *Opmijst* kocht was hij 36 jaar en had hij nog zes jaar te leven.

Hoewel Adolph de koopprijs van *Opmijst* contant had betaald, had dit blijkbaar toch enige financiële krapte veroorzaakt. Of wellicht had hij geld nodig voor de realisering van enkele aanpassingen aan zijn buitenplaats. Op 21 september 1733 leende hij op hypothecaire voorwaarden van Johan Heeneman 3.000 gulden tegen 3% rente per jaar.⁴⁵ De akte beschrijft nauwkeurig dat Cau de hofstede genaamd *Opmijst* tot zekerheid van aflossing en rentebetaling verbond. Deze hofstede bestond uit een huis, stal en koetshuis, moestuin en boomgaard, vijver en speelhuis aan de Vliet, plus nog een blok van vier huizen en erven, met nog een huis en erf, tuin en speelhuis en nog de helft van een stuk weiland. Het is vrijwel dezelfde beschrijving als in de koopakte enkele maanden eerder. Voor alle zekerheid zijn ook de belendingen aangegeven: het geheel ligt tussen de Heerweg en de Vliet, met aan de oostkant Isaacq Scheltus [*Zijdevliet*] en Pieter Alewijnsz van der Meer [huis 'drie'] en aan de westkant Adriaan Sleght [*Agterhof*].

Overigens werden omstreeks 1733 alle huizen door de overheid voor de verpondingen [belastingheffing] opnieuw geïnventariseerd en getaxeed.⁴⁶ Het bezit van Cau in het Oosteinde bestond uit: No. 163 Een buitenhuis met een getaxeerde huurwaarde van

1.28 Groepsportret met de familie Bosch, verbeeldend het bijbelverhaal 'Laat de kinderkens tot mij komen'. Centraal zit Jezus die de kinderen zegent. Geheel rechts achteraan staat Bartholomeus Bosch, de vader van de kinderschaar. Moeder Geertruy Schouten zit naast het kind dat wordt gezegend. De derde man van rechts is Aelbrecht Bosch, de vader van Bartholomeus. Zijn vrouw Catharina Nolst staat linksboven naast Jezus. Deze ouders van Bartholomeus vierden in 1646 hun 40-jarige bruiloft, ter gelegenheid waarvan vermoedelijk dit schilderij werd gemaakt. Zie ook **1.27**. Schilderij J. Danckers, 1646. Collectie Haags Historisch Museum

10 gulden. Verder de huizen no. 164 met een huurwaarde van 10 gulden en 17 stuivers alsmede huis no. 165 met een waarde van 6 gulden en 13 stuivers. Het erbij behorende teelland van zo'n 1,5 morgen werd gewaardeerd op 9 gulden, 12 stuivers en 8 penningen.⁴⁷

Na enige tijd, halverwege 1735, bleek de lening niet voldoende en besloot Adolph een tweede van wederom 3.000 gulden af te sluiten. Geldschieter was ditmaal Bartholomeus Bosch, die een iets hogere rente rekende, namelijk 3,25% per jaar.⁴⁸ De hypotheekakte van 27 juni 1735 blijkt een aardige verrassing te bevatten. Als onderpand staat vermeld de hofstede van Adolph Cau, precies omschreven zoals in de vorige hypotheekakte, inclusief het blok huizen,⁴⁹ nog een huis met speelhuis en de helft van een weiland. Er is echter één verschil: de hofstede draagt niet meer de naam *Opmijst*, maar is door Adolph Cau omgedoopt in *Vreugd en Rust*. De hypotheekakte is het eerste archiefstuk dat deze naam vermeldt. Cau heeft het nodige veranderd aan zijn buitenplaats. Hij liet het blok van vier huizen afbreken, zodat ze in volgende akten niet meer worden genoemd. Verder liet hij een 'orangehuis' ofwel oranjerie plaatsen met een tuinhuis, een werkhuis en twee schuren. Gezien de grote bedragen die hij leende heeft hij waarschijnlijk ook het mooie buitenhuis laten bouwen met de gevels in een sierlijk krullerige, ietwat asymmetrische rococostijl, die in 1773 werden afgebeeld op een nog te bespreken kaart. Ook de beschrijving in de volgende akte wijst hierop. Hierin wordt het huis beschreven als een sterk en weldoortimmerd herenhuis. Zo'n drie jaar

later verkocht Cau zijn *Vreugd en Rust* weer. Kon hij niet voldoen aan de rente- en aflossingsverplichtingen? Voelde hij zijn levenseinde naderen? Wat de reden ook geweest mag zijn, op 17 april 1738 verkocht Cau de hofstede *Vreugd en Rust* aan Mr. Jan van Schuylenburch voor 11.300 gulden.⁵⁰ De opbrengst was voldoende om de twee hypotheekakten af te lossen. Drie dagen na de verkoop werd op beide hypotheekakten door Cornelis van Lis, secretaris van Voorburg, genoteerd dat Adolph Cau het verschuldigde bedrag volledig had terugbetaald.⁵¹ Anderhalf jaar later stierf Cau in Den Haag op 28 december 1739.

Vreugd en Rust tijdens Jan van Schuylenburch

Jan van Schuylenburch was het derde kind geboren in het huwelijk van Johannes van Schuylenburch en Elisabeth de Hocepied.⁵² Jan werd op 12 december 1701 in Den Haag geboren. Evenals Cau had hij Zeeuwse wortels. Zo was hij poorter van Zierikzee. In januari 1722 werd hij ingeschreven als student te Leiden. In 1728 werd hij commissaris te Haarlem, kort daarna schepen en burgemeester van Leusden. Tenslotte werd hij geëxcommuniceerd ter Staten-Generaal voor Gelderland. Op 19 november 1764 huwde hij Helena Françoise Thierry. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren, die verder in dit verhaal geen rol spelen. Bijzonder is wel dat diverse familieleden Van Schuylenburch bezittingen in Voorburg hadden. Zo kocht Willem Hendrik van Schuylenburch, een oom van Jan, in november 1719 de buitenplaats *Damzigt* aan de Vliet, waar via vererving tot 1790 een Van Schuylenburch zou wonen.⁵³ Verder erfde nicht Anthonette van Schuylenburch van haar echtgenoot Berent Willem Buys in 1763

het tussen *Damzigt* en *Vreugd en Rust* gelegen *Noordervliet*, dat zij door aankopen flink uitbreidde. Op deze Voorburgse buitenplaats aan de Vliet zou zij met haar fraaie collectie vogels wonen tot haar overlijden in 1786.⁵⁴ Aan de overkant van de Vliet woonde vanaf 1765 op *Zuyderburch* neef Cornelis van Schuylenburch. Na zijn overlijden werd neef François Pierre Guillaume eigenaar, daarna, tot 1832, kwamen diens kinderen in het bezit.⁵⁵ Toen Jan van Schuylenburch *Vreugd en Rust* kocht was dit al, zoals eerder aangegeven, een bescheiden maar aantrekkelijke buitenplaats. De koopakte uit 1738 laat daar geen twijfel over bestaan: *Een plaisante hofstede genaamd Vreugd en Rust, bestaande in een sterk en wel doortimmerd Herenhuis, Orangehuis, tuinmanshuis, werkhuis en twee schuren, met zijn boomgaarden en verdere plantage* [tuin], *met een vermakelijk en ver uitzierend speelhuis aan de Vliet, groot omtrent 2 morgen*. Verder hoorde ook het halve stuk weiland aan de westkant van de hofstede erbij, wat een totale oppervlakte opleverde van circa 2,5 morgen. Tenslotte hoorde eveneens bij het geheel het nog steeds aan de oostkant van het buitenhuis gelegen *Suijdsigt* met huis, erf, tuin, speelhuis en schuur. De belendingen van het totale bezit waren zoals in de vorige akte: het geheel lag tussen de Heerweg en de Vliet, met aan de oostkant Isaacq Scheltus [*Zijdevliet*] en Pieter Alewijnsz van der Meer [huis en erf 'drie'] en aan de westkant Adriaan Sleght [*Agterhof*]. Maar voor huis en erf 'nummer drie' waren de dagen van zelfstandigheid geteld. Op 14 februari 1746 kocht Jan van Schuylenburch huis en erf 'nummer drie', inmiddels bestaande uit twee huizen en een erf plus de halve eigendom van de sloot aan de westzijde.⁵⁶ In de verpondingen waren dit het huis nummer 166 met een waarde van 5 gulden en 15 stuivers en nummer 167 getaxeerd op 1 gulden en 17 stuivers.⁵⁷ De verkoopster was Cornelia Pieters Schoneman, weduwe en erfgename van Pieter Alewijnsz van der Meer. Het uitpad aan de noordzijde naar de Heerweg was nog steeds aanwezig. In bijgaand kader staat voor de volledigheid een kort overzicht van de historie van huis en erf 'nummer drie'.

1.29 Arnoldus Adrianus van Tets (1738-1792), heer van Oud- en Nieuw Goudriaan en Langerak bezuiden de Lek, opperkoopman van de Oost-Indische Compagnie te Batavia, schepen en burgemeester van Dordrecht, baljuw van Zuid-Holland. Schilderij onbekende kunstenaar, derde kwart achttiende eeuw. Collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed. Foto Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie

Huis en erf 'nummer drie', van Cornelis Jansz Reijers tot aan Jan van Schuylenburch

Uit de belendingen wordt duidelijk dat dit huis en erf, evenals de nummers één en twee, lag tussen de Vliet aan de zuidzijde en het uitpad naar de Heerweg aan de noordkant en verder tussen huis en erf nummer twee aan de westkant en *Zijdevliet* aan de oostkant. De beschrijving is steevast huis en erf, later komt daar bij de helft van de eigendom van de sloot aan de westzijde van het erf. Verder is er op het allerlaatst sprake van twee huizen. Vandaar dat hier wordt volstaan met de vermelding van de opeenvolgende eigenaren.⁵⁸ De oudste vermelding is te vinden op 28 april 1627. Als belending aan de oostkant van huis twee wordt [als huis drie] genoemd Cornelis Jansz Reijers. Deze verkocht het huis aan Leonaert van Stapelen,⁵⁹ die op 9 februari 1628 ook *Zijdevliet* had verworven. Op 4 mei 1635 droeg hij *Zijdevliet* over aan Pieter Dircksz van Leeuwen, nadat hij op 1 mei 1635 huis nummer drie had getransporteerd aan Jan Jaspersz. Vervolgens kwam dit huis in bezit van Jacob Arentsz Duijvesteyn die op 5 februari 1658 een hypotheek vestigde op dit huis ten behoeve van Pieter Pietersz Veen uit Tedingerbroek. Blijkbaar kon hij de schuld niet aflossen want op 30 april 1683 transporteerde genoemde Pieter Pietersz Veen het betreffende huis aan Lenaert Jansz Starre. Zijn dochter Neeltie Leenders Starre droeg het huis en erf op 29 februari 1712 over aan Pieter Alewijnsz van der Meer. Zoals eerder aangegeven werd op 14 februari 1746 ook huis nummer drie bij *Vreugd en Rust* gevoegd, doordat Cornelia Pieters Schoneman, de weduwe en erfgename van Pieter Alewijnsz van der Meer, de inmiddels twee huizen nummer drie overdroeg aan Jan van Schuylenburch, de eigenaar van *Vreugd en Rust*.

1.30 Arnoldus Adrianus van Tets en zijn echtgenote Wilhelmina Jacoba Hartingh (1750-1813). Olieverf op paneel Abraham (I) van Strij, 1785. Collectie Dordrecht, Huis Van Gijn

Na de uitbreiding met huis en erf nummer drie ging Van Schuylenburch consolideren en reorganiseren. Hij maakte van de diverse onderdelen die in de eerdere koopakte nog afzonderlijk werden genoemd een geheel. Daarbij werden aan de oostkant de gebouwen van *Suijdsigt* en de twee huizen nummer drie afgebroken. Waarschijnlijk werd aan de westkant de weidegrond omgezet in een tuindeel. In de tuin werden diverse 'tuinsieraden' geplaatst als tuinbeelden en vazen. Sommige auteurs, onder wie De Vink, schrijven dat Van Schuylenburch in 1751 een nieuw huis heeft laten bouwen. Dat zou dan het huis zijn dat werd afgebeeld op de kaart van 1773 in de eerdergenoemde rococostijl. De Vink meende dit te lezen in een latere akte uit 1784 waarin sprake zou zijn van 'een buitenhuis, in 1751 nieuw getimmerd', maar zoals hierna zal blijken, komen deze geciteerde woorden niet voor in bedoelde verkoopakte.⁶⁰ Wel heeft Van Schuylenburch een koetshuis en stal bijgebouwd, zaken die op een deftige buitenplaats niet mochten ontbreken.⁶¹ Jan van Schuylenburch overleed in november 1764 op *Vreugd en Rust*, waarna hij werd begraven in de *Groote Kerk* van Den Haag. Zijn weduwe, die *Vreugd en Rust* erfde, overleefde hem nog zo'n vier jaar en vier maanden. Na haar overlijden verkochten haar kinderen en erfgenamen op 28 oktober 1771 voor 30.125 gulden de ontstane deftige buitenplaats aan Mr. Arnoldus Adrianus van Tets, heer van Goudriaan, vrijheer van Langerak, raad, schepen en burgemeester van Dordrecht, alsmede baljuw van Zuid-Holland.⁶² Van Tets bleek een heer die dacht in grootse termen en hield van een weidse blik, althans wat zijn buitenplaats betrof.

Noordwaartse expansie onder Van Tets

Arnoldus Adrianus van Tets was op 23 januari 1738 geboren in Dordrecht. Ook hij had als pensionaris van Goes Zeeuwse contacten. Als opperkoopman van de Oost-Indische Compagnie vertoefde hij

geruime tijd in Batavia, waar hij in december 1757 in het huwelijk trad met Dirkje Aletta Haksteen. In Batavia werden twee zonen geboren, maar in 1765 overleed Dirkje Aletta. Van Tets hertrouwde, wederom te Batavia, in januari 1767 Wilhelmina Jacoba Hartingh. Kort nadat Van Tets in Nederland was teruggekeerd, kocht hij, zoals aangegeven, in 1771 *Vreugd en Rust*, waar ook zijn oudste dochter Jacoba Maria werd geboren. De daaropvolgende twee zonen en twee dochters werden elders geboren.⁶³ Uit de beschrijving in de transportakte van 1771 blijkt, bij vergelijking met de vorige, dat de hofstede nu binnen de genoemde belendingen als een eenheid werd beschouwd. De buitenplaats werd nu omschreven als *Een plaisante hofstede genaamd Vreugd en Rust bestaande in een Herenhuis, Orangehuis, tuinmanshuis, koetshuis, stal, mitsgaders speelhuis aan de Vliet of trekvaart, met boomgaard en verdere plantage, tezamen groot ongeveer 2,5 morgen, met bepoting en beplanting*. Mee verkocht werden tevens tuinsieraden en tuinmangereedschappen volgens een daarvan gemaakte lijst. Het verkochte lag in het Oosteinde, tussen de Heerweg en de Vliet, met aan de oostkant Anna Beekhof [*Zijdevliet*] en aan de westkant Johan de Waal [*Agterhof*, inmiddels omgedoopt in *Waalhoff*]. De nieuwe eigenaar Van Tets zou een begin maken met de expansie van *Vreugd en Rust* naar de overzijde aan de noordkant van de Heerweg. Dat gebeurde tegelijk met de aankoop van *Vreugd en Rust*. Op dezelfde datum 28 oktober 1771 kocht hij namelijk tegenover *Vreugd en Rust* van de echtelieden Jan van der Cleij en Cornelia van Marwijk een grote bouwmanswoning, gelegen tussen de Heerweg en de Broeksloot met de hierbij behorende 17 morgen en 400 roeden hooi- en weiland gelegen tussen de Broeksloot en de Schenk- of Scheidingswatering op de grens met Den Haag.⁶⁴ Zo'n aankoop was een goede belegging, leverde nuttige producten en pacht op en

1.31 De contouren van *Opmijst* en toebehoren, inmiddels *Vreugd en Rust* genoemd, omstreeks 1771 na de aankoop door Van Tets en diens uitbreiding met het vroegere *Lienburch* (14), *Belvédère* (16) en verdere noordelijke percelen, aangegeven op de kaart van Kruikius. De gebouwen die op de kaart van Kruikius uit 1712 bij *Lienburch* staan ingetekend zijn dan allang verdwenen. De boerderij op de grond van het vroegere *Belvédère*, die bij de aankoop is inbegrepen, is met witte stippellijnen aangegeven. Als burens zijn te zien: *Zijdervliet* (12), *Rusthof* bij *Onder de Linden* (18), *Agterhof* (twee onderste delen van 13) en *Noordenburg* (15). Aan de zuidkant ligt *Vreugd en Rust* nu volledig aan de Vliet, sinds Jan van Schuylenburch in 1746 huis nummer drie (10) had gekocht en bij de buitenplaats had gevoegd. Zie ook **1.08**, **1.13**, **1.18** en **1.25**

zorgde tevens voor een vrij en weids uitzicht vanuit de buitenplaats. Uit een latere, hierna nog te noemen akte, valt af te leiden dat op de aangekochte grond ooit de inmiddels afgebroken buitenplaats *Belvédère* had gelegen. De bouwmanwoning zelf, die dicht tegen de noordkant van de Achterweg lag, bestond uit een huis, schuur, drie hooibergen, koe- en paardenstallen met circa 4 morgen 400 roeden boomgaard en teelland. Als belending werd genoemd aan de oostkant de heer Van Horssen [*Rusthof*, inclusief *Onder de Linden*]⁶⁵, aan de westkant Johan de Waal [*Waalhoff*] en de erfgenamen van Jacob van der Geer [*Noordenburg*].⁶⁶ Er was aan *De Loo* lousgeld verschuldigd van 7 stuivers en 8 penningen per jaar, vanwege een oude band met hofstede *De Loo*. Die was in de middeleeuwen voor diverse omringende boerderijen de centrale vroenhoeve bij de ontginning en exploitatie van de veengebieden. Voor het geheel betaalde Van Tets 21.168 gulden. Bijzonder is de vermelding in de akte dat de bouwmanwoning altijd leenroerig was geweest maar op 12 oktober 1771 was geallodiseerd, dus in het vervolg geen leengrond meer was, maar vrij bezit. Dat gold ook voor de bijbehorende hooi- en weilanden, hetgeen uitgebreid wordt aangegeven in een afzonderlijke verklaring van de Staten van Holland. Uit deze verklaring blijkt dat onder de door Van Tets gekochte grond aan de noordkant van de Heerweg ook het stuk grond behoorde dat Johan de Mijst in 1613 in leen kreeg van de graaf.⁶⁷ Zoals eerder beschreven was het geheel via Bastiaan van der Speck in bezit gekomen van het echtpaar Van der Cleij-Van Marwijk.

Door de aankoop van de uitgestrekte groene strook wei- en hooilanden tegenover *Vreugd en Rust* realiseerde Van Tets, zoals eerder opgemerkt, in een klap een vrij uitzicht vanuit zijn buitenhuis tot aan de Scheiwatering ofwel de grens met Den Haag. Door deze eigendom hoefde de eigenaar van *Vreugd en Rust* geen servituut met recht van vrij uitzicht te 'kopen' van een naburige eigenaar. Extra aardig was dat bij die grens die groene strook niet ophield

1.32

1.33

1.32 De oude bouwmanwoning *Vreugd en Rust*, gezien vanaf de rietgedekte stalzijde aan de achterkant. Foto, ongedateerd. Collectie auteur

1.33 Het interieur van de langwerpige stal van *Vreugd en Rust*. Foto, ongedateerd. Collectie auteur

maar doorliep. Want hier begonnen de hooi- en weilanden van de *Kleine Loo*, die hoorden bij en doorliepen tot aan *Huis ten Bosch* aan de Bezuidenhoutseweg. Zo ontstond als het ware vanzelf de befaamde groene strook tussen *Vreugd en Rust* en *Huis ten Bosch*, waarvan nog steeds grote delen intact zijn gebleven.⁶⁸ Nadat deze aankopen waren gerealiseerd liet Van Tets in 1773 door landmeter Johan Vreeburg trots een mooie kaart maken waarop de smalle, langgerekte bijna 2 kilometer lange strook van zijn bezit tussen de Vliet en de Scheiwatering minutieus staat afgebeeld. De opmeting door Vreeburg geeft aan dat de totale oppervlakte 28 morgen, 24 roeden en 84 voet bedroeg, dus zo'n 24 hectaren.

1.34

1.35

1.34 De oude boerderij *Onder de Linden* met de ervoor geplaatste oranjerie van *Rusthof* gezien vanaf het bloemengazon van *Vreugd en Rust*. Foto, eind negentiende eeuw. Collectie auteur

1.35 De oranjerie van *Rusthof*, links aan het Oosteinde, oostelijk van het overbos van *Vreugd en Rust*. Ansichtkaart, begin twintigste eeuw. Collectie Museum Swaensteyn

De eerste kaart van *Vreugd en Rust*

De kaart van landmeter Vreeburg laat zien hoe tussen de Vliet en de Heerweg het huis was gelegen omringd door een klassieke tuin met rechthoekige tuinvakken doorsneden door rechte en diagonale paden.⁶⁹ De doorsnijding van de rechte paden met de diagonale zorgde voor driehoeken die gevuld werden met bosketten, bosschages omringd door hagen. Voor het huis lag een plein met aan de straatzijde een stal en een koetshuis. Achter het huis bevond zich een 'parterre de broderie', buxusbomen in een mooi patroon, met aan de zuidzijde, op de kruising der lanen, een ietwat verlaagd gelegen spiegelvijver. In de zuidoosthoek lag een speelhuis aan de Vliet, naast een ronde vijver.

1.36 De hofstede *Vreugd en Rust* gemeeten en in kaart gebracht in 1773 door Joh: Vreeburg geadmitteerd landmeeter bij den Ed: Hove van *Holland*. Geheel links ligt de Vliet of Trekvaart (I). Tussen de Vliet en de Heerweg (II) bevindt zich het huis met de rococotuin (letter A). Tussen de Heerweg en de Achterweg (III) is bij de letter B het overbos te zien met de kronkelige wandelpaden, waarvan sommige nog enigszins de vormen van de voormalige klassieke tuinpaden vertonen. Een mooi voorbeeld van hoe in die tijd buitenplaatseigenaren experimenteerden met de nieuwe landschappelijke tuinstijl. Bij C ligt de moestuin met kweekbakken en aan de Heerweg de langwerpige oranjerie. Tussen de Achterweg en de Broeksloot (IV) is bij D de bouwmanswoning met twee hooibergen, een boomgaard en een moestuin getekend, alsmede een smal wandelbos met sterk kronkelende wandelpaden. Tussen de Broeksloot en de Scheidingswatering (IX) uiterst rechts strekken zich in de Binckhorstpolder (VI) en Veenpolder (VIII) smalle percelen hooi- en weiland uit. V is de Molensloot en VII de Bovenkade. Bovenaan de kaart is rechts de voorkant van het huis in rococostijl met stal en koetshuis en links de achterzijde van het huis getekend door Cornelis Munts. De familiewapens van Caan (links) en Van Staphorst (rechts) zijn later aangebracht. Zie voor verdere details de hoofdttekst. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg. Zie ook **5.07**

1.37 De voorzijde van *Huize Vreugd en Rust* met hondenhok en hek waarvan rechts het koetshuis en links de paardenstal. Tekening C. Munts, 1773. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

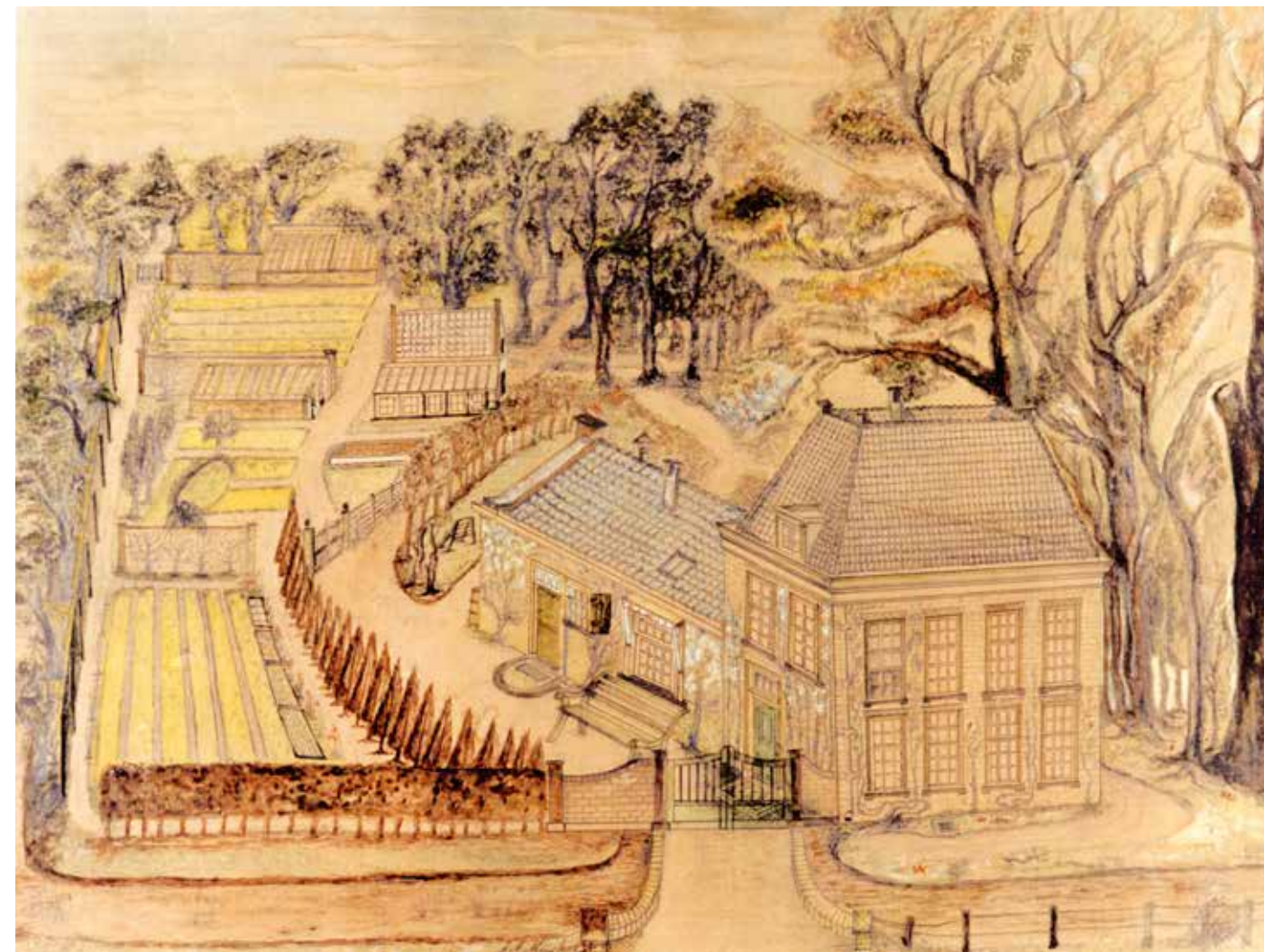
1.38 De achterzijde van *Vreugd en Rust* met hagen, oranjeboompjes en broderie. Tekening C. Munts, 1773. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

Aan de westzijde van het huis lag een rechthoekige vijver en daarnaast, gescheiden door een langgerekt ‘kanaal’ een smalle strook met drie rechthoekige tuinvakken, ongetwijfeld de vroegere weide die ooit toebehoorde aan *Den Dom*.

Bovenaan de kaart zijn uiterst links en rechts, door de volgende eigenaar, Caan, familiewapens aangebracht. Daar tussenin werden door Cornelis Munts getekend ‘het grote huis aan de voorzijde vanaf de Heerweg te zien’ alsmede ‘het grote huis vanaf de achterzijde van de Vliet of Trekvaart’.⁷⁰ Het blokvormige huis had twee bouwlagen en was voorzien van een zadeldak. De voorgevel toonde zes hoge boogvormige vensters met roedeverdeling. In de naar

voren uitspringende middenpartij zat een brede toegangsdeur met daarboven een venster en een dakkapel geheel omlijst met de sierlijke, ietwat asymmetrische krullen van de rococostijl. Het aan de zijanten ommuurde voorplein werd afgesloten met een fraai hek tussen rechts het koetshuis en links de paardenstal. Voor alle zekerheid werd het voorplein en het huis bewaakt door een hond, hier afgebeeld staande voor zijn hondenhok. De achtergevel was vrijwel een kopie van de voorkant. Aan de achterzijde zijn in de tuin de kunstige patronen van de ‘broderie’ te zien met ernaast boompjes in kuipen. Links een mooi hekwerk en rechts een hoge haag.

Aan de overzijde lag tussen de Heerweg en de Achterweg het overbos. Tegenover het voorplein is een halve ronding zichtbaar, als draaicirkel voor koetsen om gemakkelijk het voorplein op te draaien. Verder lag recht voor het huis een rechte laan als een lange zichtlijn. Deze reikte tot over de Achterweg om te eindigen in een zogenaamd ‘point de vue’, wellicht een obelisk of tuinvaas. Het overbos was verder vooral ingericht als een wandelbos met kronkelpaden. Midden in dit bos was een ronde berg aangebracht, wellicht met een uitkijktoren, zoals eertijds op *Hofwijck*. Zo te zien lag er rechtsonder, dichtbij de Achterweg, een tweede, ietwat kleinere berg. De kale, niet ingevulde strook aan de oostkant is de moestuin en boomgaard van buurman *Onder de Linden*. Aan de westkant van het wandelbos lagen tussen de Heerweg en de Achterweg de rechthoekige kweekbedden en -bakken van de langgerekte moestuin van *Vreugd en Rust*. De aanwezigheid van een moestuin hier is opmerkelijk omdat grond, voldoende vruchtbaar voor boomgaarden, sier- en moestuinen, vooral werd gevonden tussen de Vliet en de Heerweg, terwijl aan de noordkant van de Heerweg, midden op de zandrug, veelal verarmde zandgrond werd aangetroffen. Wellicht dat in de prehistorie deze plek, bijvoorbeeld door een lagere ligging, zo nu en dan werd overstroomd, waardoor een bredere strook vruchtbare klei werd afgezet, geschikt voor een moestuin en boomgaard.⁷¹ Aan de zuidzijde van de moestuin lagen waarschijnlijk een langwerpige orangerie en een klein tuinmanshuis,

1.39 Buurman *Onder de Linden* van *Rusthof* met orangerie, moestuin en boomgaard aan de oostkant van het overbos van *Vreugd en Rust*. Achter de hoge orangerie staat het achterhuis van de oude boerderij *Onder de Linden*. Tekening J.A. Mussart, 1906. Particuliere collectie

zoals vermeld in de koopakte. Tussen de Achterweg en de Broeksloot lag aan de oostkant de in de koopakte genoemde bouwmanwoning met daarachter twee hooibergen en een boomgaard aan de zuidkant. Aan de westkant is het eerder vermelde point de vue te zien met daaromheen eveneens bakken van een tweede moestuin. Aan de noordkant strekte zich opnieuw een strook wandelbos uit met wederom een grillig patroon van kronkelpaden. Het is een vroege toepassing van de landschapsstijl die al snel door vrijwel alle grote buitenplaatsen langs de Vliet zou worden nagevolgd. Aan de noordkant van de Broeksloot strekten zich de smalle, langgerekte percelen weiland en hooiland uit door de Binckhorst- en Veenpolder

over de Veenwatering en Bovenkade heen tot aan de Schenkwatering op de grens met Den Haag.

Wederom een uitbreiding door Van Tets

Hoe imponerend en uitgestrekt *Vreugd en Rust* er op de kaart ook uitzag, het weerhield eigenaar Van Tets er niet van waar mogelijk nog meer grond toe te voegen. Die kans deed zich voor nadat Johan de Waal, de eigenaar van het aan de westkant van *Vreugd en Rust* gelegen *Waalhoff* was overleden en de erfgenamen de buitenplaats publiekelijk in drie delen veilden. Voor 10.400 gulden slaagde Van Tets erin het geheel te verwerven.⁷²

1.40 De contouren van *Vreugd en Rust* ingetekend op de oude kaart van Kruikius nadat in 1780 de percelen van *Agterhof* (13) via aankoop door Van Tets aan *Vreugd en Rust* waren toegevoegd. Het geel ingekleurde gebied van *Vreugd en Rust* heeft zich nu verder uitgebreid naar links. Als burens links aan de westkant staan nu genoteerd: de weduwe Hartman [*Den Dom*, (5a)] en Adriaan Boeij [*Eynddorp*, (17)]. Aan de rechterkant zijn de burens Petrus Carolus Renouard [*Zijdervliet* (12)] en Jan Bouwens [*Rusthof* bij *Onder de Linden* (18)]. Zie ook 1.08, 1.13, 1.18, 1.25 en 1.31

En zo werden op 2 maart 1780 aan hem overgedragen:

- Een buitenplaats genaamd *Waalhoff*, bestaande uit een heren- en tuinmanshuis met een stenen koepel of speelhuis en paardenstal, alsmede een tuin en boomgaard groot 2 morgen, liggend tussen de Broeksloot en de Achterweg, belend aan de oostkant Jacob van der Geer [*Noordenburg*] en aan de westkant Adriaan Boeij [*Eynddorp*].
- Voorts een croft weiland van circa 1 morgen en 2 hont, liggend tussen de Achterweg en de Heerweg, belend aan de oostkant de koper zelf [*Vreugd en Rust*] en aan de westkant Adriaan Boeij [*Eynddorp*]. Op dit stuk weiland zou later de koepelvormige oranjerie van *Vreugd en Rust* worden gebouwd.
- Tenslotte nog een croft weiland groot 1 morgen 1 hont, liggend tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de koper zelf en aan de westkant de weduwe Hartman [*Den Dom*]. Dit is de wederhelft van het stuk weiland dat ooit bij *Den Dom* behoorde maar in juni 1724 door baron van den Boetselaar werd verkocht.

Onder andere met het oog op oude rechten en verplichtingen die overgingen op de nieuwe eigenaar, zoals recht van overpad of vrij uitzicht, kreeg koper Tets ook de oude bescheiden, voor zover nog aanwezig, overgedragen. Als ze nog compleet waren, had hij een mooi overzicht van de vroegere eigenaren kunnen opstellen, zoals is te zien in Bijlage A in een kleine kroniek. De belendingen vertellen daarbij wie op de momenten van eigendomsoverdracht de burens zijn. *Agterhof-Waalhoff* begon als een boerenhoeve aan de Broeksloot met een vrij uitpad naar de Heerweg. Al snel werd het een warmoezerij die zich ontwikkelde tot een kleine buitenplaats met kenmerken als een vrij uitzicht over de Broeksloot, een ‘welbeplante’ tuin en boomgaard, een paardenstal met koetshuis en een theekoepel. Door aankoop van een weiland breidde het bezit zich uit tot aan de Vliet. Twee jaar na de aankoop liet Van Tets *Waalhoff* ‘demoliëren’ ofwel afbreken.⁷³

Van Tets overleed op 28 december 1792 in Dordrecht, waar hij januari 1793 werd begraven in de *Groote Kerk*. Acht jaar eerder, in maart 1784, had hij zijn Voorburgse buitenplaats verkocht aan Mr. Adriaan Caan.

Adriaan Caan en zijn echtgenote Hester van Staphorst

Mr. Adriaan Caan werd geboren te Rotterdam op 12 oktober 1730 als jongste uit het huwelijk van Hendrik Caan en Adriana van den Bergh.⁷⁴ Hij had een oudere in 1719 geboren broer Hendrik en een oudere in 1727 geboren zus Sophie. Broer Hendrik, een vooraanstaand Rotterdams bankier en assuradeur, was zijn jongere broer al voorgegaan naar de Haagse omgeving door in 1759 de Rijswijkse buitenplaats *Cromvliet* te kopen. Zo dicht bij Den Haag en zijn regeringscolleges had duidelijk voordelen. Verder is het voor dit verhaal alvast aardig om te vermelden dat dezelfde broer Hendrik in 1781 een kleinzoon Hendrik Johan kreeg die in 1811 de Voorburgse buitenplaats *Hoekenburg* zou kopen en in 1834 *Arendsburgh*.⁷⁵

Adriaans zus Sophie huwde in 1749 Johan Frederik Hoffman. Hun in 1759 geboren zoon Johan Frederik zou de vader worden van de in 1795 geboren Marie Aart Frederik Henri Hoffman, die door zijn huwelijk in de historie van *Vreugd en Rust* een belangrijke rol zou spelen. Maar dat volgt later. Eerst weer terug naar Adriaan.

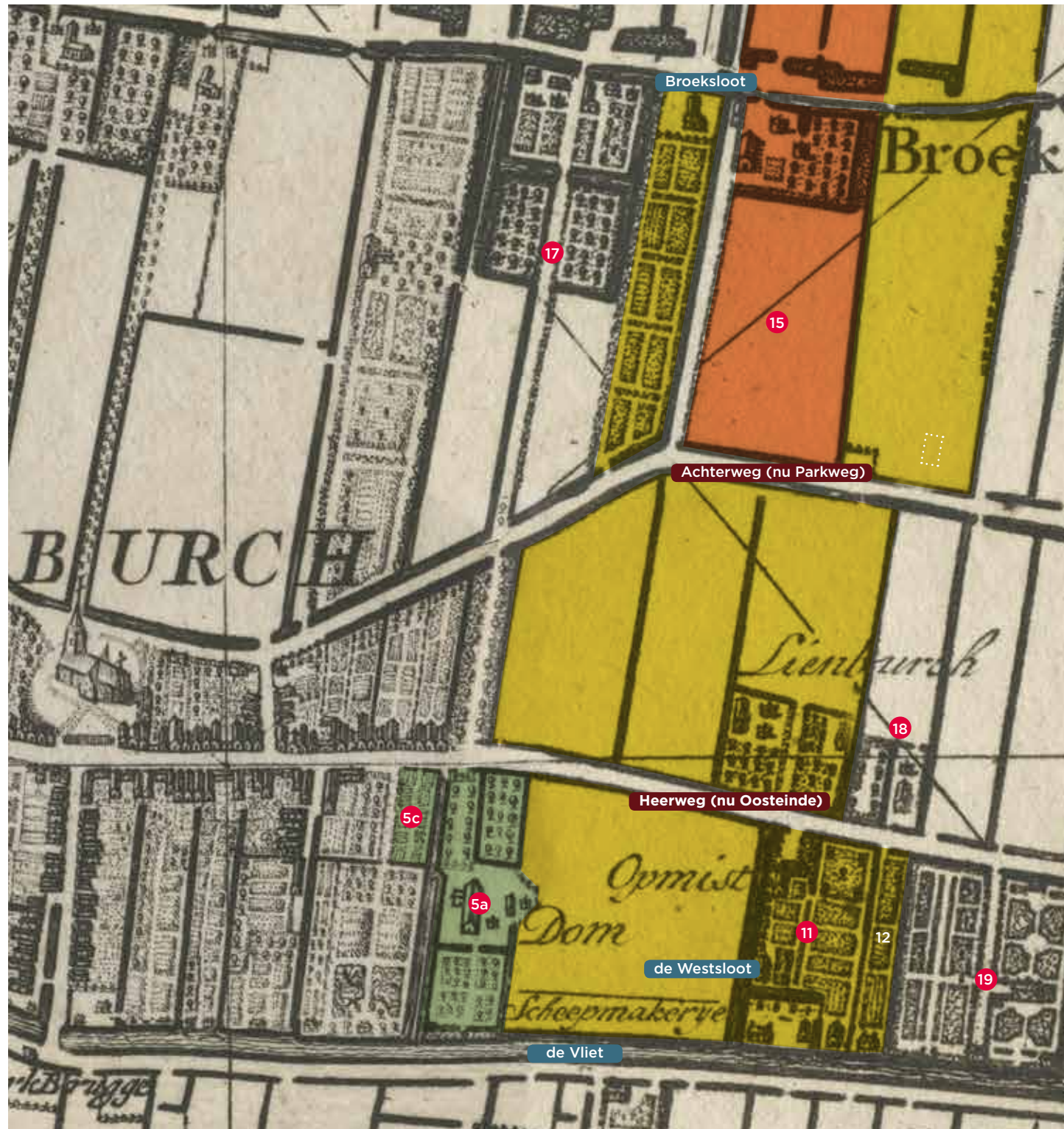
Adriaan volgde het onderwijs op het Rotterdamse Erasmiaans Gymnasium, welke studie hij met goed gevolg afrondde. Het ‘prijsboek’, dat hij in 1744 kreeg uitgereikt bij zijn bevordering naar de derde klas, is bewaard gebleven. Al snel volgde hij zijn vader op als koopman in granen in de Rotterdamse Rijstuin, dichtbij de huidige Kolk. Verder was hij enige tijd lid van de Rotterdamse vredemakerskamer en evenals zijn vader vinder en warandijn [controleur, toezichthouder] over de granen en draaglonen.

1.41 Prijsboek in 1744 uitgereikt aan Adriaan Caan. Op de band is het wapen van Rotterdam in goud weergegeven. De gedeeltelijk gedrukte tekst op het voorblad vermeldt in het Latijn: *De ijverige en nauwgezette jongeling Adriaan Caan, die van de tweede naar de derde klas bevorderd is, is begiftigd met deze vierde prijs door de zeer verheven en eerbiedwaardige curatoren van de Erasmiaanse school bij het winterexamen 1744*. Collectie auteur. Foto Ronald Meekel, 2019

1.42 De weg langs de Trekvliet gezien richting Den Haag met links de koepel van *Cromvliet* en in de verte de *Broekslootmolen*, de *Laakmolen* en de *Oude Veenmolen*, alsmede de *Oude Kerk* en de *Nieuwe Kerk* van Den Haag. Hendrik Caan, een vooraanstaand Rotterdams bankier en assuradeur, was een van de eersten uit de familie Caan die zich in de omgeving van Den Haag vestigde door deze Rijswijkse buitenplaats in 1759 te kopen. De buitenplaats is tot 1924 in de familie Caan gebleven. Tekening P.C. la Fargue, 1760. Collectie Haags Gemeentearchief

1.43 De contouren van *Vreugd en Rust* ingetekend op de oude kaart van Kruikius nadat in 1793 *Zijdervliet* (12) door aankoop aan *Vreugd en Rust* was toegevoegd. Daardoor werd de belending aan de oostkant *Rusthof* (19) inclusief *Onder de Linden* (18).

Toen in 1827 taxateur J. Verhagen de Voorburgse huizen moest indelen op de door hem geschatte huurwaarden stonden de buitenhuizen *Essesteijn* en *Rusthof* bovenaan in klasse 1 met een huurwaarde van f 750,-. Daarop volgde *Vreugd en Rust* in klasse 2 met een huurwaarde van f 600,-. Alle andere huizen in Voorburg vielen in een lagere klasse.

Nadat in 1853 eveneens *Den Dom* (5a en 5c) was toegevoegd en in 1865 *Noordenburg* (15) zou *Vreugd en Rust* zijn maximale omvang bereiken. Zie ook **1.08, 1.13, 1.18, 1.25, 1.31** en **1.40**

Adriaan huwde op 11 december 1770 te Rotterdam met Hester van Staphorst, vrouwe van Urshem, de Braak en Rustenburg. De bruid was een op 26 december 1738 geboren dochter van de Amsterdamse assuradeur en boekhouder van rederijen Nicolaas van Staphorst en Maria van Hasselt. Hester was eerder, in september 1764, gehuwd met de Rotterdamse makelaar-kassier Adriaan Mees, een neef van Adriaan Caan. Maar Mees overleed in februari 1769. Hun enige dochter stierf kort daarna eveneens, slechts anderhalf jaar oud.⁷⁶

Uit het huwelijk van Adriaan Caan en Hester van Staphorst werd op 12 juni 1772 te Rotterdam een dochter geboren die de namen Adriana Hendrica kreeg en in de wandeling Jaantje werd genoemd. Zoon Nicolaas Arent, geboren te Rotterdam op 22 april 1776 overleed anderhalf jaar later op 19 september 1777. Dochter Jaantje zou een van de rijkste vrouwen van Zuid-Holland worden.

Adriaan Caan, door aankoop inmiddels heer van Urshem, kreeg de hofstede *Vreugd en Rust* op 2 maart 1784 voor 50.000 gulden overgedragen door Arnoldus Adrianus van Tets.⁷⁷ De transportakte spreekt over de *hofstede genaamd Vreugd en Rust, bestaande in een Herenhuis, Oran gehuis, koetshuis en stal, met een speelhuis aan de Vliet of Trekvaart, idem tuinmanshuis, mitsgaders een bouwmanswoning met huis, koe- en paardenstallen, schuur, dorsvloer en twee hooibergen, met de tuinen, boomgaarden, plantsoenen en landerijen bij en aan het een en ander behorend, met al hetgeen daaraan aard- en nagelvast gepoot en geplant is, tezamen zo'n 28 morgen 250 roeden*. De buitenplaats was nog steeds belast met diverse rentes lourisgeld, in totaal 2 gulden 15 stuivers. Wat de situering betreft wordt aangegeven dat het geheel was gelegen in het Oosteinde van Voorburg, belend aan de zuidkant de Vliet, aan de oostkant allereerst de heer Beer Moses Levij [*Zijdervliet*], dan de heer burgemeester Van Horssen [*Onder de Linden*] en verder noordelijk de heer Van Hees. Aan de westkant [vanaf de Vliet gezien] allereerst de weduwe Hartman [*Den Dom*], daarna de erfgenamen van wijlen de heer Boeij [*Eynddorp*] en de erfgenamen van wijlen Jacob de Geer [*Noordenburg*]. Aan de noordkant lag de Scheiwatering, de grens

1.44 Het familiewapen Caan links, met 'een lindeboom, een korenwan en een gaande hond'. Rechts het familiewapen Van Staphorst met stappende paarden. Detail uit kaart J. Vreeburg, 1773. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg

met Den Haag. Caan kreeg bij de koop eveneens de kaart van Vreeburg uit 1773 overhandigd, waarop hij direct zijn naam liet plaatsen met links zijn familiewapen met 'een lindeboom, een korenwan en een gaande hond'. Rechts kwam het familiewapen van echtgenote Van Staphorst met stappende paarden.

De transportakte heeft verder, tussen de regels door, nog een verrassende mededeling over de naam van een eerdere buitenplaats die hier ooit stond. Gemeld wordt dat de in de akte genoemde bouwmanswoning met de boomgaard en de landerijen daarnaast ten westen en daarachter gelegen, alsmede een croft teelland, behoord hebben tot de 'gedemolieerde' [afgebroken] buitenplaats, laatst genaamd *Belvédère*. De bouwmanswoning met toebehoren, tezamen groot circa 17 morgen en 2 hont, waren tot kerstmis 1788 en 1 mei 1789 verhuurd aan de echtelieden Jan van Velzen en Adriana van Vliet. De koper diende deze huurovereenkomst onder dezelfde condities

te respecteren. Ongetwijfeld was op de kaart van landmeter Vreeburg het lege stuk aan de Broeksloot bij de letter D de plek waar het afgebroken buitenhuis *Belvédère* ooit lag en hebben de bouwmanwoning met boomgaard en moestuin alsmede het kleine bos met de kronkelpaden er ook bijgehoord. Adriaan Caan heeft het einde van de genoemde verhuurperiode van zijn bouwmanwoning niet meer meegemaakt. Drie jaar na de aankoop van *Vreugd en Rust* overleed hij te Rotterdam op 5 april 1786. Zijn weduwe Hester van Staphorst zette de zeven jaar die haar nog resteerden, actief het beheer van de Voorburgse buitenplaats voort. Allereerst liet zij in december 1789 op *Vreugd en Rust* publiekelijk verkopen *zware opgaande Ypen, Eyken, Beuken, Linden en Willigen Boomen, merendeels bekwaam tot werkhout, mitsgaders Elsen, Essen, Willige en ander Hakhout, benevens eenige Marmere Beelden met hunne voetstukken, Loode Vaasen, Raster- en Lat-werk, Turkse Tenten en andere Goederen meer*.⁷⁸ Verder wist zij nog een belangrijke uitbreiding aan de oostkant van de buitenplaats te realiseren. Daar lag al eeuwenlang de kleine buitenplaats *Zijdevliet*. Deze aankoop is een goed moment voor een historisch overzicht van dit buiten. Zie bijlage B. Uit de opeenvolgende beschrijvingen van *Zijdevliet* blijkt hoe de oorspronkelijke boerderij met schuur en hooiberg, gelegen aan de oostkant van *Oprijst*, tussen de Heerweg en de Vliet, zich ontwikkelde tot een kleine, maar heuse buitenplaats met een tuin, boomgaard en speelhuysje aan de Vliet. Later werden ook tuinbeelden, witte sierpotten en een heuse ‘horologie’ ofwel een zonnwijzer, genoemd. Ook waren er duiven en liepen er hoenders rond. Toen Hester van Staphorst op 25 april 1793 *Zijdevliet* kocht waren er inmiddels twee speelhuizen, een aan de Vliet en een aan de Heerweg.⁷⁹ De beschrijving luidde: *Een hofstede genaamd Zijdevliet bestaande in een huis en erf met stal en koetshuis, een tuin en boomgaard daarvoor en daarachter gelegen, groot circa 2 hont land, alsmede twee speelhuizen, een voor aan de Heerweg en een aan de Vliet. Gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant*

Jacob Staats van Hoogstraten [Rusthof] aan de westzijde de Vrouwe koperse zelf [Vreugd en Rust]. Vrouwe koopster liet in het jaar van aankoop de gebouwen van *Zijdevliet* inclusief de twee speelhuizen afbreken om het terrein naar haar eigen plannen te kunnen indelen. De eerdergenoemde verkoop door Hester van Staphorst van loden vazen, beelden, latwerk en andere zaken die typisch passen bij de klassieke tuin tussen het huis en de Vliet, wijzen erop dat zij wilde overstappen op een andere tuinstijl, ongetwijfeld de landschappelijke met kronkelpaden en slingervijvers. De Duitse tuinarchitect Johann David Zocher senior, befaamd om zijn ontwerpen in deze landschappelijke stijl, was in 1780 naar Nederland gekomen om diverse tuinen aan te leggen naar zijn ideeën, waaronder in 1801 *Vreedenoord* in Rijswijk, *Berbice* in Voorschoten omstreeks 1803 en vier jaar later *Huis ten Bosch*. Zijn zoon Johan David junior werkte vanaf 1815 in Nederland.

Maar veel tijd voor veranderingen na de aankoop van *Zijdevliet* werd weduwe Hester niet gegund. Zij overleed op haar Voorburgse buitenplaats op 16 november 1795 waarna zij bij haar echtgenoot werd begraven in Rotterdam. Zij stierf als een vermogende dame die f 579.079,15 naliet aan haar enige dochter en erfgename Adriana Hendrica, die daarmee vaak werd bestempeld als het rijkste meisje en de ‘erfdochter van Holland’. Het genoemde vermogen bestond, naast effecten, onder andere uit:⁸⁰

Pakhuis, zolders en erven in de Rijstuinen te Rotterdam	f 8.000,-
Stal en koetshuis aldaar	f 6.000,-
Huis en erven op de Boompjes te Rotterdam	f 35.000,-
De bibliotheek	f 8.000,-
Meubelen	f 15.000,-
Paarden en rijtuigen	f 3.000,-
De buitenplaats <i>Vreugd en Rust</i> met de landerijen	f 50.000,-
De Ambachtsheerlijkheid Urshem	f 6.000,-

1.45 Petrus Jacobus Groen van Prinsterer (1764-1837) en zijn echtgenote Adriana Hendrica Caan (1772-1832). Schilderijen C.H. Hodges, 1823. Collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed

De familie Groen van Prinsterer

Twee jaar na het overlijden van haar moeder huwde de toen 24-jarige Adriana Hendrica Caan op 12 maart 1797 in Scheveningen met haar ‘huisarts’, de 32-jarige Dr. Petrus Jacobus Groen van Prinsterer. Hij was een zoon van dominee Cornelis Groen van Prinsterer en Johanna Clasina Hoevenaar. Die dubbele achternaam had de bruidegom te danken aan zijn zeventiende-eeuwse stamvader, de Delftse zilversmid Gerrit Groen, die trouwde met Christina Prinster. Als eerbetoon aan deze stammoeder combineerden hun nazaten beide namen tot hun achternaam. Biografen vragen zich af wat bruid Hester in bruidegom Petrus Jacobus heeft aangetrokken. Zijn uiterlijk zal het niet zijn geweest. Willem de Clerq, een van zijn tijdgenoten, beschreef hem als ietwat zonderling met een tamelijk lange neus. Erg beminnelijk kwam hij ook niet over, eerder ‘stroef, pedant en bemoeiziek’, maar wel ‘goedhartig’.⁸¹ En hij was een kundig en plichtsgetrouw geneesheer, voor de bruid ongetwijfeld een rots in de branding in deze onrustige tijden waarin de Oranjes moesten vluchten voor de Fransen en de patriotten. Kort na zijn huwelijk huurde Groen in Den Haag het fraaie huis

Korte Vijverberg 3.⁸² In januari 1805 kocht hij dit monumentale pand, dat vooral in de wintermaanden werd gebruikt. De zomermaanden werden veelal doorgebracht op *Vreugd en Rust*. In september 1799 werd aan de Korte Vijverberg de oudste dochter Cornelia Adriana geboren, in de wandelgangen Keetje genoemd. In augustus 1801 kwam de tweede ter wereld, zoon Willem, die ietwat deftiger Guillaume werd genoemd.⁸³ Guillaume werd niet in het Haagse familiehuys geboren, maar op *Vreugd en Rust*. Hij werd gedoopt in de Voorburgse *Franse Kerk*, waaraan hij wellicht zijn Franse voornaam heeft overgehouden. Waarschijnlijk speelde ook een rol dat zijn toch wel deftige moeder met hem altijd converseerde en correspondeerde in het Frans, toen de taal van de elite. Vader sprak en schreef daarentegen vooral in het Hollands. In december 1802 werd weer een dochttertje geboren, die echter op 6 maart 1804, 15 maanden oud, overleed ‘door een stik-zinking’. In augustus van hetzelfde jaar zag wederom een dochttertje het levenslicht. Enkele dagen later moest vader vanuit *Vreugd en Rust* melden: *Ons kindje, pas vier dagen oud, is, gisteren avond, tot onze droefheid, overleden*.⁸⁴ In juni 1806 kwam het laatste dochttertje ter wereld op *Vreugd en Rust*. Zij kreeg de namen Maria Clasina, Marie of Mimi voor familieleden en vrienden.

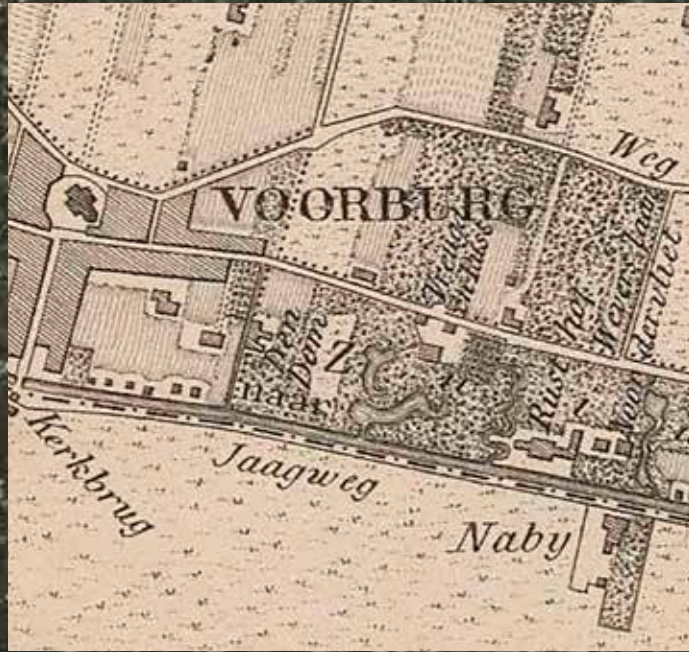
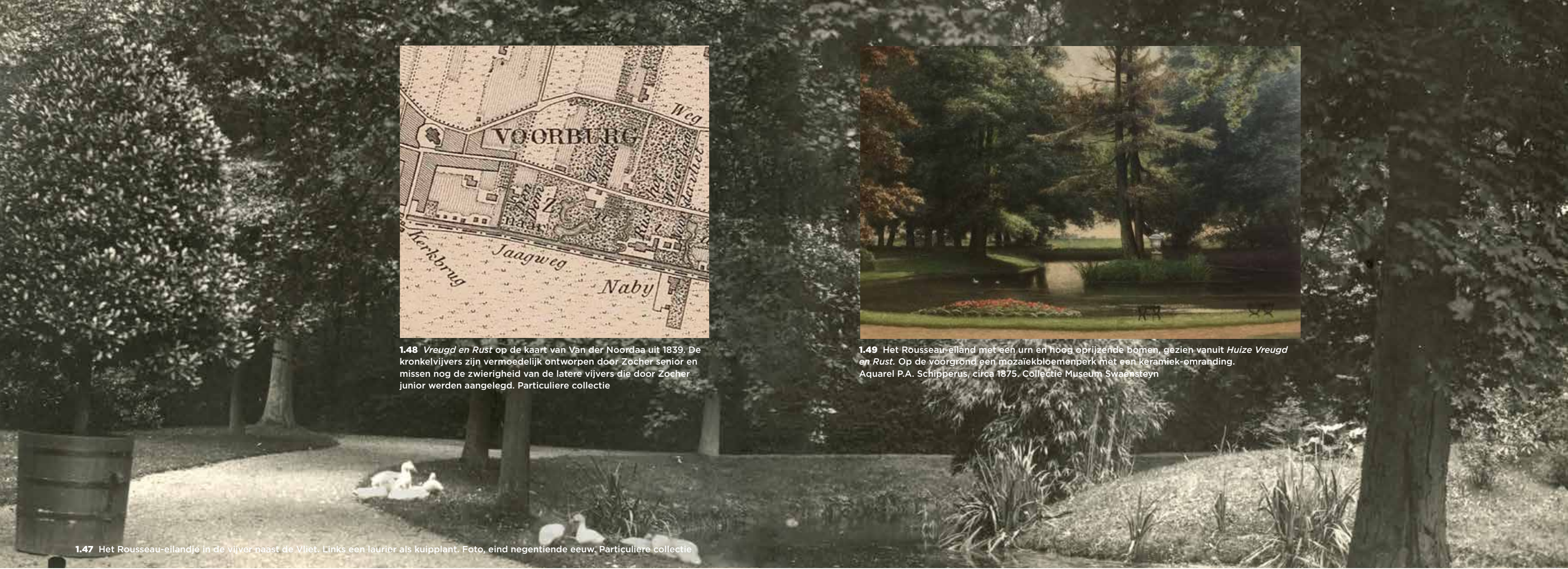
Een biograaf schreef dat de levensopvatting die heerste in het huisgezin Groen er een was welke heerste in deftige regentengeslachten: gematigd op ieder levensgebied, kleurloos eigenlijk in alles, maar met nauwkeurige stiptheid nakomend elke verplichting die hun stand meebracht. De tijd die na ambtsbezigheden overbleef, was bezet met diners, schouwburgbezoek, deftige of vriendschappelijke visites, kerkbezoek, lezingen, paardrijden, kaatsspel, een wandeling door het bos en over de kermis.⁸⁵ Vader Groen, die al vroeg de bijzondere begaafdheden van zijn zoon Guillaume ontdekte, zocht voor hem de beste scholing. Dus werd zoonlief eerst naar de Latijnse school in Haarlem gestuurd, die vader veel beter vond dan die in Den Haag. Toen in Den Haag een befaamd docent benoemd zou worden, werd Guillaume toch weer naar Den Haag gehaald. Toen deze docent na een jaar weer vertrok werd Guillaume ingeschreven in het Stedelijk Gymnasium van Utrecht met veel bekwame docenten. Steeds

onderscheidde Guillaume zich als een begaafde leerling die veel prijzen behaalde. In mei 1817 werd hij ingeschreven aan de Leidse Universiteit. Petrus Jacobus Groen was intussen een bekend medicus, niet zozeer door medisch-wetenschappelijke activiteiten, maar vooral door zijn bestuurlijke en politieke inzet. Zo was hij lid van het Haagse Collegium Medicum, belast met het toezicht op de geneeskundige stand in Den Haag. Na de ‘Bataafse omwenteling’ werd hij lid van de Departementale Commissie voor geneeskundig onderzoek en toezicht. In 1805 werd hij de eerste inspecteur van de volksgezondheid, waarbij hij in belangrijke mate betrokken raakte bij de medische wetgeving in ons land. Geen wonder dat koning Lodewijk Napoleon hem benoemde tot zijn lijfarts. Na de terugkeer van de Oranjes werd hij lijfarts van koning Willem I en diens hofhouding. Bijzonder is het veelgehoorde verhaal dat hierbij de zichtlijn tussen *Vreugd en Rust* en *Huis ten Bosch* goed van pas kwam. Er zou een afspraak bestaan dat als de koning zijn lijfarts nodig had, hij

slechts een speciale vlag op *Huis ten Bosch* hoefde te hijsen, waarna de geneesheer zich direct naar het paleis zou spoeden. Vermoedelijk is dit onwaarschijnlijke verhaal geïnspireerd op de gewoonte dat de vlag werd gehesen als de koning op *Huis ten Bosch* vertoefde. Als Groen vanuit zijn *Vreugd en Rust* dit zag, wist hij dat er een kans bestond dat de koning hem zou willen ontbieden.

Vanaf 1816 werd Groen van Prinsterer lid van de Provinciale Staten en drie jaar later tevens lid van het Haags gemeentebestuur. Wegens zijn verdiensten werd hij in 1822 benoemd tot lid van de Raad van State in buitengewone dienst. Als lid van de gemeenteraad was hij nauw betrokken bij de ontwikkeling van Scheveningen tot badplaats. Van de badplaats als kuuroord onderkende hij als arts duidelijk de voordelen. Op 26 juni 1825 stelde hij in de Haagse gemeenteraad voor het geplande kanaal naar Scheveningen niet uit te voeren, maar het geld te gebruiken om de bestaande zeebadinrichting voor rekening van de stad over te

nemen, te verbeteren en uit te breiden met een aan te bouwen badhuis. Op 17 juli 1826 keerde hij zich tegen de plannen om een groot badhuis in Scheveningen te bouwen. Hij vreesde dat dit te veel tijd en kosten met zich zou meebrengen. Hij stelde voor bij het bestaande badhuis van de heer Pronk een gebouw te plaatsen *in een eenvoudige stijl en niet kostbaar maar [...] al het nodige in zich verenigende om in de zomer meer vermogende badgasten met hun familie op een doelmatige wijze te logeren, en ook aan allen die in het dorp gelogerd zijn de lang gewenste gelegenheid te geven om een goede [eet]tafel te vinden*. Tevens wilde hij het getal van badkoetsen vermeerderen en er een gedistingeerde bij voegen om te gebruiken door de koninklijke familie en andere vorstelijke personen. Verder pleitte hij voor het bestraten van de weg en het beplanten hiervan met ‘Virginische Populieren’ alsmede *het vervaardigen van een pompstelsel ingericht om het zeewater, in deszelfs meeste zuiverheid, direct uit zee in de baden te brengen*.⁸⁶

1.48 *Vreugd en Rust* op de kaart van Van der Noordaa uit 1839. De kronkelvijvers zijn vermoedelijk ontworpen door Zocher senior en missen nog de zwierigheid van de latere vijvers die door Zocher junior werden aangelegd. Particuliere collectie

1.49 Het Rousseau-eiland met een urn en hoog oprijzende bomen, gezien vanuit *Huize Vreugd en Rust*. Op de voorgrond een mozaïekbloemenperk met een keramiek-omranding. Aquarel P.A. Schipperus, circa 1875. Collectie Museum Swaensteyn

1.47 Het Rousseau-eilandje in de vijver naast de Vliet. Links een laurier als kuipplant. Foto, eind negentiende eeuw. Particuliere collectie

Een tuin en park volledig in de landschapsstijl

Hoe Groen van Prinsterer bij zijn huwelijk de tuin rond *Huize Vreugd en Rust* aantrof, hangt af van de vraag in hoeverre zijn echtgenote of haar ouders de oude klassieke tuin reeds hadden omgevormd tot een landschappelijke. Gegevens hierover ontbreken, maar zoals eerder aangegeven zijn er aanwijzingen dat er al wel voorbereidingen hiertoe waren getroffen.⁸⁷ Waarschijnlijk was het toch vooral Petrus Jacobus zelf die met behulp van Johann David Zocher senior en na diens overlijden in 1817 met zijn fameuze zoon Johan David Zocher junior *Vreugd en Rust* steeds meer herschiep in een park met wandelingen

langs grillige paden en slingervormige vijvers, met glooiingen en hier en daar verrassende uitzichten, een hertenkamp en theekeupels. Daarbij bleef de oude rechthoekige moestuin behouden, ietwat aan het zicht onttrokken door de oude tuinmuren. Over Zocher en het park van *Vreugd en Rust* is meer te lezen in de bijdragen van Korneel Aschman en Joost Heuvelink.⁸⁸ De kans is groot dat Groen van Prinsterer als koninklijke lijfarts tuinarchitect Zocher senior heeft leren kennen op *Huis ten Bosch*, waar genoemde Zocher in 1807 was benoemd tot 'hofarchitect'. In genoemd jaar ontwierp hij voor *Huis ten Bosch* een tuinvergroting in zijn landschappelijke

stijl, die tegenwoordig nog grotendeels aanwezig is en die Groen van Prinsterer zeker ook heeft bewonderd.⁸⁹ De veranderingen die Zocher aanbracht op *Vreugd en Rust*, onder andere de grote slingervijvers, zijn goed te zien op de kadastrale kaart van 1832, die overigens is gebaseerd op eerdere registraties van circa 1817. De kaart van Van der Noordaa uit 1839 geeft deze markante vijvers eveneens goed weer. In de slingervijver achter het huis lag een 'Rousseau-eiland' dat in 1875 werd afgebeeld door Schipperus. Op dit eilandje stond, naast enkele hoge bomen, een urn, een in de landschapsstijl gebruikt tafereel, verwijzend naar het 'romantische' graf van de

filosoof Jean Jacques Rousseau. De kadastrale kaart van 1832 laat de vele slingerpaden niet zien. Wel is het rond gebogen voorplein voor het huis [B772] weergegeven met aan de uiteinden de stal en het koetshuis en een halve draaicirkel aan de overkant van de Heerweg tegenover het voorplein. De grond aan de oostkant, waar *Zijdervliet* heeft gelegen, werd nu gebruikt voor een boomgaard [B773] en was verder [deel van B770] in gebruik als 'bos als lustplaats', dus bedoeld voor ontspanning. De koepel aan de Vliet [B771] bood een ver uitzicht over de weilanden aan de overkant. Het weiland dat ooit bij *Den Dom* hoorde [B767] was nog steeds weiland, maar nog slechts voor de helft

1.50

Vreugd en Rust op de kadastrale kaart van 1832, sectie B

Eigenaar Petrus Jacobus Groen van Prinsterer [nummer 62], referendaris 1e klasse, bezat in Voorburg in 1832 *Vreugd en Rust* met de kadastrale nummers B31-42, 209-217, 320-338, 347, 348, 764-773.

Daarnaast bezat Groen van Prinsterer eveneens de nummers B 72-74 en B176-181 gelegen in de Binnenpolder, iets ten westen van *Vreugd en Rust*, alsmede C29-31, 34-39, gelegen in de Bovenveenspolder aan de westkant van de Laan van Werve.

Hij bezat in totaal 42,1 hectare grond en was daarmee nummer 5 op de lijst van meest bezittende Voorburgse grondeigenaren.

Vreugd en Rust

Tussen de Schenkwatering en de Broeksloot

B31-34 weiland, B35 [Boven]watering, B36-42 weiland, B209 weiland, B210 bos hakhout, B211 weiland, B212 [Binnen]watering, B213-217 weiland.

Tussen de Broeksloot en de Heerweg, hier Voorweg genoemd

B320 tuin, B321 huis en erf, B322 tuin, B323 bos als lustplaats, B324 koepel, B325 watering [Broeksloot], B326 bouwland, B327 bos als lustplaats, B328 bouwland, B329 boomgaard, B330 lustplaats, B331 huis en erf, B332-333 broeibak, B334 tuin, B335 boomgaard, B336 bos hakhout, B337 weiland, B338 weg als boshakhout, B347 watering [Broeksloot], B348 weiland.

Tussen de Heerweg en de Vliet

B764 [Heer]weg als bos hakhout, B765 bos als lustplaats, B766 vijver, B767 weiland, B768-769 vijver, B770 bos als lustplaats, B771 koepel en erf, B772 huis en erf, B773 boomgaard. Dat later ook de Rozenboomlaan enige tijd bij *Vreugd en Rust* heeft gehoord, blijft hier verder buiten beschouwing.

Den Dom en Noordenburg

De percelen van *Den Dom* (hier groen ingekleurd) werden in 1853 door aankoop toegevoegd aan *Vreugd en Rust*.

Zie Bijlage C.

De percelen van *Noordenburg* (hier oranje ingekleurd) werden in 1865 door aankoop toegevoegd aan *Vreugd en Rust*.

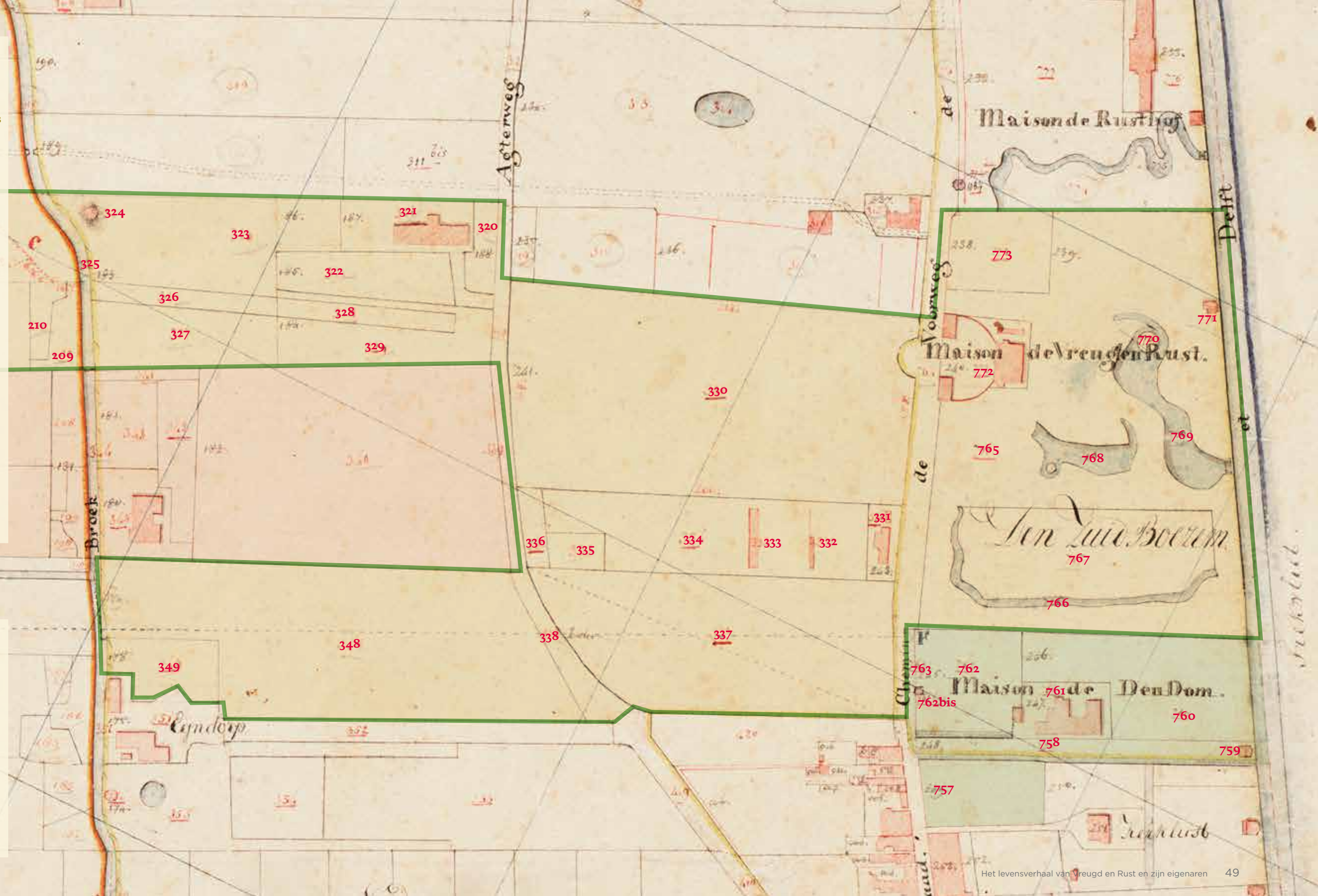
Overige bezittingen (gelegen buiten deze kaart)

In de Binnenpolder

B72-73 weiland, B74 [Boven]watering, B176-180 weiland, B181 boshakhout.

In de Bovenveenspolder

C29-31 weiland, C34 [Schenk]watering, C35-39 weiland.

1.51 Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876) op jeugdige leeftijd. Litho C.C.A. Last. Collectie Gerard Duijvestein

omrand door een smalle kronkelvijver [B766]. Het oude leengoed aan de overzijde naast *Onder de Linden* was nu in gebruik als lustplaats [B330] en als moestuin met huis [oranjerie, tuinmanswoning], broeibakken en boomgaard [B331-336]. De grond afkomstig van *Waalhoff* was weiland [B337 en 347-348]. Een deel van de Achterweg [B338], evenals een deel van de Broeksloot [B325] maakte ook deel uit van *Vreugd en Rust*, in tegenstelling tot het Oosteinde, hier Voorweg genoemd, dat openbaar was. Toen echter een latere eigenaar van *Vreugd en Rust* het stuk van zijn Voorweg wilde afsluiten, leverde dit een bezwaarschrift op van de burens en werd waarschijnlijk niet toegestaan. Dat wordt hierna nog besproken. De bouwmanwoning [B321] met toebehoren [B322-B329] en bijbehorende gronden [C29-31 en C34-39] strekte zich met voornamelijk hooi- en weilanden noordwaarts uit tot aan de Scheiwatering. De koepel aan de Broeksloot [B324] gaf mooie vergezichten over deze weilanden.

Wandelingen en theevisites

De dagboeknotities die zoon Guillaume omstreeks 1822 opschreef, geven een mooie beschrijving van het gastvrije gebruik dat de familie van de buitenplaats maakte. Van 1817 tot 1823 studeerde Guillaume aan de literaire en juridische faculteit van de Leidse Universiteit. Tot zijn Leidse kennissenkring behoorde onder andere Johan Antoni Philipse, met wie zijn zus in 1828 zou trouwen.⁹⁰ In 1822 raakte Guillaume enigszins overwerkt. Hij besloot enige tijd rust te houden op *Vreugd en Rust* waar hij een klein dagboekje bijhield. Op 5 mei 1822 schreef hij: *Ik ging bij den heer Delprat ter kerke [..]. Na de kerk kregen wij bezoek van de freule Betje Rengers, Neef van Doeveren, Nicht Poelien en Nicht Engelman.* Op 11 mei: *Om elf uur ging ik een wandeling in het bosch doen; om twaalf werd het huis [Vreugd en Rust] als het ware door visites bestormd, Neef en Nicht van Poelien, met mejuffrouw Sandra en juffrouw van der Kaai, mevrouw de Jong van Rodenburg, met hare dochter en juffrouw van Braam maakten het gezelschap uit, 't geen de freule van Hogendorp en haar vader bij*

1.52 Hotel-restaurant *De Wijkerburg*. Ansichtkaarten, begin twintigste eeuw. Collectie auteur

hun arrivement [aankomst] van Amsterdam bij ons aantreffen. Op 25 mei 1822 waren er zoveel logés op *Vreugd en Rust* dat Guillaume voor de overnachting uitweek naar hotel *De Wijkerbrug*, op 10 minuten loopafstand van de buitenplaats van zijn ouders. Op 26 mei noteerde hij: *Wij ontvingen die middag eerst de visite van neef en nicht Patijn, die voor hun vertrek naar Hoorn afscheid kwamen nemen, toen van de geheele familie van der Heijden en Philipse, met welk wij in de Koepel thee dronken, wandelden en ons zeer goed amuseerden. Hennie Hoffman die op Krayenburg logeerde, had de vriendelijkheid van ons afscheid te komen nemen.* Ook de volgende dag was weer geheel gevuld met visites en wandelen. Na de kerkdienst te hebben bijgewoond kwamen onder andere zijn neef, Hendrik Johan Caan en zijn echtgenote op bezoek: *Neef en nicht Caan van Hoekenburg en nicht Caan van Cromvliet met Henriëtte Patijn deden ons visite.*⁹¹ Opmerkelijk is dat veel namen van deftige families in het dagboek

1.54 Guillaume Groen van Prinsterer en zijn echtgenote Betsy van der Hoop (1807-1879). Foto's M. Verveer, tweede helft negentiende eeuw. Collectie auteur

1.53 *Hofwijck* in deplorabele toestand, kort voor de verkoop 'tot afbraak' en de redding door Groen van Prinsterer. Op de achtergrond ligt de buitenplaats *In de Wereldt is veel Gevaer* met daarvoor enkele schuren vermoedelijk van de voormalige scheepswerf. Litho H.J. Backer naar J.F. Christ, 1846. Collectie auteur

voorkomen, waaruit blijkt dat *de familie Groen geparenteerd was aan de beste geslachten en met dezen in geregeld contact leefde.* [...] Vooral *Mevrouw Groen [Adriana Hendrica Caan] was een dame der grote wereld [..], een opgeruimde, levenslustige vrouw [..] die veel hield van uitgaan en vooral van dansen [..].*⁹² Tussen de in het dagboek genoemde familienamen staan ook die van Hoffman en Philipse, families die voor het vervolg een belangrijke rol zullen spelen. Guillaume gaf reeds tijdens zijn jeugd blijk van zijn belangstelling voor geschiedenis. Zo schreef hij in 1826 over *Constantijn Huygens, voornamelijk als bewoner van Hofwijck*. Hierin staat een oproep om deze 'verheven herinneringen' aan Huygens 'waardig' te bewaren. In 1849 zou hij de daad bij dit woord voegen door *Hofwijck* door aankoop te redden van de sloop.⁹³ Ook na zijn studietijd vertoefde

Guillaume nog regelmatig op *Vreugd en Rust*. Tijdens een logeerpartij in 1827 leerde hij er Elisabeth Maria Magdalena van der Hoop kennen, kortheidshalve Betsie genaamd, met wie hij op 23 mei 1828 in Groningen in het huwelijk trad. Zijn oudste zus Cornelia Adriana was op 23 mei 1821 getrouwd met de in april 1795 te Rotterdam geboren koopman en politicus Mari(e) Aart Frederik Hendrik Hoffman. Zus Maria Clasina huwde op 22 oktober 1828 met de in maart 1800 te Middelburg geboren jurist en politicus Mr. Johan Antoni Philipse, vertrouweling van koning Willem III.

Ondertussen gingen de praktische zaken op *Vreugd en Rust* hun eigen gang. De grote tuin vroeg natuurlijk om een bekwame tuinman. Dus meldde de *Rotterdamse Courant* van 13 mei 1802: *Op de buitenplaats Vreugd en Rust, bij Voorburg, wordt, tegens primo Augustus aanstaande, gevraagd, een getrouwd tuinman, van wiens gedrag, bekwaamheid en ondervinding, men de beste getuigen kan bekomen.*

In juni 1807 werd de bouwmanwoning met 33 morgen land behorend bij de buitenplaats *Vreugd en Rust* te huur aangeboden. Gegadigden konden zich melden bij de tuinman. In december 1835 werd weer een nieuwe tuinman gevraagd. Ditmaal waren de eisen iets anders: *Op de buitenplaats Vreugd en Rust, bij Voorburg, wordt gevraagd, tegen Mei aanstaande: Een tuinman van den Protestantsche Godsdienst, zonder kinderen, die door kunde en ondervinding alleszins geschikt is, om in de plaats te komen van een zeer bekwame, maar hoog bejaard tuinman, die gedurende 35 jaren aldaar met lof heeft gefungeerd.*⁹⁴

In april 1837 vond op de bouwmanwoning *Vreugd en Rust* een openbare verkoop plaats van *levende haaf, rijtuigen, bouwgereedschappen en inboedel, zijnde onder de koeijen acht Lakenveldsche.*⁹⁵

Maar eerst weer terug naar de buitenplaats waar grote veranderingen op komst waren door het overlijden van het echtpaar Groen van Prinsterer-Caan en het aantreden van het echtpaar Hoffman-Groen van Prinsterer als nieuwe eigenaren. Uit het vervolg zal blijken dat de

1.55 Ter gelegenheid van het feit dat het 100 jaar geleden was dat Guillaume Groen van Prinsterer zijn spraakmakende lezing hield over 'Ongeloof en Revolutie', verscheen in 1948 een speciaal Groen van Prinsterernummer van *Nederlandsche Gedachten*, met bijdragen van gerenommeerde schrijvers. Collectie auteur

samenwerking met Zocher die vermoedelijk al eerder was begonnen, door dit echtpaar met kracht zou worden voortgezet. Moeder Adriana Hendrica overleed op 28 december 1832 in Den Haag. Vader Petrus Jacobus stierf op 2 maart 1837, eveneens te Den Haag. Beiden werden begraven op het, hoog op een duin, aan het einde van de Scheveningseweg gelegen kerkhof *Ter Navolging*, de eerste Nederlandse begraafplaats die niet bij een kerk was aangelegd. Bij de boedelscheiding ging *Vreugd en Rust* naar de oudste dochter Cornelia Adriana. Guillaume kreeg het grote huis Haagse Korte Vijverberg 3 toebedeeld. Het gemis aan een eigen buiten compenseerde hij door de aankoop van kasteel *Oud-Wassenaar*, dat hij in 1871 verruilde voor het

1.56 Memoriekaart Groen van Prinsterer met de tekst: *not lost but gone before vrij* vertaald: *niet verloren maar voorgegaan*. Het anker staat symbool voor de hoop. Collectie auteur

naastgelegen *Blankenburg*. Ondertussen had Guillaume een mooie loopbaan opgebouwd. In 1827 werd hij benoemd tot referendaris en van 1829 tot 1833 tot secretaris van het Kabinet des Konings. In 1836 maakte hij, hiertoe gemachtigd door de koning, een buitenlandse reis naar Frankrijk en Duitsland, op zoek naar archiefstukken die betrekking hadden op de geschiedenis van de Oranjes. Als redacteur van *Nederlandsche Gedachten* liet hij een kritisch geluid horen, ook over de Belgische politiek van de koning. Vanaf 1849 was hij lid van de Tweede Kamer, waar hij zich ontwikkelde tot een vooraanstaand Anti-Revolutionair staatsman en de grote tegenspeler werd van de liberaal Thorbecke. Onder invloed van het réveil trokken Groen en zijn vrouw zich steeds meer terug uit het mondaine leven om zich vanuit een ingetogen levensstijl volledig aan weldadigheid te wijden. Guillaume Groen van Prinsterer overleed op 19 mei 1876 in Den Haag. Niettegenstaande of wellicht dankzij zijn ingetogen levensstijl bedroeg zijn nalatenschap iets meer dan 1,9 miljoen aan effecten, onroerende goederen en andere bezittingen. Evenals zijn ouders werd hij begraven op *Ter Navolging* in Scheveningen. Groens weduwe Betsy van der Hoop stierf drie jaar later, waarna zij werd begraven bij haar echtgenoot.

De familie Hoffman

Zoals eerder aangegeven was Cornelia Adriana ofwel Keetje Groen van Prinsterer, de nieuwe eigenaresse van *Vreugd en Rust*, op 23 mei 1821 in het huwelijk getreden met de op 5 april 1795 te Rotterdam geboren Marie Aart Frederik Hendrik Hoffman, vaak aangeduid als Marie of Mari Hoffman.⁹⁶ De huwelijksakte geeft aan dat er geen gemeenschap van goederen was. De door bruid en bruidegom ingebrachte zaken worden nauwgezet beschreven. De bruidegom bracht onder andere in een kapitaal van f45.000,- in het huis van negotie van de firma Johan Frederik Hoffman en zonen te Rotterdam en een jaarlijkse toelage van f750,- die zijn vader had toegezegd. De bruid bracht in f5.000,- inclusief het bedrag dat voor

1.57 Johann Friedrich Hoffman (1717-1777) en zijn echtgenote Sophie Caan (1727-1800) met hun vier oudste kinderen in een arcadisch landschap. Schilderij onbekende kunstenaar, circa 1750. Collectie Museum Rotterdam

de aankoop van de inboedel zou worden uitbetaald plus enkele certificaten en een jaarlijkse toelage van f5.000,- door de ouders beloofd. Mocht de bruid eerder overlijden dan zou onder bepaalde voorwaarden aan echtgenoot Hoffman f3.000,- worden uitbetaald.⁹⁷ De bruidegom was, evenals de bruid, gelieerd aan de familie Caan. Hij was namelijk een kleinzoon van de uit Duitsland afkomstige Johann Friedrich Hoffman, die in 1734 op 18-jarige leeftijd naar Rotterdam kwam en hier een gieterij voor kogels, bommen en granaten stichtte, hetgeen uiteindelijk resulteerde in een winstgevend ijzerhandel annex glasblazerij.⁹⁸ Genoemde Johann Friedrich, inmiddels Johan Frederik genoemd, huwde in 1749 Sophia Caan, de zuster van Adriaan Caan. Sophia Caan werd door haar huwelijk met Johan Frederik de grootmoeder van bruidegom Marie Aart Frederik Hendrik Hoffman.⁹⁹ Broer Adriaan Caan werd via zijn huwelijk met Hester van Staphorst de grootvader van bruid Cornelia Adriana.¹⁰⁰ Kort na de voltrekking van het huwelijk maakte het kersverse echtpaar een reisje naar Brussel, in gezelschap van vader en moeder Groen van Prinsterer en hun twee andere kinderen Mimi en Guillaume. Waarschijnlijk was Brussel uitgekozen omdat Guillaume daar op dat moment werkte voor koning Willem I. Van dit reisje maakte Mari Hoffman een uitgebreid verslag in het Frans.¹⁰¹

1.58 Cornelia Adriana Groen van Prinsterer (1799-1858) en haar echtgenoot Mari Hoffman (1795-1874). Gravure in Mr. T. de Vries, *Mr. G. Groen van Prinsterer in zijne omgeving* (1908). Collectie auteur

Uit het huwelijk van Cornelia Adriana Groen van Prinsterer en Mari Hoffman werd op 11 december 1827 te Rotterdam dochter Jacqueline Adrienne Henriette geboren. Via de krant maakte een trotse vader dit nieuws wereldkundig: *Mijne geliefde echtgenote, Cornelia Adriana Groen van Prinsterer, beviel heden namiddag, door Gods goedheid, zeer voorspoedig, van eene welgeschapene dochter.*¹⁰² Wat betreft de antecedenten van de bruidegom: in 1813 was Mari bij decreet van Napoleon ingelijfd in de Garde d' Honneur te Metz. In 1815 werd hij commandant van de in Rotterdam opgerichte compagnie vrijwilligers te paard.¹⁰³ Verder kreeg hij een handelsopleiding en werd firmant in de in Rotterdam gevestigde ijzer- en glashandel van zijn vader, die evenals zijn grootvader Johan Frederik heette. Naast de handel werd Mari al snel een verdienstelijk politicus. Was verder als lid van de raad en als wethouder vooral actief in de plaatselijke Rotterdamse politiek, Mari zocht het hogerop in de provinciale en landelijke politiek. In 1839 werd hij gekozen in de Provinciale Staten, van 1844 tot 1873 was hij lid van de Tweede Kamer, waar hij zich verwant toonde aan de Anti-Revolutionaire gedachten van zijn zwager Guillaume Groen van Prinsterer. Naast het Voorburgse *Vreugd en Rust*, dat als zomerhuis werd gebruikt, bezat Mari Hoffman ook een huis aan de Kneuterdijk, hoek Lange Vijverberg. Sommigen beschouwen Hoffman als een wel erg wereldse eend in de bijt van de familie Groen. Zo schreef Mr. T. de Vries in 1908 in zijn boek *Mr. G. Groen van Prinsterer in zijne omgeving* over Mari Hoffman: *Hoffman stond te veel met den rijken koopmansstand in verband om een zo stil en eenvoudig leven te leiden als dat in de familie Groen gebruikelijk was; het was bekend dat hij meer wat men noemt meeleefde met de groote wereld.* Als enig tegenwicht tegen deze ietwat eenzijdige voorstelling van zaken kan worden opgemerkt dat Mari Hoffman een gewaardeerd lid was van de Franse kerk te Voorburg waarvan hij in 1850 zelfs ouderling werd.¹⁰⁴ Dat Hoffman inderdaad 'meeleefde met de grote wereld', bleek onder andere uit zijn culturele

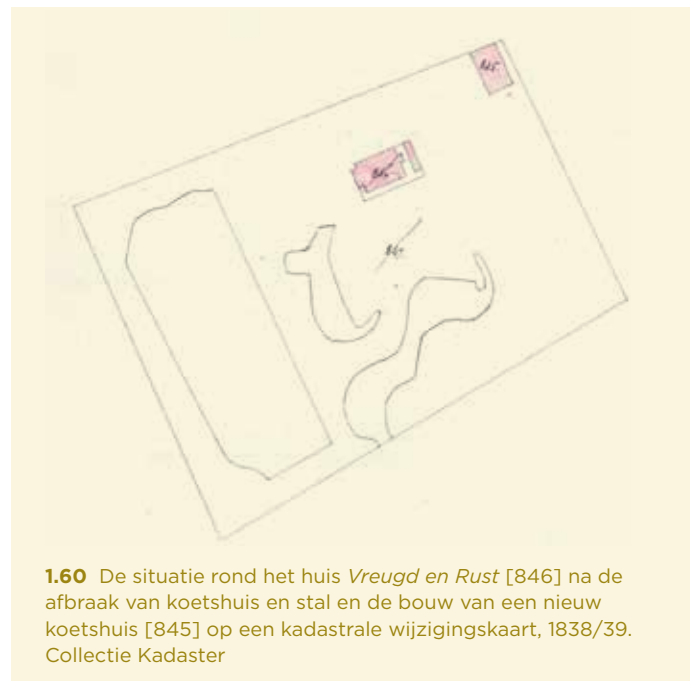

1.59 De boerderij *Vreugd en Rust* aan de Achterweg met een zaadzolder, uitgebouwd werkhuis en vrijstaande wagenschuur. Aquarel J. Verheul, juli 1929, kort voor de afbraak. Collectie Gemeentearchief Rotterdam

belangstelling, zijn mooie collectie schilderijen en andere kunst en zijn streven om kunsten en wetenschappen te bevorderen. Zo was hij in Rotterdam lid van diverse culturele organisaties en beijverde hij zich bijvoorbeeld in 1852 om de Franse opera in Den Haag nieuw leven in te blazen. In 1866 kreeg hij ‘met eenparige stemmen’ het lidmaatschap van verdienste van de Rotterdamse Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen.¹⁰⁵

Afbraak, nieuwbouw en verbouw

Het echtpaar Hoffman-Groen van Prinsterer heeft zich actief bemoeid met de Voorburgse buitenplaats. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een verzoek aan het Hoogheemraadschap van Delfland en is verder vooral af te lezen uit enkele krantenadvertenties, maar ook uit diverse kadastrale wijzigingskaarten.¹⁰⁶ Het begon eigenlijk al snel na het overlijden van de oude eigenaar Petrus Jacobus Groen in maart 1837. Hoffman diende kort hierna een verzoek in bij het Hoogheemraadschap van Delfland om een gedeelte van de Achterweg welke de overplaats van zijn buiten genaamd *Vreugd en Rust* doorsnijdt aan dezelve te mogen trekken en dien weg door slooten af te sluiten. Hiertegen kwam zijn buurvrouw op *Rusthof*, Maria Theresia Anthonia Bax, weduwe van Henricus Gijsbertus Anthonius de Vogel van Aalst, direct in verweer. Zij diende op 28 oktober 1837 een uitvoerig bezwaarschrift in bij de Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland tegen de gevraagde afsluiting. Zij begon met in welgekozen woorden te schrijven dat ze niet zozeer wilde ingaan op de nadelen die zo’n afsluiting voor de Voorburgers betekende, maar ondertussen noemde zij deze nadelen wel: *dat zij [schrijfster] niet zal drukken op de ongelegenheid welke zulks aan velen der ingezetenen van de Gemeente Voorburg zoude veroorzaken, die daardoor aan het genot van dien Achterweg zouden beroofd worden; noch uitweiden over de ontneming van eene aangename en zeer bezochte wandelplaats welke niet weinig tot de verfraaiing van Voorburg toebrengt.* Het ging de weduwe De Vogel van Aalst vooral om de grote nadelen die de afsluiting had voor

1.60 De situatie rond het huis *Vreugd en Rust* [846] na de afbraak van koetshuis en stal en de bouw van een nieuw koetshuis [845] op een kadastrale wijzigingskaart, 1838/39. Collectie Kadaster

de bereikbaarheid van haar landerijen en haar pachters. Zij is niet alleen eigenaresse van *Rusthof* en zijn uitgestrekte landerijen, maar ook van ‘de bouwmanswoning *Einddorp*’. Voor de huurder van haar landerijen bij *Rusthof* is de Achterweg de gemakkelijkste en kortste weg om met de verse melk naar de kopers in het dorp Voorburg te komen. Ook voor de verbinding met *Einddorp* is deze weg onmisbaar. De Weverslaan is geen goed alternatief, aangezien zij hierover geen recht van overpad heeft. En de ‘Roozenboomenlaan’ is door zijn ‘moerassigheid’ evenmin bruikbaar, aldus de brief. Afsluiting leidde er tevens toe dat ‘de boer van Hoffman [boerderij *Vreugd en Rust*]’ in het vervolg over het stuk Achterweg langs *Rusthof* zal moeten gaan wat voor haar extra onderhoudskosten zou meebrengen. Al deze nadelen, daar woog het geringe stukje winst van ‘een lapje gronds ter breedte van nauwelijks tien roeden’ niet tegenop. Bovendien hebben zij en de inwoners van Voorburg ‘een ongestoord gebruik van dien Achterweg [...] sedert onheuchlijke jaren’ en dus ‘een heilig recht’ op vrije doorgang.¹⁰⁷ Ter verduidelijking voegde de weduwe een mooie kaart van de situatie bij het bezwaarschrift. Het antwoord van Dijkgraaf en Hoogheemraden is niet bekend, maar vermoedelijk hebben zij toestemming geweigerd.

Op 18 december van datzelfde jaar verscheen er een advertentie in het *Dagblad van ’s Gravenhage* die een openbare verkoop aankondigde op 27 december 1837 op de buitenplaats *Vreugd en Rust* van *zware Eiken, Ijpen, Elsen en Beuken* [...] *voorts een paardenstal, koetshuis en muren,*

1.61 Het Oosteinde met rechts het koetshuis van *Vreugd en Rust* met het karakteristieke Zocherhek. Links de oranjerie *Onder de Linden*. Ansichtkaart, begin twintste eeuw. Aan beide zijden liggen nog de oude sloten langs de weg. Zie ook **4.05**. Collectie auteur

mitsgaders een solide modern ijzeren hek [...]. Nadere informatie te bekomen bij notaris H. van Zegwaard te Voorburg alsmede bij den tuinman Bosgoed [...].¹⁰⁸ Uit de kadastrale wijzigingskaart en latere afbeeldingen blijkt dat de nieuwe eigenaren het koetshuis en de stal aan het voorplein langs de Heerweg hadden laten afbreken en in de oostelijke hoek aan de Heerweg een nieuw koetshuis hadden laten plaatsen in classicistische stijl, dat het kadastrale nummer B845 kreeg.¹⁰⁹ Deze oostelijke hoek, waar in 1832 nog een boomgaard stond aangegeven, behoorde tot de grond waar eertijds *Zijderuliet* lag. Enkele jaren later richtte de aandacht zich vooral op het overbos

en de daar gelegen moestuin. Allereerst werd het aan de zuidrand van de moestuin tegen de Heerweg staande tuinmanshuis met oranjerie, op de kaart van 1832 genummerd B331, afgebroken. Van de voorgenomen afbraak getuigt een advertentie van december 1840 in de *Opregte Haarlemsche Courant: Openbare verkoop tot afbraak, van een tuinmanshuis met oranjerie, staande op de buitenplaats Vreugd en Rust, [...] mitsgaders een ijzeren hek [...] en 8 stuks ijzeren palen met kettingen, dienende tot plaatsing op eene brug, en eindelijk 3 marmeren schoorsteenmantels te houden op Woensdag den 9den December 1840* [...].¹¹⁰

1.62 De koepelvormige orangerie van *Vreugd en Rust* met rechts het woongedeelte van de tuinbaas. In het grasperk bloeien de dahlia's. Foto, begin twintigste eeuw. Collectie auteur

1.63 De gietijzeren Polonceau-spanten in de voormalige kas van *Vreugd en Rust*. Foto Ronald Meekel, 2019

1.64 Regelmatig waaiden oude bomen in het park van *Vreugd en Rust* tijdens hevige stormwinden om. Hier een voorbeeld uit 1912, waarbij een omvallende zware boom een van de karakteristieke houten brugleuningen in het park beschadigde. Ansichtkaart, 1912. Collectie auteur

Omstreeks hetzelfde jaar 1840 werd aan de westkant van de moestuin, op het weiland dat eens had toebehoord aan *Waalhoff*, een nieuwe koepelvormige orangerie geplaatst naar een ontwerp van Zocher junior.¹¹¹ In deze nieuwe orangerie, die het kadastrale nummer B877 kreeg, kwam eveneens een woongedeelte voor de tuinbaas. Het weiland rond de orangerie, het westelijke gedeelte van het kadastrale nummer B878, werd gezien de omschrijving omgevormd tot 'lustplaats', dus een wandelgebied in de landschappelijke stijl. In de moestuin werd een nieuwe kas geplaatst, met bijzondere gietijzeren

Polonceau-spanten, alsmede diverse broeibakken, veelal ook kas genoemd, met beweegbare en wegneembare glazen ramen en enkele schuren.¹¹²

Het jaar 1840 werd sowieso een bijzonder jaar voor de buitenplaats. In *Vreugd en Rust* werd de 25ste verjaardag herdacht van de in 1815 opgerichte compagnie vrijwillige jagers te paard, waar Hoffman deel van had uitgemaakt. Op deze reünie waren ook diverse personen aanwezig die hadden behoord tot de Garde d' honneur, de

'gedwongen erewacht des Franschen Keizers'. Er was een uitgebreid muziekprogramma en een overheerlijk diner. *Na den maaltijd prijkte en verraste op het achterplein een verlicht chassinet, met toepasselijke op- en bijschriften* [...]. *Fraai vuurwerk in de met smaak verlichte wandeldreven besloot de feestviering.*¹¹³ Deze bijeenkomst beviel zo goed dat soortgelijke reünies regelmatig 'op het buitenverblijf van de heer Hoffman' werden herhaald, waarbij volgens diverse krantenberichten, steeds *de hartelijkste toasten op het welzijn van Koning en Vaderland, met de meeste geestdrift* werden gedronken.¹¹⁴

Het jaar 1848 bracht een minder feestelijke gebeurtenis. *De Rotterdamsche Courant* berichtte: *Het zware onweer van donderdagavond heeft zich op eene ontzettende wijze in het nabij gelegen Voorburg ontlast, en wel bijzonder op het schoone buitengoed van den heer Hoffman, genaamd *Vreugd en Rust*, op welks overplaats niet minder dan vijf stuks zware boomen door den bliksem zoodanig zijn getroffen, dat het gezigt daarvan allerindrukwekkends is en voor natuurkundigen allerbelangrijkst.*¹¹⁵

1.65 De kas aan de rand van de moestuin die veel voorname bezoekers trok. Links staat de orangerie. De kas was vanuit het park volledig zichtbaar en niet verstopt achter een muur of haag. De kas op zijn beurt onttrok de moes- en bloementuin aan het directe zicht. De kas had een dak met glazen ruiten en in de opstaande zijgevels uitneembare ramen. Foto, 1893. Collectie Haags Gemeentearchief

1.66 De hertenkamp van *Vreugd en Rust* gezien vanaf het Oosteinde. Over de kronkelvijver heen is tussen de bomen *Huis den Dom* te zien. Tekening in kleur P.J. Lutgers, 1850. Collectie Haags Gemeentearchief

1.66

1.67

Enkele jaren nadat *Vreugd en Rust* via vererving was verkregen, werden door het echtpaar Hoffman-Groen meer bezittingen in Voorburg verworven. Vooral boerenhofsteden aan de Broeksloot waren hierbij

1.67 *Huize Vreugd en Rust* met de nieuwe zijvleugels, gezien vanaf het Oosteinde. Gravure P.J. Lutgers, circa 1855. Collectie Gerard Duijvestein

1.68 Kadastrale wijzigingskaart, gedateerd 23 juli 1852 waarop de aanbouw van twee zijvleugels aan het huis [1038] is weergegeven, alsmede de bouw van een kleine schuur naast het koetshuis en een volière en een kippenhok ofwel hoenderhof erachter [onderdelen 1039]. De hertenkamp heeft aan de kant van het huis en de Vliet nog rechte zijkanten. Aan de kant van *Den Dom* vormt een kronkelvijver de rand. Collectie Kadaster

geliefde objecten. Zo kocht Cornelia Adriana in 1844 boerderij *Haasburg*, gelegen aan de Broeksloot, aan de westkant van *West-Duivesteyn*.¹¹⁶ Echtgenoot Mari bleef niet achter en kocht in 1846 het eveneens aan de Broeksloot gelegen *Heldenburg* en vier jaar later het ernaast gelegen *Oostenburg*, uiteraard steeds met de bijbehorende landerijen.¹¹⁷ Hierna richtte de aandacht zich eerst weer op *Vreugd en Rust*. Omstreeks 1850 werd het huis met twee zijvleugels vergroot.¹¹⁸ Waarschijnlijk werd toen ook de gevel ontdaan van de frivole rococo-ornamenten en kreeg deze zijn huidige, eenvoudiger, classicistische uiterlijk. De grote schuur die aan de oostkant naast het huis stond, werd afgebroken. De kadastrale wijzigingskaart laat tevens zien dat naast het nieuwe koetshuis een kleine schuur werd gebouwd. Achter het koetshuis kwam een grote volière en een kippenhok, in het kadaster aangeduid als 'uitbreiding menagerie'.¹¹⁹ Toen omstreeks 1850 tekenmeester P.J. Lutgers langswandelde, tekende hij *Vreugd en Rust* vanaf de Heerweg vanwaar de nieuwe klassieke gevel en de zijvleugels goed waren te zien. Een tweede tekening toont de hertenkamp van de buitenplaats, eveneens vanaf de Heerweg. Tussen de bomen door is *Huis den Dom* nog te zien. Kort hierna zou het huis worden gesloopt. Circa 1855 publiceerde Lutgers zijn tekeningen van de buitenplaats in steendruk waarbij W.J. Hofdijk in de toelichtende tekst vermeldde dat *Vreugd en Rust* 'weder een der

1.69 De Herenstraat gezien vanaf het Oosteinde. Aan de rechterkant staan de hekpilaren van de buitenplaats *Eynddorp*, waar, gezien de onrustige tijden, een gewapende wacht staat. Daarnaast ligt herberg *De bonte Os* met zijn markante uithangbord. Links bevindt zich het perceel dat ooit deel uitmaakte van de pastoorscroft, maar sinds 1610 bij *Huis den Dom* hoorde en later de plek werd waar de *Sophiaschool* zou worden gebouwd. Het huis links met de hoge schoorstenen is *Lusthof*. Ets K.F. Bendorp naar een tekening van J. Bulthuis, 1795. Collectie Gerard Duijvestein

veelvuldige proeven van het schoon talent des Heeren J.D. Zocher' was.¹²⁰ Dat Zocher zich op *Vreugd en Rust* niet alleen bezighield met het park, maar ook met het ontwerp van het nieuwe koetshuis, de oranjerie en de verbouwing van het huis, komt ter sprake in de eerdergenoemde bijdragen van Korneel Aschman en Joost Heuvelink.

Een bewaarschool bij *Vreugd en Rust*

Het echtpaar Hoffman-Groen van Prinsterer had tevens voor nog een belangrijke uitbreiding gezorgd, door van de toenmalige eigenaar Mr. Antonius Alexius Josephus Meylink op 10 januari 1853 het aan de westkant van *Vreugd en Rust* gelegen *Huis den Dom* te kopen voor f15.000,-.¹²¹ Het huis kende een lange geschiedenis, kort beschreven in bijlage C. Hierin is te lezen dat het buiten twee koepels heeft gekend, een stalling voor vier paarden en een dubbel koetshuis, een viskom met goudvissen, een Chinese pagode, een menagerie, berceaus [loofgangen], een moestuin en een boerenhuis met een karnmolen. Het huis zelf, dat halverwege het perceel tussen de Vliet en de Heerweg stond, werd enige tijd na de aankoop afgebroken, evenals de andere opstallen. Zo kondigde een advertentie op 25 januari 1853 aan de openbare verkoop op de buitenplaats *Den Dom* 'van eene koepel, eene perzikenkast, muren en schuttingen tot afbraak'.¹²² De grond werd gebruikt voor een uitbreiding van het landschappelijke park

1.70 De aankomst van koningin Sophie op *Huize Vreugd en Rust*. Omslag speciale uitgave ter gelegenheid van de oprichting der bewaarschool te Voorburg met de eerste steenlegging en de feestelijke inwijding. Collectie Gerard Duijvestein

1.71 De inwijding der bewaarschool door koningin Sophie waarbij de schoolkinderen een feestelijke maaltijd kregen aangeboden. Litho's, 1854. Collectie Gerard Duijvestein.

Rechts de in de voorgevel nog steeds aanwezige eerste steen met de vorstelijke kroon. Foto Ronald Meekel, 2019

omstreeks 1875, met een vergroting van de hertenkamp, volledig omgeven door een kronkelsloot. Bij de aankoop van 1853 hoorde ook een langwerpige perceel aan de noordwestkant, tegen de Herenstraat aan. Met dit perceel had het echtpaar bijzondere plannen: hierop moest een bewaarschool ofwel kleuterschool komen. Het zou de eerste christelijke bewaarschool in Nederland worden. Een aardige bijzonderheid hierbij is, dat de grond waarop deze school kwam te staan, ooit een deel vormde van de oude pastoorscroft, een deel dat in 1610 via aankoop door Jacob van den Eijnde, de toenmalige eigenaar, bij *Huis den Dom* werd gevoegd. Beschermvrouwe van de bewaarschool werd koningin Sophie, de echtgenote van koning Willem III. Het echtpaar Hoffman had al langer een goed contact met deze vorstin die, in feite gescheiden van haar echtgenoot, *Huis ten Bosch* bewoonde. Regelmatig kreeg zij de heerlijkste vruchten uit de moestuin van *Vreugd en Rust* ten geschenke. Zo werden in 1852 de mooiste meloenen uit deze moestuin met een 'brik bespannen met vier paarden' naar *Huis ten Bosch* gebracht.¹²³ Op 6 juli 1853 legde koningin Sophie met een zilveren truweel 'de eerste steen', van wit marmer met de datum, de naam van de koningin en daarboven een kroon. De kranten gaven een uitvoerig verslag van de plechtigheid en beschreven onder andere hoe aan het einde der plechtigheid de kinderen alle zes coupletten zongen van een lied, speciaal geschreven door de destijds zeer vermaarde dichtster Tollens. Het voorlaatste couplet luidde aldus:

*Daar ligt de steen, 't is de eerste steen;
Ras zien wij 't gansch Gesticht volbouwen.
Zendt, nijvre mannen, brave vrouwen!
Zendt daar gerust uw kinderen heen.
En goede leigeest roept hen in:
't Is menschenliefde en kindermin.*

Onder het zingen van het volkslied door de werklieden wandelde de vorstin naar *Vreugd en Rust*, waar zij geruime tijd rondwandelde¹²⁴ De bouw vorderde voorspoedig. Op 24 mei 1854 vond de plechtige

inwijding van de bewaarschool plaats, weer in het bijzijn van koningin Sophie, naar wie de school werd vernoemd. Ook voor deze gelegenheid had Tollens zijn dichtpen geroerd en vijf coupletten gecreëerd. Weer waren het de kinderen zelf die alle regels uit volle borst aanhieven. Bij de opening hield de bekende kanselredenaar dominee J.J. van Oosterzee een lange toespraak. Tegen de ouders zei hij: *Hier zullen uwe kinderen, terwijl gij aan den arbeid zijt; zorgvuldig worden bewaard en gadegeslagen; hier zal men hun naar hunne vatbaarheid, veel en vroeg van God en den Heer Jezus verhalen.* Ouders mochten echter niet denken dat zij hun verantwoordelijkheid nu geheel op de school konden afschuiven: *Meent niet, dat gij uwe kinderen thans niet langer te bewaren hebt, omdat zij immers op de school reeds bewaard worden: bedenk veeleer, dat de school de huiselijke opvoeding niet vervangen, maar aanvullen moet.* Ook de hoofdonderwijzeres werd toegesproken: *Wat gewichtige taak, die u aanvertrouwd werd! De vijf, zes eerste levensjaren van den mensch zijn voor zijne opvoeding ver de gewichtigste. Zij beslissen voor wat hij later zal worden [...].* Dominee had ook nog een onderwijskundige tip: *Het spelen moet leeren, het leeren moet spelen zijn [...]. spelen is de eerste poëzij van het leven.* Ook ditmaal bracht de *Nieuwe Rotterdamse Courant* een uitgebreid verslag van de gebeurtenis. In het bericht werd allereerst de *indrukwekkende toespraak* van de predikant geroemd. Daarna volgde het verhaal over de smakelijke afloop. *Nadat H.M. het doelmatig ingerigt en keurig versierd gebouw met veel belangstelling in oogenschouw had genomen en eenige oogenblikken het onderwijs der kleinen had bijgewoond, werden de kinderen in tegenwoordigheid van H.M. door de directrice aan eenen smaakvollen disch in de open lucht onthaald.*

Van *De Oprigting der Bewaarschool te Voorburg* werd een fraai geïllustreerd boekje uitgebracht met diverse afbeeldingen, van *Vreugd en Rust* waar het rijtuig van de vorstin voorreed, van het schoolgebouw, de gebeurtenissen, de krantenverslagen, de volledige rede van Van Oosterzee en de twee gedichten van Tollens.¹²⁵

Het echtpaar Van Wassenaer-Hoffman

De in het krantenbericht genoemde directrice van de bewaarschool was de dochter van de stichter, Jacqueline Adriane Henriëtte Hoffmann. In het jaar van de opening van de school huwde zij, op 15 september 1854, met Otto baron van Wassenaer van Catwijck. Hij was op 26 december 1823 in Den Haag geboren en werd als trouw volgeling van zijn neef Groen van Prinsterer een Anti-Revolutionair politicus. Als lid van de Tweede Kamer streed hij tegen goddeloosheid, zedeloosheid en drankmisbruik.¹²⁶ In Den Haag had hij een huis aan het Tournooiveld, naast het hoekhuis met het Korte Voorhout. Later verhuisde hij naar de hoek met de Lange Houtstraat.¹²⁷ Wellicht met het oog op haar functie bij de bewaarschool mochten Jacqueline en haar echtgenoot *Vreugd en Rust* bewonen. De huwelijksadvertentie geeft dit Herenhuis dan ook als locatie aan.¹²⁸ In 1856 werd Otto baron van Wassenaer van Catwijck benoemd tot burgemeester van Voorburg, een functie die hij tot 1859 zou bekleden. Gedurende deze tijd werd een ruimte in *Vreugd en Rust* gebruikt als gemeentesecretarie. Alleen de raadzaal en het kantongerecht bleven in het oude *Swaensteyn*.¹²⁹ Het verhaal gaat dat het welgestelde echtpaar Van Wassenaer-Hoffman een deftige staat voerde en dit ook gaarne liet zien. Elk had een eigen koetsier en een rijtuig met zes paarden om op gepaste wijze door Voorburg en omgeving te kunnen rijden. Buurvrouw Marianne, een prinses van Oranje, die op het naastgelegen *Rusthof* woonde, voelde het vervolgens aan haar nog hogere stand verplicht, om hierna acht paarden voor haar rijtuig te spannen, teneinde zich op een niet minder passende wijze te kunnen verplaatsen. Veelzeggend is dat na het overlijden van prinses Marianne mevrouw Van Wassenaer van Catwijck de Prinses Mariannebank in de *Oude Kerk* van Voorburg in gebruik nam, nadat haar echtgenoot deze bank opnieuw had laten bekleden en draperen. Voor haar dienstpersoneel, tuinbaas, koetsier en palfrenier huurde mevrouw Van Wassenaer in de kerk twee andere banken.¹³⁰

1.72 Otto baron van Wassenaer van Catwijck (1823-1887) en zijn echtgenote Jacqueline Adriane Henriëtte Hoffman (1827-1889). Foto's, ongedateerd. Collectie auteur

Een aardige impressie van de buitenplaats gaf de befaamde Jacobus Craandijk, die omstreeks 1855 langs *het Vreugd en Rust van den baron Van Wassenaer van Catwijck* wandelde. Craandijk schreef enthousiast over *zijn statig hout, zijn hertenkamp en waterpartij, zijn serres en oranjerie en zijn uitgestrekt wit gepleisterd heerenhuis, regt tegen over de breede, hoog opgesnoeide beukenlaan der overplaats, die over gras en bloemperken en een forsche rhododendrongroep het uitzigt openlaat op het Haagsche bosch en den koepel van het Huis in 't bosch*.¹³¹

1.73 Het interieur van de *Oude Kerk* van Voorburg met de oude inrichting. Rechts naast het orgel en links van het raam is, vrijwel verscholen achter de stenen pilaar, een klein stukje van het linker- en rechtergedeelte van de Mariannebank zichtbaar. Daarnaast staat onder het raam de brede achttiende-eeuwse ambachtsherenbank. Links de preekstoel op de toenmalige plek. Foto, negentiende eeuw. Collectie Oude kerk Voorburg

1.74 Boerderij *Noordenburg* aan de Broeksloot in een winterse tooi, sinds 1865 in handen van de eigenaar van *Vreugd en Rust*. Fotoafdruk van een glasnegatief, vermoedelijk 1917. Collectie H.J. van Pelt

Op 17 november 1858 overleed Cornelia Adriana Hoffman-Groen van Prinsterer. Zij werd begraven in de *Oude Kerk* van Katwijk, in het familiegraf van haar kersverse schoonzoon Otto van Wassenaer van Catwijk.¹³² De overledene had in haar testament bepaald dat haar echtgenoot bij overlijden met nalating van kinderen volmacht had om vaste goederen en met name *Vreugd en Rust* op zijn naam te doen overschrijven.¹³³ Kadastraal werden de bezittingen in dienstjaar 1860 gesteld op naam van 'Marie Aart Frederik Henrie Hoffman en verdere erfgenamen.'¹³⁴ Met de 'verdere erfgenamen' werden bedoeld dochter Jacqueline en echtgenoot.

Prijzen en vorstelijk bezoek aan de warme en koude kas

Na het overlijden van zijn echtgenote ging Mari Hoffman door met de uitbreiding van de Voorburgse bezittingen. Zo kocht hij in 1856 *De Werve*, waarvan de gebouwen al grotendeels waren afgebroken.¹³⁵ In 1861 volgde *Essesteijn* en vier jaar later de aan *Vreugd en Rust* grenzende boerderij *Noordenburg*.¹³⁶ Mari Hoffman haalde regelmatig de kranten. Allereerst, zoals eerder aangegeven, met door hem op *Vreugd en Rust* georganiseerde reünies

voor de leden van de Gardes d' honneur. Maar nog veel vaker met de prijzen die hij won met de op *Vreugd en Rust* gekweekte bloemen en vruchten, waaronder voor de grootste bloeiende wisteria sinensis, bloeiende rhododendrum arboreum, bloeiende en best gekweekte pelargonium odier of diadematum, voor de schoonste rijpe perziken, voor bloeiende azalea indica en voor bloeiende rozen op stam.¹³⁷ Tevens berichtten de kranten regelmatig over diverse voornamen gasten die op *Vreugd en Rust* de fraaie planten kwamen bezichtigen die in de kassen in volle bloei stonden. Het *Algemeen Handelsblad* berichtte op 30 maart 1857 zelfs dat de buitenplaats *Vreugd en Rust* bijna alle dagen door aanzienlijke vreemdelingen wordt bezocht, om de fraaie planten, welke zoo wel in warme als koude kast [kas] voorkomen te bezichtigen. Gisteren [26 maart] werden zij nog door den hertog van Saksen Weimar in oogenschouw genomen.¹³⁸ Uiteraard behoorde tot de voornamen gasten ook koningin Sophie die zo'n bezoek veelal combineerde met een bezoek aan de bewaarschool. Zo meldde het *Algemeen Handelsblad* op 23 maart 1863 met als datum 20 maart: *H.M. de Koningin heeft dezen middag een bezoek gebragt op den Huize Vreugd en Rust, van den Heer Hoffman, om de schoone collectie bloeiende azalia's en andere gewassen*

1.75 Henri Hoffman. Carte de visite, tweede helft negentiende eeuw. Collectie Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie

1.76 Koningin Sophie (1818-1877) de echtgenote van koning Willem III. Litho P. Blommers, circa 1870. Collectie auteur

te bezichtigen. Op 15 februari 1866 berichtte de krant dat H.M. de Koningin na haar bezoek aan de bewaarschool *tevens de broeikas van uitheemsche gewassen en de ananassenkas van den heer Hoffman, op den Huize Vreugd en Rust* [...] bezocht.¹³⁹ Nog gedetailleerder was het bericht van 25 juli 1868: *H.M. de Koningin, vergezeld van Z.K.H. Prins Alexander, bragten gister een bezoek op het landgoed van den heer Hoffman, te Voorburg, en bezigtigden met belangstelling de schoone tropische planten, waaronder een koffijboom in vollen bloei en met vruchten beladen, evenals een broodboom met rijpe vruchten, bijzonder uitmunten.*¹⁴⁰ Gedineerd werd er ook met gasten. Zo berichtte de krant dat op 22 juli 1863 dat de beide dochters van de groothertogin van Saksen-Weimar-Eisenach bij de heer Hoffman op Huize *Vreugd en Rust* hadden gedineerd, en daarna, onder de leiding van de directrice, mevrouw de barones van Wassenaer van Catwijk, de Sophia kleuterschool hadden bezocht, *waartoe de kinderen opzettelijk van 5 tot 7 uur waren opgekomen.*¹⁴¹ Dat sommige kranten niet altijd even zorgvuldig waren met hun berichtgeving bleek op 25 oktober 1872 toen de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* meldde: *Zaturdagavond arriveerde te Voorburg op haar buitengoed Vreugd en Rust H.K.H. Prinses Marianne der Nederlanden. H.K.H. heeft bij Z.K.H. Prins Frederik op HD's buitenverblijf de Paauw gedineerd.* Blijkbaar was het bij deze krant niet bekend dat de buitenplaats van Marianne *Rusthof* was en niet *Vreugd en Rust*.

Nog meer bezoek

Mari Hoffman overleed op 3 februari 1874 in Den Haag. Hij werd begraven bij zijn 15 jaar eerder overleden echtgenote in het familiegraf van Van Wassenaer in de *Oude Kerk* van Katwijk. *Vreugd en Rust, De Werve* en de zes boerderijen werden nu de volledige eigendom van zijn enige dochter Jacqueline, ofwel 'de Baronesse van Wassenaer van Catwijk' en verder vooral bekend als de directrice van de Sophia-bewaarschool.

1.77 Evert van Scherpenzeel (1840-1922) tuinbaas op *Vreugd en Rust*. Foto, ongedateerd. Collectie A. Hoek

1.78 Trouwfoto van Teunis van Scherpenzeel (1874-1941) en Frederika de Klerk (1874-1943). Foto, 1 mei 1902. Collectie A. Hoek

1.79 Tuinbaas Teun van Scherpenzeel met vrouw Frederika de Klerk en een van hun kinderen gezeten voor de oranjerie. Foto, begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

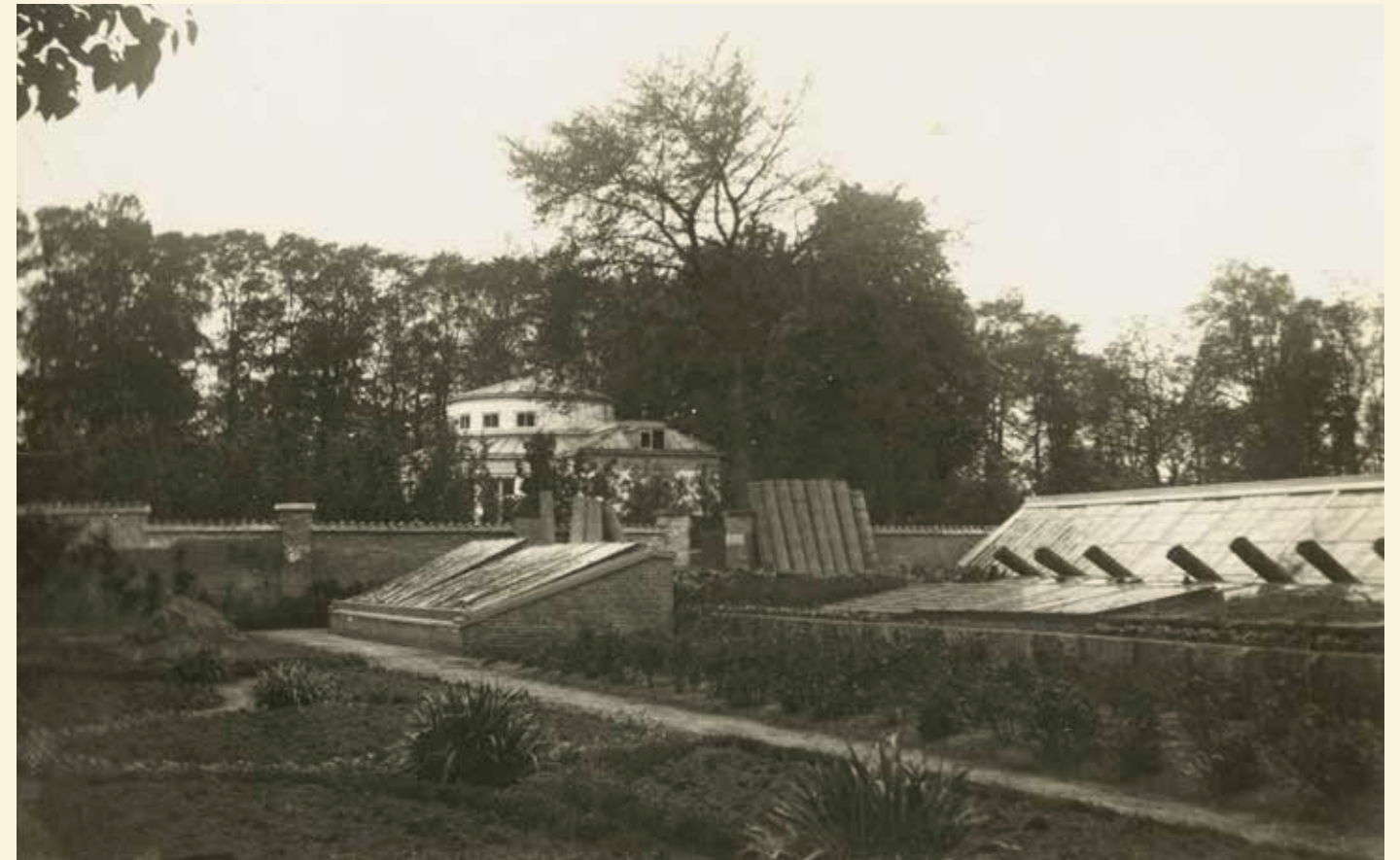

1.80 Een deel van de vermoedelijk 'warme' bloemenkas aan de rand van de moes- en bloementuin van *Vreugd en Rust*. Op de voorgrond een rozenperk omrand door een lage buxushaag, die de kas scheidt van de broeibakken. Op de bok zit tuinbaas Teun van Scherpenzeel. Foto, circa 1905. Collectie Museum Swaensteyn

Omstreeks 1875 werd een nieuwe tuinbaas op *Vreugd en Rust* benoemd, Evert van Scherpenzeel. Evert was in december 1840 in De Bilt geboren en huwde in april 1869 Marretje van Harten uit Vreeland, waar het echtpaar ging wonen. Hier werden vijf kinderen geboren waarvan er twee jong overleden. Onder de drie kinderen die omstreeks 1875 meekwamen naar Voorburg bevond zich zoon Teunis ofwel Teun die later zijn vader zou opvolgen als tuinbaas op *Vreugd en Rust*. De tuinbaas en zijn gezin woonden in de oranjerie, waarin aan de oostkant een huiskamer was met bedstee. Aan de westkant was de keuken. In Voorburg werden nog eens zeven kinderen geboren waarvan er twee levenloos ter wereld kwamen en twee jong overleden. Het werd met zes opgroeiende kinderen dus wel vol in het woongedeelte van de oranjerie. De oudste dochter zou eerst in 1892 door haar huwelijk naar elders vertrekken, geleidelijk aan gevolgd door de anderen. Teunis huwde op 1 mei 1902 te Voorburg de op 16 juli 1874 in Rotterdam geboren Frederika de Klerk. Het echtpaar kreeg vier kinderen, die allemaal in Voorburg werden geboren.¹⁴² Vermoedelijk is Teun kort na zijn huwelijk zijn vader Evert opgevolgd als tuinbaas waarna hij introk in de oranjerie. Vader verhuisde naar Baarn, waar hij in 1822 overleed.

1.81 Een verhoogde broeibak met houten zijkanten en glasramen en daarachter de schuine kas. Door de broeibak een verhoogde zijkant te geven, kon deze worden gevuld met mest als voedingsbodem en warmtebron voor de meloenen. De kas was toegankelijk via de schuur aan de achterzijde van de muur. Tegen de tuinmuur staan rietmatten om de ramen af te schermen tegen te felle zon, daarnaast staan leifruitbomen. Foto, april 1893. Particuliere collectie

1.82 Blik vanuit de moes- en bloementuin op de oranjerie met het woongedeelte van de tuinbaas. Midden in de muur zit een poort richting oranjerie. In de tuin staan drie rijen 'broeibakken' met glazen ramen die opengezet of afgenomen kunnen worden. De voorste hoge, smalle broeibak heeft een stenen muurtje, de tweede is van hout (zie afbeelding **1.81**) en de derde (hier vrijwel onzichtbaar) is wederom van steen, zoals blijkt uit afbeelding **1.85** Rechts achter staat een schuine kas met afneembare glazen ramen en tegen de achtermuur een schuur die hier niet zichtbaar is. Tegen de tuinmuur staan rietmatten om de ramen af te dekken. Links ligt een 'bloemenmozaiek' ofwel een verhoogd bloemenbed, veelal bedekt met sierlijke bloemen en planten om de sierwaarde van de moestuin te vergroten. Tussen de lage buxushaagjes staan yucca's, daarnaast vermoedelijk rozen. Foto, circa 1893. Particuliere collectie

1.83 Een bokkenwagen voor de muur van de moes- en bloementuin. Tegen de muur staan waarschijnlijk leipen. Rechts staat vermoedelijk Evert van Scherpenzeel met op de wagen een van zijn kleinzoons. Foto, eind negentiende eeuw. Particuliere collectie

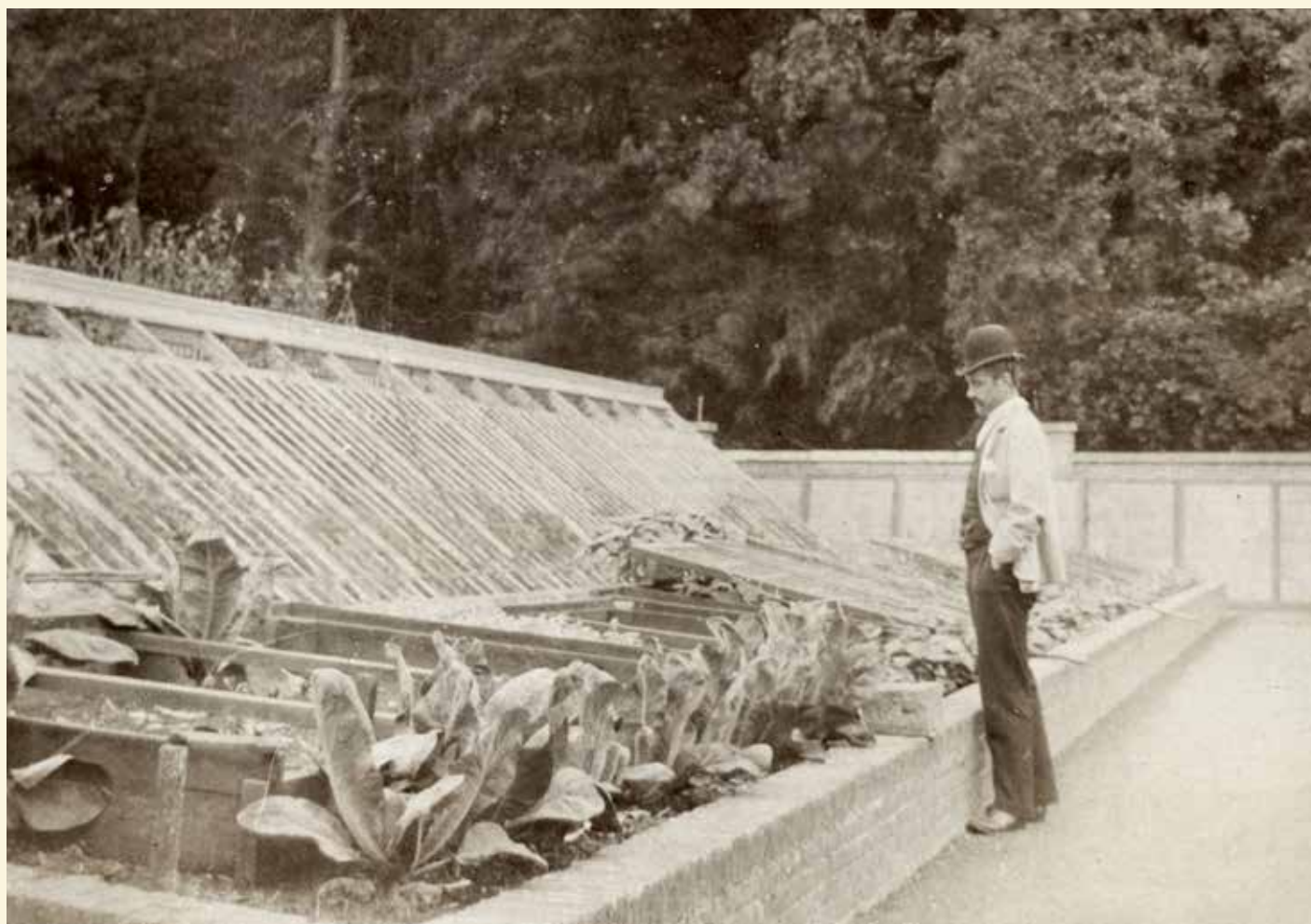
1.84 De tuinbaas van *Vreugd en Rust* met een spade met een metalen blad. Tekening Jan de Jonge, ongedateerd. Collectie Fred Klomp

1.86 Deelvergroting van 1.87. Zie eveneens 5.13

1.88 De in 1880 geopende Christelijk-Nationale School aan de Rozenboomlaan. Ansichtkaart, begin twintigste eeuw. Collectie auteur

1.85 Verhoogde stenen broeibak in de moestuin met tabaksplanten. In de extra verhoogde bakken zitten waarschijnlijk meloenen, grotendeels nog onder de ramen, die aan alle kanten open staan voor voldoende beluchting. Links de schuine kas. De man met de bolhoed is waarschijnlijk Bonne junior. Foto, juni 1892. Collectie Haags Gemeentearchief

1.87 Kaart met de moes- en bloementuin van *Vreugd en Rust* met diverse kassen en schuren. Detail uit een kaart die omstreeks 1916 werd gemaakt door de Gemeente Den Haag. De kaart geeft de situatie weer zoals die voorheen was tijdens de familie Hoffman en De Jonge. Collectie Haags Gemeentearchief

Op 4 oktober 1879 komt *Vreugd en Rust* even ter sprake in de gemeenteraad. Geconstateerd werd dat er duisternis heerste in het Oosteinde ter hoogte van het buitengoed *Vreugd en Rust* van de heer Van Wassenaer en dat was gevaarlijk, want er was daar ook een sloot. De raad besloot tijdelijk een lantaarn bij het hek van de heer Van Wassenaer te laten branden 'tot zolang de bomen aldaar van hun blad zijn ontdaan.' Op hun beurt hebben de echtelieden Van Wassenaer-Hoffman een nuttige rol vervuld voor de gemeenschap en met name voor het christelijk onderwijs in Voorburg. Zo stelde de baron een tot zijn bezit behorende timmermanswoning met werkplaats aan de Rozenboomlaan beschikbaar om hier een school met onderwijzerswoning te bouwen. Dit werd de Christelijk-Nationale School te Voorburg die in juni 1880 werd geopend. De baronesse werd beschermvrouwe.¹⁴³ Op 29 augustus 1881 werden de Haagse christelijke jeugdverenigingen door het echtpaar gastvrij onthaald op het buitengoed *Vreugd en Rust*. In een lokaal van de bewaarschool werd geopend met psalmgezang en gebed, zowel in de lokalen als in de vrije natuur klonken 'liederen ter ere van God' en in de boerderij waren toespraken.¹⁴⁴ Op 19 juli 1887 kreeg het echtpaar bezoek van hun nieuwe buurman op *Rusthof*. Prinses Marianne was in mei 1883 overleden. Haar zoon Albert [Albrecht] had haar Voorburgse bezittingen geërfd. Over genoemd bezoek aan de burens op *Vreugd en Rust* meldde *De Standaard: Leiden 19 Juli. Prins Albrecht van Pruisen bezocht heden onze stad en bezichtigde de verschillende merkwaardigheden. Z.K.H. middagmaalde gisteren bij baron van Wassenaer van Catwijck op diens buiten te Voorburg.* Otto baron van Wassenaer van Catwijck overleed op 19 november 1887 in Den Haag. Barones Jacqueline volgde hem op eerstestaasmorgen, 20 april 1889. Beiden werden bijgezet in het familiegraf in de *Oude Kerk* van Katwijk, waar ook Jacquelines ouders waren begraven. Uit een legaat dat de barones naliet werd in 1907 de Van Wassenaer-Hoffmanschool met onderwijzerswoning aan de Parkweg gebouwd, behorend tot de mooiste Jugendstilgebouwen in Voorburg.¹⁴⁵

1.89 De buitenplaats *Leeuwendaal*. Tekening Betsy Philipse, 1866. Particuliere collectie

1.90 *Burchvliet* bij de Nieuwe Tolbrug in wintertooi. Schilderij L. Apon, tweede helft negentiende eeuw. Particuliere collectie

De familie Philipse-Groen

Uit het huwelijk van de baron en de barones van Wassenaer van Catwijck waren geen kinderen geboren die de bezittingen konden erven. Wel waren er diverse neven en nichten als mogelijke erfgenamen. Uiteindelijk gingen *Vreugd en Rust* inclusief de boerderij plus de boerderijen *Haasburg*, *Oostenburg*, *Heldenburg* en *Noordenburg*,¹⁴⁶ alsmede *Hofwijck* naar Elisabeth Henriëtta Maria Philipse, de oudste nicht van de barones van moederskant. Het verhaal gaat dat zij dit legaat kreeg omdat de barones ‘dat gezin met al die kinderen zo aardig vond.’¹⁴⁷

Om de familielijn te begrijpen moeten we even terug naar de familie Groen van Prinsterer. Cornelia Adriana Hoffman-Groen van Prinsterer, de moeder van barones Jacqueline, had, zoals eerder aangegeven, een zuster Maria Clasina. Deze Maria Clasina Groen van Prinsterer huwde op 22 oktober 1828 in Den Haag met de vermogende, in maart 1800 te Middelburg geboren, Mr. Johan Antoni Philipse. Philipse was procureur-generaal en later, van 1849 tot 1870 president van het Haags Gerechtshof. Tevens was hij lid en later voorzitter van de Eerste Kamer. Hij was een vertrouweling van koning Willem III, die de conservatieve gezindheid van Philipse dankbaar benutte om al te liberale voorstellen tegen te houden. Het gezin woonde lange tijd in Den Haag aan het Lange Voorhout 10, later verhuisde het naar het Noordeinde 202.

In 1838 verwierf Philipse voor de zomermaanden in Rijswijk de buitenplaats *Leeuwendaal* en later eveneens het ernaast gelegen *Burchvliet*.¹⁴⁸

In 1834 werd als eerste een zoon Johan geboren. Deze overleed in 1854. De eerderegenoemde dochter Elisabeth Henriëtta Maria, in de wandelgangen Betsy genoemd, kwam op 5 februari 1839 ter wereld. Van de in totaal twaalf kinderen bereikten er slechts zes de meerderjarige leeftijd.¹⁴⁹

1.91 Maria Clasina Groen van Prinsterer (1806-1868). Foto, tweede helft negentiende eeuw. Collectie auteur

1.92 Mr. Johan Antoni Philipse (1800-1884). Carte de visite, tweede helft negentiende eeuw. Collectie Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie

1.93 Album amicorum van Betsy Philipse. Foto Ronald Meekel, 2019. Particuliere collectie

1.94 ‘De Eik en Ik’. Tekening bij gelijknamig gedicht door Gérardine, gedateerd 30 oktober 1860 in het album van Betsy. Particuliere collectie

Van Betsy is een album bewaard waarin haar ouders, familieleden, vriendinnen en bekenden vriendelijke, meestal stichtelijke woorden schreven. Op haar 13de verjaardag, 5 februari 1852, schreef haar vader drie blaadjes vol waarin hij onder andere noteerde: *Ons hart verheugt zich, dat bij God, 't Bestuur is van geheel ons lot*. Verderop liet hij weten: *Treurig is het voor U, dat Uwe lieve Moeder door ziekte belet is, dezen Uwen jaardag in den huiselijken kring met ons te kunnen vieren. Verblijdend echter is het dat haar toestand, na zoo veel lijden, niet erger, ja door Gods goedheid beter is geworden [..]. God zegene U mijne lieve dochter en spare U nog lang tot vreugd van Uwe ouders, die U liefhebben. Geniet het goede dat de wereld oplevert*.

Op haar 18de verjaardag was het de beurt aan moeder die eveneens drie bladzijden vol schreef: *Heden zijt gij achttien jaren mijne lieve Betzij, de gelukkigste tijd des levens welligt, wanneer alles nog zoo frisch om u heen is [..]. Zij op u steeds toepasselijk die schoone woorden van Beets: U zeegene God! Hij stelle u tot een zegen! Gezegend zij uw hoofd, uw hart, uw wegen. Uw aardsch, uw eeuwig lot*.

Oom Guillaume Groen van Prinsterer noemde haar in zijn bijdrage *de oudste dochter van eene geliefde zuster, en die de mij dierbare namen eener tederbeminde echtgenote en eenen altijd onvergetelijke Moeder verenigd draagt*.¹⁵⁰ Ook om *Uzelve heb ik U lief, ook om uw minzaamheid en dienstvaardigheid waarvan uw hooggeschatte Vader, met wien ik reeds van onze kinderjaren af bevriend was, in dit Album gewag maakt*.

Tante Betsy van der Hoop sloot aan bij de woorden van haar echtgenoot: *Mijn hart voegt zich bij ieder woort van hoogachting voor uwe geliefde ouders, bij den wensch dat gij hen tot vreugd tevens tot zegen zult wezen*.

Broer Willem schreef een diepgravend theologisch betoog over zaken die in het leven tellen, uitmondend in de oproep: *Zoekt eerst het Koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid en deze dingen worden allen gebragt*.

De in Rijswijk wonende dichter Hendrik Tollens schreef in het album op 20 oktober 1856, een dag voor zijn overlijden, enkele regels:

*Aan de lieve Jonkvrouw Betsy Philipse
Was nog mijn dorrend hart ontgloeid.
Als t' vurig bidt om 's Hemels zegen.
Mijn beë voor U naar God gestegen.
Ware uit geen koude ziel gevloeid.*

Tante W. de Schuylenburch née de Boetzelaar begon met een Engelse hymne die benadrukte dat het leven zonder God geen leven is, om vervolgens in het Frans te betogen dat als Jezus aanwezig is, alles goed verloopt en niets moeilijk is. Diverse vriendinnen citeerden evenzovele gedichten met een hoog christelijk gehalte. Ontroerend is een pagina gevuld door *Uwen liefhebbenden broeder Jan Philipse* die op 5 februari 1855, ter gelegenheid van Betsy's 16de verjaardag in een fraai handschrift een tekst uit Johannes III:16 noteerde en de wens uitsprak *Dat Gij onder diegenen zijn moogt, die God alzoo lief heeft [..]*. De volgende vier bladzijden zijn gevuld met een rede uitgesproken door P.A.G. Mattheyer *Bij het graf van mijnen lieven vriend Johan [Jan] Philipse, overleden den 9den January in den ouderdom van 20 jaren, der aarde toevertrouwd 13 January 1858*. De spreker herinnerde vader eraan dat dit reeds de zesde keer was dat de Heere een offer eiste, maar *zij zijn u slechts voorgedaan [..] gij hebt zes telgen in den Hemel*.

De voorlaatste beschreven pagina werd op 30 oktober 1860 gevuld door ene Gérardine met een fraaie tekening van een oude dichtbebladerde boom en daaronder enkele dichtregels:

*De Eik en Ik
De eik telt bij eeuwen en ik tel bij jaren.
Toch zal de tijd van ons bei er geen sparen. [..]
D' eik sterft gevoelloos, maar wat leert men mij!
Deugd maakt mij 't leven en 't heengaan eens blij.*
De laatste beschreven pagina's gaan over vriendschap en liefde: *Ne cherche point dans cet écrit. L'esprit, le brillant, l' éloquence. Je sens bien plus que je ne pense. Quand j' ai dit, je vous aime, j' ai tout dit*. Vrij vertaald: *Met de woorden 'ik hou van jou' heb ik alles gezegd*.¹⁵¹ Twee jaar later zou Betsy in het huwelijk treden.

1.95 Elisabeth Henriëtta Maria (Betsy) Philipse (1839-1927). Carte de visite R. Severin, tweede helft negentiende eeuw. Collectie Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie

De familie De Jonge-Philipse

Reeds op jeugdige leeftijd bleek de kunstzinnige aanleg van Betsy. Evenals haar moeder Maria Clasina bezat Betsy een bijzonder talent voor tekenen en schilderen. Zo maakte zij diverse fraaie tekeningen van *Leeuwendaal*, *Burchvliet* en de Vliet. Betsy trouwde op 28 mei 1862 in Den Haag met Jonkheer Bonifacius Cornelis de Jonge, griffier te Rotterdam, vanaf 1874 officier van Justitie in Den Haag, daarna president van het Haags gerechtshof en raadsheer van de Hoge Raad. Het echtpaar woonde met hun tien kinderen in een mooie villa aan de Oude Scheveningseweg 14, van waaruit ze omstreeks 1907 het *Vredespaleis* gebouwd zagen worden.¹⁵²

Betsy was een diep-gelovige vrouw die haar kinderen opvoedde in een door het réveil gekleurd protestants-christelijk gedachtegoed. Zij had een bijzondere verering voor predikanten als professor Gunning, die bij de geloofsbeleving de innerlijke ervaring benadrukten. Aan het ontbijt werd steevast in aanwezigheid van het voltallig personeel voorgelezen uit de bijbel.¹⁵³ Ziekte bleef het gezin niet bespaard. Dat valt af te leiden uit bewaard gebleven brieven. Zo schreef Guillaume Groen van Prinsterer aan zijn nichtje Betsy: 20 Dec. [18]78. *Lieve Betsy! Geef s.v.p. een, kan het zijn, verblijdend bericht aan bringer dezes. De goede tijd gisteren avond, vergelijkenderwijs althans, deed ons zooveel genoegen. Mijne lieve vrouw ligt nog, met zware verkoudheid te bed en wacht Dr Moll. Nu ben ik [haar] Secretaris. Zij heeft wat al te lang gewacht met een weinig rust te nemen. Met onze hartelijke groet aan de Jonge [Betsy's echtgenoot] en heilbode aan het geheele ons zo dierbare gezin. Uw U zeer liefhebbende Groen v Pr.*¹⁵⁴ Dit schrijven is een voorbeeld van de vele brieven die de familieleden Groen van Prinsterer, inclusief aangetrouwde, elkaar regelmatig schreven, vooral over ziektes, huiselijke aangelegenheden en andere praktische zaken.¹⁵⁵

Nadat Betsy in 1889 het buiten *Vreugd en Rust* van haar tante Jacqueline had geërfd, werd dit steevast gebruikt als 'zomerhuis' voor de omvangrijke familie. *Hofwijck* en de boerderijen werden, zoals ook

1.96

1.97

1.96 Bonifacius Cornelis senior (met hoed) met links zijn echtgenote Betsy op *Vreugd en Rust*, omringd door kinderen, aangetrouwde kinderen en kleinkinderen. Staand van links naar rechts: echtgenote van Bonne junior, Willem, Betsy (dochter), Jan, Lietje met echtgenoot, Connie, Annie met echtgenoot. Zittend links naast haar moeder: Jet en rechts naast vader: Marie. Verder kleinkinderen Patijn, Van Randwijck en Boddaert. Foto, circa 1905. Particuliere collectie

1.97 De serre van *Vreugd en Rust* aan de achterzijde. Foto, augustus 1892. Collectie auteur

1.98

1.99

1.98 Gezicht op de zijkant van de serre vanaf de rustieke houten brug naar de hertenkamp. De brugleuning is begroeid met wilde wingerd. Tussen de heesters staat Bep Patijn, een dochter van Betsy de Jonge en Rudolf Patijn. Op het grasveld naast het huis staan twee kuipen met agaves. Foto circa 1916. Particuliere collectie

1.99 Tennenissen op *Vreugd en Rust* door familieleden De Jonge en gasten. Links het kippenhok. Foto, eind negentiende eeuw. Particuliere collectie

1.100 Bonifacius Cornelis de Jonge senior (1834-1907) getekend door zijn zoon Johan Antoni (Jan). Particuliere collectie

bij eerdere eigenaren van *Vreugd en Rust*, verhuurd aan derden. *Vreugd en Rust* werd een buitenplaats waar de band tussen ouders, kinderen, kleinkinderen en andere familieleden werd gekoesterd en versterkt. Gastvrijheid vierde, als nooit tevoren, hoogtij.¹⁵⁶ Moeder, en later grootmoeder, Betsy was daarbij een centrale spil die voor de kinderen en de nog grotere schare kleinkinderen zorgde voor aandacht, orde en gezelligheid. Betsy zwaaide ook de scepter over de kas en over de moestuin, die naast een groentetuin steeds meer een bloementuin was geworden. Zij regelde nauwgezet de bestemming van de befaamde meloenen en andere vruchten en bloemen. Aardig is daarbij het verhaal dat al snel in de familie de ronde deed, dat tuinbaas Scherpenzeel, die in het rechterdeel van de koepelvormige oranjerie zijn woonruimte had, de meloenen in zijn bedstee uitbroedde.¹⁵⁷ Vermoedelijk bevat dit verhaal een kern van waarheid. Door de bedstee van de tuinbaas liep het verwarmingssysteem van de oranjerie en dus was de bedstee een prima plek om het rijpingsproces van de meloenen te bevorderen. Van 'Baas Scherpenzeel' en van zijn moestuin zijn mooie foto's, schilderijen en tekeningen bewaard gebleven. Dat de familie De Jonge goed zorgde voor het trouwe personeel bleek uit een bericht in de *Haagsche Courant*: *Als een niet dagelijks voorkomende gebeurtenis mag zeker wel vermeld worden, dat het echtpaar J. Kloppert en M. Kloppert-Spronsen te Voorburg morgen zijn 50-jarig huwelijksfeest zal herdenken. Het bejaarde echtpaar mag zich in een onbezorgden ouden dag verheugen dankzij de goede zorgen van mevrouw De Jonge, Huize Vreugd en Rust, waar de jubilaris 40 jaar werkzaam is geweest.*¹⁵⁸

Kort nadat Betsy de eigendom van *Vreugd en Rust* had verkregen, moest zij toezien hoe een deel van de tuin langs de Vliet omstreeks 1891 door de Vlietverbreding werd weggegraven, waarbij tevens de grote theekoepel met het fraaie uitzicht over de weilanden van Tedingebroek voorgoed verdween. De toen nog wel bestaande koepel langs de Broeksloot vormde slechts een kleine compensatie.

1.101

Van *Vreugd en Rust* zijn diverse foto's bewaard die een royaal gedecoreerd interieur laten zien, enkele zonder personen, de meeste met. De foto's zonder personen zijn gedateerd 1 november 1892. Die met personen zijn van maart 1893. Collectie Haags Gemeentearchief

1.101 Een kamer op *Vreugd en Rust* met kast vol foto's, keramiek en andere snuisterijen. Foto's **1.105** en **1.106** zijn ook in deze kamer genomen

1.102 De witmarmere schoorsteenmantel met diverse familiefoto's. Foto **1.104** is ook in deze kamer gemaakt

1.103 Mientje de hulp met rechts vermoedelijk Lietje met een papegaai op haar hand

1.104 Links Betsy de Jonge met vermoedelijk een van haar dochters

1.105 Jongeman, vermoedelijk Connie, in een matrozenpak

1.106 Vioolspelende jongeman, vermoedelijk Connie

1.102

1.103

1.104

1.105

1.106

1.107 De tien kinderen van Bonifacius Cornelis en Betsy de Jonge. Van links naar rechts:

Bovenste rij:
Henriëtta Philippina Jacoba (Jet, 1863-1922)
Elisabeth Henriëtte Maria (Betsy, 1869-1955)
Magdalena Maria (Madeline, 1877-1960)

Midden:
Anna Johanna (Annie, 1871-1963)
Bonifacius Cornelis (Bonne junior, 1875-1958)
Johan Antoni (Jan, 1864-1927)
Maria Clasina (Marie, 1868-1946)
Willem Adriaan (Willem, 1866-1954)

Onderaan:
Constantijn Leopold (Connie, 1882-1909)
Cornelia Henriëtta (Lietje, 1878-1943)

Evenals de ouders droegen de kinderen de titel van jonkheer en jonkvrouw

Foto, circa 1894. Particuliere collectie

De nieuwe eigenaresse had ook veel last van diefstal. Zo berichtte de *Haagsche Courant* van 16 april 1901: *De buitenplaats Vreugd en Rust te Voorburg werd in den nacht van 4 Januari jl. door drie mannen van hier bezocht met het doel om er lood te stelen. Zij hadden reeds 10 kg. op het dak van het koetshuis losgemaakt en gereed gelegd om het naar beneden te werpen, toen de politie uit Voorburg hen betrapte [...].*

Op 11 april 1903 was het volgens dezelfde krant weer raak: *Dinsdagnacht is een poging tot inbraak beproefd op de buitenplaats Vreugd en Rust van mr. De Jonge te Voorburg. Toen de inbrekers hierin niet slaagden hebben zij hun woede gekoeld op de kippen die alle omhals werden gebracht, doch niet medegenomen. In een vest, op het terrein*

achtergebleven, vond de politie een werkbrieffe van een schildersknecht. Deze werd des avonds op zijn werk gearresteerd en in den nacht ook zijn handlanger. Beiden hebben bekend.

In januari 1904 hadden de inbrekers meer succes, aldus de *Rotterdamsche Courant* van 13 januari: *Zaturdagnacht is te Voorburg ingebroken op den huize Vreugd en Rust van jhr. mr. De Jonge. Er is door de inbrekers schandelijk huisgehouden. Alles is in huis door elkander gehaald. De wijnkelder was geducht aangesproken, de brandkast geforceerd. De familie De Jonge woont 's winters te 's Gravenhage, zoodat het huis onbewoond is. Ook verleden jaar winter werd op Vreugd en Rust ingebroken.*

Zoals aangegeven was het gezin van Betsy zeer kinderrijk.

Er werden elf kinderen geboren, waarvan er tien de volwassen leeftijd bereikten.¹⁵⁹ Voor dit verhaal verdienen drie van hen een extra vermelding.

Jan de Jonge, de schilder

Allereerst verdient aandacht de oudste, op 7 november 1864 te Rotterdam geboren zoon Johan Antoni, ofwel Jan.¹⁶⁰ Deze had duidelijk het kunstzinnige talent van moeder Betsy geërfd, evenals zijn jongere zuster Maria Clasina, Marie voor familieleden. Beiden bleven hun leven lang ongehuwd, waarbij Jan zijn hele leven zou

1.108 Bonifacius Cornelis senior met echtgenote Betsy en oudste dochter Jet, wandelend in het park *Vreugd en Rust*. Foto, eind negentiende eeuw. Particuliere collectie

wonen in het ouderlijk huis aan de Scheveningseweg. Uiteraard vertoefde hij, evenals zijn ouders, broers en zussen en hun kinderen, ook regelmatig in het Voorburgse zomerhuis. Jan ging in 1883 in Leiden rechten studeren, maar volgde tegelijkertijd tekenlessen aan de Haagse tekenacademie. Steeds meer gaf hij te kennen dat een leven als kunstenaar hem meer trok dan de advocatuur. Maar in die tijd was het eigenlijk ondenkbaar dat iemand uit een aristocratische familie van de kunst zijn beroep maakte. Nadat hij in 1888 zijn bul had behaald, vestigde Jan zich als advocaat en procureur in Den Haag. Maar na enkele jaren werd duidelijk *dat het schilderspalet hem meer aansprak dan het Wetboek van Strafrecht.*

1.109 Tuinlieden en kinderen bij de poort van de moes- en bloementuin met links in het midden een jongeman naast een met bloemen versierde fiets. Op de achtergrond staat vermoedelijk tuinbaas Teun van Scherpenzeel. Foto, begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

1.110 De oranjerie gezien vanuit de moes- en bloementuin. Op de voorgrond margrietten en een dahlia. Foto, begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

1.112

1.113

1.112 De boomgaard van *Vreugd en Rust* met notenbomen. Aquareel Jan de Jonge, ongedateerd. Collectie Fred Klomp

1.113 De hertenkamp van *Vreugd en Rust* met dierenverblijf, schaaap en koe. Schilderij Jan de Jonge, 1895. Particuliere collectie

1.111 Betsy de Jonge, gezeten op een tuinbank in haar moes- en bloementuin in gesprek met tuinbaas Teun van Scherpenzeel. Links vermoedelijk perzikleifruit. Foto, ongedateerd. Particuliere collectie

1.114 De moes- en bloementuin van *Vreugd en Rust* met vermoedelijk tuinbaas Evert van Scherpenzeel. Links de hoge kleine broeibak. Op de achtergrond de kas waarvan de schuine glasramen, zoals meestal in de zomer, zijn verwijderd. Achter de muur van deze kas staat een schuur. Op de voorgrond eenjarige zomerbloemen, daarachter bloeiende rabarber. Schilderij Jan de Jonge, 1895. Particuliere collectie

1.115 Portret van Herman Coster (1865-1899), kort na zijn overlijden geschilderd door Jan de Jonge. Collectie Universiteit Leiden

1.116 Jaagpad langs de druk bevangen Vliet bij Voorburg met een wandelaar en een schuitenjager. Aan de overzijde is een theekoepel te zien. Aquarel Jan de Jonge, ongedateerd. Collectie Fred Klomp

1.119

1.120

1.119 Madeline, een zus van de schilder, in de serre van *Vreugd en Rust*. Zij trouwde in 1905 met François Marinus van Panthaleon baron van Eck. Schilderij Jan de Jonge, 1898. Particuliere collectie

1.120 De Broeksloot met een vrachtschuit ter hoogte van *Vreugd en Rust* en *Noordenburg*. In de verte de *Vliegermolen*. Schilderij Jan de Jonge, 1892. Particuliere collectie

1.117 Jan de Jonge in een van de kamers van *Vreugd en Rust*. Foto, 1 maart 1893. Collectie Haags Gemeentearchief

1.118 Jan de Jonge schilderend naast de hertenkamp in *Vreugd en Rust*. Foto, ongedateerd. Collectie Haags Gemeentearchief

1.121 Marie, de zuster van de schilder, voert de kippen en kalkoenen uit de hoenderhof voor de volière van *Vreugd en Rust*. Schilderij Jan de Jonge, 1898. Foto Charles Groeneveld. Particuliere collectie

1.122 Wandelpad tussen de Vliet en de vijver van *Vreugd en Rust*. Met de boot konden personen worden overgezet naar het eilandje in de vijver. Schilderij Jan de Jonge, ongedateerd. Particuliere collectie

In 1895 werd hij werkend lid van de Pulchri Studio. Hij werd echter geen ‘commerciële’ schilder, deed niet mee aan ‘verkooptentoonstellingen’ en signeerde zijn werken veelal niet. Hoewel hij eigenlijk een geringe dunk had van zijn eigen schildertalenten werd hij uiteindelijk bekend en gewaardeerd als een kunstenaar, die vele fraaie strandtaferelen, landschappen, straatscènes, stillevens en portretten tekende, schilderde en aquarelleerde, soms in zwart-wit, maar vaker in de sombermoosie, soms heldere kleuren van het Hollandse impressionisme uit de nadagen van de Haagse school. Het aantal werken dat hij maakte, bedraagt zo’n 800. Tijdens zijn verblijf op *Vreugd en Rust*

legde hij diverse taferelen en plekken vast waaronder de vijver, de hertenkamp, het huis, de dienstmeisjes, de boomgaard, de kolenshuur, de kolensjouwer, de tuinbaas en de tuinlieden, de moestuin, de bloementuin, de oranjerie, de volière, de kippen en kalkoenen. Diverse keren werd door hem ook de Broeksloot en de Vliet afgebeeld, vaak met boten en wandelaars op het jaagpad. Ook de vele neefjes en nichtjes die vaak op *Vreugd en Rust* logeerden, waren dankbare modellen. Jan maakte vele soms avontuurlijke reizen die vaak maandenlang duurden, onder andere door Amerika, langs de Middellandse Zee, naar Klein-Azië en Rusland. Zijn schetsboek ging altijd mee en van

plekken, personen en taferelen die hem intrigeerden maakte hij mooie tekeningen en aquarellen. Regelmatig stuurde hij brieven aan zijn moeder met veelal uitgebreide reisverslagen. Diverse reizen maakte hij samen met Herman Coster, die eveneens in Leiden had gestudeerd en met wie hij een bijzondere vriendschap opbouwde. Zag Jan in hem ook de gedroomde levensgezel? Wellicht. Maar Herman vertrok in 1890 naar Zuid-Afrika, waar hij in oktober 1899 sneuvelde in de Boerenoorlog.¹⁶¹ Na Hermans overlijden schilderde Jan een mooi portret van zijn vriend naar een foto. Naast zijn kunstzinnige activiteiten en zijn reizen bekleedde Jan talrijke bestuursfuncties op kerkelijk gebied, in armenzorg, zorg voor

weeskinderen, een opvoedingsgesticht, onderwijsorganisaties, een werkliedenvereniging, hoogheemraadschap, polderbestuur et cetera. Jan zou op 9 december 1927 in Den Haag overlijden, zes maanden nadat zijn moeder was gestorven. Na Jans overlijden werd zijn omvangrijke collectie uiteindelijk geschonken aan de Staat der Nederlanden, waarna ze geheel terecht kwam bij de Dienst voor ‘s Rijks Verspreide Kunstcollecties, de huidige Rijksdienst Cultureel Erfgoed. Deze verdeelde de collectie over diverse musea en andere belangstellenden waardoor het geheel nu jammerlijk verspreid is geraakt en thans nauwelijks traceerbaar. Een deel is nog in bezit van nazaten van broers en zussen.

1.123

1.124

Diverse bladen uit een schetsboek van Jan de Jonge met tekeningen gemaakt op *Vreugd en Rust* en directe omgeving. Linksboven (1.123) en rechtsonder (1.127) de Broeksloot. Linksonder (1.124) de woning van rozenkweker Schmal aan de Broeksloot, aan de westkant van *Vreugd en Rust*, op de plek waar eertijds de buitenplaats *Eynddorp* heeft gelegen. In het midden (1.125) de *Vliegermolen* en daaronder (1.126) de oranjerie van *Vreugd en Rust* met daarvoor de moes- en bloementuin. Tekeningen, ongedateerd. Collectie auteur

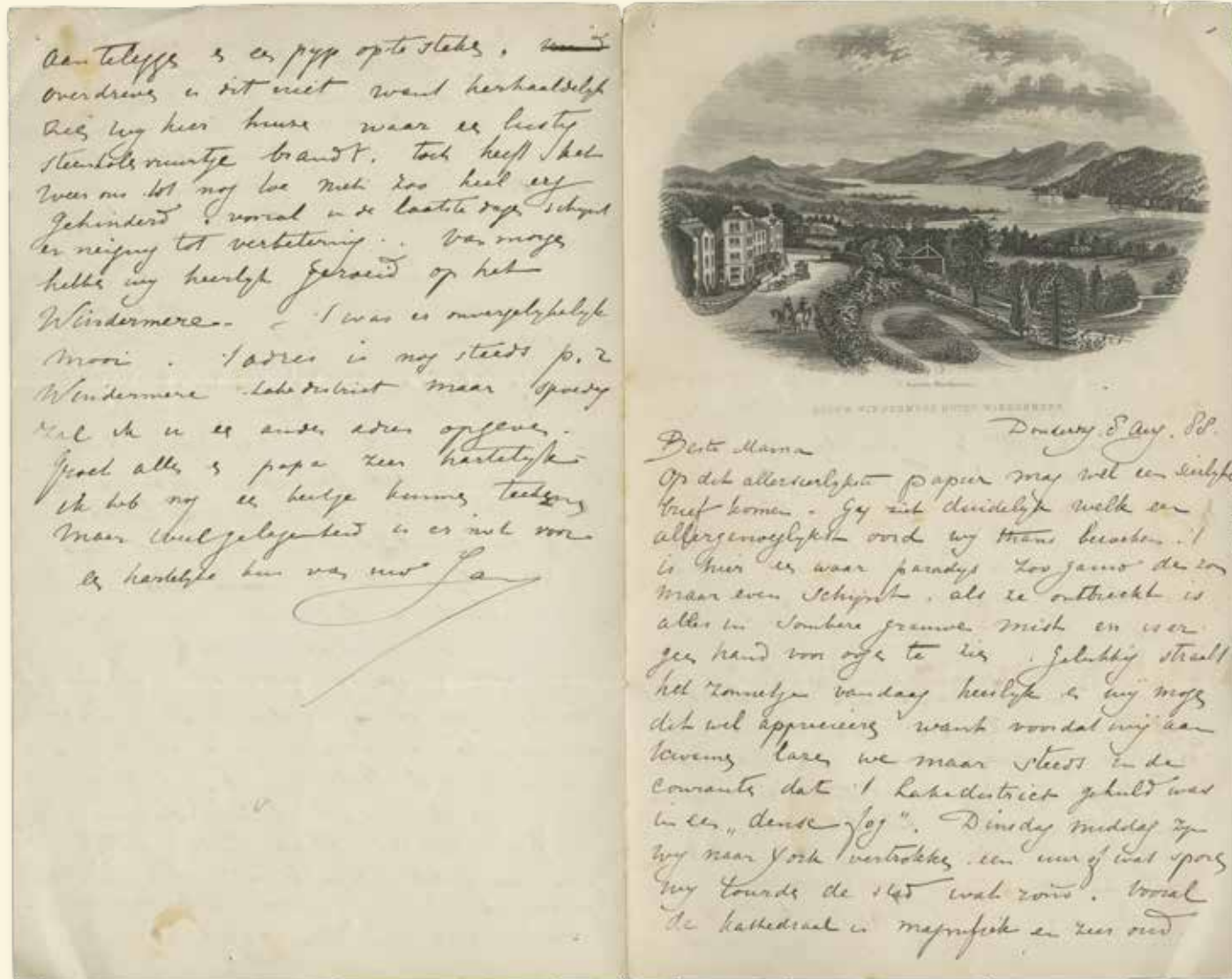
1.125

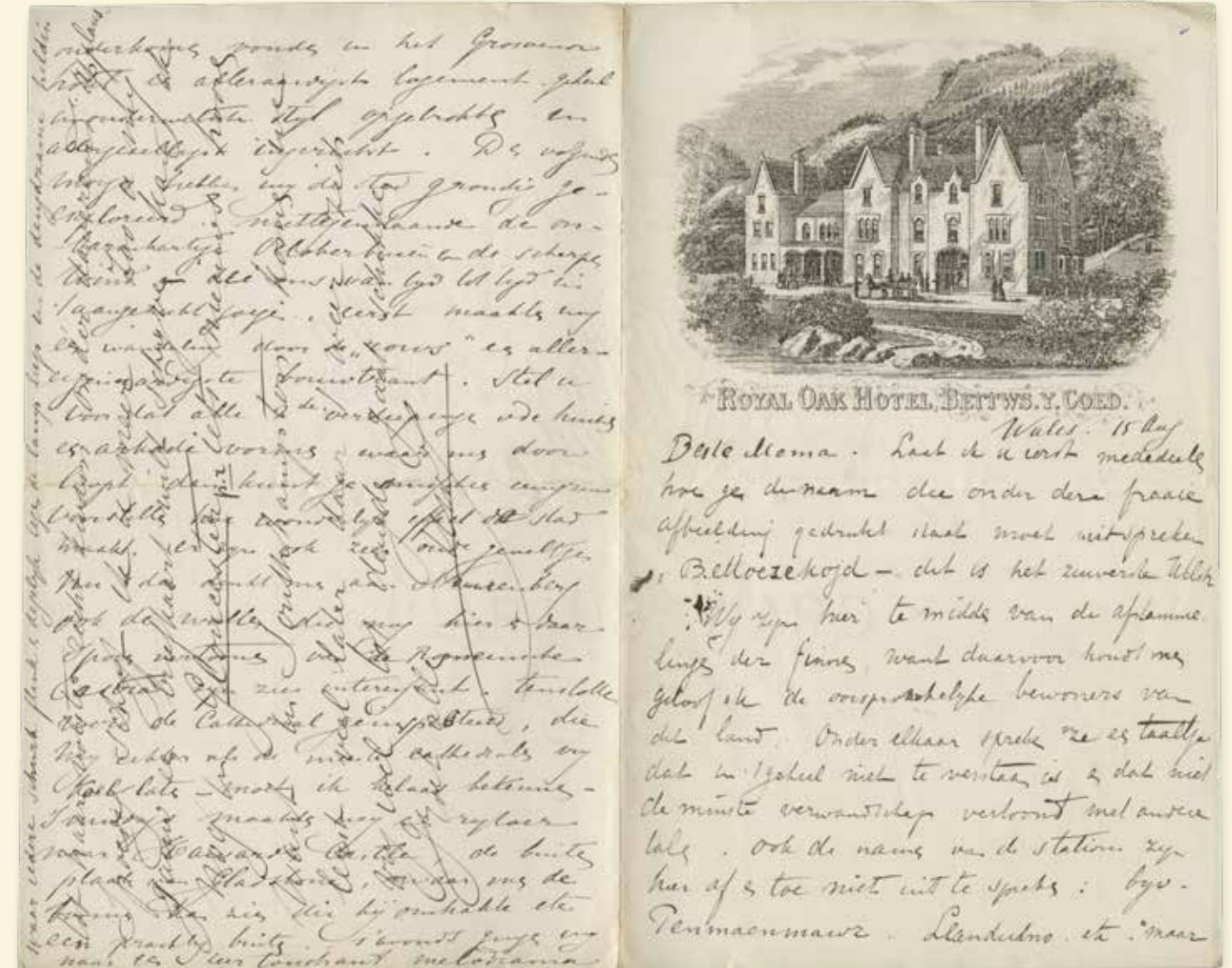
1.126

1.127

1.128 Uitgevouwen brief van Jan de Jonge aan zijn moeder vanuit Windermere, Lake District, 8 augustus 1888. Rechts de voorzijde en links de achterzijde. Particuliere collectie

1.129 Uitgevouwen brief van Jan de Jonge aan zijn moeder vanuit Wales, 15 augustus. Rechts de voorzijde en links de achterzijde. Particuliere collectie

1.130 Marie en Jan de Jonge op het strand van Scheveningen. Foto, vermoedelijk begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

1.131 Marie de Jonge met links haar moeder Betsy in het park van *Vreugd en Rust*. Foto, gedateerd 1 juni 1892. Particuliere collectie

1.132 Marie in ruiterkostuum en rijzweep. Foto, mei 1899. Particuliere collectie

Marie de Jonge, kunstzinnig en zorgzaam

Evenals haar oudere broer Jan was Maria Clasina [Marie] in Rotterdam geboren, op 16 januari 1868.¹⁶² Tussen beiden bestond een bijzondere band. Beiden bleven ongehuwd en allebei hadden ze het kunstzinnige talent van hun moeder meegekregen. Wel was hun beider stijl van tekenen en schilderen verschillend. Huidige kunstkeners dichten Jan een groter en meer creatief talent toe: hij schetste impressies die

de kern raken. De stijl van Marie wordt nauwkeuriger genoemd, illustratief en verfijnd. Evenals moeder beschilderde Marie ook porseleinen voorwerpen.

Marie was de sportiefste van het gezin en reed veel paard. Verder was zij een verwoed fotografe, die veel plekjes en familietafereelen op *Vreugd en Rust* heeft vastgelegd. Veel opnamen in de bewaard

gebleven fotoalbums zijn wellicht aan haar te danken. Jan en Marie trokken vaak met elkaar op en gingen bijvoorbeeld samen naar het strand in Scheveningen of zaten samen in de tuin van *Vreugd en Rust*, waar Jan meekeek hoe zijn zuster het landschap tekende. Samen bleven ze wonen in het ouderlijk huis aan de Scheveningseweg, waar vader Bonifacius Cornelis op 11 februari 1907 overleed. Marie verzorgde haar moeder toen zij ziek werd en op 13 juni 1927

eveneens stierf. *Vreugd en Rust* was tien jaar eerder door verkoop al uit de familie geraakt. Na het overlijden van moeder maakten Marie en broer Jan plannen om samen in de Ernst Casimirlaan te gaan wonen, maar Jan overleed eind 1927, waarna Marie alleen introk in de nieuwe behuizing. Later verhuisde zij naar *Duinweide*, het huis van haar broer Bonne in de Riouwstraat, waar zij op 17 januari 1946 zou overlijden.

1.133 Bonifacius Cornelis (Bonne) de Jonge junior (met pijp) en echtgenote Anna Cornelia (Annie) barones van Wassenaer voor de *Borobudur* te Semarang, Java. Foto, oktober 1933. Particuliere collectie

Bonne de Jonge junior, gouverneur-generaal van Indië en bloemenkweker

Bonifacius Cornelis ofwel Bonne werd geboren in Den Haag op 22 januari 1875 en genoemd naar zijn vader en naar een broertje dat eerder als éénjarige overleed.¹⁶³ Hij studeerde rechten aan de Universiteit van Utrecht, waarna hij zich gedurende een korte periode als advocaat in Den Haag vestigde. In 1901 werd hij benoemd als adjudant-commies bij het Ministerie van Oorlog. Op 5 juli 1904 huwde Bonne Anna Cornelia barones van Wassenaer. In juli 1917 werd hij op *Huis ten Bosch* beëdigd als Minister van Oorlog. Toen in september 1918 het kabinet ontslag indiende, stapte Bonne over naar het bedrijfsleven en kreeg een belangrijke functie bij de Bataafse Petroleum Maatschappij, later bij de Koninklijke

Nederlandse Petroleum Maatschappij. Omstreeks 1920 kocht hij in de huidige Archipelbuurt *Duinweide*, een buitenplaats met koetshuis en grote tuin, waar ook enkele familieleden mochten wonen, onder wie Anna Johanna ofwel Annie en haar echtgenoot en de eerdergenoemde Marie. Zijn grootste bekendheid dankt Bonne aan het Gouverneurschap van Nederlands-Indië, dat hij van september 1931 tot september 1936 vervulde. Na zijn terugkeer vestigde hij zich op het buiten *De Beele* te Voorst, later op het landgoed *Dennenoord* in Oosterbeek. Toen dit landgoed in de Tweede Wereldoorlog zwaar werd beschadigd, verhuisde het echtpaar naar Zeist waar Bonne op 24 juni 1956 zou overlijden. Voor dit verhaal is vooral belangrijk dat Bonne gedurende zijn leven een passie ontwikkelde voor tuinen en het kweken van

bloemen in kassen, met name orchideeën, chrysanten en azalea's. Deze kweekkunst verschaftte hem een zekere vermaardheid, reden waarom Wageningse professoren en studenten hem bezochten. Zijn bloemen waren te koop in gerenommeerde Haagse winkels. Ongetwijfeld heeft Bonne de nodige tijd doorgebracht in de moes-annex bloementuin en in de kas van *Vreugd en Rust*, aan de rand van de moestuin. Na het overlijden van vader Bonifacius in 1907 voerde Bonne voor zijn moeder het zakelijke beheer over de onroerende goederen, daarbij soms geassisteerd door zijn broer Jan, de kunstschilder. Bonne zou in 1917 de verkoop van *Vreugd en Rust* regelen en elf jaar later die van de vijf boerderijen. Na de verkoop van *Vreugd en Rust* miste Bonne vooral de moestuin, de kassen en de bloemen. Gelukkig kon

hij terugvallen op de tuin en de kassen van *Duinweide* en op de moestuin van de Voorburgse boerderij *Oostenburg*. In zijn *Herinneringen* schreef hij daarover: *De tuin en kassen van Duinweide kwamen toen goed tot hun recht, terwijl de moestuin op Oostenburg te Voorburg, die ik had ingericht na de verkoop van Vreugd en Rust [...] veel genot verschaftte*. Op een mooie plattegrond van *Oostenburg*, getekend begin twintigste eeuw, staat de moestuin aangegeven, liggend aan de westkant van de boerderij. De moestuin wordt aan de noord- en zuidkant begrensd door leifruitmuren voor morellen, appels en peren.¹⁶⁴ Bonne zou overlijden in Zeist op 24 juni 1958. Hoe vaak zou hij nog hebben teruggedacht aan de tumultueuze verkoop van *Vreugd en Rust*, tientallen jaren voor zijn overlijden?

1.134 Menukaart ter gelegenheid van de 25-jarige [zilveren] bruiloft van Bonifacius Cornelis de Jonge met Betsy Philipse in 1887. Op de voorkant is in het ovaal een portret geplakt van Bonifacius Cornelis. Linksonder zijn de tien kinderen, vier jongens en zes meisjes, getekend. Particuliere collectie

1.135 Het Oosteinde bij de gebogen oprit naar *Vreugd en Rust* met Zocher-hek op de brug over de sloot. In de verte is het witte koetshuis van *Vreugd en Rust* zichtbaar. Ansichtkaart, begin twintigste eeuw. Collectie auteur

1.136 *Vreugd en Rust* met boerderij gezien vanaf de Broeksloot. De rode punt achter het huis is de voliëre. Schilderij, 1945, naar een tekening van A. van der Houve, 1921, getiteld 'boerderij *Craylo* (De Wit)'. *Craylo* betekent Kraaienbos. Pieter de Wit was de laatste pachter van de boerderij

1.137 Bonifacius Cornelis de Jonge senior, enkele jaren voor zijn overlijden. Foto, circa 1895. Collectie Haags Gemeentearchief

Een bekritiseerde verkoop

De beslissing om het geliefde *Vreugd en Rust* door verkoop in andere handen te doen overgaan, was ongetwijfeld moeilijk, bijna onmogelijk. Hoeveel zonnige dagen waren er niet doorgebracht met elkaar, de kinderen en kleinkinderen? Hoeveel dierbare herinneringen lagen er niet verscholen in plekjes in het huis en in

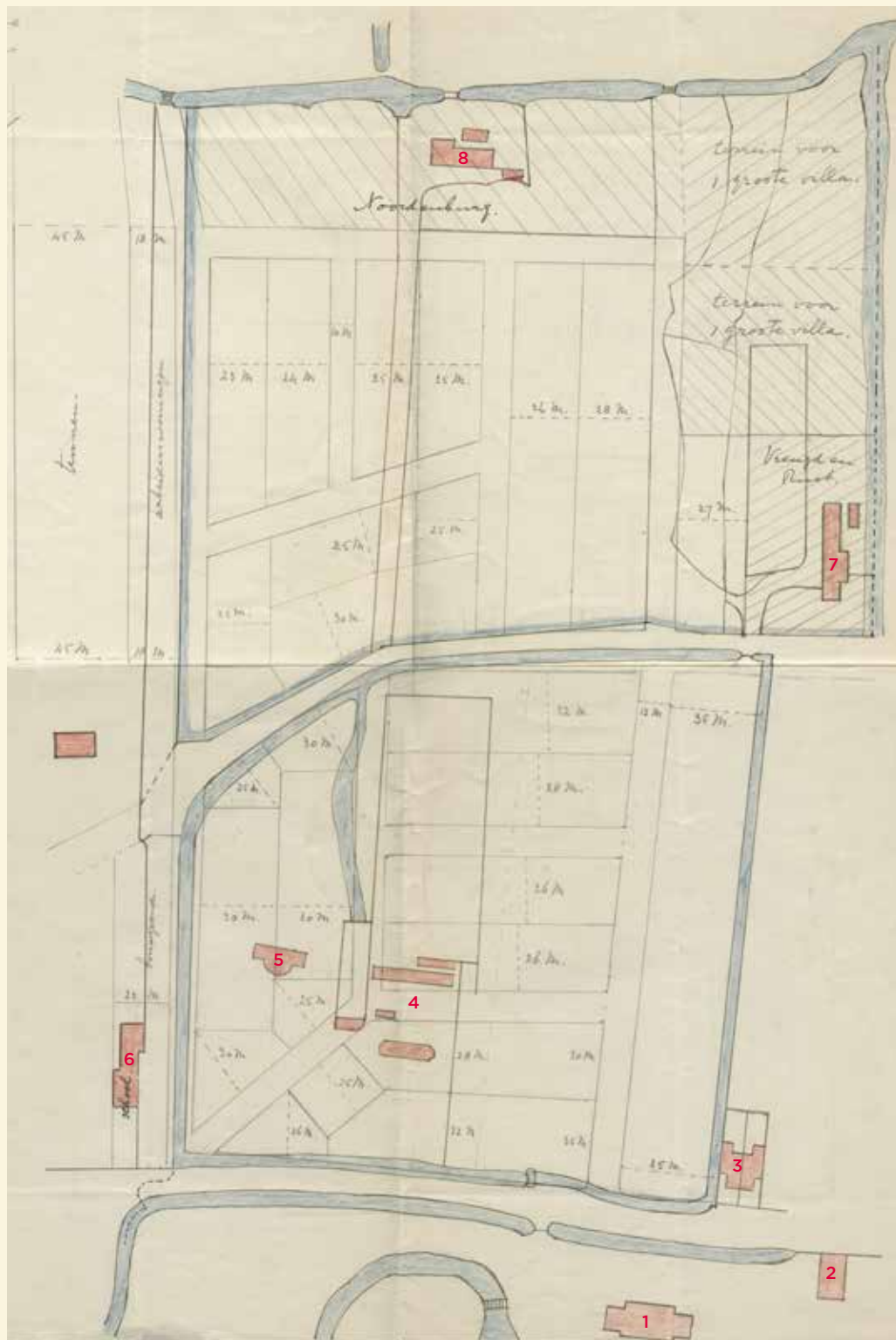
het park. De gedachte aan verkoop was ongetwijfeld opgekomen bij weduwe Betsy na het overlijden van haar echtgenoot Bonifacius Cornelis in 1907. Heeft zij er toen al met haar kinderen over gesproken? In ieder geval wilde zij niet dat haar geliefde buitengoed in verkeerde handen zou vallen. Met ontsteltenis zal zij de felle discussie hebben gevolgd die losbarstte, toen in 1904 prins Albert van Pruisen

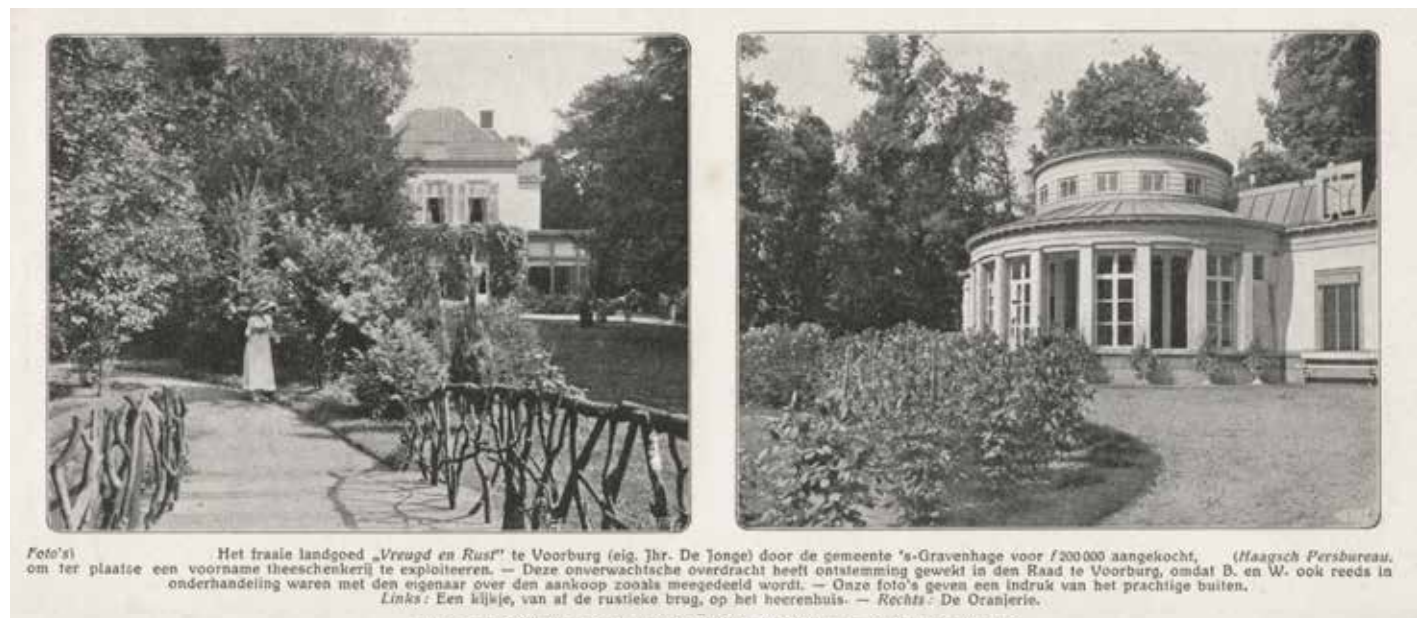
1.135

junior de door hem van zijn moeder Marianne geërfde buitens *Rusthof* en *Noordervliet* verkocht aan een exploitatiemaatschappij. Voor iedereen was het duidelijk dat 'exploitatie' in dit geval rigoureuze sloop betekende. De boze reacties logen er niet om: *Opnieuw maakt dan de bouwspeculatie zich van een fraai lustoord meester, welks heerlijk geboomte iedereen, die òflangs den Leidsche vaart òf over den steenweg naar de Wijkerbrug reed, met bewondering vervulde. Er zijn nog diverse mooie buitens in dien omtrek, maar nu Rusthof en Noordervliet ten doode opgeschreven zijn, vrees ik dat er spoedig meer volgen.*¹⁶⁵ Inderdaad werden in 1911 beide buitens, direct naast *Vreugd en Rust* gelegen, afgebroken, vijvers gedempt en de nodige bomen omgehakt om de vrijkomende grond te vullen met zo'n 15 nieuwe villa's. Drie jaar later werd de knoop doorgehakt en verzocht Betsy haar zoon Bonne, die voor haar het beheer van de onroerende goederen regelde, *Vreugd en Rust* te verkopen, althans het gedeelte tussen de Vliet en de Achterweg [de huidige Parkweg]. Maar, voegde zij er nadrukkelijk aan toe: 'met behoud van zoveel mogelijk natuurschoon.'¹⁶⁶ Allereerst bood Bonne de buitenplaats aan de gemeente Voorburg aan voor f219.000,-. Burgemeester Daniël Mackay¹⁶⁷ liet na een 'geheime raadsvergadering' weten, dat de raad vermoedelijk tot aankoop over zou gaan indien met f200.000,- genoeg zou worden genomen. De burgemeester werd medegedeeld dat dit akkoord was. Maar toen brak de Eerste Wereldoorlog uit en liet de burgemeester, na wederom een geheime raadsvergadering op 8 oktober 1914 namens de gemeente weten, *in verband met de veranderde tijdsomstandigheden, niet tot den aankoop van Vreugd en Rust te kunnen overgaan.* De oorlog ging niet ongemerkt aan *Vreugd en Rust* voorbij. Zo berichtte de *Haagsche Courant* op 12 oktober 1914: *Ook in Voorburg heeft zich een comité gevormd tot het verlenen van steun aan Belgische vluchtelingen. Mevrouw douairière B.C. de Jonge heeft haar buitenverblijf Vreugd en Rust [...] beschikbaar gesteld voor tijdelijke huisvesting.* In juni 1915 en in juni 1916 stelde de weduwe haar buitenplaats beschikbaar voor een 'zeer druk bezocht'

zendingsfeest met vele sprekers.¹⁶⁸ Op 25 juli 1916 was er weer grote drukte op *Vreugd en Rust*. Ditmaal werd er hier 'aan de Achterweg' een landdag gehouden door de Nederlandse Anti-Oorlog-Raad om het uitbreken van de oorlog, twee jaar eerder, te herdenken. Intussen had ook Bonne niet stil gezeten. Hij had eind 1915 en begin 1916 enkele besprekingen gevoerd met een Haags consortium over de verkoop van de buitenplaats, maar dit had niet tot resultaat geleid. Ook de gemeente Voorburg liet weer van zich horen. De gemeente had van een eventuele aankoop en bezit van *Vreugd en Rust* een 'plan van exploitatie' laten maken, met een kaart waarop het terrein van *Vreugd en Rust* tussen het Oosteinde en de Broeksloot was ingedeeld in bouwkvelds, waarop wel 100 huizen gebouwd konden worden. In de daarop volgende bespreking liet de gemeente de exploitatieberekeningen inclusief de kaart zien en bood op basis hiervan f175.000,-. Waarschijnlijk kreeg De Jonge een exemplaar van de kaart mee om te bespreken met zijn moeder, die uiteraard de uiteindelijke beslissing moest nemen. Moeder droeg Bonne op het aanbod af te wijzen, omdat zij het aangeboden bedrag veel te laag vond, maar vooral omdat de kaart liet zien dat er van het 'natuurschoon' van *Vreugd en Rust* niet veel overbleef. Bonne deelde vervolgens burgemeester Mackay in een brief deze beslissing mee. Omdat Voorburg na het voorgaande niet meer als serieuze koper werd beschouwd, kwam de gemeente Den Haag in beeld. Nu was de burgemeester van Den Haag, Jhr. Herman Adriaan van Karnebeek, een zwager van Bonne.¹⁶⁹ Van Karnebeek had hem wel eens aangegeven, dat als de onderhandelingen met Voorburg zouden stuklopen, de gemeente Den Haag wellicht ook wel geïnteresseerd was in de aankoop van *Vreugd en Rust*. Bonne bood na enkele besprekingen de Voorburgse buitenplaats aan Den Haag aan voor f200.000,-, hetzelfde bedrag waarvoor het ook aan Voorburg was aangeboden. B. en W. van Den Haag lieten op de laatste dag van de koopoptie, 30 juni 1916, om 4 uur 's middags, weten gebruik te maken van het aanbod. Na goedkeuring door de Haagse gemeenteraad

1.138 Kaart van het deel van *Vreugd en Rust* tussen het Oosteinde en de Broeksloot waarop de gemeente Voorburg een verkaveling met perceelmaten heeft ingetekend ten behoeve van woningbouw. De twee terreinen zijn volledig door in blauw ingekleurde sloten omgeven. De bestaande gebouwen op de terreinen en omgeving zijn rood ingekleurd zoals: *Huize Vreugd en Rust* (1) met koetshuis (2), villa op voormalige grond van *Onder de Linden* (3) de kas, de broeibakken en de schuur van de moestuin (4), de orangerie (5), de school aan de Rozenboomlaan (6), de boerderij *Vreugd en Rust* (7) en *Noordenburg* (8). Zie eveneens **5.10**. Rode nummers toegevoegd door auteur en vormgever. Kaart, circa 1916. Collectie auteur

Foto's) Het fraaie landgoed „Vreugd en Rust“ te Voorburg (eig. Jhr. De Jonge) door de gemeente 's-Gravenhage voor /200000 aangekocht. (Haagsch Persbureau, om ter plaatse een voornamste theeschenkerij te exploiteeren. — Deze onverwachtsche overdracht heeft ontstemming gewekt in den Raad te Voorburg, omdat B. en W. ook reeds in onderhandeling waren met den eigenaar over den aankoop zooals meegedeeld wordt. — Onze foto's geven een indruk van het prachtige buiten. Links: Een kijkje, van af de rustieke brug, op het heerenhuis. — Rechts: De Orangerie.

1.139 Geïllustreerd artikel in het tijdschrift *De Prins* over de aankoop van *Vreugd en Rust* door de gemeente Den Haag. Het Haags Persbureau had 'Jonkheer De Jonge' op 26 augustus 1916 in een telegram toestemming gevraagd om foto's te mogen maken. Zie **1.140**. Collectie auteur

1.140 werd aldus de gemeente Den Haag koper van het gedeelte *Vreugd en Rust* tussen de Vliet en de Achterweg, inclusief een stukje van deze Achterweg. Het overige gedeelte, tussen de Achterweg en de Schenk, inclusief de boerderij, bleef voorlopig nog in eigendom van De Jonge. De *Haagsche Courant* van 31 juli 1916 berichtte uitvoerig over het voorstel tot aankoop en de aanleiding daartoe: *De voortschrijdende bebouwing in de gemeente Voorburg [...] leidt er toe dat de daar*

aanwezige buitenplaatsen [...] worden gesloopt en in bouwterrein herschapen. Met het oog op de te verwachten grensuitbreiding [van Den Haag], waardoor Voorburg tot haar gebied zal gaan behooren, kan dit onze gemeente niet onverschillig laten, eensdeels omdat zij daardoor de fraaiste plekken van haar toekomstig gebied ziet verdwijnen, anderdeels omdat het gevolg daarvan zal zijn dat zij zal moeten overgaan tot de aanleg van een openbaar park in dat gebied [...] dat, nog daargelaten de kosten, in lange jaren niet het genot kan geven dat die buitenplaatsen thans opleveren. [...] Door haar beplanting met zeer fraaie opgaande boomen, door haar aanleg met waterpartijen, hertenkamp, bloemen- en vruchtentuin enz. is deze buitenplaats als het ware voor openbaar park aangewezen. De gebouwen kunnen worden verhuurd als restaurant, theeschenkerij of iets dergelijks.

Politiek tumult

Het politieke tumult dat aan de uiteindelijke verkoop voorafging, haalde uiteraard ook uitvoerig de kranten. Zo berichtte de *Avondpost* van 25 augustus 1916: *Gisteravond vergaderde de Raad van Voorburg. Na een geheime vergadering trad de burgemeester [Mackay] in een breedvoerige beschouwing inzake de aankoop van Vreugd en Rust door de gemeente 's Gravenhage, waarbij hij op scherpe wijze de houding van jhr. De Jonge critiseerde, die volgens spreker misbruik van vertrouwen had gemaakt door een zeer voorlopig ontwerpje voor de exploitatie van Vreugd en Rust dat*

1.141 Gezicht over de rustieke houten brug over de sloot tussen het Oosteinde op de voorgevel van *Vreugd en Rust*. Ansichtkaart, begin twintigste eeuw. Collectie auteur

hem vertrouwelijk en voor geen ander doel was ter hand gesteld, te doen copieeren en een copie in handen van den wethouder van Den Haag, den heer Jurriaan Kok, te spelen, terwijl hij een vraag, door een lid van den Haagschen Raad gesteld, hoe het kwam dat Den Haag een buitenplaats op een afstand van 1,5 uur gelegen, te koop werd aangeboden, hiermee beantwoordde, dat zijn ambtgenoot [de burgemeester] van Den Haag een bloedverwant is van Jhr. De Jonge. [...] Na een langdurige discussie, waarbij de heeren De Wit, Muys en Bleuland van Oordt als hunne meening te kennen gaven dat in deze kwestie de gemeente Voorburg niet geheel vrij uitgaat, en zeker met het nemen van een beslissing te lang getalmd heeft, werd een voorstel van B. en W. om bij eventuele goedkeuring van het raadsbesluit van Den Haag, aan de Kroon vernietiging van het besluit tot aankoop van *Vreugd en Rust* te verzoeken, aangenomen met 7 tegen 4 stemmen.

Overigens had de burgemeester al eerder, op 29 juli, een brief geschreven aan den heer Jhr. Mr. B.C. de Jonge te 's-Gravenhage, waarin

hij hem in feite onbetrouwbaarheid verweet in de onderhandelingen. Deze beschouwde dit als 'een grove persoonlijke belediging' en schreef een brief terug waarin hij de beschuldigingen weerlegde. Maar toen ook in de pers verschillende artikelen verschenen uit Voorburg afkomstig, vol onjuiste voorstellingen en zelfs leugens stelde hij op 27 augustus 1916 als verdediging een overzicht samen van de gang van zaken van stap tot stap, ter wille van de waarheid; omdat ik omtrent die onderhandelingen niets wil verheimelijken en ook niet te verheimelijken heb. Dit overzicht werd rondgestuurd aan directe familieleden en kwam waarschijnlijk ook in handen van Voorburgse raadsleden. Diversen van hen waren sowieso niet erg te spreken over het optreden van burgemeester Mackay. Aldus *Het Vaderland* op 10 september 1916: Bij de rondvraag komt de heer Hansen terug op de in de vorige raadsvergadering gehouden redevoering van den burgemeester [Mackay] ter zake aankoop buitenplaats *Vreugd en Rust* door de gemeente 's Gravenhage, en stelde na toelichting de volgende verklaring aan den Raad voor:

1.142 Kadastrale wijzigingskaart 1922, met oranjerie (3139), moestuin met broeibakken en kas (3142). Uit de kaart is af te lezen dat het overpark van *Vreugd en Rust* nog geheel door sloten met twee bruggen is omgeven. Verder is de dwarsloot (3140) te zien die naast de boomgaard (3141) liep. Collectie Kees van Gijtenbeek

De Raad der gemeente Voorburg, overwegende, dat de onbevredigende afloop van de gevoerde onderhandelingen over den eventuele aankoop van de buitenplaats *Vreugd en Rust* in geen geval had behooren te leiden tot een scherpe oordeelvelling, waardoor de eer en de goede naam van personen, die bij de onderhandelingen of bij de daarop gevolgden aankoop van de buitenplaats door de gemeente 's Gravenhage betrokken waren, geschaad zouden kunnen worden, verklaart: Dat het afkeurend oordeel, door den voorzitter in de openbare vergadering van den Raad der gemeente Voorburg van 24 Augustus 1916 uitgesproken over de houding van den heer Jhr. Mr. B.C. de Jonge, in den vorm, waarin zulks is geschied, bij den Raad geen onvoorwaardelijke instemming heeft gevonden en dat de Raad inzonderheid het in debat brengen van de familieverwantschap van Jhr. Mr. B.C. de Jonge met den Burgemeester van 's Gravenhage betreurt. Deze verklaring werd na discussie [...] met 7 - 4 stemmen aangenomen. Dat de hele gang van zaken ook de burgemeester niet onberoerd had gelaten, bleek uit het volgende bericht in de *Avondpost* van 11 september 1916: *Vreugd en Rust*. Zelden hebben twee voor het mensdom aangename woorden zoveel beroering gebracht als de naam der Voorburgsche buitenplaats. De burgemeester van Voorburg zal die woordkoppeling in het vervolg zeker lezen met zeer 'gemengde' gevoelens. *Vreugd* heeft hij er niet van, *rust* wel. Want aan het door hem gevraagd en verkregen verlov van drie maanden zal het gehaspel over dat lustoord wel niet vreemd zijn.¹⁷⁰

Een laatste hindernis

Toch dreigde er voor Den Haag nog een kink in de kabel te komen. Gedeputeerde Staten gaven geen goedkeuring aan het besluit van Den Haag tot aankoop van *Vreugd en Rust*. Ook hierover berichtte de *Avondpost*, op 26 oktober 1916, die wederom in het kopje een woordspeling maakte: *Gestoorde rust en vreugd*. Men verneemt dat Gedeputeerden hun goedkeuring hebben onthouden aan het raadsbesluit tot aankoop van de buitenplaats *Vreugd en Rust*

te Voorburg. Voor ons gemeentebestuur schiet er nu wel niet anders op dan in beroep te gaan bij de hooge Regeering. Zoo'n koopje tegen den civielen prijs van twee ton zich te laten ontglippen, dat gaat toch niet. En de theeschenkerij! 't Zal intusschen nog een poosje duren, eer de Hagenaar naar Voorburg kan trammèn, om zijn kopje thee in rust en vreugd te genieten. Misschien is tegen dien tijd de elektrische tram wel klaar. Waarom Gedeputeerde Staten de aankoop afwezen, werd in diverse kranten breed uitgemeten. Kort gezegd kwam het erop neer: het voornaamste motief voor de aankoop was de verwachte grensuitbreiding, maar die was allerm minst zeker. Inderdaad tekende de gemeente Den Haag beroep aan bij de Kroon.¹⁷¹ Op 25 april 1917 hield Jurriaan Kok, wethouder van Openbare Werken, in het kader van dit beroep, een toespraak voor de Raad van State. Hierin betoogde hij dat de Haagse gemeenteraad al 18 keer eerder tot een soortgelijke aankoop over de gemeentegrens had besloten en dat Gedeputeerde Staten daar geen bezwaar tegen hadden gehad. Als voorbeeld noemde hij het Voorburgse landgoed *Essesteijn* dat Den Haag in 1907 had verworven. Ook die aankoop was geschied, vooruitlopend op een gehoopte grensuitbreiding, uitsluitend met het oogmerk om dat landgoed als park te behouden en te voorkomen dat er te veel woonwijken zouden ontstaan. De inmiddels beruchte Voorburgse exploitatiekaart kwam eveneens weer ter sprake. Dat dit gevaar van wederom een woonwijk niet denkbeeldig was, bleek, zo vervolgde de wethouder, toen tijdens de behandeling in de Haagse gemeenteraad, een kaart van *Vreugd en Rust* werd overlegd, waarop de buitenplaats was weergegeven in stukjes verdeeld en de grond bestemd voor een woonwijk.¹⁷² De rede maakte indruk. *Het Vaderland* van 13 juni 1917 meldde dan ook: *Thans kan worden medegedeeld dat bij Koninklijk Besluit van 9 juni 1917 met vernietiging van het desbetreffende besluit van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland alsnog goedkeuring is verleend aan de besluiten van den Raad der gemeente 's Gravenhage van 7 Augustus 1916 tot aankoop van de in de gemeente Voorburg gelegen buitenplaats *Vreugd en Rust*.*

1.143

1.143/1.144 Parkhotel *Vreugd en Rust* met terras aan de achterzijde. Ansichtkaarten, circa 1920. Collectie auteur

1.145/1.146/1.147 Theeschenerij in de voormalige oranjerie van *Vreugd en Rust* met terras, tuinvazen en interieur met een vleugel. Ansichtkaarten, circa 1920. Collectie auteur

1.145

1.146

1.147

De belangrijkste overwegingen voor dit besluit waren allereerst de opvatting van Gedeputeerde Staten dat het al of niet doorgaan van een grensuitbreiding hier geen rol mocht spelen. Daarentegen speelde wel een doorslaggevende rol: *Dat inderdaad het belang van een gemeente als 's Gravenhage [...] wordt gediend door het behoud van natuurschoon in haar omgeving, en met het oog op het genot, dat haar ingezetenen daarvan zullen hebben, door de aanwezigheid van een openbaar park in de onmiddellijke nabijheid der gemeente.* En verder overwoog Gedeputeerde Staten dat de behartiging van de gemeentebelangen door Voorburg na de aankoop door een andere gemeente niet wordt beperkt. De gemeente Den Haag dient zich wat betreft haar Voorburgse eigendommen, evenals particuliere eigenaren in Voorburg, te houden aan Voorburgse bestemmingsplannen en wijzigingen daarin.

Op 14 augustus 1917 werd de overdracht getekend voor de Haagse notaris Melchior Treub. Op deze plechtige bijeenkomst waren verschenen: *Eerstelijk: de heer Jonkheer Meester Johan Antonie de Jonge, kustschilder [...] als lasthebber van Mevrouw Elisabeth Henriëtte Maria Philipse, zonder beroep [...] douairière van den Heer Jonkheer Meester Bonifacius Cornelis de Jonge. Ten tweede: de Heer Jurriaan Jurriaan Kok, wethouder, waarnemend burgemeester der gemeente 's Gravenhage [...].* Aan de akte zat een briefje gespeld met de mededeling: *Hierbij heb ik de eer u te doen toekomen de laatste week huishuur zijnde f3,- voor het in huur gehad hebbende perceel Oranjerie op de buitenplaats Vreugd en Rust. A. Leenman.* De totale oppervlakte van het gekochte deel van de buitenplaats was 9 hectaren, 10 aren en 20 centiaren. De koopprijs was de eerder genoemde f200.000,-

Stadspark met restaurant, theetuin en tennispark

Voor het deel van *Vreugd en Rust* dat Den Haag in eigendom had verworven, begon in 1917 een nieuw leven. Het park werd als openbaar stadspark opengesteld voor het publiek. Hiertoe waren

enkele aanpassingen nodig, volgens een 'reorganisatieplan', opgesteld door Pieter Westbroek, het hoofd van de Haagse Plantsoenendienst. Daarbij werd het park zorgvuldig opgemeten en in kaart gebracht. Zie 1.87 en 5.13. Tuinbaas Teun van Scherpenzeel werd tuinbaas op *Clingendaal*, waarbij hij ging wonen in Wassenaar.¹⁷³

Huize Vreugd en Rust werd verpacht als hotel-café-restaurant, waarbij aan de Vlietzijde over de gehele lengte een serre werd aangebracht. Pachter werd A.M. van Velzen, die eerder hotel-restaurant *De Wijkerbrug* uitbaatte. De officiële opening van *Parkhotel Vreugd en Rust* was op 25 januari 1919. De Voorburgse politici waren niet rancuneus: *Er waren behalve burgemeester en wethouders van Voorburg, verschillende raadsleden en notabelen uit die gemeente.*¹⁷⁴ De inmiddels 'geheel wit geschilderde' oranjerie op de overplaats, aanvankelijk *Paviljoen Vreugd en Rust* genoemd, maar later bekend onder de naam *De Rotonde*, werd ingericht als theeschenerij met het recht om op de omliggende gazons tafels en stoelen te plaatsen. Eerste huurder werd Albert Schuite, ober-kelner van het Haagse hotel Paulez.¹⁷⁵ Advertenties lieten weten dat *Theeschenerij Vreugd en Rust* even mooi was als de Rivièra, dat het op slechts 10 minuten loopafstand van stoomtramhalte de Schenk lag en dat er middag- en avondconcerten waren in de tuin die 's avonds verlicht was. Tevens traden regelmatig beroemde artiesten als Lou Bandy op.¹⁷⁶ Kort daarna, in 1924, liet een advertentie weten dat voor het middagconcert in *Paviljoen Vreugd en Rust* uitgestapt kon worden bij de halte Rozenboomlaan van de Electricische Tram.¹⁷⁷

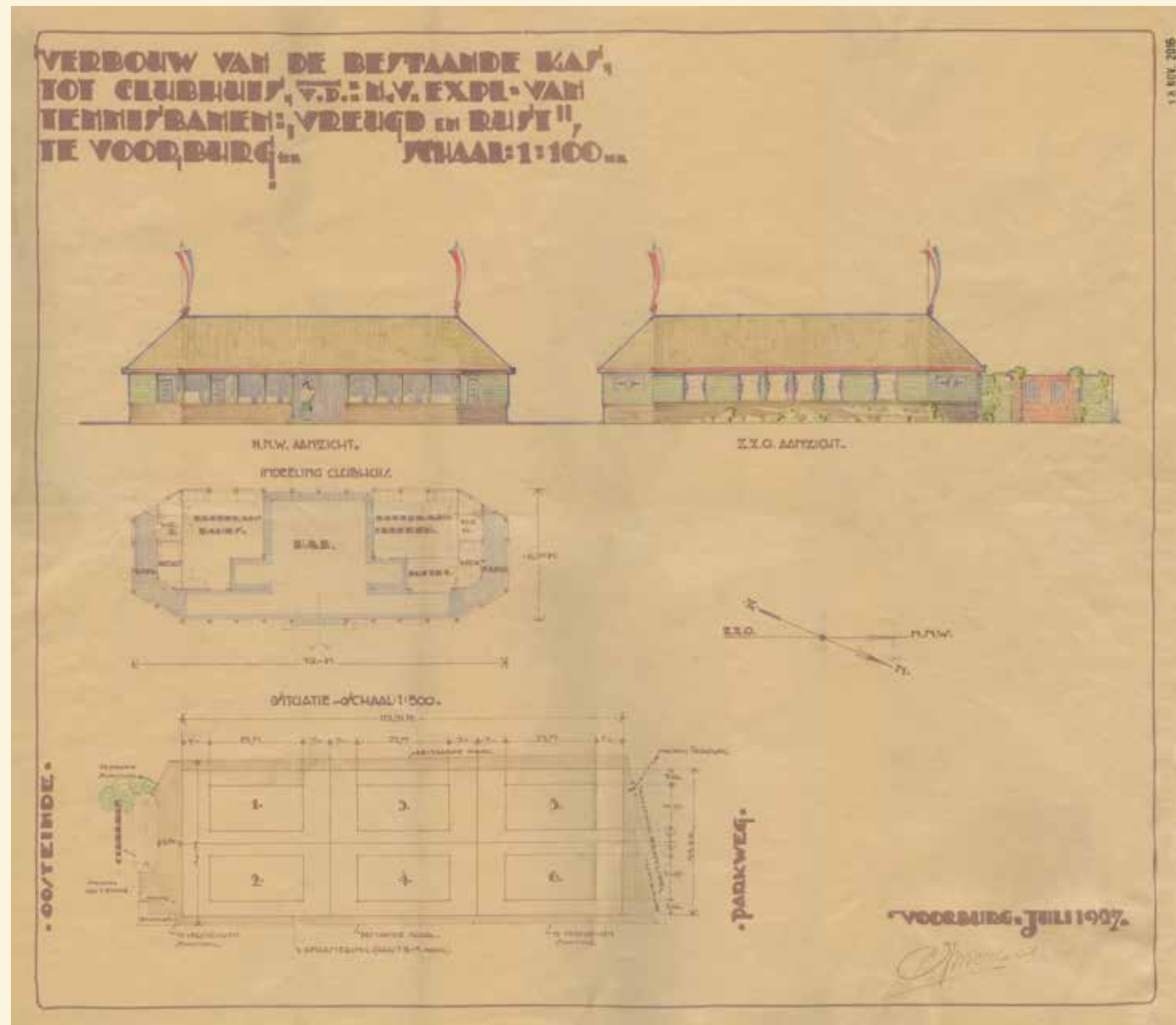
Het terrein met de moestuin, de fruitbomen en de kas werd ook verhuurd, waarbij de paden voor ieder toegankelijk moesten zijn. Het hotel-restaurant werd, ondanks de wervende advertenties, exposities van schilderijen en borduurwerk, muziekkuitvoeringen, 'vrolijk studentenjolijt', 'intieme dansavonden' en cabaretvoorstellingen, uiteindelijk geen succes. De pacht werd in 1925 beëindigd, waarna

de gemeente Den Haag het pand te koop aanbod.¹⁷⁸ In 1927 kreeg *Vreugd en Rust* een geheel nieuwe bestemming. De Haagse Montessorischool trok in het gebouw. Les onder fraaie stucplafonds en naast de herten, snaterende eenden en ganzen

van het dierenparkje. De voormalige oranjerie verloor eveneens de horecafunctie. Het koepelvormige gebouwtje werd verhuurd als receptie- en vergaderruimte, waarbij de naam *De Koepel* steeds meer werd gebruikt.

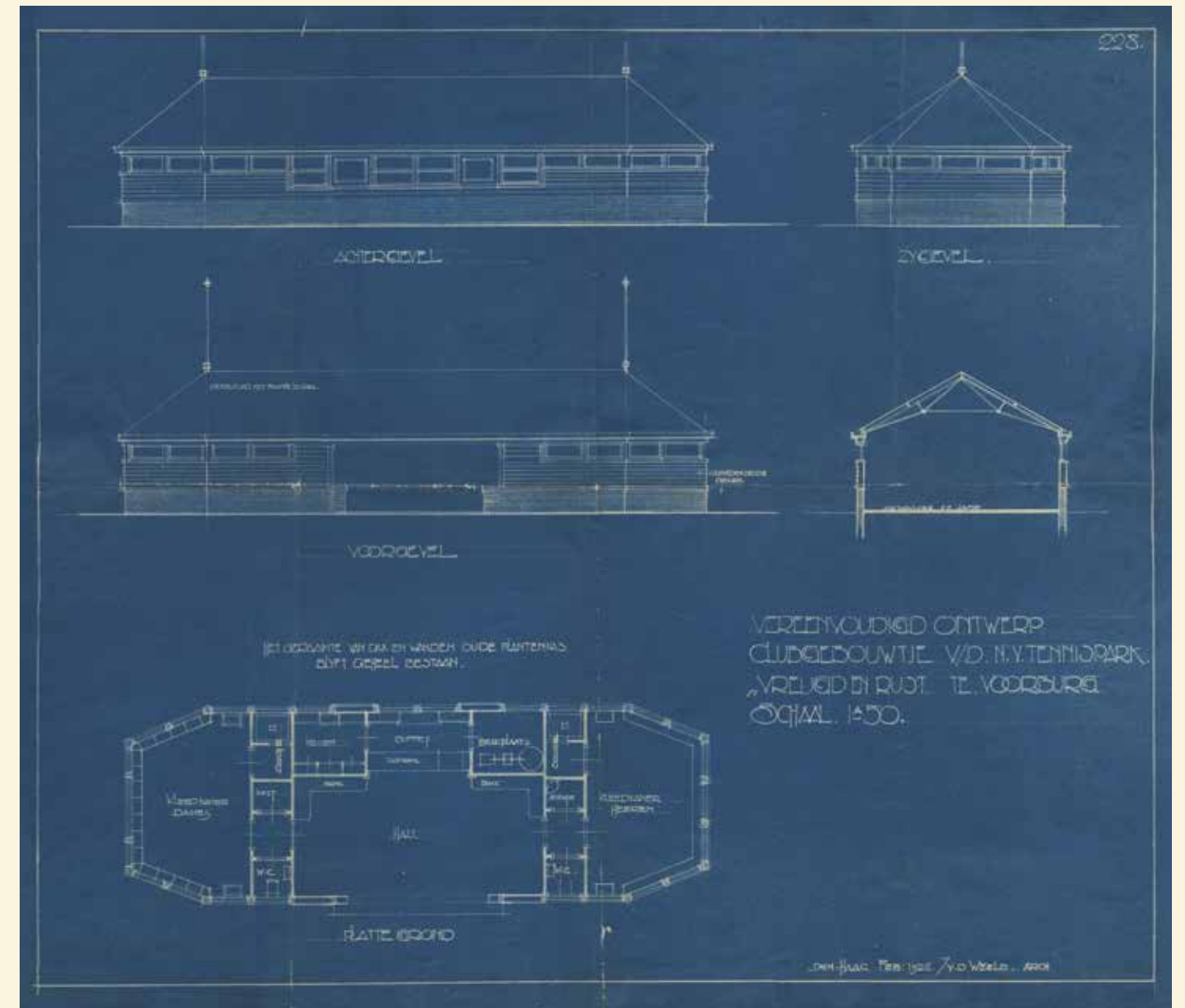

1.148 De kas van *Vreugd en Rust* met glazen ruiten vanaf het Oosteinde. Op de voorgrond tussen het hoge gras Henny en Nolly Spoor. Foto, 1926. Collectie Evert Spoor

1.149 Verbouw bestaande kas tot clubhuis van de 'N.V. Exploitatie van Tennisbanen Vreugd en Rust te Voorburg'. Tekening architect J.W. van der Weele, juli 1927. Collectie Kees van Gijtenbeek

Omstreeks 1928 moest de moestuin wijken voor de aanleg van een tennisbaan door de Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen en Tennisparke *Vreugd en Rust*.¹⁷⁹ Hierbij bleven enkele delen van de oude tuinmuur gehandhaafd. De oude achthoekige kas werd omgebouwd tot 'clubhuis' van het tennispark, waarbij authentieke delen van de kas bewaard bleven, waaronder de stenen onderbouw, de gietijzeren Polonceau-trekstangen en bogen alsmede de glasroeden. Door de aanwezigheid van deze bijzondere constructie-elementen verdient dit gebouw de monumentenstatus. Circa 1932 verrees naast het clubgebouw een beheerderswoning.

1.150 Vereenvoudigd ontwerp van het clubgebouw waarbij volgens de tekst het geraamte van dak en wanden van de oude plantenkas geheel blijft bestaan. Rechts in het midden zijn in het getekende zijaanzicht de oude Polonceau-spanten te zien. Tekening architect J.W. van der Weele, februari 1928. Collectie Kees van Gijtenbeek

1.151 De verbouw van de oude plantenkas van *Vreugd en Rust* tot clubhuis van het tennispark. Het glazen dak is reeds vervangen door hout. Aan de zijkant wordt een gedeelte van de glazen ramen vervangen door 'gepotdekselde [elkaar overlappende] planken' op de oude stenen muur. Foto, 25 maart 1928. Collectie Kees van Gijtenbeek

1.152 De oprichters van de 'N.V. Exploitatie van Tennisbanen *Vreugd en Rust* te Voorburg' gefotografeerd op de oprichtingsdatum van 11 februari 1928, staande voor de oude kas die wordt omgebouwd tot clubhuis. Van links naar rechts: Cornelis Kalis en echtgenote, Wijnand de Knokke van der Meulen, Petrus-Johannes Wolters en echtgenote, Halbe Binnerst, Bartel Wilton en Douwe Bakker. Collectie Kees van Gijtenbeek

1.153 Het monumentale hek van de buitenplaats *Hoekenburg*, in 1973 door de stichting 'Mooi Voorburg' geplaatst in het park *Vreugd en Rust* bij de Parkweg. Foto Ronald Meekel, 2019

Reeds omstreeks 1933 werd duidelijk dat de Haagse annexatieplannen niet zouden worden gerealiseerd en werd *Vreugd en Rust* aan Voorburg te koop aangeboden. Tijdens de onderhandelingen merkte de gemeente Den Haag in april 1934 op dat verdere onderhandelingen gemakkelijker zouden verlopen als er een groene strook zou blijven van de Haagse IJscub [dichtbij *Huis ten Bosch*] tot *Vreugd en Rust*. Voorburg hield zich in dit opzicht ietwat op de vlakte, maar liet de betreffende groenstrook wel intact.¹⁸⁰ Toch zou het nog tot 1961 duren voordat de gemeente Voorburg alsnog eigenaar werd. In de Tweede Wereldoorlog werd *Huize Vreugd en Rust* door de Duitsers gevorderd. Na de oorlog keerden de herten weer terug in de hertenkamp. Doordat ook andere dieren werden toegevoegd kreeg park *Vreugd en Rust* uiteindelijk weer een ouderwetse menagerie met herten, koeien, varkens, ganzen, eenden en pauwen.

In 1973 werd door de stichting 'Mooi Voorburg' bij de noordelijke ingang van de overplaats het monumentale hek van de buitenplaats *Hoekenburg* geplaatst. Zo'n twee jaar later verhuisde de Montessori-school vanuit *Vreugd en Rust* naar elders. Nadat nog enkele jaren de verpleegstersacademie 'Vronestein' in het pand was gevestigd, werd het in 1985 grondig gerestaureerd en kreeg het wederom een hotel-restaurantfunctie. Onder leiding van topcuisinier en mede-eigenaar Henk Savelberg droeg restaurant *Vreugd en Rust* van 1990-1993 zelfs een Michelinster. Momenteel is in het pand hotel-restaurant *Central Park* gevestigd. Overigens kocht Savelberg ook de voormalige oranjerie van *Vreugd en Rust*, waarin thans brasserie *De Koepel* is gevestigd.

Verkoop van de boerderijen en toebehoren

Zoals hiervoor beschreven werd de boerderij *Vreugd en Rust* met de bijbehorende hooi- en weilanden in 1917 niet mee verkocht met de buitenplaats. Ook de andere vier boerderijen *Oostenburg*, *Heldenburg*, *Noordenburg* en *Haasburg* bleven aanvankelijk nog in bezit van de familie. Bonne, die namens zijn moeder ook over de

1.154 Zitbank in het Juliana-Bernhardpark, op de voormalige grond van boerderij *Vreugd en Rust*. Ansichtkaart, verzonden augustus 1942. Collectie Anne Jacobs

boerderijen het beheer voerde, bedacht al snel dat de grondpercelen tussen de Achterweg en de Broeksloot bij *Heldenburg* en *Oostenburg* een geschikte plek vormden voor huizenbouw, zo dicht bij het oude centrum van Voorburg, waar de woningbehoefte toenam. Hij gaf de bekende architect Klumper de opdracht een plan te maken, waarbij de oude oprijlanen naar de twee boerderijen zouden worden veranderd in nieuwe lanen met deftige burgerhuizen. De grond aan weerszijden van de lanen werd verdeeld in mooie bouwkavels die te koop waren voor geïnteresseerden. Zo ontstonden omstreeks 1909 de twee lanen die op 27 april 1910 officieel de namen Laan van *Oostenburg* en Laan van *Heldenburg* kregen.¹⁸¹ Al snel begon de huizenbouw en geleidelijk aan werden de Lanen volgebouwd. Ondertussen stonden de oude boerenhofsteden met herenhuis en boerderij nog steeds aan het einde van de twee lanen. Maar niet meer voor lang. Nadat op 13 juni 1927 moeder Betsy in Den Haag was overleden, werden in 1928 tegelijkertijd de vijf boerderijen *Oostenburg*, *Heldenburg*, *Noordenburg*, *Vreugd en Rust* en *Haasburg* verkocht aan de Maatschap *Heldenburg*.¹⁸² Helaas was ditmaal 'het behoud van natuurschoon' niet de belangrijkste verkoopvoorwaarde. In het daarop volgende jaar bood de Maatschap het gekochte weer te koop aan en wel aan de gemeente Voorburg. Deze wilde het geheel graag kopen met het oog op de gewenste woningbouw. De Voorburgse gemeenteraad stemde op 15 februari 1929 in met de voorgestelde aankoop van de vijf boerderijen met bijbehorende gronden begrensd ten zuidoosten door de Broeksloot, ten zuidwesten door de zogenaamde Machinesloot ten noordwesten door de spoorweg 's Gravenhage-Leiden [...] welke een oppervlakte hadden van 76.80.18 hectaren.¹⁸³ Uit de argumentatie bleek een politieke ommezwaai. Woningbouw diende in het vervolg niet meer alleen aan particulieren te worden overgelaten. De gemeente zelf moest daarin het voortouw nemen door het maken van goed doordachte uitbreidingsplannen en zoveel mogelijk aankoop van de gronden in het betreffende gebied. Dat gaf meer zekerheid op een goede, planmatige realisatie.

1.155 De landelijke Achterweg, thans Parkweg, smal en nog vrijwel onbebouwd, met rechts het toegangshek naar boerderij *Noordenburg* dat in de verte aan de Broeksloot ligt. Foto begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

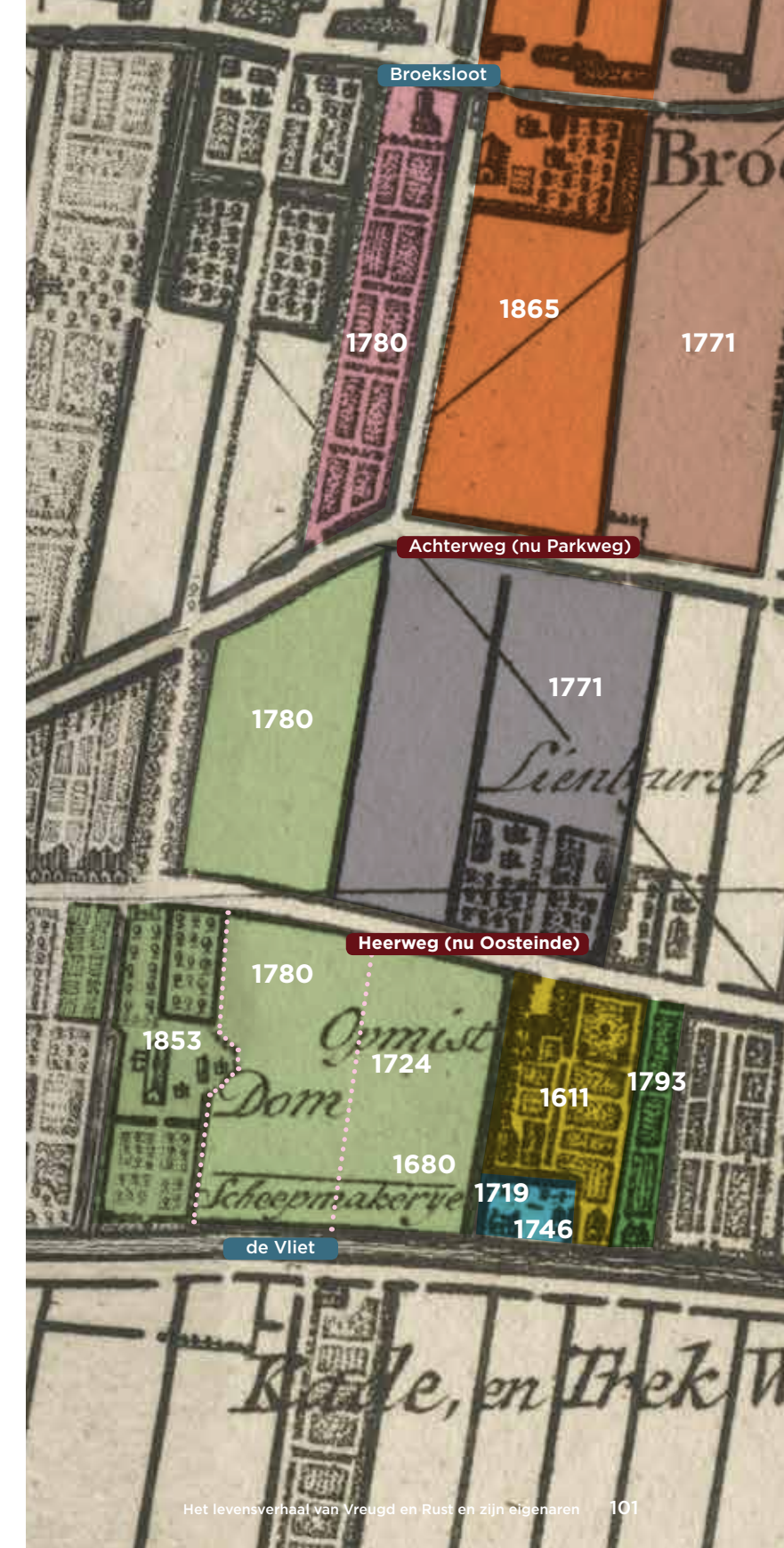
Bovendien konden dan ook plantsoenen en andere groenelementen beter in het geheel worden ingebouwd. En prijsopdrijvende speculanten werden zo eerder buiten spel gezet. Na aankoop van de boerderijen moesten de laatste pachters vertrekken en werden de eeuwenoude hofsteden een voor een afgebroken, veelal om plaats te maken voor genoemde woningbouw.¹⁸⁴ Alleen voor de boerderij *Vreugd en Rust* werd nog enige tijd overwogen om deze steen voor steen af te breken en te herbouwen in het Openluchtmuseum te Arnhem. Het is er helaas niet van gekomen. Boerderij *Vreugd en Rust* werd omstreeks 1929 afgebroken, boerderij *Noordenburg* een jaar later. Op de bijbehorende grond voorzover gelegen tussen de Broeksloot en Achterweg, kwamen omstreeks 1937 het Juliana-Bernhardpark en het Boerenbosje, naar een plan van H. Roeters van Lennep, groenadviseur van de gemeente Voorburg. Middenin het park werd een brede waterpartij aangelegd, met een in baksteen uitgevoerde ‘dam’ met een zitbank en een leeuw in natuursteen uitgehouwen, geheel in de Amsterdamse-schoolstijl, ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard. Het opschrift vermeldt: *De aanleg van het park en de bouw van de bank werden uitgevoerd door jeugdige werklozen in de jaren 1937-1938 met medewerking van de burgerij*. Door ook het gebied aan de noordkant in het verlengde van deze parken een parkbestemming te geven, bleef de befaamde groenstrook vanaf *Vreugd en Rust* tot aan de Schenk intact.

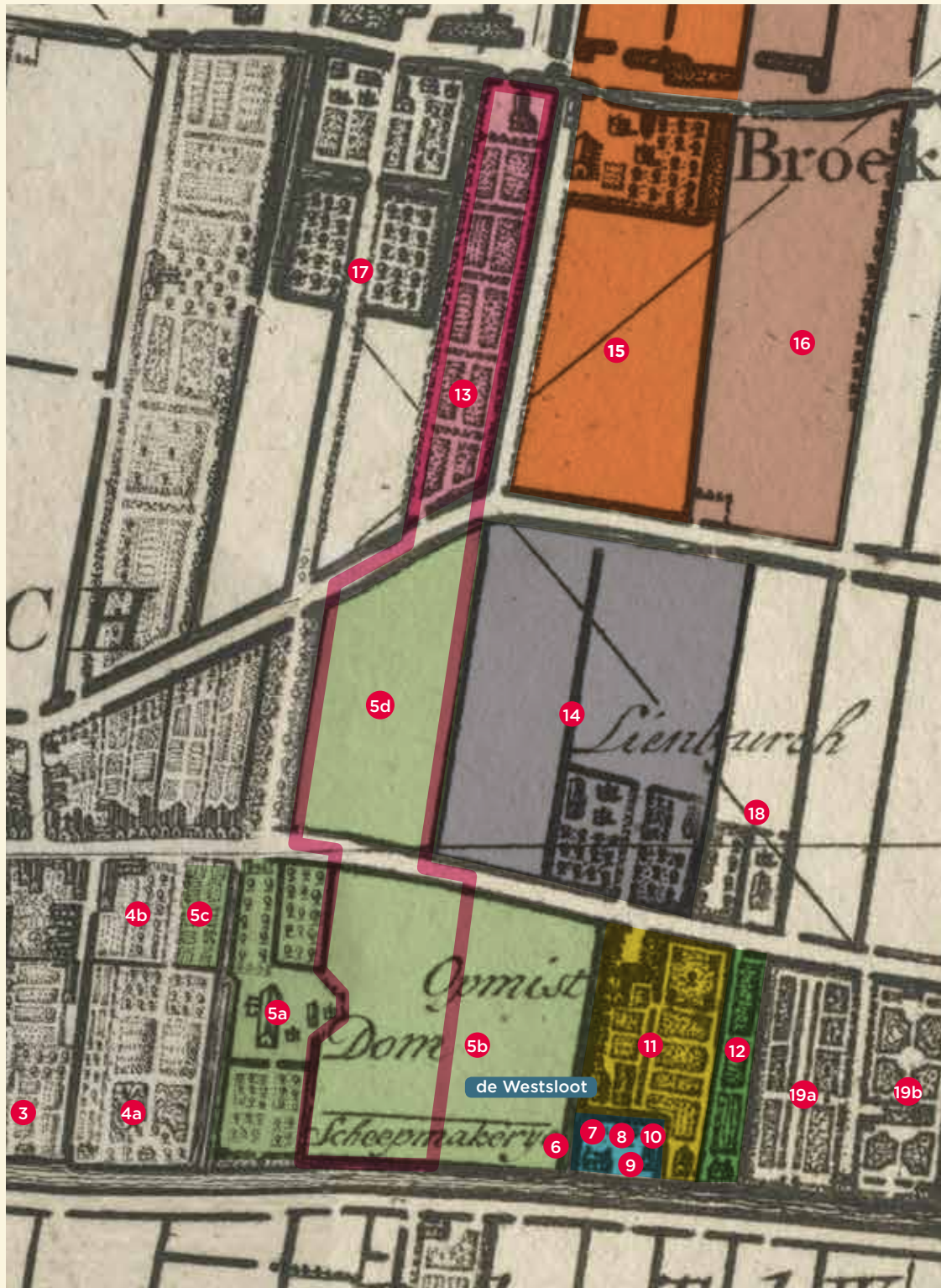
Tien bouwstenen voor *Vreugd en Rust* tussen de Vliet en de Achterweg [Parkweg]

Terwijl het avondrood langzaam de mooie herfstkleuren van park *Vreugd en Rust* weerspiegelde, nam ik nog eenmaal plaats op het nu frisse terras van *De Koepel*. Maanden geleden had ik mijzelf op deze zelfde plek enkele vragen gesteld over de oerplek en de bouwstenen van *Vreugd en Rust* en ik wilde met behulp van het verhaal dat ik had geschreven de antwoorden nog een keer bij elkaar zetten. Na nogmaals aandachtig lezen waren de conclusies duidelijk. De oerplek van *Vreugd en Rust* was een akker tussen de Vliet en de Heerweg, die in 1611 in de archieven wordt genoemd, waarop omstreeks 1614 Johan Utenhage de Mijst een huis liet bouwen, dat *Opmijst* [bouwsteen 1] werd genoemd. Dit huis heeft waarschijnlijk gestaan op of dichtbij de plek waar het huidige huis *Vreugd en Rust* staat. Uit het vervolg kon ik aflezen dat er daarna nog negen andere ‘bouwstenen’ een rol hebben gespeeld. Allereerst werd *Opmijst* in 1680 zelf uitgebreid, met de scheepswerf [bouwsteen 2] aan de zuidkant, in 1719 met twee van de drie huizen [bouwstenen 3 en 4] langs de Vliet aan de zuidkant van het dwarspad en met *Suijdsigt* [bouwsteen 5] en in 1724 met een stukje weiland van *Den Dom* [bouwsteen 6a]. In 1735 gaf toenmalig eigenaar Cau zijn aldus uitgebreide buitenplaats *Opmijst* een nieuwe naam: *Vreugd en Rust*. Hieraan werden opnieuw bouwstenen toegevoegd: in 1746 het derde huis aan de zuidkant van het dwarspad [bouwsteen 7], in 1771 het oude *Lienburch* [bouwsteen 8] dat vroeger al eens deel had uitgemaakt van *Opmijst* maar later weer was afgeplitst en nu weer terugkwam, in

1.156 De kaart van Kruikius uit 1712 met daarop in wit aangegeven, allereerst 1611, het jaar waarin het betreffende perceel van *Opmijst* in de archieven wordt vermeld. Verder staan in wit genoemd de jaren waarin het betreffende onroerend goed [perceel, scheepswerf, huis, buitenplaats of boerderij] werd samengevoegd met *Opmijst* dan wel later met *Vreugd en Rust*. De kleuren van de percelen corresponderen met de eerdere kaarten. Zie eveneens **1.08, 1.13, 1.18, 1.25, 1.31, 1.40** en **1.43**. Inkleuring en jaartallen door auteur en vormgever

1780 *Agterhof* ofwel *Waalhoff* [bouwsteen 9],¹⁸⁵ in 1793 *Zijdervliet* [bouwsteen 10] en tenslotte in 1853 het restant van *Den Dom* [bouwsteen 6b]. Eigenlijk is het een klein wonder dat zo’n ‘allegaartje’ uiteindelijk een mooie eenheid is geworden. Volledigheidshalve las ik ook nog even door de bouwstenen die aan *Vreugd en Rust* werden toegevoegd in het gebied tussen de Achterweg en de Broeksloot. Dat waren er ook nog eens twee: in 1771 de bouwmanwoning en toebehoren op de grond van het voormalige *Belvédère* en in 1865 de boerderij *Noordenburg*. Terwijl ik langzaam huiswaarts liep, bedacht ik hoe grillig het lot was. De eigenaren van *Opmijst* en *Vreugd en Rust* aarzelden niet om de door hen gekochte buitens af te breken, ook de eeuwenoude onder hen, zoals *Den Dom*, met gedenkwaardige geschiedenissen. Ruimtelijke winst voor de tuin was een doorslaggevende drijfveer. Maar de verworven boerderijen mochten blijven staan. Die leverden pachtopbrengsten en ook wel nuttige producten voor eigen gebruik. Het is aan de laatste particuliere eigenaar en aan Den Haag te danken dat de slopershamer *Vreugd en Rust* niet heeft getroffen. Helaas kon niet worden voorkomen dat diezelfde hamer wel de boerderijen wegvaagde die ooit bij *Vreugd en Rust* behoorden. Nu ligt de bal weer bij de gemeente Voorburg die het voornemen heeft om in samenwerking met de jubilerende stichting ‘Mooi Voorburg’ het oude park van *Vreugd en Rust* weer zo goed mogelijk terug te brengen naar het bijzondere ontwerp van vader en zoon Zocher. Zo kunnen wij binnenkort opnieuw zien hoe de families Groen, Hoffman en De Jonge het park hebben beleefd en bewonderd.

1.157 Kaart behorende bij bijlagen A, B en C met diverse percelen, huizen, hofsteden en buitenplaatsen aan de oostkant van het dorp Voorburg aangegeven op de kaart die de gebroeders Kruikius omstreeks 1712 maakten. Zie eveneens **1.08**. Inkleuring en cijfers door auteur en vormgever.

Bijlage A betreft *Agterhof* (13). De roze omranding geeft de situatie weer nadat delen van Den Dom (5d en de helft van 5b) in 1724 aan *Agterhof* (13) waren toegevoegd. **Bijlage B** betreft *Zijdervliet* (12). **Bijlage C** betreft *Den Dom* (5a, 5b, 5c en 5d)

- 3 *Sionslust*
- 4a *Kerklust*, voorheen deel van de pastoorscroft
- 4b *Lusthof*, voorheen deel van de pastoorscroft
- 5a *Den Dom*
- 5b Weidegrond van *Den Dom*
- 5c Deel pastoorscroft gevoegd bij *Den Dom*
- 5d Deel van *Den Dom*
- 6 *Scheepswerf*
- 7, 8, 9, 10 blok van drie huizen plus *Suijdsigt*
- 11 *Opmist*
- 12 *Zijdervliet*
- 13 *Agterhof*, later *Waalhoff*
- 14 *Lienburch*
- 15 *Noordenburg*
- 16 *Belvedère*
- 17 *Eynddorp*
- 18 *Onder de Linden*
- 19a Deel van *Rusthof*, voorheen boerderij *Flooren*
- 19b *Rusthof*

Bijlage A

Kleine kroniek van *Agterhof* alias *Waalhoff*

De inventarisnummers verwijzen naar het boeknummer in het Oud-Rechterlijk Archief van Voorburg.

*inv. nr. 10, 16 mei 1679: Simon Dircxs en Maertge Pieters, echtelieden transporteren aan Dirck van der Soest, solliciteur militair te Den Haag, huis, schuur, hooiberg en een croft teelland daaraan gelegen, groot 1 morgen, met een vrij uitpad tot aan de Heerweg, gelegen tussen de Lytweg [Achterweg] en de Broeksloot met aan de oostkant Cornelis van der Beke [Noordenburg] en aan de Westkant Jacob van der Houve [Eynddorp].

*inv. nr. 11, 13 maart 1683: Dirck van der Soest transporteert aan Thomas den Drijver, warmoezenier te Voorburg, huis et cetera, gelegen tussen de Lytweg [Achterweg] en de Broeksloot met aan de oostkant de weduwe van Cornelis van der Beke [Noordenburg] en aan de westkant Jacob van der Houve [Eynddorp].

*inv. nr. 12, 27 november 1713: erfgenamen van Thomas den Drijver transporteren aan Mr. Ewout Brant, burgemeester van Den Haag, huis en erf met circa 1 morgen teel- of warmoesland daaraan gelegen, met een vrij uitpad tot aan de Heerweg en een vrij uitzicht over de Broeksloot, dat door geen plantage mag worden belemmerd, waartoe de daar staande bomen zullen worden geamoveerd, gelegen tussen de Achterweg en de Broeksloot met aan de oostkant de erfgenamen van de heer Van der Kaa [Noordenburg] en aan de westkant vrouwe Elisabeth van der Hoeve, weduwe wijlen de heer Simon Rooseboom [Eynddorp].

*inv. nr. 13, 15 juni 1723: de erfgenamen van Mr. Ewout Brant transporteren aan Adriaan Sleght, koopman te Rotterdam, een hofstede genaamd *Agterhof* met huis en plantage, gelegen tussen de Achterweg en de Broeksloot met aan de oostkant de erfgenamen van de heer Van der Kaa [Noordenburg] en aan de westkant vrouwe Elisabeth van der Hoeve, weduwe wijlen de heer Simon Rooseboom [Eynddorp].

*inv. nr. 13, 14 juni 1724: Mr. Philip Jacob baron van den Boetselaar transporteert aan Adriaan Sleght [Agterhof, zie hierna], stuk weiland circa 8 hont, gelegen tussen de Heerweg en de Achterweg met aan de oostkant Pieter Rabelingh en aan de westkant de weduwe Rooseboom [Eynddorp], alsmede de westelijke helft van een weiland tussen de 3 en 4 morgen, gelegen tussen de Vliet en de Heerweg met aan de oostkant Josina Kerbij [Opmist] met de wederhelft en aan de westkant de weduwe van Johan van Staveren [Den Dom].

*1733, verponding nummer 306 [later 307]: Adriaan Sleght. Een buitenhuis met een nieuw getimmerde stalling en koetshuis. Huurwaarde f120,-

*inv. nr. 14, 23 mei 1738: erfgenamen van Adriaan Sleght transporteren aan Johan de Waal, junior commissaris van de monstering en vrouwe Barbera Wilhelma van Zurck, echtelieden, een hofstede, hiervoor genaamd geweest *Agter-* en nu *Waalhoff* bestaande uit een herenhuis, stal en koetshuis met een speelhuis mitsgaders een welbeplante tuin, moestuin en boomgaard groot 2 morgen met een stuk wei of hooiland van 1 morgen 1 hont, gelegen tussen de Broeksloot en de Vliet met aan de oostkant Leonard van der Kaa [Noordenburg] Pieter Rabelingh en Mr. Johan van Schuylenburch [Vreugd en Rust] en aan de westkant de weduwe van Simon Rooseboom [Eynddorp] en de erfgenamen van Jan van Staveren [Den Dom].

*inv. nr. 17, 2 maart 1780: erfgenamen Johan de Waal transporteren aan Mr. Arnoldus Adriaan van Tets [Vreugd en Rust], een buitenplaats genaamd *Waalhoff*, bestaande uit een heren- en tuinmanshuis met een stenen koepel of speelhuis en paardenstal alsmede een tuin en boomgaard groot 2 morgen, liggend tussen de Broeksloot en de Achterweg, belend aan de oostkant Jacob van der Geer [Noordenburg] en aan de westkant Adriaan Boeij [Eynddorp]. Voorts een croft weiland van circa 1 morgen en 2 hont, liggend tussen de Achterweg en de Heerweg, belend aan de oostkant de koper zelf [Agterhof] en aan de westkant Adriaan Boeij [Eynddorp]. Tenslotte nog een croft weiland groot

1 morgen 1 hont, liggend tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de koper zelf en aan de westkant de weduwe Hartman [Den Dom].

*De Vink (1903), p. 370, vermeldt dat twee jaar na de aankoop door Van Tets *Waalhoff* werd afgebroken.

Bijlage B

Kleine kroniek van *Zijdervliet*

De inventarisnummers verwijzen naar het boeknummer in het Oud-Rechterlijk Archief van Voorburg.

*inv. nr. 2, 24 november 1611: Johan de Mijst transporteert aan Raphel Dester, kapitein, huis, schuur en hooiberg met boomgaard en erf, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Dirck Jansz Flooren [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen het croft van de Mijst zelf.

*inv. nr. 4, 17 mei 1625: Johan Appelmans transporteert aan Hendrik van Leuven, huis en erf met een tuin of boomgaard daarachter en daarvoor groot 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de weduwe van Dirck Jansz Flooren [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen een voetpad en daaronder de erfgenamen van Johan de Mijst.

*inv. nr. 4, 9 februari 1628: Hendrik van Leuven transporteert aan Hendrik van Stapelen, huis en erf met een tuin of boomgaard daarachter en daarvoor groot 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Claes Dircksz Flooren [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen het uitpad van Pieter Willemsz scheepmaker c.s.

*inv. nr. 6, 4 mei 1635: Leonaert van Stapelen transporteert aan Pieter Dircksz van Leeuwen, huis en erf met boomgaard en tuin daarachter en daarvoor gelegen groot 2 hont, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de weduwe en kinderen van Claes Dircksz Flooren [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen ten dele het uitpad van Pieter Willemsz scheepmaker c.s. waaronder de bezitter van dit verkochte mede is begrepen en voorts het huis en erf nu gekocht door Jan Jaspersz [huis nummer drie].

*inv. nr. 6, 23 februari 1637: Pieter Dircksz van Leeuwen transporteert aan gerechtsbode Aelbrecht Verschou, huis en erf met de boomgaard en tuin daarachter en daarvoor gelegen, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de weduwe en kinderen van Claes Dircksz Flooren [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen ten dele het uitpad van Pieter Willemsz scheepmaker c.s. waaronder de bezitter van dit verkochte mede is begrepen en voorts het huis en erf nu gekocht door Jan Jaspersz [huis nummer drie].

*inv. nr. 6, 22 april 1643: gerechtsbode Aelbrecht Verschou transporteert aan Jhr Mourits van Zijderberg, edelman van de prins van Oranje [die ongetwijfeld de naam *Zijdervliet* aan de buitenplaats heeft gegeven], huis en erf met een tuin of boomgaard daarachter en daarvoor land groot 2 hont, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de weduwe en kinderen van Claes Dircksz Flooren [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen ten dele het uitpad van Pieter Willemsz scheepmaker c.s. waaronder de bezitter van dit verkochte mede is begrepen en voorts het huis en erf nu gekocht door Jan Jaspersz [huis nummer drie]. Ook is in de verkoop begrepen de steen zoals deze tegenwoordig staat in de boomgaard [...] de horologie [uurwerk, vermoedelijk een zonnewijzer], [...] en de hoenderen en duiven aldaar aanwezig.

*inv. nr. 6, 18 februari 1651: crediteuren van de nagelaten boedel van wijlen Catharina Meurskens transporteren aan Cornelis van der Vorst, huis, erf, tuin en boomgaard met een speelhuisje aan de Vliet, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Maertge Cornelis Costers en haar kinderen [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen Jhr Diederick Utenhage de Mijst [Opmist], huis nummer drie ontbreekt hier, wordt later weer wel vermeld] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

*inv. nr. 9, 15 januari 1661: Maria Douglas, weduwe van Cornelis van der Vorst transporteert aan Johan van Couwenburgh, procureur voor de raad van de prins van Oranje, een hofstede genaamd *Zijdervliet* met speelhuis en erf, tuin en boomgaard daar voor en achter aan gelegen groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Maertge Cornelis Costers en haar kinderen [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen Jhr Diederick Utenhage de Mijst [Opmist] en Jacob Arentsz Duijvesteyn [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

*inv. nr. 9, 24 januari 1663: Johan van Couwenburgh transporteert aan Michiel du Mortier, een hofstede genaamd *Zijdervliet* met speelhuis, tuin en boomgaard daar voor en achter aan gelegen groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Maertge Cornelis Costers en haar kinderen [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen Jhr Diederick Utenhage de Mijst [Opmist] en Pieter Pietersz Veen [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

*inv. nr. 10, 15 april 1676: Michiel du Mortier transporteert aan Josua van Belle, heer tot Waddinxveen en Sint Hubrechtsgerecht, een hofstede genaamd *Zijdervliet* met huis, speelhuis, tuin en boomgaard daar voor en achter aan gelegen groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de kinderen en erfgenenam van Maertge Cornelis Costers [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen Jhr Diederick Utenhage de Mijst [*Opmijst*] en Pieter Pietersz Veen [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft. In de verkoop is mede begrepen enige meubelen, tien tuinbeelden, de behangsels in twee kamers, 15 Spaanse stoelen [...] en nog twee schilderijen voor de schoorstenen [...].

*inv. nr. 10, 26 juni 1679: Josua van Belle transporteert aan Johan van Alphen, sollicitieur [militair],

een hofstede genaamd *Zijdervliet* met huis en speelhuis aan de Vliet, tuin en boomgaard voor en achter het huis gelegen groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de kinderen en erfgenenam van Maertge Cornelis Costers [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen Jhr Diederick Utenhage de Mijst [*Opmijst*] en Pieter Pietersz Veen [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

In de verkoop is mede begrepen meubelen, tien tuinbeelden, de gestrepte behangsels in twee kamers en nog twee schilderijen voor de schoorstenen.

*inv. nr. 11, 31 oktober 1682: Johan van Alphen tranporteert aan Mr. Vincent Paets, een hofstede genaamd Zijdervliet met huis en speelhuis aan de Vliet, tuin en boomgaard voor en achter het huis gelegen, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de kinderen en erfgenenam van Maertge Cornelis Costers [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen Jhr Diederick Utenhage de Mijst [*Opmijst*] en Pieter Pietersz Veen [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft. In de verkoop is mede begrepen meubelen, de behangsels in twee kamers, twintig beelden en alle witte potten in de tuin staande.

*inv. nr. 11, 11 juli 1684: Mr. Adriaan Paets de jonge transporteert voor zijn broer Mr. Vincent Paets die uitlandig is aan Adriaen van Adrichem, een hofstede genaamd *Zijdervliet* met huis en speelhuis aan de Vliet, tuin en boomgaard voor en achter het huis gelegen, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de kinderen en erfgenenam van Maertge Cornelis Costers [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen Jhr Diederick Utenhage de Mijst [*Opmijst*] en Lenaert Jansz Starre [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

*inv. nr. 11, 9 februari 1688: Adriaen van Adrichem transporteert aan Francisco Lopez Suasso baron d’ Avergence, een hofstede genaamd *Zijdervliet* met huis, tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen en een speelhuis aan de Vliet, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant de kinderen en erfgenenam van Maertge Cornelis Costers [tussen *Zijdervliet* en *Rusthof*] en ten westen Hendrik van der Does [*Opmijst*] en Lenaert Jansz Starre [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

*inv. nr. 13, 2 februari 1724: Vrouwe Rachel Suasso douairière wijlen Francisco Lopez Suasso transporteert aan Jacobus Laverni, een hofstede genaamd *Zuijdervliet* [sic] bestaande uit een huis en erf met een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, alsmede een speelhuis aan de Vliet, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Hendrik Rammelman [*Rusthof*]; de dochter van wijlen Maertge Cornelis Coster, verwekt bij Klaas Dircxsz Flooren verkocht het bezit tussen *Zijdervliet* en *Rusthof* op 24 december 1693 aan Adriaen Ghijs, de eigenaar van *Rusthof*, zodat de belending aan de oostkant nu *Rusthof* werd], aan de westzijde Josina Kerbij [*Opmijst*] en Pieter Alewijnsz van der Meer [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

*inv. nr. 13, 18 november 1729: Suzanna Rousseau, weduwe van wijlen Jacobus Laverni transporteert aan Abel Rotolp heer van Ladevese en Farguetes en juffrouw Petronella Blankert ieder voor de helft, een hofstede genaamd *Zijdervliet* bestaande uit een huis en erf met een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, alsmede een speelhuis aan de Vliet, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Hendrik Rammelman [*Rusthof*] aan de westzijde Josina Kerbij [*Opmijst*] en Pieter Alewijnsz van der Meer [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

*inv. nr. 13, 2 november 1731: Abel Rotolp en juffrouw Petronella Blankert transporteren aan Mr. Isaacq Scheltus, een hofstede genaamd *Zijdervliet* bestaande uit een huis en erf met een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, alsmede een speelhuis aan de Vliet, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Hendrik Rammelman [*Rusthof*] aan

de westzijde Josina Kerbij [*Opmijst*] en Pieter Alewijnsz van der Meer [huis nummer drie] met het gezamenlijke uitpad, waardoor de koper mede een uitgang heeft.

*1733, verponding nummer 167 [later nummer 168]: Ladevese en Juffr. Blankert, een buitenhuis, stalling, koetshuis en nieuw getimmerd tuinmanshuisje. Huurwaarde f 100,- [deze registratie liep dus achter bij het eerdere transport aan Scheltus].

*inv. nr. 14, 24 september 1748: Mr. Jan van Schuylenburch [*Vreugd en Rust*] transporteert aan Mr. Isaacq Scheltus, strookje land dat is geweest zeker uitpad ’t welk nu is vernietigd, gelegen tussen hun respectievelijke buitenplaatsen, strekkende voor van de Heerweg tot achter aan de Vliet, zijnde aan de Heerweg 4,5 voet en aan de Vliet 14,5 voet Rijnlandse maat, op welke rooiïng tot scheiding van hun erven voor gezamenlijke kosten van koper en verkoper is gemaakt een scheidingsheining waarvan de palen zijn gesteld aan de zijde van de koper.

*inv. nr. 15, 16 april 1757: Catharina Scheltus, enig kind en erfgenaam van Isaacq Scheltus transporteert aan Jan van Heezel, Cornelia Helena van Heezel, Johanna van Heezel en Maria Petronella van Heezel, een hofstede genaamd *Zijdervliet* bestaande uit een huis en erf met een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, alsmede twee speelhuizen, een voor aan de Heerweg en een aan de Vliet, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Hendrik Rammelman [*Rusthof*] aan de westzijde Mr. Johan van Schuylenburch [*Vreugd en Rust*]. In de verkoop zijn begrepen alle behangsels, spiegels en schilderijen, zowel in de schoorstenen als boven de deuren, mitsgaders alle planken, zowel vaste als losse, tot de bedsteden, kasten en kelder behorend, de hokken voor het vee alsmede hun eet- en drinkbakken, idem de tuingereedschappen en ramen van de broeibak. Servitutun van uitpad en sloten zoals beschreven in vorige brieven waarvan de laatsten 2 november 1731 en 24 september 1748.

*inv. nr. 16, 1 april 1767: Cornelia Helena van Heezel, Johanna van Heezel, Jan van Heezel en Maria Petronella van Heezel transporteren aan Anna Beekhof, een hofstede genaamd *Zijdervliet* bestaande uit een huis en erf met een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, alsmede twee speelhuizen, een voor aan de Heerweg en een aan de Vliet, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Mr. Jan Bouwens vrijheer van Horssen [*Rusthof*] aan de westzijde Mr. Johan van Schuylenburch [*Vreugd en Rust*]. In de verkoop zijn begrepen de tuingereedschappen, de broeibakken en ramen.

*inv. nr. 16, 14 mei 1774: Anna Beekhof transporteert aan Petrus Carolus Renouard, een hofstede genaamd *Zijdervliet* bestaande uit een huis en erf met een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, alsmede twee speelhuizen, een voor aan de Heerweg en een aan de Vliet, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Mr. Jan Bouwens vrijheer van Horssen [*Rusthof*] aan de westzijde Mr. Arnoldus Adrianus van Tets [*Vreugd en Rust*]. In de verkoop zijn begrepen de tuingereedschappen, de broeibakken, ramen en [tuin]sieraden.

*inv. nr. 17, 13 juli 1780: Petrus Carolus Renouard transporteert aan Beer Moses Levie, een hofstede genaamd *Zijdervliet* bestaande uit een huis en erf met stal en koetshuis, een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, alsmede twee speelhuizen, een voor aan de Heerweg en een aan de Vliet, groot circa 2 hont land, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Mr. Jan Bouwens vrijheer van Horssen [*Rusthof*] aan de westzijde Mr. Tets van Goudriaan [*Vreugd en Rust*].

*inv. nr. 18, 30 april 1787: Beer Moses Levie transporteert aan Pieter Heinsius en Isaac van Cleeff, een hofstede genaamd *Zijdervliet* bestaande uit een huis en erf met stal en koetshuis, een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, groot circa 2 hont land, alsmede twee speelhuizen, een voor aan de Heerweg en een aan de Vliet, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant burgemeester Bouwens vrijheer van Horssen [*Rusthof*] aan de westzijde de erfgenamen van de heer Adriaan Caan [*Vreugd en Rust*].

*inv. nr. 19, 25 april 1793: Pieter Heinsius en Isaac van Cleeff transporteren aan Vrouwe Hester van Staphorst douairière van Adriaan Caan Vrouwe van Urshem, een hofstede genaamd *Zijdervliet* bestaande uit een huis en erf met stal en koetshuis, een tuin en boomgaard daar voor en achter gelegen, groot circa 2 hont land, alsmede twee speelhuizen, een voor aan de Heerweg en een aan de Vliet, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet, belend aan de oostkant Jacob Staats van Hoogstraten [*Rusthof*] aan de westzijde de Vrouwe koperse zelf.

*De Vink (1903), p. 431, vermeldt dat in 1793 *Zijdervliet* werd ‘gedemolieerd’ [afgebroken] zonder dat op de lege grond opnieuw een ander gebouw werd geplaatst.

Bijlage C

Kleine kroniek van Huis den Dom

De inventarisnummers verwijzen naar het boeknummer in het Oud-Rechterlijk Archief van Voorburg.

*Voor 14 april 1724 behoorde *Den Dom* tot het grafelijk leengoed, in de vijftiende eeuw omschreven als ‘Een woning, eertijds genaamd *Jacob Bakkers woning*, met 19 morgen daarbij, waarvan 5 morgen wordt belend door pastoor Jacob Suys aan de westkant, Gijsbert van Zwieten Pietersz aan de oostkant [later werd dit voor een deel belend aan Johan de Mijst], de Heerweg naar Leiden aan de noordkant [huidige Oosteinde] en aan de zuidkant de Wetering [de Vliet] en 14 morgen daarachter over de Wetering [Tedingerbroek], strekkende naar de Nieuwe Veense weg. De oudst bekende leenheer is Arnout Frankensz, schout van Delft, vermeld in maart 1486. Daarna volgden Frank Pietersz, Clara van Barendrecht, gehuwd met Reinier van der Burch, Jacob van den Eijnde, ¹⁸⁶ commandeur te Woerden, notaris Leonard Ketting, Cornelia van der Mijle, gehuwd met Philips Jaques van den Boetselaer, heer van Asperen en Jvr. Agatha Petronella van den Boetselaer van Asperen. Zie hierover: De Vink, ‘Voorburgsche Buitenplaatsen’, in: *Jaarboek Die Haghe* (1903), p. 392-393 en J.C. Kort, ‘Repertorium op de Grafelijke Ienen in Voorburg, 1274-1650’, in: *Ons Voorgeslacht* (1986), p. 361-362. Het verschil in jaartallen tussen beide auteurs ontstaat doordat De Vink de Paasstijl gebruikt en Kort niet, waardoor bijvoorbeeld 20 maart 1485, een datum die voor Pasen valt, door De Vink als 1485 wordt genoteerd en door Kort als 1486.

*Op 14 april 1724 werd ook *Den Dom* geallodiseerd en werd dus vrij particulier bezit. Vanaf dit moment werden de transporten genoteerd in het Oud-Rechterlijk Archief van Voorburg. Zie hierover. De inventarisnummers verwijzen naar het boeknummer in dit Oud-Rechterlijk Archief van Voorburg.

*inv. nr. 13, 14 juni 1724: erfgenamen jvr. Agatha Petronella van den Boetselaer en van Asperen [*Den Dom*] transporteren aan Adriaan Sleght [*Agterhof*], eerstelijk een stuk weiland van circa 8 hont, gelegen tussen de Heerweg en de Achterweg met aan de oostkant Pieter Rabelingh [...] en aan de westzijde de laan van de hofstede van de weduwe Roseboom [*Eynddorp*]. Verder de westelijke helft van een stuk weiland tussen de 3 en 4 morgen, gelegen tussen de Vliet en de Heerweg met aan de westkant de weduwe Jan van Staveren [*Den Dom*] en aan de oostkant Josina Kerbij [*Opmijst*] met de oostelijke helft.

*inv. nr. 13, 14 juni 1724: erfgenamen jvr. Agatha Petronella van den Boetselaer en van Asperen [*Den Dom*] transporteren aan Josina Kerbij, de oostelijke helft van een stuk weiland tussen de 3 en 4 morgen, gelegen tussen de Vliet en de Heerweg met aan de westkant Adriaan Sleght [westelijk stuk weiland van *Den Dom*, nu bij *Agterhof*] en aan de oostkant de koper zelf [*Opmijst*].

*inv. nr. 13, 14 juni 1724: erfgenamen jvr. Agatha Petronella van den Boetselaer en van Asperen transporteren aan Apolonia van Zeestraten, weduwe Jan van Staveren, een hofstede genaamd het *Huis den Dom* bestaande in een herenhuis, speel- en tuinhuis, stallingen, schuur, boomgaard en laan, idem het boerenhuis met zijn getimmerde en verdere toebehoren, behalve de karnmolen die de huurder toebehoort, belend aan de oostkant Adriaan Sleght [stuk weiland van *Den Dom*, nu bij *Agterhof*], aan de westkant de *Pastorie* van Voorburg en de volgende partij, aan de zuidkant de Vliet en aan de noordkant de Heerweg, alsmede een stukje warmoesland gelegen annex het voorgaande met aan de oostkant de laan van de hofstede *Den Dom*, aan de westkant en zuidkant de *Pastorie* van Voorburg en aan de noordkant de Herenstraat .

*1733, verponding nummer 160 [een jaar later 161]: weduwe Jan van Staveren, het *Huis den Dom*, met koetshuis en stalling en plantagie, verhuurd aan Anthonie van der Does. Huurwaarde f 120,- Nummer 161 [jaar later 162] Dezelfde met nog een bouwhuus waaraan gebruikt werd 25 morgen land met een huurwaarde van f 35,-.

*inv. nr. 16, 4 maart 1767: erfgenamen Joannes van Staveren transporteren aan Jacob Jan de Blocq van Kuffeler, gedeputeerde ter vergadering van de Staten Generaal te ’s Gavenhage, een zeer welgelegen hofstede of buitenplaats genaamd het *Huis den Dom*, bestaande in een herenhuis voorzien van verschillende boven- en benedenkamers waaronder vijf behangen, benevens enige appartementjes, keuken en kelder, voorts stalling voor vier paarden, dubbel koetshuis, speel- of tuinhuis aan de Vliet, boomgaard of tuin, een laan met een ijzeren hek ervoor, mitsgaders een boerenwoning of bouwhuus ten oosten van de gemelde hofstede. Van de verkoop is uitgezonderd een hoenderhok en een duivenhok die toebehoren aan de huidige huurster mevrouw Cornabé, alsmede nog uitgezonderd de hooiberg ten oosten van de boerenwoning welke op 1 juni 1767 met

de mest door de verkoper mag worden weggenomen, gelegen tussen de Heerweg en de Vliet met aan de oostkant de heer De Waal [*Agterhof*, nu *Waalhoff*] en aan de westkant de weduwe van Staveren [noordwestelijk stukje *Den Dom*, voorheen de pastoorcroft] en de *Pastorie*.

*inv. nr. 16, 15 april 1769: Anne Magteld Luémans, wed Adrianus van Staveren transporteert aan Jacob Jan de Blocq van Kuffeler, een tuin met drie schuren en vruchtbomen gelegen aan de zuidzijde van de Herenstraat, groot circa 130 roeden, met aan de oostkant de koper zelf [*Den Dom*] en aan de zuid- en westkant de *Pastorie* van Voorburg.

*inv. nr. 17, 4 februari 1778: Jacob Jan de Blocq van Kuffeler transporteert aan Hester Pauw, weduwe Mr. Nicolaas Hartman te Den Haag, een zeer welgelegen hofstede of buitenplaats genaamd het *Huis den Dom*, bestaande in een herenhuis, tuinmanswoning, stalling en koetshuis mitsgaders speelhuis aan de Vliet, voorts menagerie, berceaus, lanen moestuinen en boomgaarden, tezamen groot 1 morgen, gelegen tussen de Vliet en de Heerweg, met aan de oostkant weduwe de Waal [*Waalhoff*] en aan de westkant de *Pastorie*.

*inv. nr. 19, 15 augustus 1795: Mr. Nicolaas Willem Hartman transporteert aan Egbert Harssevoort, de buitenplaats genaamd het *Huis den Dom*, bestaande in een herenhuis, tuinmanswoning, stalling en koetshuis, mitsgaders koepel aan de Vliet, voorts menagerie, berceaus, lanen, moestuinen en boomgaarden, gelegen tussen de Vliet en de Heerweg, met aan de oostkant de weduwe Caan [*Vreugd en Rust*] en aan de westkant de *Pastorie*. Voorts alle de verdere gewassen, de goudvissen in de vijver, mitsgaders alle ramen, broeikassen, banken en tuinmansgereedschappen. De huur door mevrouw Patijn tot 1 januari 1796 moet worden gerespecteerd.

*inv. nr. 20, 15 november 1800: de burger Adriaan Harssevoort transporteert aan de burger Thomas Brown junior wonend te Rotterdam, de buitenplaats genaamd het *Huis den Dom*, bestaande in een herenhuis, tuinmanswoning, stalling en koetshuis mitsgaders koepel aan de Vliet, voorts menagerie, berceaus, lanen moestuinen en boomgaarden, gelegen tussen de Vliet en de Heerweg, met aan de oostkant de weduwe Caan [*Vreugd en Rust*] en aan de westkant de Pastorie. Voorts alle gewassen, de goudvissen in de vijver alsmede alle ramen, broeikasten, banken, tuinmansgereedschappen, het nieuwe ijzeren hek, het hek om de viskorn en het Chinees prieeltje. Niet in de verkoop inbegrepen is een kleine tuinbank en tuinstoel benevens enige bloem- en heestergewassen welke de koper voor zichzelf reserveert alsmede in het huis het schilderijtje boven de schoorsteen in de eetkamer verbeeldende de stad Antwerpen.

*De Vink (1903), p. 294: vermeldt als volgende eigenaren: 1812 Simon Beyers, 1824 Henricus Gerardus de Vogel van Aalst, 1827 C.J.J. Meylink, 1832 Christoffel Meylink, 1837 Mr. A.A.J. Meylink.

*De kadastrale kaart van 1832 vermeldt als eigenaar van *Den Dom* Christoffel Meylink met de nummers B757 (boomgaard), B758 (laan), B759 (koepel), B760 (bos), B761 (huis en erf), B762 (tuin), B762bis (koepel) en B763 (weg). Zie p. 48/49: **1.50**. Koepel B759 stond aan de Vliet, koepel B762bis stond aan de Heerweg.

* Notaris Schiefbaan, akte nr. 7679, 10 januari 1853: Mr. Antonius Alexius Josephus Meylink transporteert aan Cornelia Adriana Groen van Prinsterer [*Vreugd en Rust*], echtgenote van Marie Aert Frederik Henry Hoffman, grondeigenaar te Voorburg, de buitenplaats het *Huis den Dom*. Kort hierna werden huis, koepel aan de Heerweg en verdere opstallen afgebroken en werd de grond toegevoegd aan *Vreugd en Rust*. De koepel aan de Vliet werd waarschijnlijk eerst afgebroken bij de verbreding van de Vliet, omstreeks 1891.

1.158 De oude met kroos bedekte vijver van *Vreugd en Rust*. Links het huis, rechts het voormalige Rousseau-eilandje. Foto Ronald Meekel, zomer 2019

2. Gastvrij Vreugd en Rust

Van zomerverblijf tot restaurant

2.01 Gasten op *Vreugd en Rust*. Zoals zo vaak zitten de gasten aan de achterzijde, de zonkant van het huis. Foto, begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

Mits met respect behandeld en gevrijwaard van natuurrampen, is het waarschijnlijk dat een huis zijn bouwer of eerste bezitter ruim overleeft. Het gevolg hiervan is dat het gebouw in de loop van de tijd op een andere manier gebruikt gaat worden dan de bouwheer voor ogen stond. Dit gaat zeker op voor groots opgezette buitenplaatsen als *Vreugd en Rust* in Voorburg. Vanaf het einde van de achttiende eeuw genoten en boden zeer uiteenlopende gebruikers gastvrijheid in het huis, de bijgebouwen en het park aan het Oosteinde te Voorburg.

2.02 Decoratie op een bord uit een Chinees tafelservies met de alliantiewapens van Arnoldus Adrianus van Tets en zijn tweede echtgenote Wilhelmina Jacoba Hartingh. Het echtpaar bracht dit servies mee uit Batavia en gebruikte het wellicht op *Vreugd en Rust*. Particuliere collectie

1792) door wiens aankopen het gebied van *Vreugd en Rust* aanzienlijk werd uitgebreid. In 1784 werd de buitenplaats eigendom van een Rotterdamse koopman, mr. Adriaan Caan (1730-1786). Hij hield er met zijn echtgenote Hester van Staphorst (1738-1795), van huis uit een van de rijkste meisjes van Holland¹, een weelderige levensstijl op na. De Kennemer ambachtsheerlijkheid Ursem, de Braak en Rustenburg, die hij in 1781 kocht en die in 1789 en 1798 op respectievelijk zijn vrouw en zijn enige overlevende kind Adriana Hendrica (1772-1832)² overging, paste daar uitstekend bij.³ Evenals het bezit van een kapitaal buitenverblijf nabij Den Haag waar het gezin de zomers doorbracht en dan ongetwijfeld vele bezoekers en logés ontving. Na Caans overlijden in 1786 woonde zijn weduwe met haar dochter blijkbaar ook in de wintermaanden in Voorburg. Zij overleed namelijk op 16 november 1795 op *Vreugd en Rust*.⁴

Het huis als zomerverblijf

Vroege eigenaren (1751-1797)

De vroegste bewoners en gebruikers van het huis werden eerder in dit boek al beschreven. Inclusief mr. Johannes van Schuylenburch (1701-1764) die in 1751 de grondslag voor het nog steeds bestaande huis legde en de volgende eigenaar mr. Arnoldus Adrianus van Tets (1738-

Groen van Prinsterer (1797-1837)

Het is goed mogelijk dat de genoemde dochter daarna, als minderjarige wees⁵, regelmatig bij familie in Rotterdam verbleef want het was in die stad dat zij op 26 februari 1797 in ondertrouw ging met dr. Petrus

2.03

2.04

2.03 Petrus Jacobus Groen van Prinsterer. Schilderij Ch.H. Hodges, 1797-1798. Collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Amersfoort

2.04 Adriana Hendrica Caan. Schilderij Ch.H. Hodges, 1797-1798. Collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Amersfoort

Jacobus Groen van Prinsterer (1764-1837).⁶ Het huwelijk zelf werd op 13 maart 1797 voltrokken in Voorburg waarna de feestelijkheden zich ongetwijfeld hebben verplaatst naar het buitenhuis van de bruid. Dat zij tussen het overlijden van haar moeder in 1795 en haar huwelijk twee jaar later regelmatig in Voorburg (of wellicht Den Haag) vertoefde, blijkt wel uit het feit dat zij in deze contreien haar bruidegom ontmoette.⁷ Groen van Prinsterer was daar namelijk, direct na het behalen van zijn Leidse doctortitel in 1788, werkzaam als arts. Hun verbintenis was overigens niet vanzelfsprekend. Hoewel dokter Groen van Prinsterer een veelbelovende carrière wachtte, kon hij qua

bezittingen niet in de schaduw staan van zijn echtgenote. Dit zorgde voor de nodige boosaardige speculaties en kwaadsprekerij. Er werd gesteld ‘... dat het slimste, dat hij in zijn leven gedaan had, het trouwen is geweest met een rijke vrouw die hij als dokter diende.’⁸ Het jonge paar liet zich niet door de kwaadsprekerij weerhouden. Vanaf mei 1797 huurden zij een kapitaal pand aan de Korte Vijverberg 3 in Den Haag, dat in 1805 voor een bedrag van f 20.000,- hun eigendom werd.⁹ Het zou hun winterverblijf worden want de zomers bracht het echtpaar Groen van Prinsterer-Caan door op *Vreugd en Rust*. Aan de geboortedata en -plaatsen van hun zes kinderen, kan worden afgeleid dat in ieder geval

2.05 Korte Vijverberg in Den Haag. Het huis uiterst rechts was lange tijd in bezit van de familie Groen van Prinsterer. Tekening C. Pronk, circa 1745. Collectie Haags Gemeentearchief

2.06 Omslag van het dagboek van Guillaume Groen van Prinsterer, 1822. Collectie Nationaal Archief, Den Haag

van juni tot september *Vreugd en Rust* hun hoofdverblijf was, waarna men weer naar Den Haag verhuisde.¹⁰

Het paar stond midden in het leven. Dit betekende in hun maatschappelijke klasse dat zij veel tijd besteedden aan sociale contacten en verplichtingen. Christiaan Tazelaar, die in 1925 promoveerde op de jonge jaren van zoon Guillaume (1801-1876), beschreef de bezigheden van een gezin als dat van de Groen van Prinsterers treffend:

*De tijd, die na ambtsbezigheden of koophandel overbleef, was bezet met diners, schouwburgbezoek, deftige of vriendschappelijke visites, lezingen, waarbij zich de groote wereld vertoonde, paardrijden, jachtvermaak. Een reliëflooze wereld alzo, oppervlakkig, maar standmatig, leeg, maar toch met allerlei etiquette-plicht druk bezet, een wereld zonder kritiek, wijl zonder beginsel, waarin een kerkgang, een partijtje kaatsspel, een vroolijk glaasje rijnsche wijn, een chique lezing, een dinertje, een wandeling over de kermis de gepaste en met elk ander geenszins strijdige genoegens waren.*¹¹

Vader Groen was een drukbezet man, hij maakte deel uit van allerlei overheidscommissies op het gebied van gezondheidszorg en was daarnaast lid van de Provinciale Staten van Holland en de Raad van State. Ook hield hij zich vanuit het gemeentebestuur bezig met Haagse kwesties zoals het behoud van het Haagse Bos en de groei van Scheveningen als badplaats.¹² Voor hem zal er naast zijn professionele bezigheden alleen tijd zijn geweest voor de hoogst noodzakelijke visites en dinertjes. Het sociale leven strookte ook niet met zijn, volgens tijdgenoten, ‘ietwat stroeve aard die hem buiten den kring zijner vrienden weinig deed kennen’.¹³ Mevrouw Groen schepte wel groot genoeg in het drukke, mondaine bestaan dat haar positie met zich mee bracht. In Den Haag waren er in de winter talloze visites en partijtjes waar bekenden en familieleden elkaar over en weer ontvingen. Hierbij kon het, door grote toeloop, soms hectisch toegaan.

2.07 Lodewijk Napoleon Bonaparte. Schilderij Ch.H. Hodges, 1809. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

2.08 Willem Frederik van Oranje-Nassau, de latere koning Willem I. Anonieme pastel, 1808. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

Guillaume schreef in zijn dagboek op 11 mei 1822: ‘... om twaalf [uur] werd het huis als het ware door visites bestormd’, waarna hij maar liefst acht bezoekende dames en één heer opsomde.¹⁴ Daarnaast nam de familie deel aan het hofleven. Eerst onder de Franse koning Lodewijk Napoleon (1778-1846), van wie dokter Groen consulterend geneesheer was.¹⁵ Vanaf 1815 aan het hof van koning Willem I (1772-1843). In verschillende brieven aan haar zoon beschreef Adriana Hendrica, steeds in het Frans, de bijeenkomsten in deze kringen. Over een ontvangst in 1816, ter gelegenheid van het huwelijk van de prins van Oranje, de latere koning Willem II, met de Russische prinses Anna Paulowna, vertelde ze: *Les Dames étoient pour la plupart richement habillées. La Reine [Wilhelmina, echtgenote van koning Willem I] et les Princesses, surtout la Princesse Mère [Wilhelmina, weduwe van stadhouder Willem V] avoient un grand nombre de diamans, dommage qu’on ne pouvoit les examiner à son aise.*¹⁶

2.09 Wilhelmina I van Pruisen, echtgenote van stadhouder Willem V. Portretminiatur J. Hari, 1817-1820. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

De zomer betekende geen pauze in de sociale verplichtingen, die verplaatsten zich met het gezin naar de Voorburgse buitenplaats. Dankzij de door Guillaume Groen van Prinsterer zorgvuldig bewaarde brieven en andere documenten¹⁷ wordt duidelijk waarmee bewoners van *Vreugd en Rust* zich dan bezighielden. Vooral in het al genoemde dagboek komen zijn bezoeken en de gemakkelikheden aldaar uitgebreid aan de orde.¹⁸ Vanuit Leiden, waar hij zowel rechten als letteren studeerde, wist hij regelmatig het ouderlijk (zomer)huis te vinden. Hij trof er zijn ouders en jongste zuster Maria Clasina (1806-1868) vrijwel altijd in het gezelschap van bezoekers of logés. Het buiten, gelegen aan de drukbevaren Vliet en omringd door een romantisch park, bood uitstekend gelegenheid om visites te ontvangen van hen die 's winters het huis aan de Korte Vijverberg frequenteerden. Een groot deel hiervan bestond uit verwanten in alle denkbare graden. Vooral leden van de familie Caan kwamen veelvuldig op bezoek. Dat was niet zo vreemd want een deel van die familie bewoonde 's zomers nabijgelegen buitens als *Cromvliet*, *Hoekenburg* en *Arendsburgh*. Een in het genoemde dagboek beschreven Pinksterweekend maakt duidelijk hoe zulke zomerse dagen vol visite werden doorgebracht:

26 mei [...] Wij ontvingen dien middag eerst de visite van neef en nicht Patijn, die voor hun vertrek naar Hoorn afscheid kwamen nemen, toen van den geheele familie van der Sleijden en Philipse, met welke wij in de Coepel thee dronken, wandelden en ons zeer amuseerden.

27 mei [...] Neef en nicht Caan van Hoekenburg en nicht Caan van Cromvliet met Henriëtte Patijn deden ons visite. Wij aten om 3 uur en reden naderhand met twee rijtuigen naar juffrouw Koets, alwaar wij koffie dronken; aldaar spraken wij de familie van Bommel, de Jong van Rodenburgh, van der Sleijden, etc. etc.; het was er ontzagchelijk druk [...]. Door het Bosch [= Haagse Bos] kwamen wij weder te *Vreugd en Rust*, wandelden op de weg waar het nog zeer levendig was, lazen in Tollens, soupeerden en gingen naar bed.

28 mei [...] Des ochtends werd er met een niet zeer gelukkigen uitslag gevischt...¹⁹

2.10 Buitenplaats *Cromvliet* in Rijswijk. Lithografie P.J. Lutgers, 1855. Particuliere collectie

2.11 Buitenplaats *Hoekenburg* in Voorburg. Lithografie P.J. Lutgers, 1855. Collectie Gerard Duijvestein

2.12 Buitenplaats *Arendsburgh* in Voorburg. Lithografie P.J. Lutgers, 1855. Collectie Gerard Duijvestein

2.13 Jhr. Johan Melchior Kemper. Schilderij D.P.G.H. de Superville, 1815-1817. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

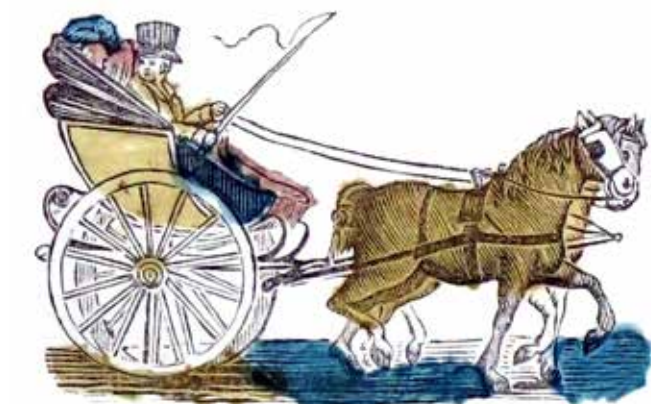
Er werd dus gewandeld, theegebroken en gehengeld in de vijvers of in de Vliet. Tussendoor ging men met het hele gezelschap, er waren ook nog logees, op bezoek bij anderen, bij wie het huis blijkbaar ook al uitpilde van bezoekers. In deze kringen met hun ruime behuizingen was het afleggen van bezoeken met veel mensen tegelijk heel gebruikelijk. Het maakte daarbij niet uit of de aanleiding plichtmatig was, een feestelijke of juist een droevige reden had. Dit lezen we ook in Guillaumes dagboek. Op 9 juni bezocht hij *Vreugd en Rust* opnieuw, maar trof daar vrijwel niemand aan. Zijn oudste zuster Cornelia Adriana (1799-1858), die sinds haar huwelijk met Mari Hoffman (1795-1874) in Rotterdam woonde, dreigde een miskraam te krijgen. Haar ouders waren na het horen van dit bericht meteen naar hun dochter geïjld. Toen het inderdaad misliep met de zwangerschap, vertrok ook broer Guillaume naar Rotterdam: *Den 16en reed ik per diligence naar Rotterdam: onze vrees was verwezenlijkt: ik vond er de geheele familie en vertrok met papa, Mimi [zus Maria Clasina] en juffrouw Lufneu [de gouvernante] 's avonds naar Vreugd en Rust.*²⁰ Gelukkig waren dergelijke verdrietige gebeurtenissen schaars. Behalve thee- en koffievisites gingen ook de diners met gasten in het Voorburgse zomerverblijf gewoon door. Voor zo'n maaltijd was een gezelschap van rond de tien personen niets bijzonders. Op 24 mei 1822, bezocht Guillaume met een vriend zijn ouders op *Vreugd en Rust*. Ze arriveerden tegelijk met studiegenoot Henri Hoffman (1798-1867)²¹ en waren niet de enigen: 'Neef en Nicht van Doeveren, nicht Engelman en mevrouw van Slingelandt aten met ons.'²² Inclusief de vaste bewoners van het huis maakten zij, op een doorgewone vrijdag in mei, de tafelbezetting van tien compleet.

Indien nodig was er nog meer plaats aan tafel. Het huis beschikte namelijk over voldoende kamers om meerdere logés enkele dagen tot weken te herbergen. De gebruikelijke visite kwam hiervoor niet direct in aanmerking; hun eigen stadshuis of buiten lag immers onder handbereik. Wie mochten zich dan wel verheugen in een

2.14 Marianne Catherine van Hogendorp. Daguerrotypie. Particuliere collectie

invitatie? Uiteraard de kinderen van het echtpaar Groen die, nadat ze het ouderlijk huis verlaten hadden, regelmatig met partner en eventuele kinderen kwamen logeren. Verder werden familieleden uit andere steden uitgenodigd evenals studiegenoten, voormalige leraren en oude of nieuwe vrienden die zich elders in het land hadden gevestigd. Een logeerpartij op een comfortabel buiten als *Vreugd en Rust* was ongetwijfeld een gezochte invitatie. Zo deden Guillaumes ouders een van diens leermeesters, de Leidse professor Jhr. Joan Melchior Kemper (1776) een groot plezier door hem te vragen om, met echtgenote en dochter(s), enkele dagen in Voorburg te komen doorbrengen.²³ Freule Marianne Cathérine van Hogendorp (1805-1878) uit Amsterdam, bevriend met jongste dochter Mimi, was eveneens een graag geziene gast. Tot genoegen van de zoon des huizes die graag in haar gezelschap verkeerde: *...wandelde ik naar Vreugd en Rust, alwaar ik spoedig de familie uit de kerk zag terugkomen. Keetje, Marie en de freule Hogendorp waren er gelogeed. Met deze laatste had ik het plezier van in het terugkomen van 't Haagsche Bosch in de fourgon te rijden.*²⁴

2.15 Fourgon. Centsprent J. de Lange, Deventer. Particuliere collectie

2.16 Abraham Johan van der Hoop, vader van 'Betsy' van der Hoop. Pastel toegeschreven aan W. Lubbers, 1810-1815. Particuliere collectie

2.17 Arnoldina Aleida Maria Thomassen à Thuessink, moeder van 'Betsy' van der Hoop. Pastel toegeschreven aan W. Lubbers, 1810-1815. Particuliere collectie

Veruit de meest geliefde logee zal echter een andere vriendin van Maria Clazina zijn geweest: de Groningse burgemeestersdochter Elisabeth Maria Magdalena 'Betsy' van der Hoop (1807-1879). Zij bezocht eerder tegelijk met Mimi een kostschool in Den Haag en was met haar bevriend gebleven. De zes jaar oudere Guillaume had haar eerder wel opgemerkt, maar pas tijdens een enkele weken durende logeerpunt op *Vreugd en Rust* in de zomer van 1827 sloeg de vonk over. Op de laatste avond voor haar vertrek sprak de jonge Groen zich uit over zijn gevoelens. Betsy beantwoordde deze zeker, maar vroeg toch bedenktijd. Het jaar ervoor was haar vader overleden en Betsy, die zich als jongste dochter over haar moeder had ontfermd, aarzelde om die alleen te laten.²⁵ Guillaume verzocht daarop schriftelijk aan Betsy's moeder om de hand van haar dochter en ook vader Groen deed een duit in het zakje.²⁶ Uiteindelijk reisde de verliefde jongeman naar Steenwijk waar zijn aanbestede de zomer doorbracht op *De Bult*, het buiten van de familie Van der Hoop. In dat huis kon hij overigens niet logeren, de conventies stonden niet toe dat een jongeman zonder chaperone onder een dak verbleef met een jonge vrouw met wie hij geen familierelatie had. Op *Vreugd en Rust* was er voldoende toezicht in de vorm van het ouderpaar Groen-Caan en logés als zus Keetje en haar echtgenoot. Op *De Bult* verkeerde Betsy echter alleen in gezelschap van haar moeder en dat werd onvoldoende geacht. Guillaume huurde daarom een kamer op de markt in Steenwijk bij postmeester Anthonie Schuttelaar.²⁷ Niet tevergeefs, want uiteindelijk stemde Betsy in met het huwelijk. Op 8 augustus 1827 verklaarde ze in een brief haar beslissing om niet over een nacht ijs te gaan aan haar aanstaande schoonouders:

Altijd hoorde ik in Willem goede hoedanigheden roemen en, gedurende de drie weken van mijn alleraangenaamst verblijf op Vreugd en Rust, had ik gelegenheid dezelve in hem op te merken en daarbij somtijds te denken, dat de vrouw zijner keus waarschijnlijk gelukkig zoude worden, gelukkig door hem, maar ook door zijne ouders en zusters. Toen mijne laatste wandeling op Vreugd en Rust mij de mogelijkheid deed zien van eens als lid in die kleine kring, waar ik zulk een wezenlijk genoeg vond, te worden opgenomen, was dit denkbeeld eerst te onverwacht, om bedaard nagegaan of beantwoord te worden; maar sedert was het natuurlijk het onderwerp mijner gedachten en gesprekken met diegenen, onder de mij omringenden, waarvan ik wist, dat mijn geluk hen ter harte ging. Toen ik dan zag, en dat met het levendigste

2.18 Huize De Bult bij Steenwijk. Foto, circa 1890. Collectie Historische Vereniging Steenwijk

2.19 Markt van Steenwijk. In het pand uiterst rechts verbleef Guillaume Groen van Prinsterer in de zomer van 1827. Prentbriefkaart. Collectie Historische Vereniging Steenwijk

*genoegen, dat UEG. mij het grootste bewijs van goedheid gaf door mij het geluk van eenen geliefden zoon te durven toevertrouwen, dat mijne lieve moeder over de grootste zwaarigheid, de scheiding, zou kunnen heen zien, en mijne naaste betrekkingen, zoowel als allen op wier achting en genegenheid ik prijs stel, geen uiterlijke hindernissen zagen, toen moest ik die voorzienigheid, die mij zoo zonderling leidde, bidden, dat zij mij den goeden weg aanwees, door mij mijn eigen hart regt te leren kennen. [...] dat besluit was te zijnen voordeele, want ik kon hem mijne wezenlijke hoogachting niet weigeren, noch aan mijzelve verzwijgen, dat ik hem lievenswaardiger vond dan eenigen anderen man.*²⁸

Zo zorgde de gastvrije ontvangst van een schoolvriendin voor een welkome aanwinst in de familie. Het paar trouwde op 23 mei 1828 in Groningen, de woonplaats van de bruid.²⁹

In datzelfde jaar, op 22 oktober, trad ook de jongste dochter Mimi in het huwelijk met mr. Johan Antoni Philipse (1800-1884), een uit Middelburg afkomstige jurist.³⁰ Gezien de maand waarin het huwelijk plaats had, zullen de bijbehorende feestelijkheden niet op *Vreugd en Rust*, maar in het huis aan de Korte Vijverberg hebben plaatsgevonden. Met dit laatste huwelijk werd het wat stiller in huize Groen van Prinsterer. Het sociale leven, dat Adriana Hendrica zoveel voldoening gaf, zal echter nog gewoon doorgang hebben gevonden, althans zolang haar gezondheid dat toestond. Zij overleed op 28 december 1832 in Den Haag.³¹ Aangezien hun huwelijk in gemeenschap van goederen was gesloten, kon haar weduwnaar als enige erfgenaam blijven beschikken over alle bezittingen.³² Petrus Jacobus Groen bleef vasthouden aan het gebruik van *Vreugd en Rust* als zomerverblijf en woonde in de wintermaanden in zijn huis aan de Haagse Hofvijver. Gezien zijn eerder genoemde, wat stugge karakter, zal toen het drukke circuit van visites sterk zijn afgenomen. Uiteraard met uitzondering van naaste familie en goede vrienden. Groen senior overleed in de nacht van 2 op 3 maart 1837 en werd bij zijn vrouw

2.20 Sierobject van gegraveerd glas met achter de glasblazers de Rotterdamse glasfabriek van de familie Hoffman. Uit de fabriek stijgt een dikke rookkollom omhoog. F. Engels-Neuhold, 1979-1981. Collectie Museum Rotterdam

begraven op de begraafplaats *Ter Navolging* in Scheveningen.³³ Na het overlijden van beide ouders was het moment aangebroken waarop hun bezittingen werden verdeeld. De voormalige gouvernante van de dochters, Henriëtte Charlotte Lufneu (1776-1837), die de laatste jaren voor vader Groen had gezorgd³⁴, ontving een legaat evenals enkele familieleden uit de familie Groen van Prinsterer. Verder kwam alles aan de drie kinderen. Zij ontvingen elk een groot bedrag in geld en diverse stukken land. Daarnaast erfde Guillaume het huis aan de Korte Vijverberg en zijn oudste zuster Cornelia Adriana het buiten *Vreugd en Rust*.³⁵

Hoffman (1837-1874)

Cornelia Adriana, in de wandeling 'Keetje' genoemd, en haar echtgenoot Hoffman, hadden zich na hun huwelijk op 28 mei 1821 in Rotterdam gevestigd.³⁶ Hier was Mari, in de familie Groen van Prinsterer hardnekkig aangeduid met 'Marie', firmant in de verschillende bedrijven die de familie Hoffman in binnen- en buitenland exploiteerde.

In 1734 was zijn grootvader Johann Friedrich (1717-1777) vanuit Hachenburg in Rijnland Palts naar Nederland gekomen. Aanvankelijk alleen om zich in de ijzerhandel te bekwamen, maar al snel realiseerde hij zich dat zijn toekomst in Rotterdam lag. Na een huwelijk in 1742 met Johanna Catharina Hancop (1717-1743), de dochter van zijn patroon, ging het hem voor de wind. Hij was inmiddels zelfstandig koopman en kreeg na korte tijd de verantwoording voor de ijzernegotie van zijn schoonfamilie, die daarop de firma Hartcop en Hoffman, vanaf 1762 de firma Hoffman, zou heten. Hij legde zich toe op de import en export van ijzer en staal, deels uit de bedrijven van zijn Duitse familieleden. Daarnaast begon hij in 1748 een pand aan de Hoge Zeedijk 'een fabryk om Kogels, Bomben, Granaten en andere ammunitie van oorlog te gieten, als ook glas te blazen'.³⁷ Waarlijk een riskante combinatie. Het was niet zijn enige risicovolle onderneming

2.20

2.21

2.21 Johan Frederic Hoffman, vader van Mari A.F.H. Hoffman. Anoniem schilderij, 1795-1800. Collectie Museum Rotterdam

2.22 Catharina Frederica Cornelia van Hangest d'Yvoy, moeder van Mari A.F.H. Hoffman. Anoniem schilderij, 1795-1800. Collectie Museum Rotterdam

2.25 Johan Frederik Hoffman, oudste broer van Mari A.F.H. Hoffman. Portretminiatuur G.J. van den Berg, 1810-1815. Collectie Museum Rotterdam

2.26 Glazen fles uit de fabriek van de firma Hoffman en zonen. Collectie Museum Rotterdam

want daarnaast was hij ook directeur van de Rotterdamsche Maatschappij voor Assurantie. Al deze zaken samen maakten van Johann Friedrich, die zich inmiddels Johan Frederik was gaan noemen, een rijk man. Op de sociale ladder steeg hij door een tweede huwelijk met Sophia Caan (1727-1800) in 1749.³⁸

De zonen uit deze verbintenis, Hendrik Adriaan (1749-1790) en Johan Frederic (1759-1825), zetten de zaken succesvol voort en Johan Frederic hielp de familie ook in sociaal opzicht vooruit door tweemaal een meisje uit hogere kringen te trouwen.³⁹ Mari Hoffman was de tweede zoon van deze Johan Frederic. Net als zijn oudere broer, Johan Frederik (1791-1870), was hij voorbestemd voor de zakenwereld.⁴⁰ Alleen jongste zoon, Henri Maximiliaan, die we eerder leerden kennen als bezoeker van *Vreugd en Rust*, kreeg de

gelegenheid om te studeren aan de Leidse universiteit. Voordat Mari zich in het zakenleven kon bewijzen, gooide de dienstplicht roet in het eten. Een eerste oproep kon worden afgewimpeld door een plaatsvervanger te huren. Op 5 april 1813, de dag dat Mari achttien werd, vaardigde Napoleon echter een decreet uit dat voorzag in de oprichting van een Garde d'Honneur te paard. Dit keurkorps met in totaal 10.000 leden moest worden gevuld met mannen van 18 tot 30 jaar, afkomstig uit adellijke en aanzienlijke families. Toen zich hiervoor geen vrijwilligers meldden, werd er gericht opgeroepen. Mari en zijn oudere broer werden geacht op korte termijn aan te treden, op eigen kosten uitgerust en in het bezit van minstens één paard. Vader Johan Frederic probeerde van alles om zijn zonen van de lijst te krijgen, helaas zonder resultaat. De oudste wist net op tijd de wijk te nemen naar Duitsland, maar Mari vertrok op 15 juni 1813

met 95 lotgenoten vanuit Den Haag naar de legerplaats Metz. Daar werden de leden van het elitekorps al snel behandeld als gewone soldaten. Ze verbleven in barakken en dienden hun eigen paard te verzorgen. Gelukkig voor de rijkeluiszonen kwam er snel een einde aan hun beproeving nadat Napoleon in oktober 1813 de Volkerenslag bij Leipzig verloor en werd teruggedrongen tot achter de Rijn. Zonder ooit een slagveld gezien te hebben, was Mari Hoffman begin 1814 weer thuis. Helaas niet voorgoed want toen Napoleon zich na zijn verbanning op Elba opnieuw manifesteerde, werd hij opnieuw ingelijfd in het leger. Ditmaal bij de Compagnie Vrijwillige Jagers, die als doel had Napoleons opmars te stuiten. Op 6 juli 1815 vertrok Mari naar het kwartier te Mons (Bergen) in Henegouwen en op 25 oktober kwam hij weer thuis. Wederom zonder enige strijd te hebben geleverd.⁴¹

In Rotterdam kon Hoffman zich toen eindelijk gaan bezighouden met de familiebedrijven. Aanvankelijk had hij vooral bemoeienis met de glasblazerij waar diverse soorten flessen van zwart en donkergroen glas werden gemaakt, maar al snel draaide hij overal mee. Zo langzamerhand werd er ook omgezien naar een echtgenote, die, we zagen het al, werd gevonden in zijn achterlicht Keetje Groen. Na de misgelopen zwangerschap in 1822 volgde er pas in 1827 gezinsuitbreiding: op 11 december werd in Rotterdam hun enige kind Jacqueline Adrienne Henriëtte (1827-1889) geboren. Zij was het petekind van Guillaume en Betsy Groen van Prinsterer en werd door die laatste aangeduid als 'het kleine Engeltje'.⁴²

Het echtpaar Hoffman-Groen van Prinsterer erfde dus in 1837 *Vreugd en Rust*. Voorlopig verbleven ze 's winters in Rotterdam, maar de zomers werden, als vanouds, doorgebracht in Voorburg. Uit het oogpunt van *Vreugd en Rust* als gastvrije buitenplaats was het maar goed dat Keetje en Mari hier de scepter zwaaiden en niet broer Guillaume en zijn echtgenote. Zij waren namelijk, in tegenstelling

2.23 Utdelen van hooi aan de Gardes d'Honneur. Gravure A. Vinkeles, 1815. Collectie Rijksprentenkabinet, Amsterdam

2.24 Vrijwillige jager te paard. Lithografie naar R. Douglas-Breugel. Particuliere collectie

2.27 Guillaume Groen van Prinsterer. Portretbuste in gips Th. Simons, 1876. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam

2.28 Elisabeth Maria Magdalena 'Betsy' Groen van Prinsterer van der Hoop. Foto, circa 1860. Particuliere collectie

2.29 Buitenplaats *Oud-Wassenaar* in Wassenaar, met op de voorgrond mogelijk mevrouw Groen van Prinsterer en haar hondje Fido. Anonieme tekening. Particuliere collectie

2.30 Buitenplaats *Blankenburgh* in Wassenaar. Foto, circa 1900. Particuliere collectie

tot de nieuwe eigenaren, totaal niet gesteld op ontvangsten, feesten en partijen. Wel bezaten zij een eigen buiten, aanvankelijk *Oud-Wassenaar* en daarna, vanaf 1871, *Blankenburgh*, maar het vermaak daar beperkte zich tot theedrinken, lezen en een wandeling met hondje Fido. Het voeren van de goudvissen in het vijvertje was een dagelijks hoogtepunt. Als er al gasten waren, dan bleef het aantal beperkt tot twee of drie.⁴³ Bekenden bezoeken of ontvangen diende volgens hen nut te hebben, bijvoorbeeld om zaken op religieus of politiek terrein te bespreken. Ging het alleen om het sociale aspect dan werden de bezoeken met tegenzin uitgezeten zoals Betsy Groen schreef aan Marianne van Hogendorp: *Ik hou van de omgang met mensen, maar dan moet daar ook iets in gevonden worden, waaraan of 't hart of 't verstand voedsel heeft;*

anders acht ik den tijd geheel verloren [...]. Ik ben niet zóó ernstig als gij denkt, lieve vriendin! Ik heb weleens te veel gedaan voor de genoegens van 't gezellige leven; mijne familie in Den Haag vindt mij mogelijk ook wel wat te weinig voor de wereld en encourageerde mij tenminste wel eens tot uitgaan [...] mijne Tante zegt mij ook wel eens: 'Jonge liede mogen zich niet van de wereld afscheiden'. [...] wij zijn nu een paar avonden uitgeweest, bij lieve, met aangename menschen [...] wij hebben thuishkomende voor onszelven moeten erkennen: die avonden zijn verloren, voor tijd en eeuwigheid verloren.⁴⁴

Het leven aan het hof van koning Willem I, waaraan zij uit hoofde van Guillaumes functie min of meer verplicht deelnamen, kon eveneens op haar afkeuring rekenen, zo valt te lezen in een andere brief: *Bij het huwelijk van Prinses Marianne ben ik tegenwoordig geweest, zonder eenigen aangename indruk te gevoelen. Verblinding door groote pracht, zeer onaangenaam gevoel van Gods naam in eene danszaal te horen aanroepen, verlegenheid en ontevredenheid daarover op mij zelve, allerlei opeenvolgende, wonderlijke sensaties. Ik ben er niet wêer geweest op de afscheidsaudiëntie de volgenden dag. Waarom nog eens bijna een dag in dat hofcostuum te verliezen en door de ijdele vertooning moeite te hebben om te zien op Hem, die daar tegenwoordig was, zonder dat velen aan Hem dachten, wiens naam daar uit te spreken, voor de meesten een lastering zou hebben kunnen worden.⁴⁵*

Over de vorstelijke personen zelf is mevrouw Groen van Prinsterer ook zeer kritisch: *Ik ben nu verscheidene reizen aan het Hof [in Brussel] geweest, maar, als men op die wijs alleen de vorstelijke familie ziet, dan krijgt men nog niet veel beter denkbeeld van haar manier van leven. De Koningin ziet zoo mager en bleek, dat het de levendigste tegenstelling maakt met die mooye kleeren en schitterende juweelen, alles is immers ijdelheid, als men ook in zulk een stand nog geen gezondheid kan koopen! [...]*

2.31 Prinses Marianne. Lithografie, circa 1828. Collectie Kees van der Leer

2.32 Wilhelmina prinses van Pruisen, echtgenote van koning Willem I. Schilderij J.B. van der Hulst, circa 1833. Koninklijke Verzamelingen, Den Haag

2.33 Anna Paulowna Romanova, echtgenote van de latere koning Willem II. Schilderij C. Kruseman, circa 1831. Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje, Den Haag

2.34 Louise prinses van Pruisen, echtgenote van prins Frederik van Oranje-Nassau. Schilderij naar J. B. van der Hulst, circa 1836. Particuliere collectie

Prinses Marianne ziet er lief uit, maar is doorgaans lelijk gekapt; ze doet dat gedeeltelijk zelve, maar verliest erdoor. Zij is regt vriendelijk, maar wat zegt zo een woord [...], de [Erf-]Prinses verstandig, veel digniteit aber herablappend [...]. de Prinses is een mooye vrouw, maar niet heel vriendelijk ...⁴⁶

De afkeer die Guillaume en zijn vrouw van het mondaine leven hadden, is waarschijnlijk terug te voeren op hun geloofsbeleving die in het teken stond van de internationale opwekkingsbeweging Het Reveil. Soberheid, nadruk op persoonlijke vroomheid en sociale bewogenheid kenmerkte de levensstijl van de volgelingen hiervan. Deze waarden deden Groen in 1856 voor een positie van Minister van Buitenlandse Zaken bedanken omdat het geven van de verplichte diplomaten diners hierbij niet paste.⁴⁷ De eenvoud in het leven van de Groen van Prinsterers was, ondanks hun aversie tegen overdaad, overigens relatief. Zij bewoonden een, weliswaar geërfd, stadspaleis in Den Haag en een buiten in Wassenaar, beschikten over een enorm kapitaal, waarvan een deel wel werd besteed aan liefdadigheid, en hadden twaalf personeelsleden in dienst.⁴⁸

Guillaumes zuster Cornelia Adriana en haar echtgenoot genoten daarentegen wel met volle teugen van het leven dat hun stand en rijkdom mogelijk maakte. Zij ontvingen graag en veel bezoek, gaven grote diners en ontvangsten en beschouwden bezoek van en aan vorstelijke personen als een grote eer. Kortom zij '... leefden [mee] met de grote wereld'.⁴⁹ Aanvankelijk verbleven zij 's winters nog in Rotterdam, maar toen Mari in 1844 door koning Willem II in de Eerste Kamer der Staten-Generaal werd benoemd, verhuisden zij naar Den Haag. Hij beëindigde zijn actieve rol in de Rotterdamse ondernemingen en richtte zich voortaan vanuit zijn riante huis op de hoek van de Kneuterdijk en de Lange Vijverberg op zijn politieke carrière.⁵⁰ In 1850 verruilde hij de Eerste voor de Tweede Kamer waar hij tot 1873 bekend stond als een passief, maar zeer behoudend

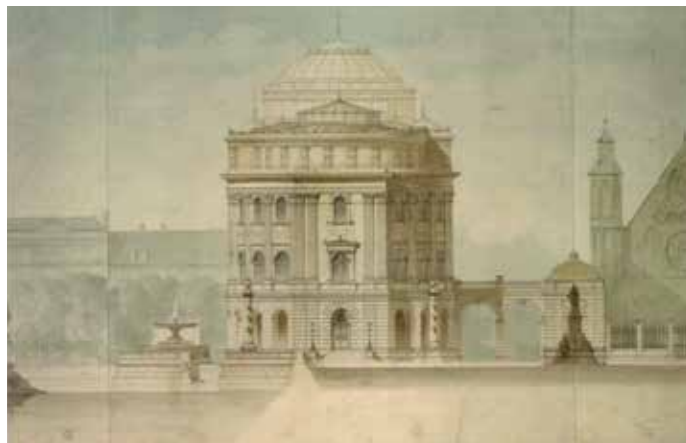
2.35 Cornelia Adriana Groen van Prinsterer en haar echtgenoot Mari Aert Frederik Hendrik Hoffman. Schilderijen toegeschreven aan H. Siebert. Particuliere collectie

2.36 Jacqueline Adrienne Henriëtte Hoffmann. Schilderij Jan Adam Kruseman, 1836. Foto Charles Groeneveld. Collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed

2.38 Sophie prinses van Württemberg, echtgenote van koning Willem III. Anonieme lithografie. Particuliere collectie

kamerlid dat altijd meestemde met zijn zwager Groen van Prinsterer. Het woord voeren deed hij zelden, alleen over de handel met Indië, waarover hij in 1858 een brochure schreef, wilde hij nog wel eens een bijdrage aan het debat leveren.⁵¹ In de discussie over de bouw van een paleis voor de Staten-Generaal op de plaats van het Binnenhof, volgde Hoffman actief de afwijzende lijn van Groen.⁵² Dat Hoffman zich hierbij opwierp als beschermer van het oude Binnenhof had, naast de familieband, ongetwijfeld te maken met zijn interesse voor kunst en wetenschappen in ruime zin. Hij had weliswaar niet gestudeerd, maar was wel een ontwikkeld man met een brede culturele belangstelling. Zo hing in zijn Haagse huis een grote collectie schilderijen van eigentijdse, romantische meesters als Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862), Johannes Christiaan Schotel (1787-1848) en Egidius Kasper Gustaaf baron Wappers (1803-1874). Van Nicaise de Keyser (1813-1887) bezat hij het schilderij 'De smid van Naarden' dat hij hoogstwaarschijnlijk kocht op de tentoonstelling van levende meesters die in 1848 in Rotterdam werd gehouden.⁵³

2.37 Detail uit het ontwerp voor het Paleis van de Staten-Generaal dat grote delen van het Binnenhof had moeten vervangen. Tekening Ludwig en Emil Lange, 1865. Collectie Nationaal Archief, Den Haag

Toen hij in 1836 het portret van zijn negenjarige dochter Jacqueline wilde laten schilderen, aarzelde hij tussen de genoemde Schotel, Samuel de Vletter (1816-1844) en Jan Adam Kruseman (1804-1862). Uiteindelijk werd gekozen voor de laatste.⁵⁴ Sinds 1837 was hij lid van Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en maakte hij deel uit van het bestuur van de Rotterdamse tak hiervan.⁵⁵ In zijn geboortestad vervulde hij vanaf de oprichting op 30 april 1830 ook de functie van penningmeester bij de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst.⁵⁶ Die ervaring kwam hem ongetwijfeld van pas toen het vermaarde Théâtre Français de la Haye, gevestigd in de Koninklijke Schouwburg aan het Korte Voorhout, in 1853 in financiële moeilijkheden raakte. Koning Willem II had deze 'Franse opera' vanaf 1841 op alle denkbare manieren gesteund waardoor het gezelschap was uitgegroeid tot een van de belangrijkste theaters voor Franstalige opera's. Bij zijn overlijden viel deze ondersteuning helemaal weg. Hoffman speelde een belangrijke rol in de commissie die dit instituut, met succes, voor de Hofstad probeerde te behouden.⁵⁷ Zijn interesse voor wetenschappen, tenslotte, uitte zich in het directeurschap van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem, een functie die hij vanaf 1855 bekleedde.⁵⁸

Zowel in zijn huis aan de Kneuterdijk als op *Vreugd en Rust* zal het echtpaar Hoffman, naast familie en vrienden, relaties vanuit de politiek, het culturele leven en de wetenschap hebben ontvangen. Helaas zijn hierover geen details bekend. Wel over drie specifieke categorieën gasten die *Vreugd en Rust* bezochten. Allereerst de vele, vaak vorstelijke, bezoekers aan de tuinen die het buiten omringden. Koningin Sophie (1818-1877) was een van hen. Zij genoot vrijwel elk jaar van de bloeiende planten en exotische gewassen die in de warme en koude kassen werden vertroeteld. Daarbij werd zij altijd vergezeld door een hofdame en een enkele maal door haar jongste zoon, prins Alexander (1851-1884).⁵⁹ De bewaarschool die

door Hoffman op een aanpalend perceel was gebouwd, vormde een tweede attractie. Ook hier kwam de koningin regelmatig op bezoek. Dit was vanzelfsprekend omdat zij in 1853 de eerste steen had gelegd en de school een jaar later officieel opende.⁶⁰ Andere vorstelijke personen zoals de groothertoginnen Marie (1849-1920) en Elisabeth (1854-1908) van Saksen-Weimar-Eisenach, combineerden een bezoek aan *Vreugd en Rust* eveneens met een kijkje in de kleuterschool.⁶¹

Een derde groep bezoekers werd gevormd door kennissen van Mari Hoffman die met hem in 1813 en 1815 in het leger hadden gediend of die deel uitmaakten van de Rotterdamse erewachten die later onder zijn leiding hadden gestaan.⁶² Hoewel hij in 1840 nog in Rotterdam woonde, organiseerde Hoffman op 18 juni van dat jaar een grootse herdenking van de slag bij Waterloo (18 juni 1815) op *Vreugd en Rust*. De belangrijkste genodigden waren zijn wapenbroeders van de Compagnie Vrijwillige Jagers te paard, waaronder ook verschillende oud-leden van de Garde d'Honneur. Tijdens een uitgebreid diner ontbrak het niet aan heildronken en toespraken, terwijl de wandelpaden in het park sfeervol verlicht waren met vetpotjes, een verlicht chassinet het achterplein sierde en het feest werd besloten met een groot vuurwerk.⁶³

Op 24 juni 1842 was de beurt aan de 27 leden van de erewacht die een jaar eerder bij het bezoek van koning Willem II aan Rotterdam waren aangetreden onder bevel van Hoffman. Na afloop had hij als dank van de koning een ring met diamanten gekregen en zijn collega's hadden hem op een groots diner te zijner ere een kostbare gegraveerde bokaal aangeboden. De bijeenkomst op *Vreugd en Rust* was bedoeld om deze eer te beantwoorden.⁶⁴

In 1858 overleed Hoffmans echtgenote, waardoor het organiseren van grote bijeenkomsten moeilijker werd. De praktische gang van

2.39 Bokaal met het opschrift *De leden der koninklijke eerewacht te Rotterdam aan hunnen commandant M.A.F.H. Hoffman 29 & 30 maart 1841*. Kristal en zilver Jacobus Schalkwijk, 1841. Collectie Museum Rotterdam

zaken werd in een buitenplaats namelijk vooral door de vrouw des huizes georganiseerd. Dat haar aanwezigheid ook in de dagelijks leven door haar weduwnaar node gemist werd, blijkt wel uit een brief aan zijn zwager en schoonzuster Groen: *over een andere [tobberij] ben ik heengestapt, dat is over een Jufv. van gezelschap, dat niemand vinden, voor dejeuner, diner, souper, is op den duur niet aangenaam, ik heb er een van zo wat 40 jaar in 't oog waarvan ik veel goeds hoor, zij was tien jaren bij dezelfde mensen, dus niet wispelturig. Enfin, wij zullen zien.*⁶⁵ Of het er van gekomen is, blijft onbekend, maar het is te hopen dat hij zijn maaltijden niet al te vaak in eenzaamheid hoefde te genieten.

2.45 Willem Frederik Hendrik baron van Wassenaer van Catwijk en zijn echtgenote. Justine Goverdine Jeanne Adolphine gravin van Rechteren. Schilderijen A. van den Berg naar eerdere portretten, 1893. Particuliere collectie

2.46 Den Haag, de stadwoning van het echtpaar Van Wassenaer van Catwijk-Hoffman op de hoek Lange Houtstraat-Tournooveld. Foto Piet Gispén. Collectie Haags Gemeentearchief

2.49 Maria Cornelia Groen van Prinsterer en haar echtgenoot Mr. Antoni Philipse. Foto, ongedateerd. Particuliere collectie

2.50 Elisabeth Henriëtte Maria Philipse en Jhr. Bonifacius Cornelis de Jonge kort na hun huwelijk. Foto, in of kort na 1862. Particuliere collectie

Otto en Jacqueline ontfermden zich namelijk over de kinderen van Otto's oudste broer Willem Frederik Hendrik (1820-1892) en zijn echtgenote, Justine Goverdine Jeanne Adolphine van Rechteren (1828-1892). Waarom precies blijft onduidelijk, maar in de briefwisseling tussen de broers wordt regelmatig naar Otto's hulp

verwezen. Van Wassenaer betaalde de opvoeding van de kinderen en zij verbleven regelmatig bij hem, vooral 's zomers.⁷⁵ Soms op het buiten *Blankenburgh* in Wassenaar, dat in 1879 na de dood van Betsy Groen van Prinsterer in zijn bezit was gekomen, maar toch vooral op *Vreugd en Rust*.⁷⁶

Op 19 november 1887 overleed Otto van Wassenaer in zijn Haagse huis op de hoek van het Tournooveld en de Lange Houtstraat. Hij werd begraven in het familiegraf, gelegen in het noordelijke zijkoor van de dorpskerk in Katwijk aan den Rijn. In 1858 had de kelder onder het grafmonument uit 1663 een uitbreiding ondergaan en een nieuwe ingang aan de buitenzijde van het koor gekregen. Cornelia Adriana Groen van Prinsterer was de eerste die na deze verbouwing onder de marmeren sculptuur van de Vlaamse beeldhouwer Rombout Verhulst (1624-1698) te ruste was gelegd. Haar echtgenoot Hoffman volgde in 1874.⁷⁷ Jacqueline van Wassenaer-Hoffman bleef alleen achter tot ook zij overleed in Voorburg op paasmorgen, 20 april, 1889 en later in Katwijk werd bijgezet.⁷⁸

2.47 Familiegraf van Wassenaer van Catwijk in de Oude Kerk van Katwijk aan den Rijn. R. Verhulst, 1663. Foto. Particuliere collectie

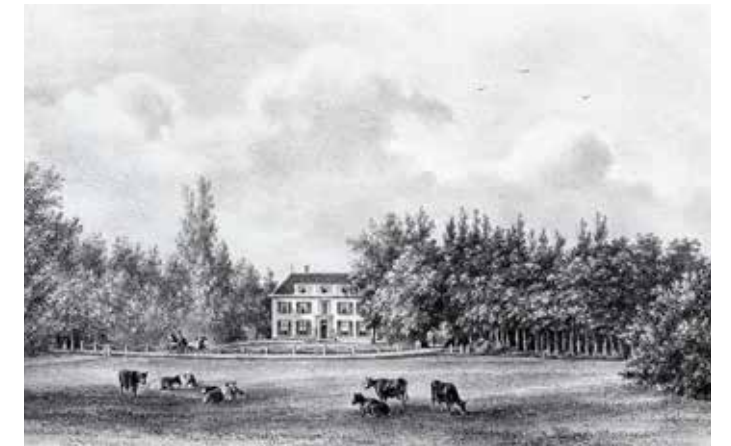
2.48 Grafsteen op de nieuwe (1858) ingang van het familiegraf Van Wassenaer van Catwijk naast het noordoostelijke koor van de Oude Kerk van Katwijk aan den Rijn. Foto's Ronald Meekel, 2020

Philipse/De Jonge (1889-1917)

Vreugd en Rust vererfde nu op de nazaten van Maria Clasina Groen van Prinsterer en Johan Antoni Philipse. Dit paar had bij het overlijden van vader Groen geen eigen huis of buitenplaats geërfd, maar woonde in huizen van hun eigen keuze. In Den Haag was dat tussen 1839 en 1863 het pand Lange Voorhout 10 (tegenwoordig de Britse ambassade) en daarna Noordeinde 202 op de hoek met de Hogewal. De zomers brachten zij door op hun buiten *Leeuwendaal* aan de Rijswijkse kant van de Trekvliet, dat zij in 1838 uitbreidden met het aanpalende *Huis Burchvliet*.⁷⁹ In tegenstelling tot haar broer en zus had Mimi een groot gezin, zij baarde twaalf kinderen van wie er echter slechts zes volwassen werden. Dramatisch was de maand oktober 1836 waarin drie van haar, op dat moment vijf, kinderen stierven aan kinkhoest en bijkomende mazelen.⁸⁰ De twee gezonde zootjes, Antoni (1830-1861) en Adriaan (1834-1911) werden uit voorzorg naar tante en oom Hoffman op *Vreugd en Rust* gestuurd en overleefden de epidemie.⁸¹

Aangezien hun beide ouders al voor 1889 waren overleden, ging de erfenis van Jacqueline Hoffman direct naar de zes kinderen Philipse. *Vreugd en Rust* viel toe aan dochter Elisabeth Henriëtte Maria 'Betsy' die in 1862 was getrouwd met jhr. Bonifacius Cornelis de Jonge (1834-1907), jurist bij de Haagse rechtbank en later raadsheer van de Hoge Raad. Betsy en Bonne werden eveneens gezegend met een rijke kinderschaar; maar liefst zes dochters en vijf zonen, waarvan alleen Bonifacius Cornelis (1873-1874) als peuter overleed. De rest bereikte de volwassenheid, al kwam het overlijden van de jongste zoon Constantijn Leopold 'Lietje' (1882-1909) veel te vroeg. Hij overleed als gevolg van tyfus, opgelopen tijdens zijn huwelijksreis. Dochter Anna Johanna 'Annie' (1871-1963) bereikte daarentegen de gezegende leeftijd van 92 jaar.⁸² Met zo'n groot gezin zal *Vreugd en Rust*'s zomers als een duiventil zijn geweest: druk met in- en uitvliegende kinderen, hun vrienden en met familieleden.

2.51 Huis Leeuwendaal in Rijswijk. Lithografie P.J. Lutgers, 1855. Particuliere collectie

2.52 Tolbrug met Huis Burchvliet. Schilderij K. la Fargue, 1753. Collectie Stichting Museum Rijswijk

2.53 Annie van Wasseaer, gehuwd met Bonne de Jonge junior, aan de Vliet in park *Vreugd en Rust* met haar dochters Civiele en Mieke, de hond en (op het paard) zoon Bonne. Foto, 1917. Particuliere collectie

2.54

2.55

2.56

2.57

Er zijn diverse albums en losse foto's bewaard gebleven die laten zien dat kinderen en kleinkinderen De Jonge regelmatig op *Vreugd en Rust* vertoefden. In dit kader enkele voorbeelden. De bijschriften zijn ontleend aan de notities die bij sommigen foto's staan genoteerd.

2.54 Moeder Betsy de Jonge op de bank aan de voorzijde van *Vreugd en Rust* met links haar dochter Jet en rechts haar dochter Madeline, gehuwd met François Marinus van Panthaleon baron van Eck. In de kindervagen Madelines dochter Magdalena. Foto, circa 1908. Particuliere collectie

2.55 Frans en Magdalena van Panthaleon van Eck bij de vijver van *Vreugd en Rust*. Foto, circa 1912. Particuliere collectie

2.56 Een rieten scherm aan de Vliet. In het midden zit Jan de Jonge. Naast hem, op de foto rechts, zwager Dolf Patijn met bolhoed en echtgenote Betsy de Jonge. De overige dames in het wit zijn gezusters De Jonge. Foto, circa 1890. Particuliere collectie

2.57 Vermoedelijk een van Betsy's kleinkinderen vissend in de vijver van *Vreugd en Rust*. Foto, ongedateerd. Particuliere collectie

2.58 Eetkamer van de familie De Jonge op *Vreugd en Rust*. Aan de wand het jeugdportret (1821) door Ch.H. Hodges van Maria Clasina Groen van Prinsterer. Foto, circa 1900. Collectie Haags Gemeentearchief

Grote festiviteiten binnen de familie De Jonge werden veelal gevierd in het familiehuis in Zierikzee, maar bij verjaardagen, verlovingsen en huwelijksdiners van de eigen kinderen bood *Vreugd en Rust* gastvrijheid aan een feestelijke bijeenkomst. Zoals bij het huwelijk van dochter Elisabeth Henriëtte Maria ‘Betsy’ (1869-1955) met Rudolf J. H. Patijn (1863-1956) op 22 augustus 1893.

Na het overlijden van haar echtgenoot in 1907 rijpte bij mevrouw de Jonge-Philipse het plan om *Vreugd en Rust* te verkopen. De gemeente Voorburg was de meest voor de hand liggende koper, maar die had, al eerder beschreven, snode plannen met het buiten. Na langdurige onderhandelingen viel de keus op de gemeente Den Haag, waarmee op 19 augustus 1917 het koopcontract werd getekend. Den Haag veranderde, in afwachting van verdere ontwikkelingen, het park in een openbaar wandelgebied en ook voor de diverse gebouwen werden alternatieve bestemmingen gevonden.⁸³ Hiermee kwam een einde aan de functie van *Vreugd en Rust* als zomerverblijf en buitenplaats.

2.59 Op *Vreugd en Rust* werden vele diners gegeven. Links de menukaart van het huwelijksdiner van Elisabeth Henriëtte Maria de Jonge en Rudolf J.H. Patijn op 22 augustus 1893. Particuliere collectie

2.60 Vierde eskadron van het derde regiment Huzaren op hun thuisbasis, de Haagse Alexanderkazerne. Foto, 1908. Collectie Nederlands Instituut voor Militaire Geschiedenis, Den Haag

Militair hospitaal (1918)

Op het moment waarop het buiten werd verkocht aan de gemeente Den Haag zochten delen van Europa onder de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog. Nederland viel daar niet onder omdat het strikte neutraliteit betrachtte. Wel was het leger gemobiliseerd voor het geval de neutraliteit door de strijdende partijen niet gerespecteerd zou worden. De manschappen waren over het hele land verdeeld om zo nodig direct in actie te kunnen komen. Omdat niet elke plaats over een kazerne beschikte, werden veel soldaten in openbare gebouwen of bij burgers thuis ingekwartierd. Dit stuitte regelmatig op verzet van de bevolking omdat zij, voor een minieme compensatie, de mannen niet alleen moesten huisvesten maar ook voeden. Een warme maaltijd voor een soldaat of onderofficier diende te bestaan uit aardappelen, groenten of peulvruchten en vlees, vis of spek. Verder dienden de onwillige gastheren hun logés dagelijks 750 gram goedgebakken brood, tweemaal per dag koffie of thee en onbeperkt drinkwater ter beschikking te stellen. Vegetariërs konden zelfs rekenen op vervolging wanneer ze hun gasten niet dagelijks dierlijke producten verstrekten en voor hen die inkwartiering weigerden gold hetzelfde.⁸⁴

Voorburg koos er in 1914 voor om de manschappen in de openbare school te huisvesten, maar toen duidelijk werd dat de oorlog lang zou gaan duren, verschoof de inkwartiering naar particulieren. Tot ongenoegen van de ingezetenen, want menigeen was van mening dat de lasten hiervan niet eerlijk werden verdeeld en bovendien bleek er op het ‘zedelijk gedrag’ van de mannen het een en ander aan te merken. Herhaaldelijk werd aangedrongen op huisvesting in barakken, maar zonder resultaat.⁸⁵

Waarschijnlijk bleef het huis *Vreugd en Rust* inkwartiering bespaard toen het nog in handen van de familie De Jonge was. De stallen werden echter wel gebruikt door een regelmatig wisselend eskadron

van het derde Regiment Huzaren dat vanaf juli 1916 in Voorburg verbleef.⁸⁶ In 1918 hield het besmettelijke Spaanse griepvirus, dat vooral jonge mensen trof, Europa in zijn greep. Ook Voorburg werd niet ontzien. In juli werden de eerste huzaren ziek waardoor grote onrust ontstond bij de bevolking die immers tegen wil en dank met de militairen samenleefde. Om escalatie te voorkomen en de zieken goed te kunnen verplegen, werd in het hoofdgebouw van *Vreugd en Rust* begin augustus een militair hospitaal ingericht.⁸⁷ Het huis stond na het vertrek van de familie De Jonge leeg en werd juist aangepast voor een nieuwe bestemming. Uiteindelijk overleden twee militairen en toen de epidemie half december was geluwd, werd het hospitaal weer ontruimd.⁸⁸ De herinrichting, begin 1918 begonnen, om een nieuwe gast te ontvangen, kon worden voortgezet.

Parkhotel Vreugd en Rust (1919-1923)

Nadat de Haagse gemeenteraad in augustus 1916 officieel had ingestemd met de aankoop van *Vreugd en Rust*, zou het nog ruim een jaar duren voordat de koop uiteindelijk plaats had.⁸⁹ Dit bood voldoende tijd om plannen te maken voor de manier waarop het park en de gebouwen zouden kunnen worden hergebruikt. Het park werd wandelgebied en voor het huis had men een hotelfunctie in gedachten. Daarvoor zou, op kosten van de gemeente Den Haag, wel ingrijpend moeten worden verbouwd. Het ontwerp hiervoor werd gemaakt door de Haagse gemeentearchitect D.C. van der Zwart (1882-1960). De totale kosten werden geschat op f 44.750,-, maar bedroegen uiteindelijk f 57.735,-.⁹⁰ In mei 1918 verschenen advertenties waarin gegadigden voor de exploitatie werden opgeroepen deel te nemen aan de openbare inschrijving.⁹¹ A.M. van Velsen, de pachter van hotel-restaurant *De Wijckerbrug*, bracht het beste bod uit en mocht Parkhotel *Huize Vreugd en Rust* gaan leiden. De geplande openingsdatum van 1 december 1918 werd niet gehaald vanwege de Spaanse griep, maar op

2.61 *Parkhotel Vreugd en Rust* gezien vanaf het Oosteinde. De voorgevel vermeldt de nieuwe bestemming: *Park - Hotel Café - Restaurant*. Ansichtkaart verzonden september 1922. Collectie Anne Jacobs

2.62 Restaurant van *Parkhotel Vreugd en Rust*. Ansichtkaart, circa 1921. Collectie Kees van der Leer

Het hotel faciliteerde tentoonstellingen over uiteenlopende onderwerpen, van moderne schilderkunst en reclameplaten tot bijtenteelt.⁹⁶ In de eerste jaren organiseerde de kunstcommissie van de Vereniging Voorburg's Belang er een kunstweek. Het programma van de eerste editie, bij gelegenheid van de opening, is niet precies bekend, maar in 1920 werkten diverse bekende kunstenaars mee die allen een nauwe band met Voorburg hadden.⁹⁷ Zij behoorden tot de avantgardistische kring rond mr. J.R.B 'Rob' Roos en bezochten regelmatig zijn kunstavonden voor vrienden. De van oorsprong Hongaarse kunstenaar Vilmos Húszar (1884-1960) was wel de bekendste deelnemer. Als schilder en (meubel)ontwerper behoorde hij tot de oprichters van De Stijl. Dankzij het fortuin van zijn echtgenote, de adellijke Johanna Elisabeth 'Jeanne' van Teylingen (1868-1945) kon hij zich een huis aan de Voorburgse Weverslaan 32 permitteren waar hij tot kort voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog woonde en werkte. Hier maakte hij uiteenlopende ontwerpen voor de villa *De Arend* (Oosteinde 34) van fabrikant Cornelis Bruynzeel (1875-1956): een groot glas-in-loodraam als daklicht voor het trapportaal (1909) en het complete interieur van de jongenskamer (1919) dat nu tot de collectie van het Kunstmuseum in Den Haag behoort. In de, inmiddels gesloopte, Wilhelmina MULO op de hoek van de Parkweg en de Rozenboomlaan was eveneens een glas-in-loodraam van zijn hand aangebracht en voor de woningen op het dr. Blookerplein bepaalde hij het kleurenschema voor het houtwerk. Hiervoor koos hij een opvallende combinatie van rood, zwart, oranje, paars en terra. Misschien is het niet verwonderlijk dat van deze kleurkeuze inmiddels geen spoor meer te bekennen is.⁹⁸

2.63 *Het Vaderland*, 12 januari 1920

2.64 Zelfportret Vilmos Húszar met echtgenote. Schilderij, 1910. Collectie Kunstmuseum Den Haag

Tentoonstelling.
Van 17—22 dezer wordt in Vreugd en Rust de tweede kunstweek gehouden door de Vereniging Voorburg's belang. De kunst-commissie, bestaande uit mevr. Bleuland van Oordt—Lecoultre en de heeren mr. J. R. B. de Roos, J. C. Elkenbracht, P. Lapidoth en A. R. van de Weg heeft een tentoonstelling van reclameplaten georganiseerd. Er zullen schimmenspielen worden vertoond, terwijl 19 dezer de dames Andrea Elkenbracht uit Groningen (zang) en Heta Heber uit Berlijn (piano) een concert geven. Medewerkers aan de verschillende kunstavonden zijn voorts de heeren H. Bischof, H. Heuff, V. Húszar, F. J. Mansveld, mr. J. R. B. de Roos, Ype Wennig en P. Zwart.

2.63

2.64

25 januari 1919 was het wel zover: het parkhotel werd officieel geopend met een bescheiden ceremonie en aansluitend een kunstweek met een schilderijtentoonstelling, cabaret en muziekvoorstellingen.⁹² De gasten konden beschikken over 'twaalf zit-slaapkamers, een prachtig ingerichte eetkamer, een ruime hal en een speciaal bijgebouwde serre, die met haar sierlijke rieten meubeltjes een uiterst-aangenamen indruk maakt.⁹³ Directeur van Velsen profileerde zijn onderneming als een 'huis van den 1sten rang' en verzorgde de inwendige mens met lunch, tea, diner en souper waarbij tot 100 personen tegelijk konden aanschuiven. Tijdens feestdagen als Kerstmis en Pasen werd extra veel werk gemaakt van de menu's.⁹⁴ Daarnaast bood hij zijn gasten een scala aan vermaak. Dagelijks waren er diner- en avondconcerten, waar in de zomer een teaconcert aan werd toegevoegd. Verder hield het hotel dansavonden en op zondagmiddag een matinee.⁹⁵ Naast al dit culinaire en culturele plezier, konden de gasten van het hotel natuurlijk ook genieten van de directe omgeving van *Vreugd en Rust*: het park met wandelpaden en het terras met uitzicht op de Vliet. Kort na de opening ontstond over de toegankelijkheid hiervan een rel die leidde tot vragen aan het Haagse college van B. en W. Blijkbaar waren langs de mooiste paden bordjes geplaatst met het opschrift 'Toegang alleen voor de

bezoekers van het Hotel'. Achteraf bleken deze tijdelijk de scheiding tussen het door Van Velsen gehuurde deel en het openbare terrein te markeren. Na het aanbrengen van een meer permanente afbakening werden de borden ijlings verwijderd.⁹⁹ Aanvankelijk werd het hotel goed bezocht, zoals dat meestal gebeurt bij pas geopende horecagelegenheden. De net benoemde huisarts Jos. F. Pieck (1893-1963) logeerde er in 1920 bijvoorbeeld enige tijd totdat hij meer permanente huisvesting had gevonden.¹⁰⁰ De Delftsche Studenten Roeivereniging Laga vierde er op 14 april 1921 het negende lustrum met een feestelijke lunch en receptie waarbij de gasten per roei- en stoomboot arriveerden. Het was een dermate geslaagde bijeenkomst (*Daar [op Vreugd en Rust] was toen heel veel 'vreugd', maar 'rust' was zoek. Hotel en tuin weergalmden van vroolijke jolijt*) dat het volgende roeiseizoen er op vergelijkbare wijze werd geopend.¹⁰¹ Helaas was het niet genoeg. Wegens gebrek aan gasten was directeur van Velsen na vier jaar genoodzaakt de pacht te beëindigen. In januari 1923 werd landelijk geadverteerd dat het hotel nu niet alleen gehuurd kon worden, maar ook in eigendom verkregen. Op de direct omringende grond zou dan erfpacht rusten.¹⁰² Blijkbaar verschenen er geen serieuze kandidaten want het hotel bleef voorlopig gesloten.

2.65 *Het Vaderland*
23 juli 1927

Scholen (1928-1973 en 1975-1986)

In 1927 was op initiatief van een groepje Voorburgse ouders een school opgericht waar de lessen gegeven werden volgens de methode van Maria Montessori (1870-1952). Dit onderwijssysteem gaat ervan uit dat kinderen zich zoveel mogelijk in eigen tempo en op basis van eigen kunnen ontwikkelen binnen het principe van ‘vrijheid in gebondenheid’, het evenwicht tussen vrijheid en een noodzakelijk systeem van vaste regels. Op 30 augustus 1927 ging de school van start met een voorbereidend jaar voor leerlingen van drie tot vijf jaar. De zestien kleuters en leidster mejuffrouw F.W. Schaap werden ondergebracht in twee kamers van het huis Parkweg 188.¹⁰³ De wijze van lesgeven sloeg goed aan want na een jaar moest al worden omgekeken naar een ruimere behuizing. Die werd gevonden aan het Oosteinde 14, waarmee het huis *Vreugd en Rust* weer een nieuwe gast kon verwelkomen. Met de eigenaar, de gemeente Den Haag, werd een huurperiode van tien jaar overeengekomen waarin de huur zou oplopen van 1.000 gulden in het eerste jaar tot uiteindelijk 3.500 gulden. Dit paste bij de verwachting dat het aantal leerlingen en daarmee het te ontvangen lesgeld elk jaar zou toenemen.¹⁰⁴ Deze voorspelling kwam uit, in 1931 was het leerlingenbestand gegroeid tot 40. De kinderen kregen les in twee ruime lokalen, maar maakten ook veelvuldig gebruik van het omringende park. De school stelde zich bijzonder open en gastvrij op en nodigde herhaaldelijk pers en ouders van potentiële leerlingen uit om een kijkje te nemen. Een bezoeker beschreef wat hij aantrof aldus: ‘alleraardigst is er voor gezorgd de schoollokalen zoo gezellig en huiselijk mogelijk in te richten. Het moet waarlijk een genoegen zijn op deze school te wezen [...] de resultaten van het onderwijs zijn tot dusver zeer goed geweest’.¹⁰⁵ In 1937 steeg het leerlingental tot 90 en werd een verzoek tot verlenging van het huurcontract ingediend. Omdat de school inmiddels de grens van een minimum aantal leerlingen ruim had overschreden, kwam zij in aanmerking voor subsidie. De gemeente

2.66 *Montessorischool Vreugd en Rust Ansichtkaart, circa 1930.*
Particuliere collectie

Voorburg huurde daarom het schoolgebouw, opnieuw voor tien jaar en tegen een, gereduceerde, prijs van 1.400 gulden. Inmiddels had ook een fröbelschool onderdak gevonden in het oude buitenhuis, die per jaar 310 gulden (onder)huur aan de gemeente betaalde. In de afgelopen jaren was duidelijk geworden dat een school andere eisen stelde aan huisvesting dan een buitenplaats of een hotel. Daarom werd wederom verbouwd. De gemeente Den Haag trok hiervoor het bedrag van 11.500 gulden uit, dat echter door Voorburg moest worden terugbetaald.¹⁰⁶ Een fors bedrag, maar de verbouwing was dan ook ingrijpend: ter hoogte van de nok kreeg het gebouw een plat dak waardoor de zolder geschikt werd voor allerlei functies, de meeste bovenvensters kregen stalen valramen en het interieur werd, helaas, ontdaan van de meeste authentieke details. Zo werd bijvoorbeeld de betengeling in de leslokalen vervangen door plaatbetimmering.¹⁰⁷ In 1943 verstoorde de bezetter de gestage groei van de school doordat het hele gebouw werd gevorderd door de Wehrmacht.

2.67 De hal van *Vreugd en Rust*
met haakjes voor de jassen van de
Montessorischoolleerlingen. Foto, 1961.
Particuliere collectie

2.68 De leerlingen van de Montessorischool bij een palmpasen-optocht in het park van *Vreugd en Rust*. Foto, circa 1960. Particuliere collectie

2.69 Restauratie van *Vreugd en Rust*. Foto, circa 1987. Collectie Haags Gemeentearchief

2.70 Maître Savelberg met zijn witte en zwarte brigade voor zijn eigen restaurant. Foto, circa 1998. Particuliere collectie

De kleuters van de fröbelschool verhuisden daarop naar de Sophiakleuterschool en de lagerschoolkinderen kregen onderdak in de Van Deventerschool. In de meidagen van 1945 verbleven er korte tijd Canadese soldaten waarna het schoolgebouw volledig uitgewoond werd teruggegeven aan de Montessorischool. Opnieuw werd er danig hersteld en verbouwd. Eind jaren '50 bleek *Vreugd en Rust* eigenlijk te klein voor het aantal leerlingen dat inmiddels gestegen was naar 250. Omdat het pand inmiddels op de monumentenlijst stond, was grootschalige aanbouw van klaslokalen niet mogelijk. Daarom werd na jaren van improviseren en inschikken tenslotte gekozen voor nieuwbouw en verrees in 1973 'Nieuw Vreugd en Rust' aan de Schellinglaan.¹⁰⁸ De oude lokalen kregen na een kleine opknapbeurt een nieuwe bestemming als onderkomen voor de studenten aan de Hogere Beroepsopleiding Verpleegkunde van de Stichting Vronesteijn. Toen deze in 1985 naar een ander adres verhuisde, bleef het hoofdgebouw van *Vreugd en Rust* opnieuw in deplorabele staat achter.¹⁰⁹ De felle brand die er in maart 1977 woedde zal daar zeker debet aan zijn geweest.¹¹⁰ Geen enkele onderwijsinstelling had nog belangstelling voor de verouderde lokalen, maar er gloorde hoop vanuit een andere hoek.

Opnieuw hotel-restaurant (1987-nu)

Na een snelle opknapbeurt werd *Vreugd en Rust* namens de gemeente Voorburg te koop aangeboden als kantooruimte.¹¹¹ Voorlopig zonder succes. Pas in 1987 hapte Tartuffe Holding BV, een groep van twintig investeerders in onroerend goed, toe. Samen met meesterkok Henk Savelberg en een aantal van zijn relaties kochten zij het huis. Niet om er een kantoor in te vestigen, maar als uitgelezen locatie voor een luxe restaurant met hotelfunctie. Savelberg had juist het jaar ervoor een Michelinster verworven in zijn Scheveningse restaurant Seinpost. Deze gelegenheid was wat aan de kleine kant en men had

goede hoop in Voorburg op een veel ruimere locatie dit succes te evenaren. De architecten Fred Hofman en Dick Smeeding zorgden voor een plan en na een ingrijpende verbouwing opende de zaak op 5 juli 1989 officieel zijn deuren. De gasten konden beschikken over een lounge, een serre met restaurant, twee aparte kleine restaurantzalen en veertien hotelkamers. De chef zwaaide de scepter in een gloednieuwe keuken. Hier bereidde demissionair minister Ed Nijpels, uiteraard onder toezicht van Savelberg, bij wijze van openingshandeling, het voorgerecht van een feestelijk openingsmenu.¹¹² Als wandversiering stond het Gemeentemuseum Den Haag enkele toepasselijke portretten en stillevens in bruikleen af.¹¹³

Restaurant en hotel waren een groot succes, wat vooral aan het echtpaar Savelberg te danken was. Zij ontplooiden veel initiatieven en wisten diverse ondernemers te verleiden hun presentaties en proeverijen in *Vreugd en Rust* te houden, wat leidde tot veel aandacht in de pers en bezoek van nieuwe klanten. De gelegenheid was het eerste Nederlandse restaurant waarvan de ligging, het interieur en de culinaire genoegens in de Michelingids werd beloond met vijf 'bestekjes' en de ster waarop vanaf het begin gehoopt was, volgde al in september 1990. In 1993 raakte de exploitant echter in conflict met Tartuffe Holding en verliet, op het hoogtepunt van zijn succes, abrupt Voorburg. Zijn opvolgers konden de standaard niet op het gewenste niveau handhaven, al snel verloor de zaak zijn ster en daarmee een groot deel van de klantenkring. Savelberg probeerde ondertussen een nieuw restaurant van de grond te krijgen in de Haagse ambassadewijk, maar werd daarin tegengewerkt door zijn burens, onder wie de pauselijke nuntius. Uiteindelijk besloot hij zelf *Vreugd en Rust* te kopen en keerde in 1997 terug naar Voorburg met een hotel-restaurant onder zijn eigen naam. Michelin reageerde meteen door opnieuw een ster uit te delen die tot de sluiting in 2014 behouden

2.71 Het terras van Hotel-restaurant *Vreugd en Rust*. Aquarel F. Holleman, 1989. Collectie Museum Swaensteyn, Voorburg

werd. In dat jaar verlegde Savelberg zijn werkterrein naar Thailand en sloegen enkele jonge ondernemers, met de ervaren Ron Blaauw als consulting chef, een nieuwe koers in. Er werd met een informelere kaart en een inrichting die beter aansloot bij de tijdgeest, gemikt op

een ander, jonger publiek. Onder de naam Central Park, aanvankelijk met de toevoeging: by Ron Blaauw, werd het een succes, dat ondanks het vertrek van Blaauw in 2018, tot op de dag van vandaag wordt voortgezet.

Het koetshuis

Het hoofdgebouw van *Vreugd en Rust* was niet de enige ruimte die in de loop van de tijd onderdak bood aan een keur van gebruikers. Het koetshuis, ten noordoosten van het huis, was in of kort na 1837

gebouwd ter vervanging van twee bouwhuizen op het voorplein aan het Oosteinde. Tijdens de bewoning door de families Hoffman, Van Wassenaer van Catwijck en De Jonge werd het gebruikt als stalling van paarden en rijtuig. Tijdens de mobilisatie, tussen 1916 en 1918, verbleven er de paarden van de ingekwartierde huzaren met hun

2.72 Het Oosteinde bij de oprit naar *Vreugd en Rust*. Achter de koets en de fietser is het witte koetshuis van *Vreugd en Rust* zichtbaar. Naast de fietser staat een telefoonpaal met porseleinen bevestigingspunten. Ansichtkaart, begin twintigste eeuw. Collectie Kees van der Leer

zadeltuig.¹¹⁴ Na de opening van het parkhotel namen de auto's van de gasten de plaats van de paarden in en veranderde het gebouw in een garage.¹¹⁵ Ergens tijdens de lange periode dat het huis gastvrijheid bood aan de Montessorischool, werd het voormalige koetshuis enige tijd gebruikt als kolenopslag en liep er, langs de sloot die de erfafscheiding vormt, een smal pad vanaf de Vliet, zodat de kolen per boot konden worden aangevoerd.¹¹⁶ In dit tijdvak moet het koetshuis uit 1837 zijn afgebroken en vervangen door wat wel 'het PTT-gebouwtje' werd genoemd, maar wat in werkelijkheid de Voorburgse telefooncentrale was.¹¹⁷ Kort voor de entree van de verpleegstersopleiding in het huis kreeg het gebouw een geheel nieuwe bestemming die wonderwel gepast zal hebben bij de interesses van de jonge studenten. De in 1968 opgerichte interkerkelijke stichting Voorburgs Ontmoetings Centrum voor Jongeren (VOC) verwierf in 1973 subsidie van de gemeente Voorburg en daarmee een pand om de jongeren in te ontvangen. Het koetshuis werd onder de naam O'16, naar het adres Oosteinde 16, een ontmoetingsplek voor de jeugd waar men vooral kon genieten van optredens van de vele Voorburgse en Haagse bands. Tijdens de recessie van de jaren '80 verschoof het doel van de stichting naar het weerbaar maken van de jongeren op het gebied van werk, scholing en huisvesting. Drie beroepskrachten organiseerden thema-avonden rond maatschappelijke onderwerpen en de bands bleven optreden, ditmaal onder de noemer 'stimulering van amateurkunst'. In december 1984 stopte de subsidie, naar verluidt in verband met geluidsoverlast en incidentele vernielingen, de jongerenwerkers werden elders geplaatst en medio 1986 viel voorgoed het doek voor O'16.¹¹⁸ Vanaf 1985 tot 2000 huurde muziekvereniging Forum Hadriani het gebouw en gebruikte het als repetitielokaal voor de verschillende gezelschappen: de harmonie, de swingband, de show- & marchingband en het jeugdorkest. In 2000 was het mogelijk het onderkomen aan te kopen, waarna het in etappes werd verbouwd tot een professionele repetitielocatie en het gezellige thuishonk waar de musici nog steeds bijeenkomen.¹¹⁹

2.73 Jongerensoos O'16. Foto, jaren '70. Collectie Haags Gemeentearchief

2.74 De Voorburgse band Scratch Out op het terras van *Vreugd en Rust*. Foto, jaren '70. Collectie Haags Gemeentearchief

2.75 Harmonieorkest Forum Hadriani voor het oefenlokaal Oosteinde 16. Foto. Collectie Forum Hadriani Voorburg

Orangerie

Al in het begin van de achttiende eeuw beschikte *Vreugd en Rust* over een orangerie waar kwetsbare tuinplanten de winter konden doorbrengen. Rond 1741 werd dit gebouwtje afgebroken en vervangen door de halfronde orangerie die we nu nog kennen en die wordt toegeschreven aan tuinarchitect Jan David Zocher (1791-1870).¹²⁰ De opeenvolgende bewoners van het huis lieten er hun sinaasappelboompjes overwinteren terwijl de tuinbazen gebruik maakten van de dienstwoning. Toen de buitenplaats in 1917 werd verkocht aan de gemeente Den Haag, werd een theeschenkerij de nieuwe bestemming. Deze werd op 5 april 1919 officieel geopend. Volgens een journalist was het omringende gebied, de voormalige moestuin, op dat moment nog niet aan de nieuwe functie aangepast, wat de bereikbaarheid hinderde, maar daarin zou snel verandering komen. De gasten konden binnen plaatsnemen, maar weldra lag er ook een ruim terras rondom.¹²¹ De eerste exploitant was Albert Schuite (1884-1977), voormalig oberkelner van hotel Paulez in Den Haag. Hij verbleef, met zijn gezin, in de woning op de eerste verdieping. Hoewel de officiële naam *Theeschenkerij Vreugd en Rust* was, werd dit in de volksmond al vlug *Het Paviljoen*. Schuite ging voortvarend van start, hij adverteerde in de hele regio waarbij hij de goede bereikbaarheid en de aantrekkelijke ligging van zijn zaak roemde. Om extra gasten te trekken organiseerde hij concerten en tentoonstellingen. Zo exposeerde er de landschapsschilder Barend Brouwer (1872-1936)¹²² en trad verschillende keren de bekende zanger en conferencier Lou Bandy (1890-1959) op.¹²³ Het lijkt een anachronisme: een bekend artiest die voorstellingen gaf in een kleine theeschenkerij. Bandy's werkelijke naam was echter Lodewijk Ferdinand Dieben en hij was, evenals de conferencier en zanger Willy Derby (1886-1944), de broer van Schuites echtgenote Geertruida Louisa (1888-1963).¹²⁴ De theeschenkerij met zijn ruime terras bood verder een geliefde locatie voor optredens

2.76 Lou Bandy.
Foto, 1938. Foto van internet

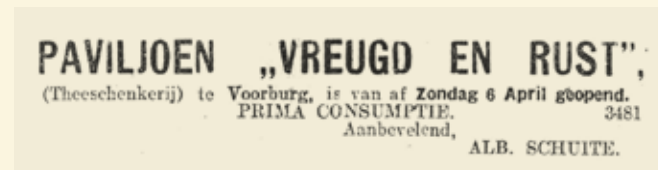

2.77 Conferencier en zanger Willy Derby, die evenals Lou Bandy een broer was van de echtgenote van de eerste exploitant van *De Koepel*. Foto, 1930. Particuliere collectie

2.78 De Broeksloot bij Voorburg rond 1914. Schilderij B. Brouwer wiens werk in 1937 werd geëxposeerd in *De Koepel*. Foto Charles Groeneveld. Collectie Museum Swaensteyn

van Haagse en Voorburgse muziekgezelschappen. Regelmatig terugkerende ensembles waren onder andere de koren Crescendo, Die Haghe, Zang en Vriendschap uit Scheveningen en de vereniging

2.79 *Haagsche Courant*, 7 april 1919

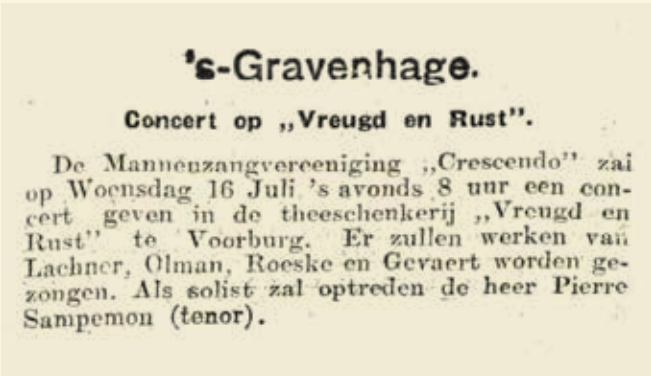
2.80 *Het Vaderland*, 14 mei 1921

2.81 *Haagsche Courant*, 21 juli 1925

Ons Hollandsch Lied. Zangclub Con Amore, dat *Het Paviljoen* ook als repetitieruimte gebruikte, trad er eveneens regelmatig op.¹²⁵ Gezien de beperkte binnenruimte speelden de orkesten buiten op

het terras, 'buitengewoon fraai gelegen tusschen hooge boomen' zoals een recensent schreef. Een selectie: het mandolineorkest Die Voortrekker, het Voorburgse Forum Hadriani, de Muziekkapel Spoorwijk en het kinderorkest Liefde uit Liefdadigheid dat veel nummers in bijpassende kostuums speelde.¹²⁶ Tenslotte vermaakten ook kleinere, professionele ensembles de theedrinkende gasten op vaste momenten zoals de zondagmiddag en -avond. Hierbij moet men denken aan zigeunerorkestjes, zangers met pianobegeleiding en strijkjes.¹²⁷ Al deze bijeenkomsten waren vrij toegankelijk, mits men regelmatig een consumptie bestelde. Al snel ontdekten diverse organisaties echter dat *Het Paviljoen* ook uitstekend geschikt was voor het houden van besloten bijeenkomsten en lezingen. In verband hiermee opende het gebouw ook 's winters zijn deuren. Zeer uiteenlopende gasten, van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij SDAP en de Vereeniging van Vrijzinnig Godsdienstigen tot de schoolleiders van Rooms-Katholieke parochiale scholen voor GLO en MULO ontmoetten hier hun leden en combineerden dat vaak met een lunch of diner.¹²⁸ Verder bleek de ruimte in trek als verenigings- en repetitielokaal. We zagen al dat zangclub Con Amore hiervan de eerste was. Daarnaast hadden de leden van damclub Oefening Kweekt Kennis elke week een vaste oefenavond in de theeschenkerij. De Voorburgse Bridge-Club ging een stapje verder en breidde zijn wekelijkse speelavonden uit met een bridge-thee op donderdagmiddag, van half drie tot zes uur. Voldoende tijd om veel kopjes thee en andere drankjes te bestellen en het verblijf daarmee ook voor de exploitant aantrekkelijk te maken. Iets dat ook gold voor feestavonden en jubilea die deze verenigingen meestal op de bekende locatie liet plaatsvinden.¹²⁹ Hoewel de exploitatie van *De Koepel* dus best aardig liep, was er nogal wat verloop onder de uitbaters. De gemeente Den Haag verhuurde het gebouw telkens voor drie jaar. Midden in de tweede termijn, eind 1923, gaf Albert Schuite aan dat hij zijn werkzaamheden in Voorburg wilde beëindigen. Als zijn opvolgster

2.82 *Algemeen Handelsblad*, 12 juli 1924

2.83 *Het Vaderland*, 7 september 1928

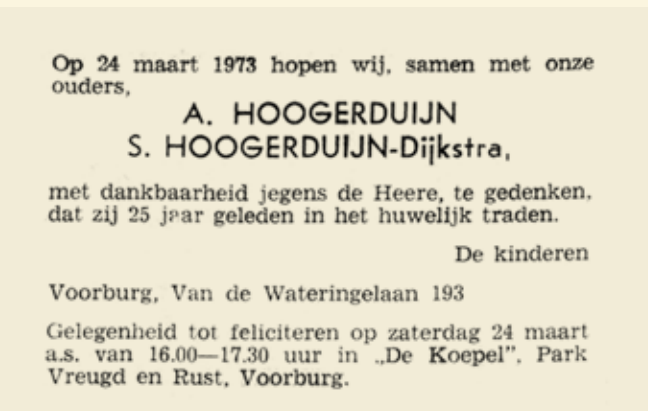

2.84 *Haagsche Courant*, 3 juli 1935

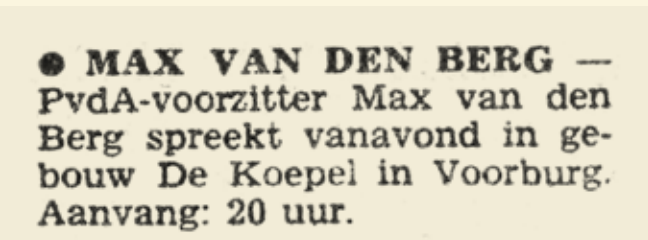
de horecafunctie van de voormalige orangerie. In de loop van 1938 waren verschillende christelijke organisaties geïnteresseerd in het pand. De Christelijke Besturenbond die er een verenigingsgebouw voor Christelijke Sociale Belangen van wilde maken. De Nederlands

2.85 *Het Vaderland*, 5 mei 1937

2.86 *Nederlands Dagblad*, 17 maart 1973

2.87 *Trouw*, 10 december 1981

Hervormde Jeugdorganisatie wilde het gebruiken voor jeugdwerk en als vergaderlokaal en ook de Christelijke Jongemannen Vereniging ‘Immanuel’ had belangstelling.¹³⁵ De Haagse gemeenteraad kon met geen van de aanvragen instemmen omdat al deze verenigingen

uitgingen van het feit dat hun verheven doelen tot een (zeer) lage huurprijs zouden leiden. Liever verhuurde men nu de locatie ad hoc aan verschillende instellingen en vereniging. De damclub OKK kon zo zijn oefenavonden en simultaanseances blijven organiseren, terwijl er op andere avonden lezingen en vergaderingen werden gehouden. Op grote joodse feestdagen hield men in *Het Paviljoen* de godsdienstoefeningen van de Nederlandse Israëlitische Gemeente omdat de reguliere Haagse synagoges daarvoor onvoldoende plaats boden. Toen hier tijdens de bezetting noodgedwongen een einde aan kwam, diende de ruimte op zondag als kerk van de Nederlands Hervormde Gemeente. De Nederlandsche Christenvrouwenbond organiseerde er jaarlijks een Kerstwijdingsbijeenkomst en in 1943 leverden de Voorburgers er met tegenzin hun radiotoestellen in.¹³⁶

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog veranderde er aanvankelijk niet veel en maakte een keur aan organisaties gebruik van de zalen. Om dit enigszins gereguleerd te laten verlopen werd op 16 september 1954 de Stichting De Koepel opgericht, waarmee meteen de nieuwe naam werd gepresenteerd.¹³⁷ Deze stichting stelde een conciërge aan die met zijn gezin in de dienstwoning mocht verblijven.¹³⁸ We zagen al dat zowel de Joodse als Nederlands Hervormde geloofsgemeenschap gebruik maakten van de voormalige orangerie. In de jaren ’50 en ’60 van de twintigste eeuw werd hun plaats ingenomen door de Pinkstergemeente en de Rozenkruisers, die er beurtelings hun volgelingen ontvingen.¹³⁹ Later werden er vooral recepties gehouden en ontmoette de top van de Partij van de Arbeid en PSP hun achterban in de halfronde zaal.¹⁴⁰

In de eerste jaren van de eenentwintigste eeuw werden er door Stadsherstel Den Haag en café-restaurant Schlemmer plannen gesmeed om in *De Koepel* een kleinschalig vergadercentrum annex horecagelegenheid te vestigen. Het plan werd echter afgewezen waarna Henk Savelberg, inmiddels weer vast in het zadel in het hoofdgebouw, de voormalige orangerie aankocht. Naar eigen zeggen om te voorkomen

2.88 Kunstenaar Renée Hogeland beschilderde in korte tijd de rotonde van *De Koepel*. Foto 2008. Bron: www.rhogeland.nl

dat er zich een concurrent zou vestigen en om zijn pensioen veilig te stellen.¹⁴¹ Hij kreeg wel toestemming er na een flinke verbouwing een horecagelegenheid te vestigen onder de naam Brasserie Savelberg *De Koepel*.¹⁴² Het werd een restaurant met een wat eenvoudiger kaart en vriendelijker prijzen dan aan de overkant van het Oosteinde. De plafonds werden door de Haarlemse kunstenaar Renée Hogeland beschilderd met vrouwenfiguren in wulpse poses. Dat was overigens niet wat Savelberg aanvankelijk voor ogen stond. Hij wilde putti, maar de kunstenaar wist hem te overtuigen deze engeltjes te vervangen door bengeltjes.¹⁴³ In 2007 nam Leo van Langh, eerder chef-kok en later bedrijfsleider, de zaak over en zwaait als chef-eigenaar anno 2020 nog steeds de scepter over wat nu brasserie *De Koepel* heet en vooral in de zomer zeer in trek is voor een maaltijd of een receptie onder de hoge bomen.

Tuinen en park

Behalve de gebouwen op het buiten werd ook intensief gebruik gemaakt van de tuinen en het park. Zoals we zagen wandelden en

Door den Ned. Anti Oorlog Raad, zal op Zaterdag 29 Juli a.s. des avonds 7½ uur een landdag gehouden worden op het landgoed „Vreugd Rust” te Voorburg, daartoe welwillend afgestaan door mevr. Douarière de Jonge—Philips.

2.89 *Haagsche Courant*, 24 juli 1916

Jubileum Stadsevangelisatie Gereformeerde Kerken den Haag Oost en West.

In de hertenkamp van het park Vreugd en Rust te Voorburg werd heden een Evangelisatiedag gehouden ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Stadsevangelisatie van de Geref. Kerken van den Haag Oost en West.

2.90 *Haagsche Courant*, 10 augustus 1932

Hervormde Staatspartij.

Op den 2en Pinksterdag n.m. 3 uur, zal op de hertenkamp van „Vreugd en Rust”, Heerenstraat te Voorburg, voor Christenen van alle gezindten een groote openlucht-samenkomst worden gehouden, uitgaande van de Hervormde Staatspartij, waar als sprekers zullen optreden: ds. H. E. Gravemeyer, Ned. Herv. predikant te Amsterdam, B. G. Peereboom, lid der Prov. Staten van Z. Holland en ds. C. A. Lingbeek, lid van de Tweede Kamer, met als onderwerpen onder motto „Pinkstergeest”, respectievelijk „Roeping”, „Eendracht” en „Zegen”.
Er is vrije toegang tot het feestterrein.

2.91 *Haagsche Courant*, 28 mei 1936

visten de oorspronkelijke bewoners er als zomervermaak terwijl de grote moestuin voor groente, fruit en bloemen zorgde. Al voor de verkoop aan de gemeente Den Haag ontstond er een traditie om rond het huis of op wat verder gelegen weilanden, grote bijeenkomsten

UIT VOORBURG

EVANGELISATIEDAG Geref. KERKEN.

In den Hertenkamp van Vreugd en Rust te Voorburg is ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Stadsevangelisatie der Gereformeerde Kerken van Den Haag Oost en West, een druk bezochte Evangelisatiedag gehouden. Nadat Patrimonium's Harmonie Ich bete an die Macht der Liebe had gespeeld en gemeenschappelijk was gezongen Ps. 89 : 1 heeft ds. P. Nomes, de tegenwoordige leider der Stadsevangelisatie, de bijeenkomst geopend.

De heer Nic. Baas, lid van den gemeenteraad van Amsterdam, sprak over het Stadswonder en dr. K. Dijk van Den Haag over Armoede en Rijkdom.

2.92 *Het Vaderland*, 11 augustus 1932

WANDELEN.

„ROND MOOI VOORBURG”.

Op Maandag 13 Mei, Tweeden Pinksterdag, worden de vierde nationale „Rond Mooi Voorburg”-marschen van „De Prindevlag” gehouden.

Er worden gehouden: een 25 k.m. jeugd-marsch, voor jongens en meisjes van 12 tot 16 jaar, persoonlijk en in groep; een 25 k.m. marsch voor militairen, met bepakkings, in detachementen van tenminste 10 personen, commandant inbegrepen; een 30 k.m. marsch voor burgers en militairen zonder wapens en bepakkings, persoonlijk en in groep of detachement; een 40 k.m. marsch voor burgers en militairen zonder wapens en bepakkings, persoonlijk en in groep of detachement.

Gestart wordt in het park „Vreugd en Rust”, Oosteinde, Voorburg, des morgens om 10 en 10.30 uur.

2.93 *Haagsche Courant*, 17 april 1940

van levensbeschouwelijke organisaties te houden. Vanaf 1915 stelde mevrouw De Jonge-Philipse haar buiten open voor zendingseesten, waar grote menigten in de open lucht luisterden naar toespraken van verschillende predikanten.¹⁴⁴

Ook de Anti-Oorlogsraad die vanaf 1914 streefde naar een zo spoedig mogelijke beëindiging van de oorlog, maakte gebruik van de terreinen om er tijdens landdagen hun ideeën te verkondigen.¹⁴⁵ Het Leger des Heils volgde in 1917.¹⁴⁶ Deze organisaties hadden alle een christelijke grondslag. In de jaren twintig, toen het buiten in bezit was van Den Haag, ontdekten ook seculiere organisaties de mogelijkheden van het Voorburgse park. De lokale bevolking, al gewend aan de zendings- en landdagen van diverse gereformeerde genootschappen¹⁴⁷, kreeg nu te maken met verkiezingsbijeenkomsten en buitendagen van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij SDAP en de verwante Arbeiders Jeugd Centrale AJC. Deze laatste meetings hadden veel, in 1925 wel 3.000 deelnemers en werden voorafgegaan door een optocht ‘die een geweldige indruk gemaakt moet hebben’. Omdat de bijeenkomsten op zondag plaatshadden was het geheel nog minder groots dan de organisatoren eigenlijk voor ogen stond: *De burgemeester van Voorburg had onder druk van zijn clericale wethouders en raadsleden in den optocht het maken van muziek en het meedragen van vlaggen en vaandels verboden. Op het terrein werden ook de A.J.C. dansen verboden. Slechts de muziek mocht spelen.*¹⁴⁸ Ook de vredesbeweging Nooit Meer Oorlog Federatie, de Vereniging voor Openbaar Onderwijs en de Centrale Bond van Transportarbeiders wisten *Vreugd en Rust* te vinden.¹⁴⁹

Na de Tweede Wereldoorlog werden dergelijke bijeenkomsten langzamerhand vervangen door lokale festiviteiten. Een opsomming zou te ver voeren, daarom slechts een kleine, min of meer recente, selectie: de Vlootschouw van historische schepen, het Concours d’Élegance van gemotoriseerde vervoermiddelen, de door makelaardij WVK georganiseerde Koepelconcerten, verschillende onderdelen van de Vlietdagen en de concerten en voorstellingen tijdens a Walk in the Park.

Ongenode gasten

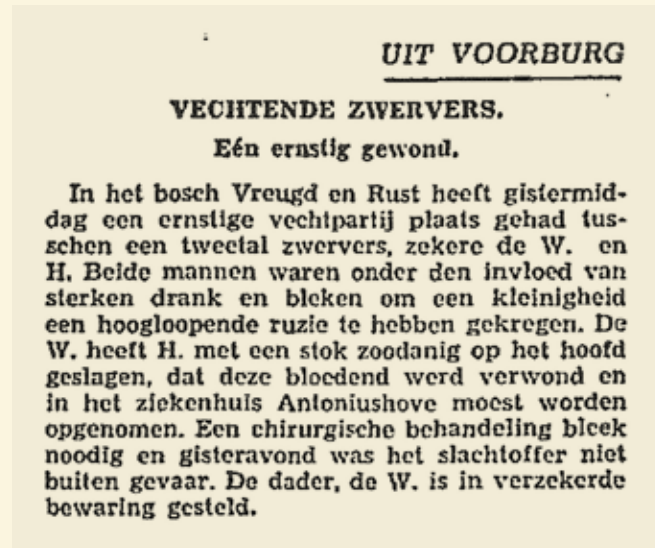
In het voorgaande hebben we gezien dat de gebouwen en de omgeving van buitenplaats *Vreugd en Rust* een stoet gasten, bewoners en gebruikers, hebben gekend. De meeste waren eigenaar, huurder of passant, maar helaas waren er ook ongenode gasten.

In de periode dat het buiten gebruikt werd als zomerverblijf wisten inbrekers het huis in de winter, wanneer het leeg stond of slechts werd bewoond door een huisbewaarder, regelmatig te vinden. De familie De Jonge was hiervan wel erg vaak het slachtoffer. In 1901 sloopte een viertal insluipers een grote hoeveelheid lood van het dak, maar werden betrapt voordat ze hun buit konden afvoeren. De schade was echter groot. Twee jaar later deden inbrekers een vergeefse poging het huis binnen te komen, de hoenders in het kippenhok overleefden hun frustratie daarover niet. In 1904 was het weer raak en ditmaal slaagde men er wel in binnen te komen. Alles werd overhoop gehaald, de wijnkelder flink aangesproken en de brandkast geforceerd.

In 1915 verdween een fiets uit de stallen en in 1916 ontkwamen ook de huzaren niet aan de grijpgrage vingers. Zij raakten daarbij paardenkleden en koperen onderdelen van een brandspuit kwijt.¹⁵⁰

De daders werden, voor zover bekend, niet gevonden. Dat was niet het geval toen in 1928 gepoogd werd de Montessorischool te bestellen.

Hoewel de poging mislukte omdat de daders op heterdaad betrapt werden toen zij met een scheermesje de stopverf van een raam verwijderden, waren de straffen niet mals. De leraar boekhouden en de kantoorbediende uit Rotterdam hadden zich eerder aan andermans eigendom vergrepen en werden daarom veroordeeld tot respectievelijk een en anderhalf jaar gevangenisstraf.¹⁵¹ In de nacht van zondag 30 op maandag 31 december 2012 was het huis opnieuw toneel van een geruchtmakende inbraak, die zelfs de media haalde. Hotel Savelberg was in verband met de feestdagen gesloten en daarvan maakten inbrekers gebruik om de wanden van de kostbaarste schilderijen te ontdoen. Werken van Willy James (1920-2004) uit

2.94 *Het Vaderland*, 1 juli 1937

2.95 *Trouw*, 11 april 1958

eigen bezit en vier stillevenen van Anna Abrahams (1849-1930) die behoorden tot het bruikleen van het Gemeentemuseum Den Haag verdwenen voorgoed. Daarnaast werd ook de wijnkelder bezocht waaruit men 36 flessen Chateaux Margaux en Chateau Lafitte

Brand

VOORBURG - Vrijdagochtend woedde een felle brand in huize Vreugd en Rust te Voorburg; de academie voor hogere beroepsopleiding van verpleegkundigen tevens kaderen docentenopleiding. Vermoed wordt dat de brand is aangestoken. Vijf kamers brandden geheel uit. Ook de aldaar aanwezige apparatuur ging verloren.

2.96 *Limburgsch Dagblad*, 19 maart 1977

Voorburg wil reigers kwijt

DEN HAAG (ANP) - De 26 nesten van blauwe reigers in park Vreugd en Rust in Voorburg moeten weg, vindt de Voorburgse gemeenteraad. De vogels zijn schadelijk voor de merendeels oude bomen en de bezoekers van het park krijgen nogal eens reigeruitwerpselen op hun hoofd of kleren.

2.97 *Trouw*, 24 februari 1989

Rothschild meenam. De schade liep in de tonnen.¹⁵² Nog meer ongewenst dan inbrekers was de eerder genoemde Duitse Wehrmacht die *Vreugd en Rust* vorderde en daarmee de leerlingen van de Montessorischool verjaagde. De bezetters gebruikten de

zolders van het huis voor de opslag van in beslag genomen radio's en woonden het pand dusdanig uit dat na de bevrijding een ingrijpende restauratie noodzakelijk was.¹⁵³ Gelukkig bleef het huis het lot van veel andere gevorderde gebouwen, namelijk verwoesting door brand, bespaard.

Ook in het park was het bij tijd en wijle niet pluis. Al in 1925 waarschuwde een 'trouw bezoeker' in een ingezonden brief dat bezuiniging op de bewaking tot vandalisme in het park leidde.¹⁵⁴ Een gegeven dat heden ten dage helaas nog steeds actueel is. Er verbleven regelmatig zwervers die in juli 1937 dermate met elkaar op de vuist gingen dat een van hen levensgevaarlijk gewond raakte.¹⁵⁵ Hetzelfde overkwam de conciërge van *De Koepel*, tevens broodbezorger, in 1958.¹⁵⁶ Hij werd in alle vroegte, bij het verlaten van zijn dienstwoning, in het park neergeslagen en beroofd van 200 gulden. Zijn vrouw had weliswaar enig rumoer gehoord, maar omdat er al eens was ingebroken, durfde ze niet te gaan kijken. De laatste ongewenste gasten van het park die we hier zullen bespreken zijn de blauwe reigers die zich in de jaren tachtig tegenover het huis hadden gevestigd. De kolonie groeide snel en veroorzaakte grote schade aan de oude bomen. Bovendien werden wandelaars doorlopend vanuit de nesten op een besmeurd pak getrakteerd. De gemeente Voorburg procedeerde tot aan de Hoge Raad tevergeefs om de vogels op legale wijze te mogen verwijderen.¹⁵⁷ Uiteindelijk verdwenen de reigers vanzelf, helaas pas nadat de bomen waarin ze nestelden dusdanig waren beschadigd dat slechts een enkel exemplaar de inwoning overleefde.

In het voorgaande werd een overzicht gegeven van de vele gasten: eigenaars, huurders en bezoekers, die in de loop van ruim drie eeuwen hebben mogen genieten van alles wat de Voorburgse buitenplaats *Vreugd en Rust* hun bood. Laten we besluiten met het uitspreken van de hoop en de verwachting dat huis en park deze gastvrije rol nog lang zullen mogen voortzetten.

2.98 Een deel van de slingervijver rondom de hertenkamp met tussen het geboomte een doorkijk naar het huis. Foto Ronald Meekel, zomer 2019

3. Hertenkamp Vreugd en Rust

Van statussymbool naar kindervreugd

3.01 Twee zoons van Bonne de Jonge junior, Bonne en Jan, bij het hek rond de hertenkamp waar op dat moment geiten rondlopen. Foto circa 1910. Particuliere collectie

Rond 1852 gaf het vermogende echtpaar Mari Aert en Cornelia Hoffman - Groen van Prinsterer J.D. Zocher junior de opdracht het hoofdhuis van de buitenplaats *Vreugd en Rust* te verbouwen. De opdracht omvatte ook het ontwerp voor een parkachtige tuin in de Engelse landschapsstijl rond het zomerverblijf. Een beeldbepalend element in die tuin was de hertenkamp.

Sociale status familie Hoffman-Groen van Prinsterer

Het echtpaar Hoffman-Groen van Prinsterer met hun dochter Jacqueline behoorde tot de meest invloedrijke en vermogende families van Nederland. De vader van Cornelia, Petrus Groen van Prinsterer, was behalve geneesheer aan het hof ook Staatsraad en lid

van de Provinciale Staten van Zuid-Holland. Haar moeder, Adriana Hendrika Caan, bezat veel grond waaronder de buitenplaats *Vreugd en Rust*. Haar broer Guillaume Groen van Prinsterer was onder meer kabinetssecretaris en lid van de Tweede Kamer. Mari Aert Hoffman had zijn fortuin aan de handel in ijzer te Rotterdam te danken. Ook hij

3.02 De hertenkamp van *Vreugd en Rust*. Litho P.J. Lutgers, 1855. Collectie Gerard Duijvestein

Op 15 september 1854 werd de bruiloft van dochter Jacqueline Hoffman met Otto baron Van Wassenauer van Catwijck op *Vreugd en Rust* gevierd, een uitgelezen kans voor de familie om te pronken met het vernieuwde park met hertenkamp.

Hertenkamp Vreugd en Rust in de negentiende eeuw

Het idee voor een hertenkamp op *Vreugd en Rust* was niet zomaar uit de lucht komen vallen. In de negentiende eeuw kwam onder aristocraten het inrichten van een hertenkamp op hun zomerse buitenverblijf in de mode. Een van de oudste hertenkampen van Nederland ligt op het landgoed Elswout bij Overveen en is aangelegd tussen 1812 en 1844. Meestal werd een hertenkamp ingericht op een plek waar al eerder dieren waren gehouden. De naam van de Haagse hertenkamp, de Koekamp, is een verwijzing naar de runderen die hier eerder gehouden werden. De Koekamp was overigens een van de weinige openbare hertenkampen. Het is waarschijnlijk dat er voor 1852 al herten en wellicht andere dieren op *Vreugd en Rust* werden gehouden.⁴

Als we goed naar de prent van Lutgers kijken, zien we op de voorgrond vanaf de Heerweg [het huidige Oosteinde], vijf herten in de wei. De weide waarop de herten staan of liggen bevindt zich op een romantisch vormgegeven eilandje dat omzoomd is door een sloot, zoals gebruikelijk bij de aanleg van een hertenkamp. Hier is de Engelse landschapsstijl duidelijk te herkennen waarbij van het watertje een loom kronkelig beekje is gemaakt. Verder naar achteren, verscholen onder een paar hoge bomen is een wit gepleisterd huisje te zien, het hertenhuisje of de stal. Dit gebouwtje diende, anders dan de naam doet vermoeden, niet als nachtverblijf voor de herten, aangezien deze dieren altijd in de open lucht slapen, maar voor de opslag van gereedschap en voer.

3.03 Het witte huisje op de verlaten hertenkamp in park *Vreugd en Rust*. Foto Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting Den Haag, circa 1917. Collectie Haags gemeentearchief

De vormgeving van de stal op een hertenkamp kreeg altijd de nodige aandacht. Vaak had deze de vorm van een Zwitsers chalet. Hertenhuisjes van dit type kenmerken zich door een sterk dakoverstek. De stal op *Vreugd en Rust* werd vermoedelijk ook door Zocher ontworpen, in welke stijl is op de litho moeilijk te zien. Er wordt wel aangenomen dat dit ook in de châletstijl was.⁵ Bovenstaande foto bevestigt dit vermoeden.⁶ Let ook nog eens op de bomen die op het eilandje staan afgebeeld. De oude en pas aangeplante bomen roepen de door Zocher gewilde

sfeer van een parkachtig landschap op. Ze hebben ook een praktisch nut, het bieden van schaduw en verkoeling aan de herten.

Er is nog een laatste kenmerkend element. Vóór de beek, op het herteneiland, was een hekwerk aangebracht dat helemaal rondom liep. Dit was helemaal in overeenstemming met de opvatting van die tijd dat de hertenweide helemaal afgerasterd moest zijn. Het hek had zogenaamde ‘kissing spaces’ waardoor de bezoekers de dieren konden aaien en voeren.

Terug naar de familie. Na het overlijden van de douairière Jacqueline Hoffman in 1887 - haar man Otto was haar jaren eerder voorgegaan - kwam de buitenplaats in handen van haar nicht Elisabeth Henriëtte Maria Philipse die gehuwd was met Bonifacius Cornelis de Jonge. De kinderrijke familie De Jonge was elke zomer op *Vreugd en Rust* te vinden. De vele schilderijen die zoon Johan Antoni de Jonge (1864-1927) daar maakte, getuigen daarvan. Uit foto's blijkt dat er rond 1910 geiten rondliepen op de hertenkamp. In 1907, het jaar van overlijden van Bonifacius de Jonge, besluit de familie de buitenplaats

te verkopen. De kinderen waren inmiddels volwassen geworden en de interesse en de mogelijkheid een buitenplaats te onderhouden was er bij de jongere generatie niet meer. Het duurde tot 1917 totdat de familie een geschikte koper had gevonden en het landgoed overging naar de gemeente Den Haag. Vermoedelijk had de familie het onderhoud van de hertenkamp ondertussen gestaakt. In de koopakte staat geen enkel dier vermeld bij de te verkopen zaken, wel de stal. Op bijgaande foto uit 1917 biedt de hertenkamp een verlaten aanblik zonder dieren en zonder hekken. Alleen het witte hertenhuisje stond nog op het eiland.

3.04 *Haagsche Courant*, 10 augustus 1932

Jubileum Stadsevangelisatie Gereformeerde Kerken den Haag Oost en West.

In de hertenkamp van het park Vreugd en Rust te Voorburg werd heden een Evangelisatiedag gehouden ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Stadsevangelisatie van de Geref. Kerken van den Haag Oost en West.

De hertenkamp van 1917 tot 1950 - een plaats voor samenkomsten

Nu het landgoed in 1917 door de verkoop aan de gemeente Den Haag openbaar was geworden, kon de gewone burger eindelijk ook genieten van de hertenkamp waarvan hij tot dan toe alleen een

glimp had kunnen opvangen vanaf het jaagpad aan de overzijde van de Vliet. Alleen, er stonden geen herten meer in de hertenkamp. De gemeente Den Haag zag er kennelijk evenmin iets in de kosten voor de herinrichting en het onderhoud te betalen. Het zou tot 1950 duren tot er weer herten in de kamp zouden rondlopen.⁷

3.05 Het rustieke hek naar de hertenkamp van *Vreugd en Rust*. Ansichtkaart, circa 1925. Collectie Kees van der Leer

3.06 Feest in 1938 voor de kinderen van Haagse transportarbeiders op de hertenweide bij *Vreugd en Rust*, *Utrechts Volksblad*, 10 augustus 1932

Ondertussen werd de hertenkamp wel regelmatig gebruikt voor bijeenkomsten en feestelijke gelegenheden waarbij veel mensen werden verwacht. De gemeente Voorburg organiseerde er oranje-feesten⁸ en Koninginnedag.⁹ In de berichtgeving in de pers wordt steeds als plaats van samenkomst de hertenkamp in park *Vreugd en Rust* vermeld. Blijkbaar was de naam hertenkamp, ook al was de hertenkamp vroeger niet opengesteld geweest voor het publiek, inmiddels toch in Voorburg ingeburgerd.

In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw was de gereformeerde kerk ook een regelmatige huurder van het terrein van de voormalige hertenkamp. Godsdienstige thema's werden daarbij vaak verbonden met maatschappelijke thema's. Zo hield op de classicale zendingsdag op 10 juli 1929 een dominee uit Den Haag een rede over Val en Volheid in verband met de zending onder de Joden.¹⁰ Op het zendingsfeest van de gereformeerde kerken Den Haag vijf jaar later werd de Jodenzending gepresenteerd als het antwoord op het Jodenvraagstuk.¹¹ Bizar om dat nu in de eenentwintigste eeuw te lezen. De jaren dertig van de vorige eeuw waren ook jaren van grote armoede veroorzaakt door de diepe crisis na de beurskrach van 1929. Het is daarom niet verwonderlijk dat het thema armoede aan de orde kwam tijdens een jubileumbijeenkomst van de Stadsevangelisatie van de gereformeerde kerken Den Haag Oost en West.¹² Ook landelijke organisaties kozen voor de hertenkamp als plaats van samenkomst. De Hervormde Staatspartij bijvoorbeeld gebruikte in 1936 de hertenkamp als feestterrein voor een grote openluchtsamenkomst die vrij toegankelijk was voor christenen van alle gezindten.¹³ Ik sluit af met de vermelding van een voorbeeld van een groot kinderfeest in 1938 voor de kinderen van Haagse transportarbeiders ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van die vakbond.¹⁴

Herinrichting hertenkamp 1950

De huidige inrichting van de hertenkamp is nauw verbonden met het

3.07 Affiche van de wielervedstrijd als sponsoractie van de NIWIN (Nationale Inspanning Welzijnsverzorging Indië). Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

5de bataljon Jagers en de politionele acties in Indië. Na de capitulatie van Japan in 1945 werd in Indonesië de onafhankelijkheid uitgeroepen, die door Nederland niet werd erkend. De Nederlandse regering stuurde in 1947 extra militairen, zowel vrijwilligers als beroepsmilitairen, naar Indië om de rust en orde te helpen herstellen. Na een eerste inval in republikeins gebied in 1947 volgde in 1948 de tweede zogenaamde politionele actie. Eind december 1949 droeg Nederland de soevereiniteit aan de nieuwe Republiek Indonesië over.

Onder de paraplu van NIWIN (Nationale Inspanning Welzijnsverzorging Indië), een landelijke organisatie die uit particulier initiatief was ontstaan, werden plaatselijk activiteiten georganiseerd voor hulp aan 'onze jongens' overzee. Deze hulp bestond bijvoorbeeld uit het sturen van kerstpakketten of een kantinewagen waarbij de soldaten in Indië versnaperingen konden kopen. Voorburg adopteerde het 5de bataljon Jagers dat haar thuisbasis in Ede had. Het idee hierachter was dat het bataljon ver weg van huis grote morele steun zou ondervinden wanneer zij wist dat heel Voorburg achter haar stond. Hoog op de prioriteitenlijst stond het laten groeien van een hechte band tussen de padvinders van Voorburg en de 'Jagerstam'.¹⁵ Hoe de individuele soldaat over de adoptie dacht is moeilijk te achterhalen. Wel is duidelijk dat er veel activiteiten zijn georganiseerd waardoor het bataljon ook materieel ruim werd gesteund. Een comité van acht à tien personen coördineerde de geldinzamelingsacties en activiteiten van sportclubs en andere organisaties, waaronder het Rode Kruis. Een sponsoractie was bijvoorbeeld het organiseren van een wielervedstrijd over 80 km. Samen met Den Haag en Wassenaar sponsorde de Voorburgse NIWIN-tak een kantinewagen, zoals hiervoor al vermeld, die naar Indië werd verscheept.

De Jagers wilden voor alle hulp en steun ook iets terugdoen. Al vóór het vertrek van het bataljon kregen belangstellenden de kans de kazerne in Ede te bezoeken en aldaar kennis te maken met de Jagers.¹⁶ En vlak

3.08 Hertenkamp met eenden en lama's. Ansichtkaart verzonden augustus 1960. Collectie Anne Jacobs

3.09 Hertenkamp met edelhert. Ansichtkaart verzonden januari 1955. Collectie Anne Jacobs

voor het echte vertrek defileerden de soldaten op 29 oktober 1947 door Voorburg onder het toezicht van leden van het NIWIN-comité. Maar het mooiste cadeau van het bataljon was de schenking van zes herten, zogenaamde Javabokken, voor de opnieuw in te richten hertenkamp, als blijk van erkentelijkheid voor hetgeen de ingezetenen van Voorburg voor dit bataljon hadden gedaan. De jagers hadden deze zogenaamde Javaherten gevangen op Celebes, waar deze hertensoort ook veel voorkwam.

Na de ontvangst van dit aanbod moest er veel worden geregeld om de herten onderdak te bieden. Op verzoek van het gemeentebestuur van Voorburg¹⁷ verleende de gemeente Den Haag als eigenaar van het park *Vreugd en Rust* toestemming de hertenkamp opnieuw in te richten en er vanaf 1 september tot wederopzegging herten te laten weiden. Aan die toestemming werden wel voorwaarden verbonden. De aanwezige hertenstal diende voor rekening van Voorburg te worden hersteld en geschikt gemaakt voor de huisvesting van de dieren. Kennelijk was de behandelend ambtenaar in Den Haag er niet van op

3.10 Illustratie in de *Voorburgse Courant* met zes herten met geweren en helmen, 6 januari 1950. De illustratie werd geplaatst bij een artikel over de herinrichting hertenkamp *Vreugd en Rust* met als kop 'Er komen weer herten'

de hoogte dat er geen hert is dat in een stal verblijft. Verder moesten eveneens voor rekening van Voorburg en in overleg met de Directeur der gemeentelandschappen Den Haag de nodige afrasteringen worden aangebracht. Zelf had Den Haag de grasmat net hersteld en opnieuw ingezaaid.¹⁸ Het duurde nog drie maanden voor de grasmat bruikbaar zou zijn, vandaar dat de herten pas in september de hertenkamp mochten gaan bevolken. Opvallend was dat Den Haag, de eigenaar van de hertenkamp, de minste kosten droeg, alleen kosten voor de grasmat. Voorburg begrootte de kosten voor het inrichten en onderhouden van een hertenkamp in 1949 op f 8.500,-.¹⁹ Eind december 1949 stuurden B & W een goed onderbouwd voorstel naar de gemeenteraad voor het inrichten van een hertenkamp, welk voorstel in de raadsvergadering van 12 januari 1950 werd behandeld. Een week voor de behandeling in de Raad was het voorstel al integraal opgenomen in de *Voorburgse Courant* van 6 januari 1950, verluchtigd met de illustratie van zes herten die hun pootjes elegant om een geweer hebben geslagen en helmpjes op hun hoofd dragen. De titel boven het stuk in de *Voorburgse Courant* liep op de raadsbeslissing vooruit: 'Er komen weer herten.' B & W lieten er in hun eerder vermeld schrijven aan de Raad ook geen misverstand over bestaan: de aanbieding van de herten was slechts aanleiding om in het park *Vreugd en Rust* enige voorzieningen te treffen. Hoofddoel was het park niet alleen met herten maar ook met andere dieren te verlevendigen.²⁰ Het voorstel werd aangenomen met alleen een lid van de CHU en een van de KVP tegen. Hun argumenten waren onder meer dat het lang niet zeker was dat de herten ook zouden komen.²¹ Het argument dat nog maar moest worden afgewacht of de herten inderdaad zouden komen, sneed zeker hout. Die onzekerheid speelde ook bij de gemeente. Er waren daarom al onderhandelingen gaande met Dierentuin Wassenaar dat kort nadat het voorstel naar de Raad was gestuurd aan B & W 'spontaan' twee damhertbokken, jaargang 49, aanbod voor slechts f 75,- per stuk. Behalve deze twee mooie en gave diertjes bood het Dierentuin Wassenaar ook diverse soorten eenden en ganzen te koop aan.²²

Begroetingsbijeenkomst 5de bataljon Jagers 24 mei 1950

Op woensdag 24 mei 1950 was het dan eindelijk zover. Weer defileerde het 5de bataljon Jagers door Voorburg onder grote belangstelling van de burgerij en in aanwezigheid van een groot aantal genodigden, onder wie het voltallige adoptiecomité en de contactpersoon tussen Voorburg en de Jagers.²³

Het was de bedoeling dat de Javaherten bij deze gelegenheid in de stoet zouden worden meegevoerd en aan de Voorburgers worden aangeboden. Helaas kon dit geen doorgang vinden. Overigens was er inmiddels geen sprake meer van zes herten, maar van vier. Deze vier herten wachtten in Makassar op Celebes op een geschikte bootverbinding. Later zouden de Jagers dan *en petit comité* weer naar Voorburg komen om de edele dieren in natura aan te bieden, zo verzekerde de commandant tijdens zijn dankwoord.²⁴

3.11 5de bataljon Jagers bij *Vreugd en Rust*, Foto, 24 mei 1950. Collectie Martin Harms

Aanschaf dieren voor de nieuwe hertenkamp

Nu bleek dat de vooruitziende blik van de medewerkers van de gemeentedienst zijn vruchten had afgeworpen. Door de contacten met de Dierentuin Wassenaar konden al één damhertbok, paren witte zwanen, blauwe pauwen, Chinese knobbelganzen en smienten of pijlstaarten worden aangekocht. Bij de koop werd afgesproken dat de dieren nog in Wassenaar zouden blijven tot de hertenkamp geheel was ingericht.²⁵ Het op orde brengen van de hertenkamp zou ongeveer twee maanden in beslag nemen waarbij het aanbrengen van de afrastering de grootste klus was. Deze afrastering werd langs de buitenoever geplaatst zodat deze minder hoog zou hoeven te zijn, terwijl dan ook makkelijk overige dieren zoals zwanen en eenden konden worden gehouden.²⁶ Vermoedelijk heeft het nog tot de zomer geduurd totdat alle voorzieningen waren getroffen.

Op 11 juli 1950 stuurde de burgemeester een brief aan de colleges van B & W van zeven gemeenten die alle beschikten over een hertenkamp met het verzoek of ze enige herten of andere dieren zouden kunnen missen. Het geld voor eventuele aankoop zou van particulieren uit Voorburg moeten komen. De aanleiding voor dit verzoek was dat op dat moment de toestand op Celebes van dien aard was dat er ernstig rekening mee werd gehouden dat de herten niet naar Europa gezonden konden worden.²⁷ Van deze aangeschreven gemeenten reageerde alleen Bloemendaal. Ook Bloemendaal kampte met een tekort aan herten, ganzen en eenden, maar er konden wel kalkoenen voor f 3,- per stuk bij die hertenkamp worden afgehaald. Bij latere aflevering dan augustus werd voor iedere maand f 1,- extra in rekening gebracht.²⁸ De redding voor Voorburg kwam van de hertenkamp in Lochem waarmee ten einde raad telefonisch contact was opgenomen. De hertenkamp van Lochem kon twee hinden aanbieden voor f 60,- Ook in dit geval kon de levering niet meteen gebeuren, omdat voor het vangen de meest geschikte tijd diende te worden benut en die tijd was na de bronsttijd. Het voordeel hiervan was dat de kans bestond dat de hinden bij aflevering drachtig zouden

zijn, hetgeen later ook het geval bleek te zijn. De herten werden vervoerd in een speciaal door de hertenkamp Lochem daartoe gemaakt krat, dat Voorburg na aflevering van de dieren weer moest retourneren.²⁹ Uit een briefwisseling tussen Voorburg en Lochem kunnen we het wel en wee van de dieren min of meer volgen. De hinden kwamen in prima staat aan en waren na korte tijd al volkomen gewend.³⁰ Met de twee aanwezige bokken gaf dat op dat moment geen moeilijkheden, maar die voorzag men wel voor de toekomst. Vandaar dat verzocht werd het komend jaar één bok te ruilen voor één hinde. Die ruil is inderdaad doorgegaan. Het heeft echter niet kunnen voorkomen dat de hertenkamp het jaar daarop een zeer verdrietige periode meemaakte. De grote bokken - het waren er inmiddels vier (twee damhertbokken en twee Javabokken) - hadden te veel belangstelling voor een pas geboren bokje in *Vreugd en Rust*. Zo veel, dat ze het kleine bokje het water in dreven ten gevolge waarvan het diertje uiteindelijk is gestorven. Dit ongelukkige voorval was aanleiding om de bokken in een apart gedeelte van het kamp af te scheiden. De brief waarin dit voorval wordt beschreven eindigt met: 'Het wordt in Voorburg een aardig geheel. Het kamp trekt grote belangstelling. Ik heb gemeend dat u het wel prettig zult vinden eens te weten hoe het met uw beestjes gaat. Mocht u nog eens een of twee hinden over hebben, dan houd ik mij aanbevolen.'³¹

Aankomst Javaherten in 1951

Waar sommigen aan hadden getwijfeld gebeurde toch: op een winterdag arriveerden de Javaherten per boot op de Rotterdamse kade. Hun komst bleef niet onopgemerkt. Diverse kranten in binnen- en buitenland maakten melding van deze gebeurtenis. Op 16 januari 1951 schreef de Javabode: 'Met de 'Mataram' van de Koninklijke Rotterdamse Lloyd die uit Indonesië te Rotterdam aankwam, kwamen o.a. als geschenk van Nederlandse militairen die in Indonesië dienden vier herten mee voor het hernieuwde hertenkamp in Voorburg.'³² De hertenkamp was nu compleet.

Er liepen nu acht volwassen herten rond waarvan er vier waren aangekocht, vier waren geschonken en een van de twee jonge bokjes was zelfs in de hertenkamp op *Vreugd en Rust* geboren.³³ Erg lang hebben de Javaherten het hier niet uitgehouden. Het eerste bokje werd al in het jaar van aankomst naar Lochem gestuurd in ruil voor een hinde. In 1955 was er van de achtergebleven drie herten geen enkele meer over. Wellicht is het gure klimaat hier de dieren niet goed bevallen. Wel was dat jaar het doel van de gemeente bereikt: een druk beweide hertenkamp, waar menig kind zijn hart kon ophalen.³⁴

Tot aan de dag van vandaag wordt de hertenkamp, die inmiddels is uitgebreid met een kinderboerderij, druk door kinderen met hun ouders bezocht.

3.12 Kinderen bij het nieuwe hek rond de hertenkamp. Foto, circa 1950. Collectie Haags Gemeentearchief

3.14 De hertenkamp met het witte dierenverblijf, een verwijzing naar de oude koepelvormige orangerie. Foto Ronald Meekel, zomer 2019

4. Vreugd en Rust en architect J.D. Zocher junior

Van lappendeken tot fraaie parkcompositie

4.01 Presentatietekening voor een villa of klein landhuis. J.D. Zocher junior, 1841. Collectie Het Nieuwe Instituut

Over de bemoeienis van architect J.D. Zocher junior met *Vreugd en Rust* zijn diverse verhalen in omloop geraakt. De op dit moment enige contemporaine bron dat Zocher junior daadwerkelijk aan of op *Vreugd en Rust* heeft gewerkt, is het boek *Gezigten in de omstreken van 's-Gravenhage en Leyden* (Amsterdam, 1855) met de bekende prenten van P.J. Lutgers (1808-1874).

De begeleidende tekst zegt: *Vreugd-en-Rust, weder een der veelvuldige proeven van het schoon talent des heeren J. D. Zocher, ligt onmiddelyk aan het dorp Voorburg, en is het eigendom van Mevrouw C.A. Groen van Prinsterer, echtgenote des heeren Mr. A.F.H. Hoffman, te 's Gravenhage.*

Daarnaast zijn (verdwenen) gebouwen en (delen van) de parkaanleg sprekend Zocher junior-ontwerpen.

In dit hoofdstuk wordt toegelicht waarom de tekst uit 1855 verwarring scheidt en aan welke onderdelen van *Vreugd en Rust* het werk van Zocher junior of de Firma Zocher is af te lezen.

De familie- en bedrijfscontext van Zocher junior is als volgt:¹ Johan David Zocher junior (1791-1870) volgde in 1817 zijn vader J.D. Zocher senior (1763-1817) op in het Haarlemse ontwerp bureau en de kwekerij. Zijn broer K.G. Zocher (1796-1863) werkte tot 1839 onder Zocher juniors leiding en daarna als zelfstandig architect. Zocher junior behoorde tot de laatste generatie allround architecten en ontwierp zowel bouwwerken als buitenruimten. Zocher juniors zoon L.P. Zocher (1820-1915) werkte van jongs af aan bij zijn vader en werd in 1849 vennoot in het bedrijf. Met name aan parkontwerpen werkten zij samen en het is vanaf dat moment moeilijk te zeggen of een ontwerp door een van beiden of gezamenlijk is gemaakt. Voor de leesbaarheid is in dit hoofdstuk ook voor het park als architect consequent Zocher junior vermeld.

De verwarring door 'Lutgers'

In het boek uit 1855 zijn twee prenten van *Vreugd en Rust* opgenomen, gezien vanaf het Oosteinde. De eerste prent betreft een afbeelding van het hoofdhuis (zie 4.02), de tweede prent een blik over de hertenkamp, met op de achtergrond de aangrenzende buitenplaats *Den Dom* (zie 3.02). Door de tweede prent is de verwarring ontstaan.

Veelal² is gedacht dat de prent is getekend vanaf de Vliet, met op de achtergrond huis *Vreugd en Rust*. Bij analyse heeft Joost Heuvelink overtuigend aangetoond³ dat Lutgers echter de hertenkamp vanaf het Oosteinde weergeeft. De oplossing van de verwarring blijkt de voortekening door Lutgers (zie 4.03). De voortekening is gesigneerd en gedateerd *PJLutgers, fec 1850*. Dat is dus vijf jaar voor de uitgave van het boek. In die vijf jaar is er veel veranderd op en om *Vreugd en Rust*: op 10 januari 1853 is het zuidelijk aangrenzende buitentje *Den Dom* aangekocht⁴ en kort daarna, op één tuinkoepel na, gesloopt⁵. Het perceel werd bij het park gevoegd. Daarna is op enig moment, mogelijk in 1854, de oude hertenkamp omgevormd tot de nog bestaande hertenkamp met de omringende slingerbeek in een zeer kenmerkende Zocher junior-stijl.

4.02 De voorgevel van het hoofdhuis, na de verbouwing waarschijnlijk onder leiding van Zocher junior.

Litho P.J. Lutgers, circa 1850. Collectie Gerard Duijvestein

4.03 De hertenkamp in zijn oude vormgeving, gezien vanaf het Oosteinde, met op de achtergrond buurbuiten *Den Dom*. Tekening P.J. Lutgers, 1850. Collectie Haags Gemeentearchief

4.02

4.03

De prent naar de voortekening van Lutgers uit 1850 geeft dus niet de latere Zocher junior-aanleg weer, maar de eind achttiende- vroeg negentiende-eeuwse hertenkamp⁶, met op de achtergrond het buurbuiten *Den Dom*. Het is zeer waarschijnlijk dat de begeleidende tekst kort voor de uitgave van het boek is geschreven en dus mogelijk wel de toen inmiddels uitgevoerde Zocher junior-aanleg bedoelt, die niet op de prent te zien kan zijn.

De aantoonbare hand van Zocher junior

Wat is er wel met zekerheid of met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid te zeggen over Zocher juniors werk voor de buitenplaats?

Ten eerste dat de gebouwde elementen, hoofdhuis, verdwenen koetshuis, orangerie en verdwenen hertenhuis zeer sterke gelijkenis vertonen met andere gebouwen waarvan bekend is dat Zocher junior hieraan gewerkt heeft of waarvan voor andere locaties vergelijkbare ontwerpen bekend zijn.

Ten tweede dat, gezien de uiteenlopende bouw- en aanlegjaren in de periode tussen 1835 en 1860, Zocher junior waarschijnlijk op meerdere momenten deeladviezen heeft gegeven. Mocht Zocher junior een integraal plan hebben gemaakt, dan is dit voor 1837 gebeurd en zeer gefaseerd door twee generaties eigenaren uitgevoerd.⁷

Voor een overzicht van de parkaanleg en ligging van de bouwwerken, zie de kaart **4.04**.

Het koetshuis

Op 12 december 1837 adverteerde familie Hoffman-Groen van Prinsterer met verkoop voor afbraak van de achttiende-eeuwse bijgebouwen die aan weerszijden voor het huis stonden.⁸ De afbraak van de oude bijgebouwen zal gebeurd zijn toen het nieuwe koetshuis in de noordwesthoek van het terrein gereed was. De Kadastrale Hulpkaart 5 uit dienstjaar 1838/39 toont de nieuwe situatie.⁹ Het aanzicht van het koetshuis is alleen bekend van enkele Ansichtkaarten vanaf het Oosteinde. Hierop is het koetshuis in classicistische stijl zichtbaar, met ernaast een smeedijzeren hekwerk of leuning langs de entreedam over de voorsloot (zie **4.05**).

De architectuur van het koetshuis vertoont gelijkenis met bijvoorbeeld het koetshuis van *Bloemenheuvel* (Bloemendaal, 1820-26, zie **4.06**), de orangerie van buitenplaats *Weizigt* (Dordrecht, 1838, zie **4.07**) en het buitenhuis *Molenbosch* (Zeist, 1836-1840, zie **4.08**). Het hekwerk vertoont zeer sterke gelijkenis met delen van de brugleuningen op de buitenplaatsen *Ter Horst* en *De Paauw* (Wassenaar, circa 1840, zie **4.09**) en met het hekwerk op een presentatietekening van Zocher junior voor een rustiek prieel (zie **4.10**).¹⁰

4.04 De parkaanleg en de gebouwen die (waarschijnlijk) door Zocher junior zijn vormgegeven, op de overzichtskaart uit 1916 door de Dienst Gemeentewerken Den Haag. Collectie Haags Gemeentearchief

4.05 Het koetshuis met laag smeedijzeren hekwerk langs de tweede entreedam. Gebouw en hek hebben een kenmerkende Zocher junior-architectuur. Het hekwerk is gelijk aan dat van de veranda bij huis *De Paauw*. Detail van Ansichtkaart, circa 1910. Zie ook **1.61**. Collectie Kees van der Leer

4.06 Het koetshuis van buitenplaats *Bloemenheuvel* te Bloemendaal. Detail van prent G. Hayward, 1835-40. Collectie Noord Hollands Archief

4.07 De orangerie van buitenplaats *Weizigt* te Dordrecht. Foto A. Speelman, 2010. Bron: kastelenhollandzeeland.nl

4.08 *Huis Molenbosch* te Zeist. Foto A.J. van der Wal, 1998. Collectie. Rijksdienst Cultureel Erfgoed

4.09 Een van de drie bruggen met 'Zocher junior-leuningen' op de buitenplaats *Ter Horst* te Wassenaar uit circa 1840. Foto auteur, 2017

4.10 Presentatietekening van een rustiek prieel, met vergelijkbaar model hekwerk. J.D. Zocher junior, ongedateerd. Collectie Het Nieuwe Instituut

4.11 De oranjerie, gezien vanaf het Oosteinde. Foto, circa 1915. Collectie Haags Gemeentearchief

4.12 Ontwerp met aanzicht voor een oranjerie voor buitenplaats De Paauw te Wassenaar. Tekening, ongedateerd. Collectie Gemeente Archief Wassenaar

4.13 Presentatietekening voor een verwarmde sierkas. J.D. Zocher junior, zonder datum. Collectie Het Nieuwe Instituut

De oranjerie

Op 1 december 1840 adverteerde de familie met de verkoop voor afbraak van het tuinmanshuis met oranjerie in de overtuin.¹¹ De nieuwe oranjerie annex tuinmanswoning (zie 4.11) is kadastraal vastgelegd op Hulpkaart 10, dienstjaar 1841/42.¹² De vormgeving van de oranjerie is identiek aan een ongesigneerd, ongedateerd ontwerp in het Huisarchief van buitenplaats De Paauw¹³ (zie 4.12) en vertoont overeenkomsten met de presentatietekening van Zocher junior voor een klein landhuis of villa (gesigneerd, gedateerd 1841, zie 4.01 en die voor een warme sierkas (gesigneerd, ongedateerd, zie 4.13).¹⁴

Het hoofdhuis

Van Lugters' prent van het hoofdhuis is geen voortekening of datering bekend (zie 4.02). De prent toont echter het hoofdhuis na de verbouwing die kadastraal is vastgelegd op kadastrale Hulpkaart 34 uit dienstjaar 1852.¹⁵ De verbouwing zal plaatsgevonden hebben tussen 1838 en 1850: voor de uitbreiding van het huis moesten ten eerste de pleinmuren en voorgebouwen gesloopt zijn en ten tweede zal Lugters de voortekeningen voor zijn beide prenten van *Vreugd en Rust* rond hetzelfde moment gemaakt hebben, in zomer 1850.¹⁶

Voor het hoofdhuis geldt een omgekeerde mogelijke-bewijsvoering voor de betrokkenheid van Zocher junior: de architectuur van de voorgevel heeft een Zocher junior-karakter, omdat deze overeenkomt met voorgevels van andere verbouwde buitenhuizen waarvan bekend is dat Zocher junior het park heeft ontworpen en waar tegelijkertijd het huis verbouwd is. De ontwerpstyl heeft bijvoorbeeld iets weg van huis *Backershagen* (Wassenaar, huis en park aangepast in 1837-1844) en heeft gelijkenis met huis *Oosterbeek* (Den Haag, huis en park aangepast na 1839, zie 4.14).¹⁷

4.14 Het huis van buitenplaats Oosterbeek te Den Haag. Litho P.J. Lutgers, circa 1855. Collectie Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie

4.15 Het hertenhuis in de hertenkamp, gezien vanaf de Vliet. Foto, circa 1917. Collectie Haags Gemeentearchief

Het hertenhuis

Het hertenhuis dat tot in de jaren 1980 op de hertenkamp stond, was vormgegeven in eenvoudige chaletstijl, mogelijk zonder houtsnijwerkdetailering (zie 4.15). De chaletstijl was in de negentiende eeuw algemeen populair voor bijgebouwen en ook Zocher junior ontwierp in deze stijl. Het hertenhuis kan daarom zeer wel gebouwd zijn naar ontwerp van Zocher junior, als onderdeel van zijn 'gebouwenprogramma' voor *Vreugd en Rust*. Op de voortekening van Lugters uit 1850 is een hertenhuis zichtbaar, maar de dakconstructie valt weg achter de boomkronen.

4.16 *Vreugd en Rust* met de Zocher-aanleg op een uitsnede van de Topografische kaart uit 1893. Bron: topotijdreis.nl

4.17 Een weide op buitenplaats *Landfort* te Megchelen, met vergelijkbare vorm van de hertenkamp, op een uitsnede van een natekening van het ontwerp, circa 1825. Collectie Huisarchief Landfort

4.18 De hertenkamp in het Haarlemmerhout, met vergelijkbare vorm van de hertenkamp. Detail van gravure, F.J. Nautz, 1837. Collectie Noord Hollands Archief

Hierdoor is niet duidelijk of de van latere foto's bekende hertenstal al in de oude hertenkamp is gebouwd, of dat deze na 1853 verbouwd of nieuw gebouwd is.

De parkaanleg

Het direct Zocher junior-kenmerkende onderdeel in de parkaanleg is de hertenkamp. Deze is vormgegeven als een door een slingerende beek omgeven eiland. Zoals hiervoor is toegelicht, kan de hertenkamp pas zijn huidige vorm hebben gekregen na januari 1853.¹⁸ Op Kadastrale Hulpkaart 41, dienstjaar 1854, is de samenvoeging vastgelegd van het perceel van voormalig *Den Dom* met het parkperceel van *Vreugd en Rust*.¹⁹ De nieuwe hertenkamp is niet op een Hulpkaart vastgelegd. De parkvernieuwing is pas voor het eerst zichtbaar op de Topografische kaart van 1893 (zie **4.16**), twee foto's uit circa 1915, de grote parkkaart door Gemeente Den Haag uit 1916 (zie **4.04**) en Kadastrale Hulpkaart 502, dienstjaar 1923.²⁰

Het door een beek omgeven (w)eiland van de hertenkamp vertoont sterke overeenkomst met bijvoorbeeld een dergelijk weiland in Zocher juniors parkontwerp voor buitenplaats *Landfort* (Megchelen, ontwerp circa 1825, (zie **4.17**) en met de (langer gerekte) vorm van de hertenkamp in de Haarlemmerhout (Haarlem, ontwerp 1830, zie **4.18**).

In het algemeen is in de gehele parkaanleg de hand van Zocher junior zichtbaar aan de padenstructuur en in het samenspel van zichtlijnen vanuit en naar verschillende parkdelen.

De parkstructuur naar ontwerp van Zocher junior is voor het eerst gedetailleerd weergegeven op de parkkaart uit 1916. De vormgeving en opzet van de wandelpaden vertoont grote overeenkomsten met padenstructuren op diverse bekende parkontwerpen van Zocher junior.

Besluit

Wat is nu de kracht van het Zocher junior-werk voor *Vreugd en Rust*? Zoals in de bijdrage van Kees van der Leer in hoofdstuk 1 is beschreven, is de buitenplaats vanuit de zeventiende eeuw tot 1853 gefaseerd ontstaan uit zo'n zes buitenplaatsen en enkele kleinere huizen.²¹ De parkaanleg van *Vreugd en Rust* toont echter als een fraaie eenheid: het bewijs dat Zocher junior er zeer wel in geslaagd is om de 'lappendeken' aan parkdelen tot een samenhangende parkcompositie te herscheppen. Of zoals Lutgers' boek in 1855 het kersvers aangelegde park omschreef: *weder een der veelvuldige proeven van het schoon talent des heeren J. D. Zocher*.

4.19 *De Koepel*, de voormalige orangerie van *Vreugd en Rust*. gelegen op een verhoogd terrein. Foto Ronald Meekel, zomer 2019

5. Het park Vreugd en Rust

Groen in het park

5.01 De gebogen ingang naar *Vreugd en Rust* met het door Zocher junior ontworpen hek. Foto, circa 1900. Particuliere collectie

Zonder de familie Groen van Prinsterer was er vandaag geen park meer. Met name de achternicht Elisabeth de Jonge-Philipse heeft veel betekend voor het behoud en ervoor gezorgd dat we vandaag op de voormalige buienplaats kunnen rondlopen. Waar en wanneer begon het?

Familie Groen van Prinsterer

Petrus Jacobus Groen van Prinsterer

In 1795, na het overlijden van haar moeder, werd Adriana Hendrica Caan eigenaar van *Vreugd en Rust*. Twee jaar later trouwde ze met Petrus Jacobus Groen van Prinsterer, de latere lijfarts van Koning Lodewijk Napoleon en Koning Willem I.

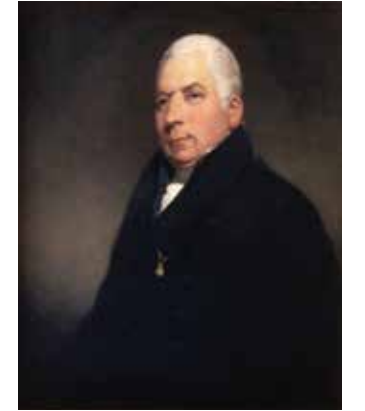
Het zijn roerige tijden, revoluties in Frankrijk en Nederland. Niet een tijd om veel te investeren in buitenplaatsen. De napoleontische tijd is aangebroken in Nederland. Er komen vele nieuwe wetten en regels. Er worden studiebeurzen uitgereikt aan veelbelovende jongeren. Zo krijgt de zoon van tuinarchitect Zocher senior een beurs om te gaan studeren in Parijs en zet hij later zijn opleiding in Londen voort. De classicistische tuinaanleg uit de achttiende eeuw blijft grotendeels intact. Wel vraagt het jonge echtpaar aan Zocher senior om de huisplaats anders in te richten, meer in landschappelijke stijl. *Vreugd en Rust* is het zomerverblijf van de familie. Kinderen worden geboren. De enige zoon, Guillaume, in 1801 geboren op *Vreugd en Rust*, erft na het overlijden van de ouders het huis aan de Korte Vijverberg in Den Haag. De oudste in 1799 geboren dochter, Cornelia Adriana valt de buitenplaats *Vreugd en Rust* toe.

De naam Groen van Prinsterer zal uitsterven. Maar hoe de buitenplaats in de bloedlijn te houden? Ongetwijfeld onderwerp van gesprek tussen vader en zoon. Welke rol kan de oudste dochter hierin spelen met haar dochter Jacqueline?

Nog steeds is er geen stabiel maatschappelijk klimaat in de Nederlanden. Opstanden in 1830 en troebelen tussen Holland en België. Het komt tot een scheiding tussen beide landen. Groen van Prinsterer junior zit er middenin als secretaris van Koning Willem I.

De familie Hoffman

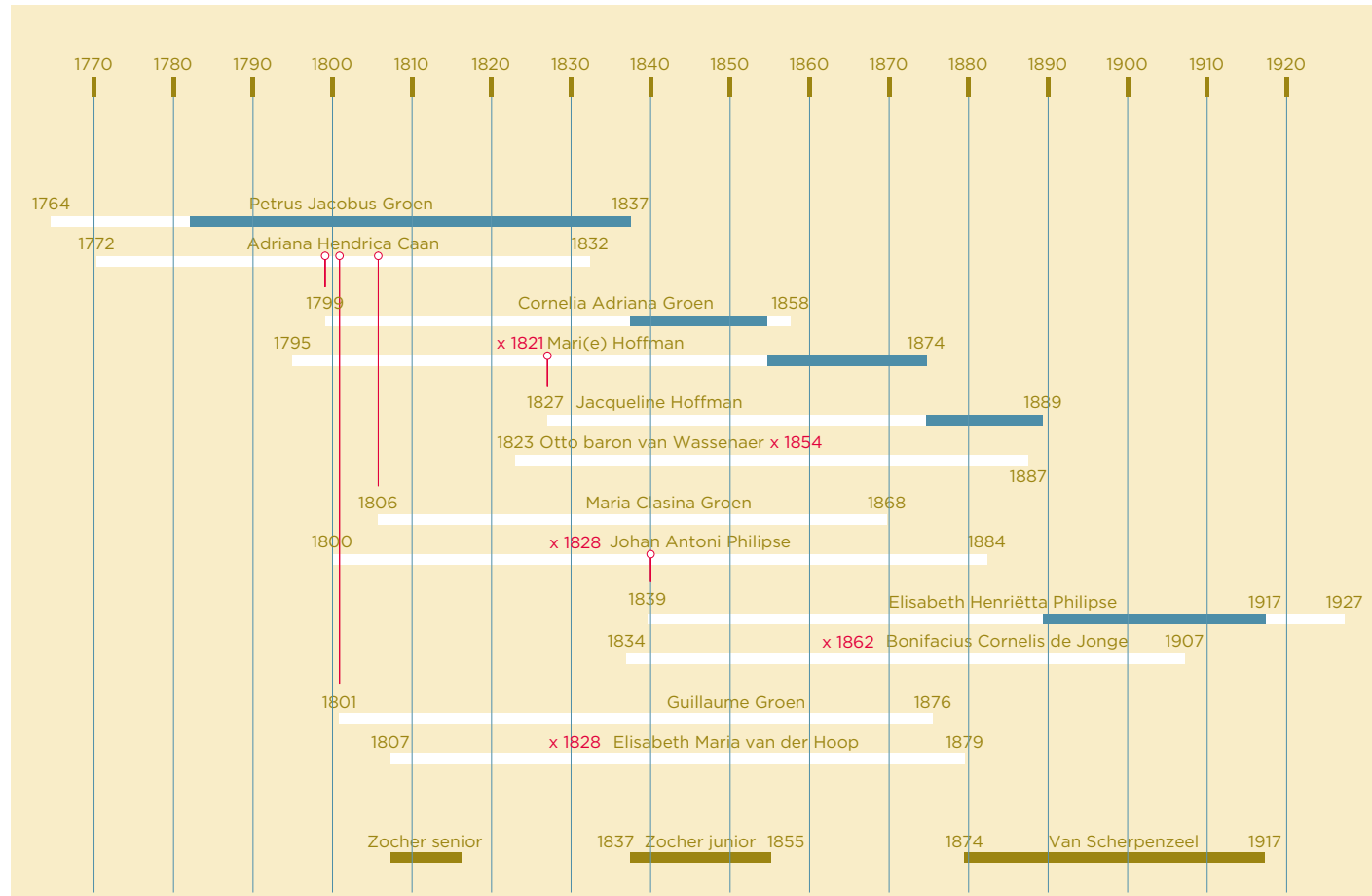
In 1837 sterft vader Groen. De oudste dochter Cornelia was in 1821 getrouwd met Mari Aart Hoffman, een gefortuneerde zakenman uit Rotterdam. Dochter Jacqueline is nu 10 jaar, een oogappel. Haar ouders hebben ambitieuze plannen. *Vreugd en Rust* krijgt haar huidige vorm door de opdrachten die het echtpaar aan Zocher

5.02 Petrus Jacobus Groen van Prinsterer en zijn echtgenote Adriana Hendrika Caan met daaronder dochter Cornelia Adriana en zoon Guillaume. Collectie Rijksdienst Cultureel Erfgoed

junior geeft. Hij is inmiddels een zeer bekende en gevraagde tuin- en landschapsarchitect, een van de brengers van de Engelse tuinen en parken in Nederland. Zie hiervoor op pagina 175 de kadertekst over de vier periodes.

Het sociale leven van het echtpaar is begonnen. Ontvangsten worden gehouden. Dochter Jacqueline groeit op en trouwt met Van Wassenaer van Catwijck. Ter voorbereiding op het huwelijk worden de voorwaarden beschreven door een notaris, de huwelijksvoorwaarden waaronder getrouwd kan worden. Er komen scenario's in voor die uitgaan van zowel een huwelijk met kinderen als een huwelijk zonder kinderen. De voorwaarden zijn er voornamelijk op gericht *Vreugd en Rust* in de lijn van Groen van Prinsterer te houden. Er wordt ook rekening gehouden met de jongste zus van Guillaume. De jongste zus heeft kinderen en haar dochter Elisabeth komt in beeld. Zwager Guillaume, sociaal gezien een man van statuus, zal ongetwijfeld om raad gevraagd zijn.

5.03 Tijdlijnen familieleden Groen van Prinsterer en aangetrouwde families. De blauwe balken geven de perioden aan gedurende welke de betrokkenen eigenaar van *Vreugd en Rust* zijn geweest. Schema auteur en vormgever

De familie Van Wassaer van Catwijk

De derde periode waarin belangrijke wijzigingen in het park worden aangebracht, breekt in 1852 aan. Voorafgaand aan het huwelijk van Jacqueline wordt het huis uitgebreid met twee zijvleugels. Mede omdat in het huis de gemeentesecretarie ingericht zal worden. Van Wassaer van Catwijk wordt burgemeester van Voorburg. Fortuinlijke tijden breken aan. De industriële ontwikkeling van Nederland komt op gang. Het volgende buurhuis, *Huis den Dom*, wordt aangekocht en Zocher junior krijgt een opdracht om de slingerivier aan te leggen en een hertenkamp te ontwerpen op het eiland. Een deel van het perceel blijft over en wordt ter beschikking gesteld aan het initiatief tot het oprichten van de Sophia-bewaarschool in 1854. Minder voorspoedig is dat de moeder van Jacqueline relatief jong

overlijdt in 1858. De dochter krijgt dan al het beheer van de buitenplaats. Kinderen krijgt Jacqueline niet. Vader Hoffman gaat verder als bezoeker van salons en concoursen voor producten uit de moestuinen. Hij ontvangt ook meermalen grote groepen relaties op de buitenplaats. In 1874 is er nog een belangrijke mijlpaal in de geschiedenis van het park. De vader van Jacqueline overlijdt en zij wordt nu volledig eigenaar van de buitenplaats. Zij zorgt voor een tweede familenaam die verbonden gaat worden aan *Vreugd en Rust*. Zij zoekt een bekwame tuinbaas. Iemand die het park kan inrichten en verbeelden zoals zij dat voor zich ziet. Op de een of andere manier wordt zij gewezen op iemand in Vreeland (Utrecht). Zij haalt hem, Evert Scherpenzeel, en zijn familie naar Voorburg. Zijn zoon, Teun, die in 1874 werd geboren kort voordat het gezin naar

5.04 Guillaume Groen van Prinsterer. Ets P.J. Arendzen, ongedateerd. Collectie Gerard Duijvestein

Voorburg kwam, zal later ook tuinbaas worden op *Vreugd en Rust*. De laatste tuinbaas. Het gebruiken van een buitenplaats als zomerverblijf wordt minder belangrijk in Nederland. Veranderende verhoudingen tussen eigenaar en zijn personeel vertalen zich onder meer in hogere salarissen en de wil om niet meer een inwonend dienstverband te hebben. Sanitaire omstandigheden in de stad zijn beter geworden. Het stinkt er minder, 's zomers kan men er ook aangenaam verblijven, zodat de behoefte aan een buitenverblijf afneemt.

De familie De Jonge

In 1890 is er de vererving naar Elisabeth, ofwel Betsy, een dochter van de jongste zuster Groen van Prinsterer. De buitenplaats blijft dus in de 'familie'! Zij gebruikt het nadrukkelijk met haar tien oudere kinderen en hun kroost om er genoeglijk samen te zijn. De oudste zoon, Johan Antoni de Jonge, schildert het park en zijn neven en nichten die in het park spelen. Daar plukken wij nu nog de vruchten van. In 1907 overlijdt de echtgenoot van Elisabeth. Haar kinderen zitten midden in hun maatschappelijke carrière en komen minder op *Vreugd en Rust*. De wetgeving over vererven is inmiddels zo dat ieder een gelijk deel moet ontvangen. Wanneer iemand *Vreugd en Rust* zou willen erven, moeten de andere negen kinderen en de moeder uitgekocht worden. Alle kinderen zijn min of meer financieel onafhankelijk, maar zoveel erven uitkopen? Nee, dat is geen optie. Dan rest de verkoop van het buiten.

De gemeente Den Haag

De verkoop neemt bijna tien jaar in beslag. Mede door het uitgangspunt van Elisabeth dat het een 'groen' park moet blijven. Het mag niet verkaveld worden voor woningen. Vele pogingen zijn ondernomen, maar wie wil en kan een dergelijk complex overnemen en onderhouden in het begin van de twintigste eeuw? Dan begint ook de Eerste Wereldoorlog en daalt de waarde van het buiten en zijn er

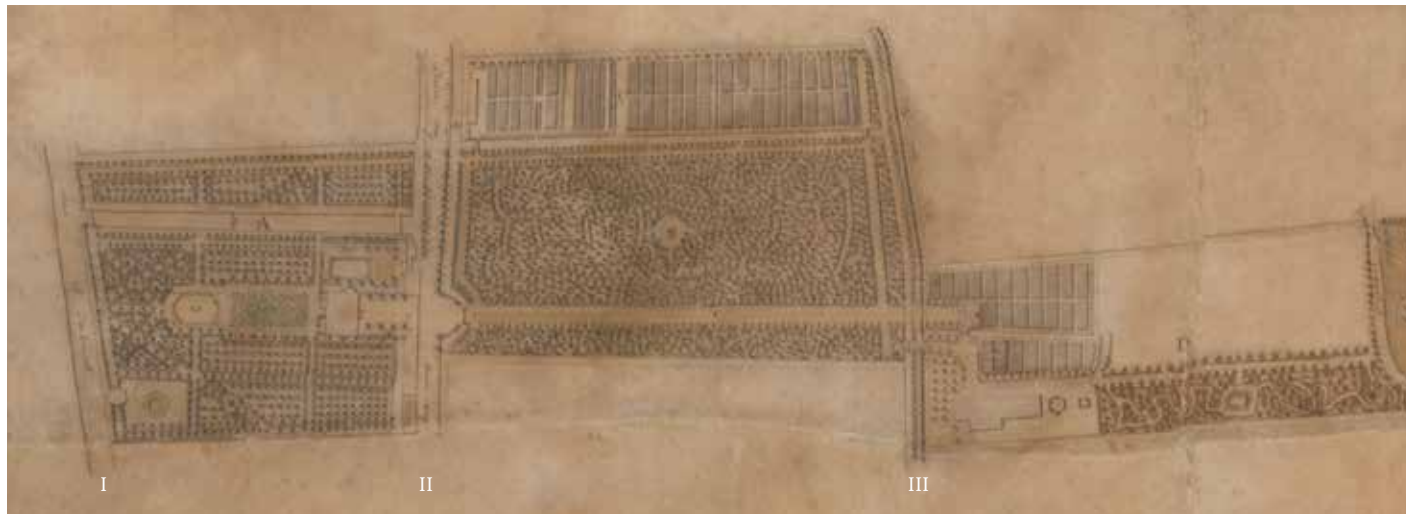

5.05 Kinderen De Jonge aan de achterzijde van *Vreugd en Rust*. Van links naar rechts: Madeline, Connie, Bonne, Lietje, Mientje de huishoudelijke hulp, Marie, Henriëtta, Jan, Betsy en Anna. Foto, 1890. Particuliere collectie

5.06 Bonifacius Cornelis de Jonge junior, de zoon die, soms samen met zijn broer Jan, namens zijn moeder de verkoop van *Vreugd en Rust* regelde. Foto, 1917. Collectie Haags Gemeentearchief

nog minder gegadigden om te kopen. Met de gemeente Voorburg zijn verschillende gesprekken gehouden. De gemeente Den Haag koopt het buiten in het najaar van 1916 voor 200.000 gulden en de garantie dat het een openbaar park zal worden.

5.07 De grondvorm van het park *Vreugd en Rust* in de achttiende eeuw. Tussen de Vliet (I) en de Heerweg (II), het huidige Oosteinde ligt de huisplaats met herenhuis en omringende tuin. Tussen de Heerweg en de Achterweg (III) ligt het wandelbos met kronkelpaden. Detail uit kaart J. Vreeburg, 1773. Collectie Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg. Zie eveneens **1.36**

Het park van Zocher junior in drie eeuwen

De grondvorm van het park

De grondvorm van het park is begin achttiende eeuw aan het Oosteinde ontstaan als huisplaats en overplaats. De huisplaats met een herenhuis en omringende tuin en de overplaats als een wandelbos doorsneden door kronkelpaden op een oppervlak van ongeveer zes hectare. Na 1773 is dit complex bij meerdere eigenaren in gebruik. Het landgoed *Vreugd en Rust* heeft eind achttiende eeuw een omvang van 24 hectare met onder meer een landhuis, een oranjerie, een boomgaard en een tuinhuis aan de Vliet. Bijgaande afbeelding geeft de situatie uit 1773 weer: een bijzondere asymmetrische opzet met een zichtlaan of vista naar *Huis ten Bosch* en een zichtkanaal naast het landhuis eindigend in een ‘bosch’ met een heuvel voorzien van een obelisk. Bovenaan op de tekening een ommuurde moestuin. De oprijlaan, het Oosteinde, kent naar de entree toe een smaller wordend straatprofiel, met een draaikom tegenover de ingang. In de negentiende eeuw zijn de laatste belangrijke aanpassingen aan het complex gedaan. Het park zoals we dat nu kennen is dan ongeveer acht hectare groot.

Hoe is het park opgebouwd?

Vanaf de oorsprong in de zestiende eeuw heeft het park, samengesteld uit een huisplaats en een overplaats, ook een functionele achtergrond: naast buitenverblijf moest het huis ook dienen als bron van inkomsten, bijvoorbeeld door hout- of voedselproductie.

Uiteindelijk heeft het park in het midden van de negentiende eeuw een omvang van 170 hectare, wat belangrijk voor de eigenaar was om zijn sociale status te duiden. Bij verschillende wandelingen vanuit het huis moest er wel het nodige getoond kunnen worden.

Die wandelroutes zijn voornamelijk te vinden rondom het Heerenhuis in het terreindeel richting Trekvaart (Vliet). En vanaf de achttiende eeuw zijn ze te zien in de overplaats ingericht als wandelbos. In latere tijden, in de negentiende eeuw, komen daar de hertenkamp bij en het gebied rondom de oranjerie. Voor de inkomstenkant was en bleef de moestuin een belangrijk onderdeel van de tuin.

5.08 *Vreugd en Rust* vanuit het overbos. Foto, april 1893. Collectie Haags Gemeentearchief

De vier periodes in de opbouw van park Vreugd en Rust

Er zijn vier periodes van elk 50 jaar van belang in de recentere geschiedenis van het park. De beschrijving start nadat de grote ingrepen omstreeks 1854 zijn afgerond. Zoals we het nu nog grotendeels zien is het toen door Zocher junior vormgegeven. Op de kaart uit 1916 (zie **5.13**) zijn de kenmerkende onderdelen van *Vreugd en Rust* weergegeven. Bebouwing in een roze kleur. Bomen en gazons in een groene kleur. Waterpartijen in een blauwe kleur. Namen van terreindelen staan in een zwarte kleur.

De eerste vijftig jaar: 1810-1860

Het kleine koetshuis en de stal, vóór het huis, worden in 1837 afgebroken, een nieuw groot koetshuis wordt aan het Oosteinde opgetrokken. De overplaats wordt ontdaan van classicistische inrichtingselementen en heringericht in de Engelse landschapsstijl. De moestuin wordt ingekort en verbreed, boomgaarden worden toegevoegd en als sluitstuk wordt in 1840 een oranjerie gebouwd. Het geheel is afgerond met nieuwe toegangspoorten op het Oosteinde naar de huisplaats en de overplaats.

De tweede vijftig jaar: 1860-1910

Hoe waren de omstandigheden rond 1860? Het complex heeft zijn ook nu nog herkenbare omvang verkregen. Enkele grote aanpassingen hebben in de eerste helft van de negentiende eeuw plaatsgevonden. Zo is er naast het huis een hertenkamp ingericht en is de overplaats met de beukenlaan in het bosperceel nog zichtbaar. Zocher junior kreeg de opdracht voor de bouw van een oranjerie, nu *Brasserie De Koepel*. De moestuin is verkleind. Er is een grote stal gebouwd aan het Oosteinde (vrijwel op de huidige plek van het gebouw van Forum Hadriani). De koetsen met zes ingespannen paarden rijden vanuit een verplaatste inrit aan het Oosteinde

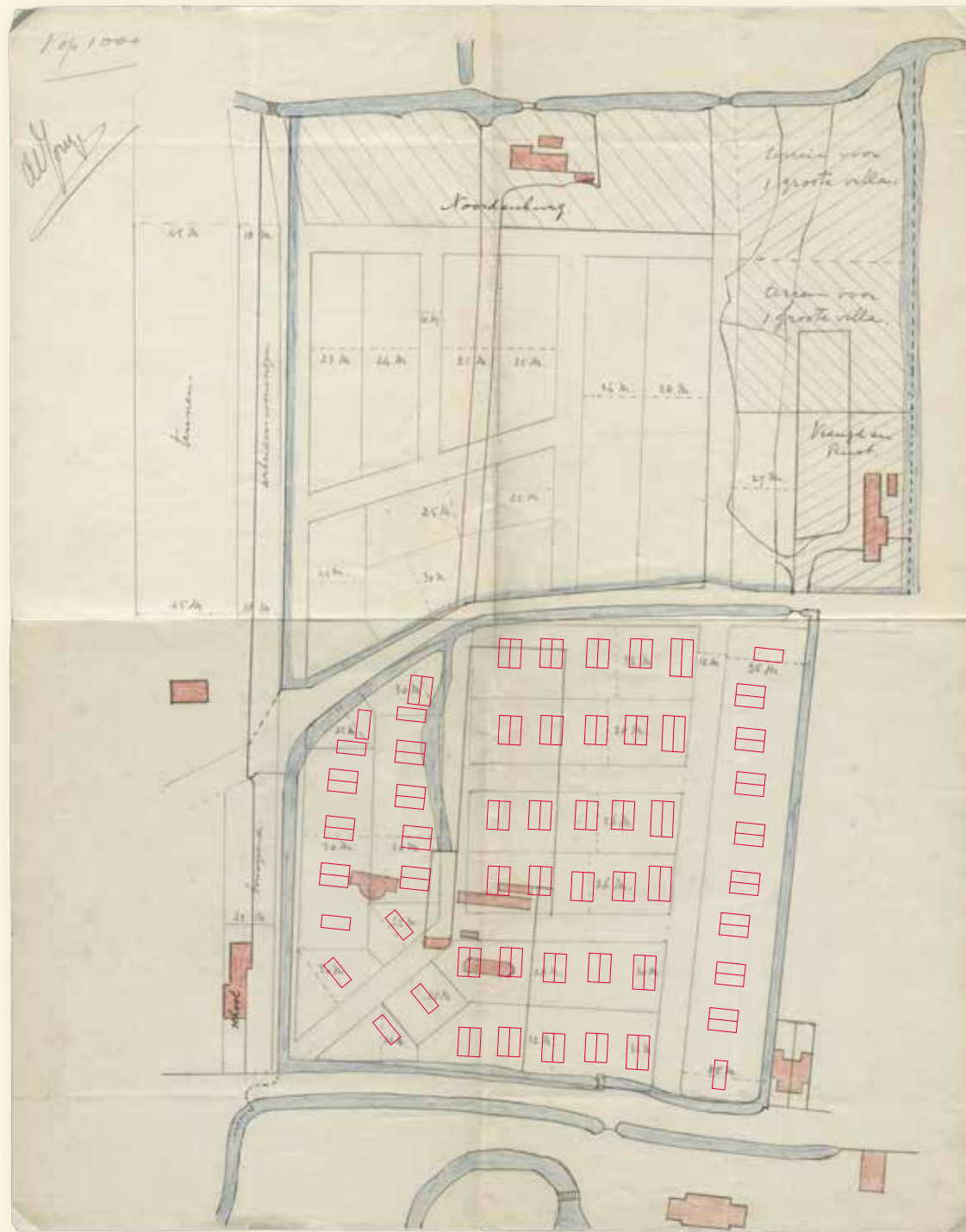
5.09 Een van de dochters De Jonge, vermoedelijk Marie, gefotografeerd naast de rododendrons in park *Vreugd en Rust*. Foto, circa 1900. Particuliere collectie

voorlangs het herenhuis naar een keerderrein voor de stal annex koetshuis.

Het zomerhuis wordt volop gebruikt voor ontvangsten en aangename verblijven van de familie in de zomerse maanden. Zo op het oog hebben de toenmalige eigenaren van *Vreugd en Rust* geen probleem met het instandhouden van het buiten. In 1889 overlijdt Jacqueline kinderloos. Wie wordt de erfgenaam? De dochter van de jongste zuster van Guillaume Groen van Prinsterer, achternicht Elisabeth.

De derde vijftig jaar: 1910-1960

Het kantelpunt is aanstaande in 1907. De echtgenoot van Elisabeth overlijdt en zij besluit tot verkoop van *Vreugd en Rust*. De kosten stijgen verder en er zijn nauwelijks inkomsten. Verkopen van het park, maar aan wie? Voor de hand ligt de gemeente Voorburg. Die heeft er wel oren naar, maar enige tijd later blijkt dat deze gemeente van plan is het park te verkavelen tot een locatie voor 100 woningen. Dat wil de verkopende niet niet. Zij zoekt een andere koper en vindt de gemeente Den Haag. De ‘agenda’ van Den Haag is om met de aankoop een annexatie van Voorburg makkelijker te maken. Misschien wel om er later ook woningen te laten bouwen. Voorburg brengt Gedeputeerde Staten op de hoogte van de plannen van Den Haag. De Provincie dwingt af dat de aankoop alleen kan plaatsvinden wanneer de garantie gegeven wordt om er een openbaar natuurgebied van te maken. Den Haag verkoopt vrijwel direct een deel van het park, de moestuin, door aan een participatiemaatschappij, de speculanten van die tijd.

5.10 Kaart van *Vreugd en Rust* waarop de gemeente Voorburg percelen heeft ingetekend geschikt voor de bouw van circa 100 woningen. Met rood is door de auteur aangegeven dat op de door de gemeente ingetekende percelen inderdaad zo'n 100 woningen passen. Zie ook **1.138**

Woningen zullen daar zeker kunnen komen, denken zij. De gemeente Den Haag heeft in ieder geval een belangrijk deel van de koopsom terug. Na een paar jaar moet die maatschappij eieren voor haar geld kiezen. Het tennispark *Vreugd en Rust* ontstaat. In overleg met de gemeente Voorburg wordt het profiel van het Oosteinde aangepast. Aan de huiszijde wordt de sloot gedempt. Redenen zullen geweest zijn: auto's zijn breder dan rijtuigen en een nieuw rioleringsstelsel is hygiënischer. Aan de overplaatszijde wordt in 1956/57 de natuurlijke slootkant vervangen door een breed trottoir en voorzien van een keermuur die de oorspronkelijke landschapinrichting volgt. De gemeente Den Haag verhuurt het herenhuis teneinde enige inkomsten te verkrijgen. Onderhoud wordt er niet echt uitgevoerd. Lekkages worden verholpen, maar er zijn geen grootscheepse ingrepen. Met het parkdeel is het al net zo. Niet teveel investeren, wel doelmatig onderhouden, want straks is Voorburg geannexeerd en komen andere opties voor gebruik van de gronden aan de horizon. Er worden aanpassingen in het landgoed gedaan door de Gemeentelijke Plantsoendienst Den Haag onder leiding van Westbroek. In hoeverre correcties zijn doorgevoerd, is onduidelijk. De zichtas blijft, wel zijn de bloemperken verdwenen. De bomen groeien verder uit en sommige moeten geroid worden. Tuinmannen uit Den Haag rijden heen en weer naar het park. Den Haag vraagt in de jaren dertig of Voorburg het park niet wil overnemen.

De vierde vijftig jaar: 1960-2010

In 1961 zijn beide gemeenten het eens. Voorburg wordt eigenaar van een vervallen parkcomplex. De gebouwen krijgen wel nieuwe gebruikers, maar niet dan nadat er fors geïnvesteerd is. Wat wil de gemeente met het park? Het niveau van onderhoud richt zich op afzonderlijke delen, conform de beschikbare middelen. Planvorming vindt plaats, maar zonder verbindingen te zoeken met de historische waarden van dit Zocherpark. Het lokale initiatief van Mooi Voorburg om een in een werkplaats liggende monumentale poort van een ander landgoed aan de Parkwegzijde te plaatsen vraagt tien jaar procestijd, maar wordt in 1974 uitgevoerd.

Na 2010

Dan komt er in 2017 een commissie langs van de Nationale competitie Entente Florale; zij heeft de taak de groenste gemeente van het land aan te wijzen. Het is hier in park *Vreugd en Rust* in potentie groen. Nou ja, hoor je ze denken, laten we vriendelijk blijven. We zeggen dat het stenige Oosteinde tussen de twee parkdelen een minpunt is. Die weg is echter nu net de kern van het ontstaan van het complex in de achttiende eeuw: een huisplaats met een overplaats. In 2017 komt

een provinciaal rapport uit over de Zocherparken met voor *Vreugd en Rust* de aanbeveling om de focus te verleggen van individuele elementen naar het totaalbeeld.

De tekening van het park uit 1916 toont Zochers ruimtelijke vondsten en zegt veel over de inrichting en het gebruik ervan tot 1916. Het geeft richtingen aan voor verbeterpunten in de park- en landschapstijl van Zocher. In de tekening is sprake van aanknopingspunten die, na adviezen van deskundigen en consultatie van belanghebbenden, uitgewerkt kunnen worden tot een integrale aanpak voor het komend decennium. Een dergelijke periode is nu al, na eerste consultaties van deskundigen, noodzakelijk. Zeker het bomenbestand vraagt om een middellange horizon. De stichting 'Mooi Voorburg' heeft hiertoe een aanzet gegeven. Investeren en ecologisch beheren zijn steekwoorden.

5.11 Zicht over de vijver op de achterzijde van *Huize Vreugd en Rust*, omzoomd door hoge bomen. Ansichtkaart, begin twintigste eeuw. Collectie Kees van der Leer

5.12 De theeschenkerij in de voormalige oranjerie van *Vreugd en Rust*. Ansichtkaart, circa 1925. Collectie Martin Harms

De kaart uit 1916 in beeld

In 1916 is door de Gemeente Den Haag, als aspirant-eigenaar van het park, een op wit papier ingekleurde en met beschrijvingen voorziene kaart gemaakt (schaal 1:500).

In die oorlogsjaren gaan landmeters en een fotograaf op pad vanuit Den Haag naar Voorburg. Zij hebben de tijd en de rust op het geheel afgesloten, dan nog, privéterrein. Het park wordt tweedimensionaal in beeld gebracht en de fotograaf zorgt voor de derde dimensie. Bij elkaar een belangrijke bron voor het waarden van mogelijke ingrepen in de huidige eenentwintigste-eeuwse situatie. Het wordt een tekening die de toenmalige situatie nauwkeurig vastlegt. Het is goed mogelijk dat bijvoorbeeld een paar wandelpaden 'zuiverder' getekend zijn. Meer in de stijl van Zocher. Het is dan immers net na de verwerving van de buitenplaats door de gemeente Den Haag. Een gebied dat voor Den Haag geheel nieuw was, het lag immers buiten haar gemeentegrenzen. Geen Haagse ambtenaar was er ooit beroepsmatig geweest.

Wat wel duidelijk is, is dat de originele tekening op schaal 1 op 500 is. Dat vraagt in die tijd veel voorbereidend werk, landmeters moeten ingeschakeld worden, onderleggers moeten vervaardigd worden en er moeten voorversies geweest zijn. Archiefmateriaal van de Zochers uit het midden van de negentiende eeuw is waarschijnlijk ook beschikbaar geweest.

Het werd in ieder geval een exemplaar dat goed bewaard moest worden. Makkelijk terug te vinden door op de vier hoeken met rood potlood het cijfer 67 toe te voegen. Waar je in de la het blad ook optilde: het nummer werd altijd zichtbaar.

De kaart kent drie aanduidingen: donkergroen voor bos, lichtgroen voor gazon en groene stippen voor bomen. Iets meer detailleringen zijn op de kaart zichtbaar. Zo is er ook nog een donkerder groen voor bosschages die visueel afschermend zijn. Ook komen rododendronstruiken voor, bloemperken, bruggen en hekken.

Alle in onderstaande tekst van deze paragraaf groen gekleurde woorden komen voor op de kaart uit 1916, voluit of afgekort (zie 5.13). Deze kaart is begin 2017 in het Haags Gemeentearchief aangetroffen. In onderstaande tekst wordt de kaart van het park in een vijftal kenmerkende onderdelen toegelicht: (A, B) twee terreindelen, (1) rondom het Heerenhuis, (2) de overplaats, (3) rondom de oranje en (4) de moestuin.

5.13 De kaart uit 1916. Collectie Haags Gemeentearchief. De rode cijfers en getallen zijn op de kaart ingevoegd door auteur en vormgever

A, B Twee terreindelen

1 Rondom het Heerenhuis

2 De overplaats

3 Rondom de oranje

4 De moestuin

5.14 Oosteinde bij Rozenboomlaan (deel van A).
Deel van 5.13

Twee private terreindelen (A, B)

Een eerste terreindeel tussen de Voorweg (Oosteinde) en de Trekvaart (Vliet) en een tweede terreindeel tussen Voorweg en Achterweg (Parkweg). Beide delen zijn rondom omsloten door sloten, waarmee het private karakter duidelijk zichtbaar was. Op een paar plaatsen kon je die delen betreden. Er waren twee toegangen voor het Heerenhuis via de Voorweg: een hoofdtoegang via een stenen brug met poort en een neveningang met poort bij de grote Stal. Dan lag er aan de Voorweg nog een brug met poort over de sloot naar de overplaats met daarin de Moestuin. Ook lag er een neveningang aan de Achterweg, voornamelijk functioneel voor personeel om bij de overige landerijen te komen.

Vreugd en Rust was dus een vele hectaren groot privaat terrein met voor de eigenaar slechts enkele toegangen. Bezoek voor het Heerenhuis, komend vanuit Den Haag, had de route langs de *Oude Kerk* en door de Herenstraat. Die was soms problematisch en smal,

5.15 Het Oosteinde dichterbij de hoofdentree (deel van B).
Deel van 5.13

zeker voor de eigenaren in het midden van de negentiende eeuw die rondreden in een equipage met zes aangespannen paarden. De Rozenboomlaan, althans het deel langs het park, bestond toen nog niet; dat deel was onderdeel van de oprijlaan van *huize Eynddorp*, een particulier bezit dus.

De oplossing voor de eigenaren was deze ‘eigen rijweg’ (nu Rozenboomlaan) te gaan gebruiken, afgesloten door een **Houten Hek** aan de Achterweg en door een **IJzeren Hek** aan de Voorweg. Een private weg met erlangs gelegen een **Gazon** voorzien van een rij **Boomen**. Daarachter de **Sloot** rondom de overplaats met aan de overzijde bosschages en struikgewas. Een dichtgegroeid **Bosch** zoals het nu nog is. Naast de poort aan de Voorweg was een openbaar **Urinoir** geplaatst voor dorpsbewoners, direct aangesloten op de sloot. Ook nu is er, sinds het dempen van de sloot in de jaren vijftig en de aanleg van een riolering, aan de overzijde van het Oosteinde nog een openbaar toilet.

De Voorweg heeft een wegbreedte van circa vier meter, een wandelpad aan de overplaatszijde, gazons en sloten aan weerszijden. Aan de overplaatszijde stonden Boomen in het gazon. Rijdende op de Voorweg, richting Heerenhuis, was er aan de overplaatszijde sprake van **Bosch**. Echt een chique laan naar de hoofdingang. De **Oranjerie** (*Brasserie De Koepel*) was niet of nauwelijks zichtbaar. Aan de huisplaatszijde was wel vrij zicht op de **Hertenkamp** en beperkt zicht op de daarachter gelegen **Vijvers** in de achtertuin van het Heerenhuis.

Bij het benaderen van de door Zocher fraai vormgegeven stenen brug wordt het Heerenhuis visueel afgeschermd door bosschages en struiken. De sloot wordt vóór de brug breder en de struiken staan iets naar achteren, terwijl voorbij de brug de sloot smaller wordt en de struiken naar voren komen. Alles om de diagonaal over de sloot staande poort meer te accentueren. Na het passeren van het hek is er een glimp te zien van het eiland in de **Vijver** en komt de voordeur in de hoofdgevel in beeld met het gazon vóór het huis. In 1837 heeft het echtpaar Mari Hoffman en Cornelia Groen van Prinsterer dit zo uit laten voeren om een koets met zes ingespannen paarden soepel en voornamelijk voor te kunnen laten rijden. Later, vanaf 1852, werd die vooral gebruikt door zijn dochter en haar echtgenoot, de burgemeester van Voorburg. Deze equipage had een vele meters grote draaicirkel. Met dezelfde soepelheid reed daarna de koetsier door richting de keerlus vóór het grote koetshuis. Paarden konden daar uit- en ingespannen worden. Op dezelfde manier kon de koets weer voorgereden worden voor een rit naar Den Haag of elders.

Rondom het Heerenhuis (1)

Het **Gazon** voor het huis had tot begin negentiende eeuw de functie van voorrijgebied vanaf de Voorweg. Bezoek kwam te paard of met kleine koetsen. Aan de Voorweg lag aan de overplaatszijde een halfronde verwijding van de weg. Deze verwijding gaf toegang tot

5.16 Het afgerasterde gebied ten oosten van het huis (1).
Deel van 5.13

het wandelbos, het **Bosch**. De fundering van de afsluitende muur is vermoedelijk nog aanwezig. De brug op de kaart uit 1916 was er toen nog niet. Tot 1837 reikte de **Moestuin** nog tot aan de Voorweg. Wel was er ter hoogte van die **Moestuin** een dam in de sloot om die te kunnen bereiken.

Door de in 1837 nieuw geformeerde inritten en toegangen kwam er ook meer accent te liggen op de zuidwestelijk gelegen zijgevel van het Heerenhuis. Heerlijk in de zon en uitkijkend op de in 1854 aangelegde **Hertenkamp**. Ook de toegangsbrug over de ringsloot naar het hertenkampeiland was zichtbaar. Vanuit de **Serre** was ook een wandeling denkbaar in de achtertuin, richting **Trekvaart**. Een tuin met bloemperken, kleinere struikengroepen en vrijstaande bomen, heel ‘parkachtig’ ingericht. Met een variërend en wisselend zicht op die tuinelementen, alles in de ‘moderne’ stijl van Zocher. De **Hertenkamp** was tot begin twintigste eeuw opgesplitst in twee delen. Een wandeldeel, dicht bij de brug naar het eiland en dicht bij het Heerenhuis. De echte **Hertenkamp** lag daarachter, afgescheiden

5.17 De overplaats (2).
Deel van 5.13

door een IJzeren Hek. Rondom de Hertenkamp lag een slingerend wandelpad, waarbij een aantal struikgroepen gepasseerd werden en telkens een nieuw blikveld op tuinelementen geopend werd. Men had dit bereikt door gebruik te maken van Rododendronstruiken, Perken (met bloemen) en vrijstaande Boomen.

Verder om het huis lopend kwam men in een stuk tuin waarin achter een strook struiken een Afrastering van een halfcirkelvormig gebied stond. In dit gebied was een kleine Vijver zichtbaar, een Volière en een Kippenhok. Aan de achterzijde, opgenomen in het bosperceel, was een Houten Hek. Dit afgerasterde gebied grensde aan de Stal, gelegen aan de Voorweg. Dit stuk bood een plek voor het houden van vogels en kleinvee. Naast de Stal de poort voor personeel en leveranciers, compact bij elkaar voor de ondersteuning van het huis. Er was een personeelsingang aan de oostzijde van het Heerenhuis naar de in dat oostelijke deel onder meer gelegen keuken. Eigenlijk zoals dat nu nog is bij Restaurant Central Park.

5.18 Het werkgebied van de tuinmannen. De kinderen van de tuinbaas zijn op bezoek of de kleinkinderen van een van de De Jonges. Particuliere collectie

De overplaats, het Bosch (2)

De overplaats, bereikbaar vanaf de Voorweg via een brug, was ingericht als wandelbos met kronkelpaden. De oorspronkelijke achttiende-eeuwse classicistische opzet is op de kaart in belangrijke mate verdwenen. Van de hoog opgesnoeide haagbeuken rond de zichttas zijn door Zocher junior wel enkele bomen gespaard. De hoge aarden heuvel, als oriëntatiepunt, is verdwenen. De oriëntatie op *Huis ten Bosch* zal later geblokkeerd worden door aanplant in het Boerenbos in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Alleen het oostelijke deel, rondom de zichttas, heeft nog een aantal Gazons en Rododendronstruiken. De achteruitgang met poort aan de Achterweg is er nog. De functie van verbinding naar de boerderij aan de Achterweg is door de verkoop van het park en door onteigening van de landerijen komen te vervallen.

Aan de westzijde zijn nog delen van de tuinmuur rondom de Moestuin te zien. In hoeverre deze nog op hun achttiende-eeuwse positie staan is zeer de vraag. Toen lag er nog een sloot tussen muur en overplaats. Het metselwerk van de muur naast de Moestuin ziet er niet achttiende-eeuws uit. De muur is in de negentiende eeuw, bij het verkleinen van de Moestuin aan de zijde van de Voorweg, zeer waarschijnlijk verplaatst naar de andere zijde van de sloot, die vervolgens gedempt is. De verkorte Moestuin werd zo door verbreding in oppervlak gecompenseerd. De Moestuin werd ook aan de andere zijde verbreed. Daarover later meer.

Rondom de Oranjerie (3)

Dit deel van het park is in 1840 voorzien van een Oranjerie ontworpen door Zocher junior. De Oranjerie is een warme berging in de winterperiode voor koudegevoelige planten, exoten en bomen. Aan de noordzijde was de toegangsdeur tot de Oranjerie en rechts daarvan een met een Houten Hek afgeschermd deel voor de hoveniers. De aan de voor- en achterzijde van de Oranjerie gelegen tuin is herkenbaar als een

5.19 Brug naar overbos en oranjerie met gazon aan de voorzijde (3).
Deel van 5.13

ontwerp van Zocher door de visuele en stijlkenmerken. De Oranjerie kon door bezoekers alleen bereikt worden via de houten brug tegenover de toerit naar het Heerenhuis. Nadat je het terreindeel betreden had, moest je dus eerst 'opzijlopen'. De Oranjerie was van nabij de brug nog niet te zien. Het was voor Zocher een uitdaging om met visuele, landschappelijke middelen een oplossing te vinden. Het pad laat direct een verbreding zien met een Gazon, vrijstaande Boomen en Perken. Achter de perken is de grote Kas zichtbaar (thans tennispaviljoen). Rechts is de muur op de achttiende-eeuwse positie die verlengd is met een Houten Schutting. Die schutting is toegevoegd om bij het lopen van Heerenhuis naar Oranjerie, met name in de winter, geen vroegtijdige kijk op de grote Kas te geven. De Perken, wellicht een invulling van een latere datum, liggen vrij ver voor de kas en over de bloemen heen is er nu onder de boomgaardebomen door zicht op de Oranjerie! Dit deel van de rondwandeling wordt door een bomen- en struikengroep visueel afgesloten. De bomen- en struikengroep bestaat uit een viertal groepen. Zij

5.20 Het bos uitkomend naar de boomgaard (3).
Deel van 5.13

ontnemen het zicht op wat nog gaat komen. Erachter heeft men het volledige zicht op de Oranjerie en het Gazon ervoor, kijkend onder een monumentale beuk door. Die is in de twintigste eeuw ter ziele gegaan als gevolg van aantasting door zwammen. Toen werd hij van zijn kroon ontdaan en nu is het onderste deel van de stam achtergebleven. Over de diagonaal van het Gazon heeft men zicht op twee bloemperken. Verder lopend kan er bij de koepelvorm naar binnen gekeken worden. Dan langs de Oranjerie via een Bosch, dat het zicht op de Rozenboomlaan afsluit. Halverwege is er een afslag naar rechts, met na enige passen een ruime blik op een brede Sloot, de boomgaard en de moestuin. Tussen moestuin en boomgaard is een lage heg geplaatst, ter vervanging van de achttiende-eeuwse hogere Muur. De Moestuin is hier, aan de lange zijde, verbreed om het verlies aan oppervlak aan de straatzijde te compenseren. De Sloot, als een soort zichtkanaal, staat in verbinding met de omringende sloten en eindigt zo ongeveer naast de Oranjerie. Hoe verder wandelen? Over een brug achterlangs de Moestuin, langs

5.21 De moestuin, het werkgebied van de tuinmannen (4).
Deel van **5.13**

een paar solitaire bomen die uitzicht geven op de Achterweg en op meer landerijen van de eigenaar. Vanaf de brug is er ook een mooie terugblik op de Oranjerie en een monumentale rode beuk. Verder, langs een visueel belangrijke tuinmuur, achter de Moestuin langs, door het Bosch waar verschillende routes te kiezen zijn. Bijzonder geslaagd is deze verbinding van twee terreindelen, overplaats en Oranjerie, die visueel gescheiden zijn door de Moestuin, en tegelijkertijd het achterste deel van de Moestuin opnemen in die route.

De Moestuin (4)

Deze is tussen 1837 en 1841 in belangrijke mate aangepast. Verkleining aan de zijde van de Voorweg, verbreding aan de oost- en westzijde en een paar ingrepen van Zocher om de Moestuin aan de zijde van de Achterweg visueel meer te betrekken bij de parkbeleving. Dat laatste is bereikt door tweemaal een Houten Schutting dwars in de Moestuin te plaatsen en aan de oostzijde de afsluitende Muur, dan wel een

houten schutting. Het achterste deel van de Moestuin wordt opgedeeld in drie visueel gescheiden ruimten. In elke ruimte is wat anders te zien, een trouvaille!

Ter hoogte van de oranjerie is de Moestuin ook verbreed. Tot 1837 lagen tot aan de Voorweg de werkterreinen van de hoveniers. Die functie moest na de verkleining elders een plek krijgen. Dat werd een positie naast de Oranjerie die is afgezoomd met een langgerekte Boomgaard. Het centraal gelegen, half verharde terrein geeft toegang tot alle delen van de overplaats. Aan dit terreindeel liggen een vak met beplanting, een Kippenhok, een Bergplaats en kleine Kas op het zuiden tegen een muurdeel dat gehandhaafd is uit de achttiende eeuw, een werktafel, en mogelijk een pomp en vier rijen plat liggende Kassen. Ook liggen er twee beplantingsvakken, een kleine (koude) Kas en de grote (warme) Kas. De rij platte kassen wordt begrensd door een lange schuur. Die Schuur is via een erachter gelegen, afsluitbaar pad bereikbaar. Aan dit pad liggen een kleine Schuur, een open opslagplek met een Heg aan de achterzijde en de deur naar de WC. Net naast de poort waardoor men vanuit de Moestuin naar het Bosch gaat, zit een sprong in de in de positie van de tuinmuur. Of er, vóór de demping van de sloot een rioolbuis is gelegd naar een nabijgelegen sloot is onbekend.

Naast een invloedrijk eigenaar rond het midden van de negentiende eeuw was er ook een gezaghebbende tuinbaas die het belang van een goede Moestuin wist over te brengen. Het zouden de laatste aanpassingen zijn aan een 170 hectare groot landgoed, gericht op productie, met een huisplaats en overplaats van ongeveer 9 hectare. De erbij horende boerderijen worden door de vele erfgenamen en als gevolg van veranderende maatschappelijke omstandigheden en vererving opgesplitst en veelal verkaveld tot woningen. Een openbare functie blijft voor het park *Vreugd en Rust* over. Tot vandaag aan toe.

5.22 Het kippenhok naast het huis. Foto, circa 1900. Particuliere collectie

De tuinbaas in de oranjerie

Een bijzondere foto uit het einde van de negentiende eeuw laat een familie, man, vrouw en hun dochter zien, zittend in de zon vóór de oranjerie. Zij heeft haar mooiste jurk aan, hij zijn beste jacquet en de dochter haar schattigste jurkje. Maar is het wel een mooi jacquet? De foto uitvergroten zie je toch wel de nodige sleetse plekken en hier en daar een gaatje. Het is het pak waarin de belangrijkste tuinman op een zomerverblijf liep. Niet een tuinman maar een tuinbaas. De familie van Teun Scherpenzeel is vereeuwigd. Net als zijn vader Evert is hij op *Vreugd en Rust* tuinbaas geworden.

Hij woonde op het zomerverblijf, in de oranjerie. Nu is de oranjerie een gebouw waarin exotische planten, heesters en bomen moesten overwinteren, in een ruimte die zoveel mogelijk daglicht diende te hebben, goed geïsoleerd volgens de normen van die tijd en voorzien van een verwarming voor de koude dagen en nachten. De tuinbaas en de vrouw van de eigenaar spraken elkaar vrijwel dagelijks over welke groenten er in de moestuin beschikbaar waren voor de komende diners met gasten. In de loop van de negentiende eeuw kwamen er meer en meer bloemen in de moestuinen. Op tafel moesten niet alleen bijzondere groenten op tafel komen, maar ook bijzondere boeketten. Met een complex dat in de hoogtijdagen van *Vreugd en Rust* meerdere landerijen bevatte werd er ook geproduceerd. De tuinbaas moest daarnaast de beschikbare producten voor verkoop aanbieden aan lokale groentebouwers en daarvan ook rekening en verantwoording afleggen aan zijn baas. Soms waren er ook bijzondere verzoeken en werd de vraag voorgelegd wat voor vruchten of bloemen gegeven konden worden aan iemand bij wie de eigenaar van *Vreugd en Rust* op bezoek ging. Zo stond tuinbaas Teun bekend om zijn ervaring om goede, frisse en goed smakende meloenen te telen. Hij kreeg daar vaak complimenten voor. Ook werd meegedaan op concoursen tussen tuinbazen,

5.23 De familie Teun Scherpenzeel. Foto, begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

die daar hun beste producten toonden. Voor de tuinbaas leuk om daarmee een prijs te winnen, maar vooral leuk voor de eigenaar van het zomerverblijf. Die concoursen waren dermate belangrijk geworden in de loop van de negentiende eeuw, dat er speciale tijdschriften voor uitgegeven werden. Hoe kreeg Teun die meloenen zo goed? Door ze vaak rijp te laten worden in zijn bedstee. Niet alleen goed rijp, maar ook eerder dan zijn collega tuinbazen. Een gesprek over de 'primeurs' waren in die tijd een wezenlijk onderdeel in het sociale verkeer tussen eigenaren van buitenplaatsen. Het lukte Teun om de in de oranjerie aanwezige installatie handig in te zetten. Op *Vreugd en Rust* is sprake van een cirkelvormige oranjerie met links en rechts nevenruimten. In de hoofdruimte was een kachel aanwezig en een kanalenstelsel om de warme lucht te verdelen. Nu lag er ook een bedstede naast die kanalen. De warmte die uitstraalde naar de bedstede gebruikte Teun om de meloenen in het bed van stro te leggen: lekker warm! Naast de hoofdruimte waren er enkele ruimten die een functie hadden

5.24 De orangerie van *Vreugd en Rust*, gebouwd omstreeks 1840 naar ontwerp van Zocher junior. Foto, eind negentiende eeuw. Particuliere collectie

5.25 Portret van Jan David Zocher. Carte-de-visite, negentiende eeuw. Collectie Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie

als verblijf voor de tuinbaas en zijn gezin. Aan de rechterkant een vierkante ruimte die de functie woonkamer had. Tussen woonruimte en oranjerieruimte lagen een bedstee en een trapje naar de kelder. Aan de linkerzijde een ruime keuken, een tweede bedstee en een privaat (ons huidige toilet). Vanzelfsprekend waren er de nodige vloeringen boven de kamers. In het midden van de negentiende eeuw begonnen installaties een onderdeel uit te maken van gebouwen. Zo ook hier, circa 1840, de kachel met kanalen en een privaat aangesloten op een riolering. De ventilatie van de hoofdruimte was ook vernuftig met kleppen boven de hoge ramen, de dubbele ramen en een afvoer van lucht via een ‘lichtraam’ in de bedsteden.

Het ontwerp van de orangerie is van de hand van J.D. Zocher junior die van 1837 tot en met 1852 opdrachten heeft uitgevoerd op *Vreugd en Rust* voor de eigenaren Mari Hoffman en Cornelia Hoffman-Groen van Prinsterer. Drie tekeningen van dat ontwerp zijn teruggevonden in een archief. Naast de plattegrond is een doorsnede en een gevelaanzicht gevonden. Het is een variatie op een ‘presentatietekening’ die Zocher in zijn jongere jaren heeft gemaakt. Hij maakte die om die aan zijn klanten te laten zien als voorbeeld van wat er allemaal mogelijk was in een parkaanleg in de Engelse landschapstijl.

De tekeningen waren voor dat doel ongedateerd en ongesigneerd. Ze konden altijd als reclamemateriaal ingezet worden.

De orangerie ligt in het door Zocher vormgegeven park *Vreugd en Rust*. Hij heeft die bij de ombouw van een classicistisch achttiende-eeuws park naar een landschapstijl in de negentiende-eeuwse mode een plek gegeven op de zogenaamde overplaats. Het huis stond aan de andere kant van het Oosteinde op de huisplaats. Zocher heeft met een paar bijzondere zichtlijnen de twee gebieden elk een eigen karakter gegeven. Daarbij werd de orangerie op een verhoging in het terrein geplaatst. Een verhoging die tot stand kwam door gebruik te maken van uitgegraven grond van de slingersloot rondom de hertenkamp. Dit is allemaal te zien op de eerder beschreven kaart uit 1916 die precies een eeuw later werd teruggevonden.

5.26 Ontwerp met aanzicht voor een orangerie voor buitenplaats *De Paauw* te Wassenaar. Tekening, ongedateerd. Collectie Gemeente Archief Wassenaar

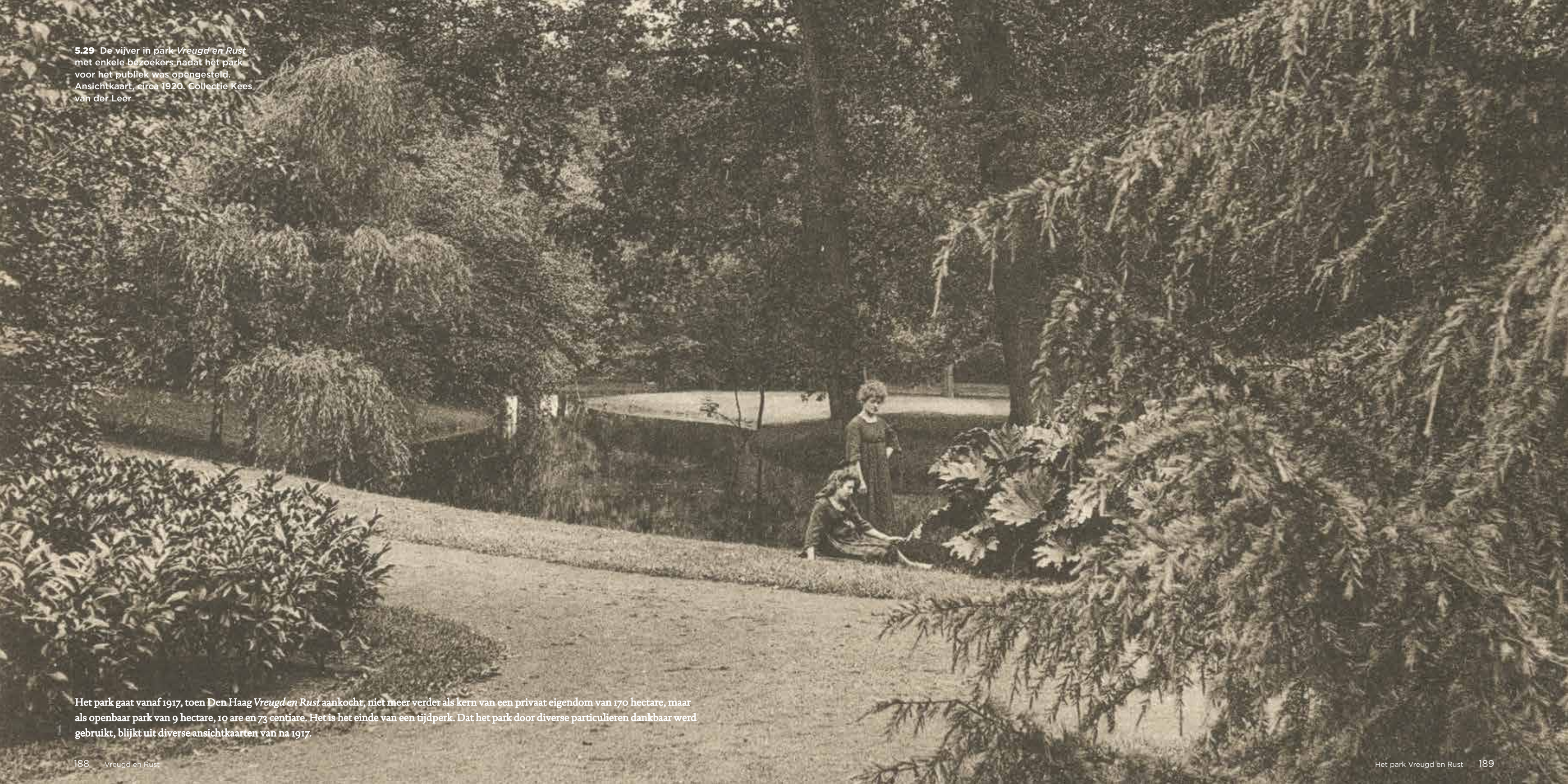

5.27 Ontwerp met plattegrond voor een orangerie voor buitenplaats *De Paauw* te Wassenaar. Tekening, ongedateerd. Collectie Gemeente Archief Wassenaar

5.28 Ontwerp met doorsnede voor een orangerie voor buitenplaats *De Paauw* te Wassenaar. Tekening, ongedateerd. Collectie Gemeente Archief Wassenaar

5.29 De vijver in park *Vreugd en Rust* met enkele bezoekers nadat het park voor het publiek was opengesteld. Ansichtkaart, circa 1920. Collectie Kees van der Leer

Het park gaat vanaf 1917, toen Den Haag *Vreugd en Rust* aankocht, niet meer verder als kern van een privaat eigendom van 170 hectare, maar als openbaar park van 9 hectare, 10 are en 73 centiare. Het is het einde van een tijdperk. Dat het park door diverse particulieren dankbaar werd gebruikt, blijkt uit diverse ansichtkaarten van na 1917.

5.30 Oude bomen in park *Vreugd en Rust* aan de Vlietzijde. Foto, begin twintigste eeuw. Particuliere collectie

5.31 Gezichten in park *Vreugd en Rust*. Ansichtkaarten, circa 1920. Collectie Kees van der Leer

De Kaart en hoe verder met de informatie

De vijf kenmerkende onderdelen van de kaart uit 1916 ‘Buitenplaats Vreugd en Rust’ zijn hiervoor beschreven.

De toen nieuwe eigenaar, de gemeente Den Haag, heeft deze nauwkeurige kaart laten maken om de bestaande toestand in 1916 weer te geven. Zij geeft het gebruik van de buitenplaats door de vorige eigenaar weer.

De kaart moet een aantal malen gebruikt zijn. In ieder geval om na 1916 de breedte van het te reconstrueren Oosteinde vast te stellen tussen de gemeenten Voorburg en Den Haag. Ook om te bepalen welke sloot gedempt zou moeten worden en om de rooilijn vast te stellen voor de nieuwbouw ter plaatse van de grote stal. Dat is af te leiden uit een aantal aantekeningen in zwart potlood op de originele tekening. Een dwarsprofiel is zelfs zichtbaar. De sloot aan de huiszijde werd gedempt en het gazon aan de overplaatszijde gehandhaafd. De inrit tot het Heerenhuis moest opnieuw worden uitgevoerd en is enigszins verlegd.

De breedte van het Oosteinde varieert nu van 16,5 meter tot 19 meter. Dit nadat in 1956/57 de gazonstrook aan overplaatszijde werd uitgevoerd als een verharding en beëindigd met een keermuur aan de slootzijde. Verharding met welke noodzaak? Daar kun je vandaag ook anders naar kijken.

Hierdoor ontstond een breedte waarvan de Entente Florale Commissie in 2017 formuleerde, dat die een tweedeling veroorzaakte in de parkaanleg. De vraag is nu dus ontstaan: hoe kan vandaag de oorspronkelijke breedte zorgen voor een betere visuele groene samenhang tussen die twee delen, terwijl ook de huidige eisen van festivalgangers, autoparkeerders en marktkooplieden gerespecteerd worden?

De context van het park

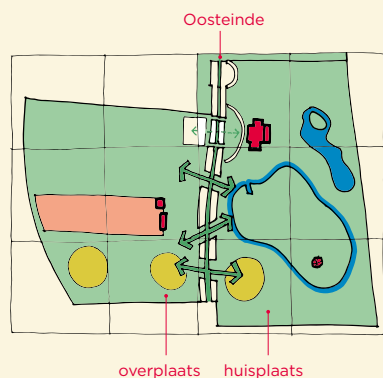
In het rapport *Buitengewoon Groen, Uitvoeringsprogramma en Investeringsagenda* uit 2012, worden vijf groene zones besproken. Richting Voorschoten ligt de Duivenvoorde Corridor. Op de locatie van het voormalige CBS-gebouw bevindt zich de Spoorzone. Langs de Vliet ligt de Vlietzone. Midden in de gemeente bevindt zich de Centrale Zone met de Loozone aan de linkerkant. Belangrijk thema in het rapport is het opwaarderen van de Centrale Zone en die laten eindigen in de Duivenvoorde Corridor enerzijds en de Loozone anderzijds.

In deze Loozone liggen park *Vreugd en Rust*, Juliana-Bernhard Park, Boerenbos, Noteboompark en Park ‘t Loo. Deze strook gaat verder via een groene sportzone in Den Haag tot aan *Huis ten Bosch*. Versterking van die zone is het uitgangspunt. Nu worden diverse delen doorsneden door doorgaande wegen. In een conceptrapport over de Loozone wordt voorgesteld om de ruimtelijke groene continuïteit op die punten te versterken door voorrang te geven aan de parkstructuur met beplanting en detailinrichting en door de langzaamverkeerroute voor wandelaars en fietsers door de gehele zone sterker te maken. Recreatieve functies waaraan men denkt voor deze zone zijn: lig- en speelweiden, theehuis, speeltuinen, rosarium, picknick- of barbecueplekken, beeldentuin, kleinschalige marktjes, visvijver en trimbaan.

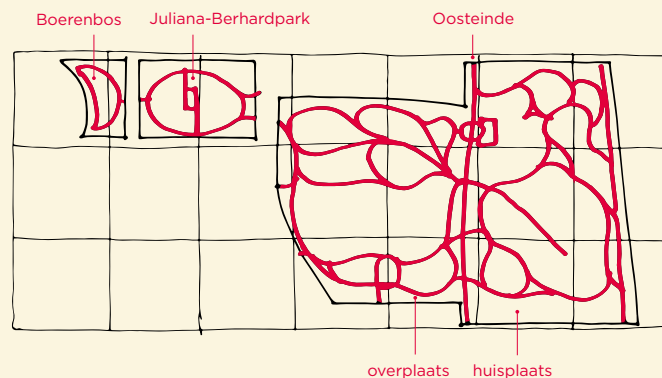
Onlangs is het conceptrapport uitgekomen: *Vitale verbinding Loozone Haagse Bos -Vliet*, gemeente Den Haag en Leidschendam-Voorburg, 2019. Het werd opgesteld in opdracht van de Landschapstafel Duin Horst & Weide, Toine van Wieringen (gemeente Leidschendam-Voorburg) en Irene Mulder (gemeente Den Haag).

5.32 Loozone. Ontwikkeling van de zichtas tussen *Huis ten Bosch* en *Vreugd en Rust*. Project van de gemeente Den Haag en Leidschendam-Voorburg, 2019. Kaart in rapport *Vitale verbinding Loozone, Haagse Bos-Vliet*, 2019

5.33 Schema van natuurlijk groene gebieden (groen) en gebieden voor bijeenkomsten (geel). De roze strook is de tennisbaan. Potentiele zicht- en verbindinglijnen (groen) tussen overplaats en huisplaats. Het Oosteinde wordt hiermee een groenere centrale as. Tekening en inkleuring auteur en vormgever

5.34 Bestaande looplijnen door park *Vreugd en Rust*, Juliana-Bernhardpark en Boerenbos. Tekening en inkleuring auteur en vormgever

Twee parken tot één verbonden

*De dorpsstraat gaat over in een lommerrijke eikenlaan, waarlangs aan weerskanten een reeks buitenplaatsen is geschaard, zo schreef J. Craandijk in 1885. Een tekst uit het einde van de negentiende eeuw over het Oosteinde. Er was dus een oprijlaan vanuit het dorp voor de gasten en een neveningang langs het koetshuis nabij de hoek van de Prins Albertlaan. Het Oosteinde was een half verharde weg van circa vier meter breed waar twee rijtuigen elkaar konden passeren. Dit deel van het Oosteinde was chique door de brede sloten aan weerszijden met een aflopende gazonstrook met bomen. Daarmee bleven huisplaats en overplaats één geheel. Achter het landhuis lag de toen private besloten tuin richting Vliet. Al sinds 1771 bestaat het landgoed *Vreugd en Rust* als huisplaats en overplaats. Samen met de erlangs gelegen sloot zorgt het Oosteinde thans voor een tweedeling in het park en voor een doorsnijding van de ruimtelijke eenheid. Hoe kan het park in de toekomst meer één geheel worden?*

Het belangrijkste is dat een ‘rode draad’ gemist wordt voor de planontwikkeling in het gedeelte van park *Vreugd en Rust*. Noodzakelijk om opgaven en maatregelen die uitgewerkt gaan worden een plaats te geven. De rode draad voor park *Vreugd en Rust* wordt in de basis gevormd door de historie van het park waarbij kenmerken vanuit verschillende tijdspannen een rol kunnen spelen. Tuinhistorisch is het park van grote waarde. Alle stijlelementen uit

de tuingeschiedenis, van renaissance tot de moderne tijd, zijn hier zichtbaar. Het is zo een vanzelfsprekend start- of eindpunt van de Loozone. Bepalend is de ruimtelijke tweedeling door de ingesloten voormalige moestuin waardoor de twee parkdelen op de overplaats een eigen positie in het gebruik innemen. Ook is er een tweedeling door het in de vorige eeuw steeds steniger geworden Oosteindeprofiel.

Herkenbaar is het hoofddeel van het park, het ‘Bosch’, met het monumentale hek aan de Parkweg. Van het Oosteinde via Restaurant Central Park tot aan het tuindeel achter het restaurant richting Vliet. Ook het gebruik is duidelijk: wandelen over aangelegde paden en langs gegraven watergangen. De voormalige hertenkamp is nu in gebruik als een kinderboerderij. De open plek naast de kinderboerderij heeft een muziekpaviljoen en wordt als weide voor muziekuitvoeringen en festivals gebruikt. Echter is die weide onduidelijk aangesloten op het Oosteinde met schielijke ingangen in de hoeken. Een dergelijke ondergeschikte aansluiting op de parkinfrastructuur kent de weide voor de voormalige orangerie ook. Door het Oosteinde en de erlangs liggende watergang is dit parkdeel fysiek afgesloten van de weide met het muziekpaviljoen.

De route van de weide voor de brasserie *De Koepel* naar het tuindeel achter Restaurant Central Park is alleen met omwegen mogelijk. Een fysieke en visuele verbinding dienen dat hedendaagser te maken. De rode draad is ook het (her-)introduceren van zichtlijnen die passen bij het karakter van de oorspronkelijke opzet.

Het tennispark met het daarin opgenomen tennispaviljoen is nauwelijks zichtbaar. Visueel was de voormalige grote glazen kas gericht op het Oosteinde en zorgde voor een beschaafde afscherming van de moestuin. Het vervangen van de in 1928 geplaatste rododendrons door meer oorspronkelijke bloemperken geeft zicht op de kas en opening voor meer recreatief medegebruik van deze clubruimten.

De open plek achter brasserie *De Koepel* tot aan de Parkweg heeft nu een donker, niet open, onbestemd karakter. Ook het gebruik als zelfstandig wandelgebied is beperkt omdat het relatief klein is. Het is denkbaar om de kleine waterpartij als visvijver of modelbootvijver te gaan gebruiken. Ook het terugbrengen van het oorspronkelijke Zocher-dwarsprofiel met links hogere bomen en rechts lagere hoogstam boomgaardebomen is te overwegen. Hoewel de toegang tot de brasserie aan die open plek gelegen is, speelt de inrichting ervan geen rol. Immers de twintigste-eeuwse entree ligt halverwege de Rozenboomlaan en is vanuit die laan nauwelijks opvallend. De toegangsroute naar de orangerie is bij de aanleg midden negentiende eeuw gericht geweest op het herenhuis, wellicht kan dat straks opnieuw. In de twintigste eeuw was er korte tijd een theeschenkerij in de orangerie gevestigd met een eigen brug vanaf het Oosteinde.

De huidige (brug-)verbinding over het Oosteinde tussen het hoofddeel, de overplaats van het park *Vreugd en Rust* naar kinderboerderij en herenhuis heeft alle kenmerken van een

5.35 De omstreeks 1921 aangelegde extra brug over de sloot naar theeschenkerij *De Koepel* met rustieke leuning. Ansichtkaart, circa 1921. Collectie Anne Jacobs

technische oplossing uit het begin van de twintigste eeuw, nadat het Oosteinde verbreed is door het dempen van de sloot langs de hertenkamp en het herenhuis. De huidige brug sluit visueel niet aan op de kinderboerderij, noch op het herenhuis. Een duidelijker oriëntatie van een verbinding van de orangerie met de kinderboerderij sluit meer aan op het gebruik als openbaar park. Een verbetering van de voorrijroute bij Restaurant Central Park en een visuele verbinding naar de overzijde van het park zou het min of meer private karakter van het herenhuis duidelijker maken.

Naast het Restaurant Central Park ligt aan het Oosteinde een ander gebouw uit de vorige eeuw, een voormalige PTT-centrale, op de plaats van het oude stalgebouw. Thans is dit gebouw, met als huidige gebruiker Show- en Marching Band Forum Hadriani, nauwelijks zichtbaar. Wel heeft dit bijna 100 jaar oude pand nog een aantal kenmerkende details waarvan het niet zou misstaan die te tonen aan passanten langs het Oosteinde.

Door meer groen in het straatprofiel toe te voegen, de ruimtelijke eenheid in het groen te versterken, de doorsnijding door het autoverkeer te minimaliseren, de parkdelen fysiek en visueel meer met elkaar te verbinden, de gebruiksfuncties van de verschillende open delen te versterken, het samen gebruiken van een paar delen mogelijk te maken en de positie van het landhuis duidelijker uit te laten komen, zou de rode draad in de Loozone voor park *Vreugd en Rust* zichtbaar worden.

5.36 *Vreugd en Rust* gezien vanaf de Vliet over de vijver. Foto Ronald Meekel, herfst 2019

De toekomst van het Oosteinde

Het versmallen van het stenen profiel van het Oosteinde is het startpunt. Op welke manier kunnen de huidige functies in een andere opzet een plek krijgen en welke nieuwe functies passen daar dan bij? Nu is het Oosteinde een brede dorpsweg met autoverkeer in beide richtingen op niet gemarkeerde rijstroken. Hierop vinden ook de fietsers hun weg. De breedte ligt in de orde van ruim zes meter. Aan beide zijden van de weg wordt in langsricting geparkeerd, meestal met twee wielen op het trottoir, met een maximale capaciteit van circa 40 auto's. De parkeerdruk aan die zijde van Herenstraat is een gegeven.

De trottoirs zijn aan de zeer royale kant, zeker aan de tennisparkzijde. Dit kan door de op zaterdag aanwezige markt gebruikt worden. De straatlengte die door de huidige markt wordt ingenomen is circa 130 meter, met wekelijks een aantal open plekken. Hiervoor is 1.800 tot 2.200 m² nodig. De huidige profielbreedte levert voor sommige marktexploitanten problemen op; voor de een is die te smal en voor de ander te breed. Voor het parkeren van de vrachtauto's van de marktkooplui is het deel van het Oosteinde richting Prins Albertlaan aangewezen. Marktbezoekers parkeren hun auto's meestal op de Rozenboomlaan. Verreweg het grootste deel van de bezoekers komt lopend of met de fiets. Fietsparkeervoorzieningen zijn thans matig aanwezig. Alle dagen in de week is de Rozenboomlaan de toegangsroute tot het centrum en de parkeergarage in de Raadhuisstraat.

Bij een andere inrichting van het Oosteinde dienen de huidige bomen als uitgangspunt. Door die meer bij het park te betrekken wordt de ruimtelijke eenheid van *Vreugd en Rust* sterker. De boomplaatsing in het trottoir lijkt nu op die van een park met wisselende afstanden. Door uitval van bomen is dit zo ontstaan.

Het terugplaatsen van bomen is een goede stap naar het toekomstige gewenste beeld.

Rondom het Oosteinde met de aangrenzende bebouwing en de open parkdelen zijn gebruiksruidtes gelegen, die nu niet met elkaar verbonden zijn door de watergang, door het ontbreken van oversteekmogelijkheden en door een wel aanwezige verbinding die ruimtelijk en qua gebruik op de verkeerde plek ligt. Tussen die delen, links en rechts van het Oosteinde, zijn zichtlijnen aanwezig die versterkt kunnen worden.

Zo is de oranjerie sinds de twintigste eeuw visueel verbonden met het muziekpaviljoen. Daarnaast is het gazon voor de oranjerie visueel verbonden met de entree tot de overplaats en via een derde zichtlijn is de oorspronkelijke overplaats met onder meer de kinderboerderij verbonden. Ook kan de hoofdas van huis *Vreugd en Rust* richting Huis ten Bosch sterker gemaakt worden. De verschillende zichtlijnen rond het huis richting Vliet kunnen op sommige punten hersteld worden. Ook de sterke struiken- en bomengroei aan de zuidzijde van het huis vraagt om een uitdunning naar het oorspronkelijke Zocheer-beeld.

Een paar gebieden hebben meer potentie, zoals het wandelpad op de kinderboerderij, maar dan in de vorm van de negentiende eeuw. Dat reduceert het aantal strekkende meters hekwerken. Een deel van het eiland zou dan een wandelpad en route naar het dierenverblijf worden en een deel voor de dieren blijven ingericht. De ligging van het gebouw van Forum Hadriani aan het Oosteinde kan uitgesprokener, meer de bijzondere kenmerken van dit gebouw tonend. Tenslotte kan het tennispaviljoen meer zijn gezicht naar het Oosteinde richten. Een functie als theeschenkerij kan, gedurende het hele jaar, een verhoging van het parkgebruik betekenen.

Met het inpassen van die gebruiksrelaties en zichtlijnen en het versmallen van het profiel tot een rijweg met twee rijstroken over

een groot deel van het Oosteinde begint het herinrichtingsidee. De watergang langs dit deel van het Oosteinde komt in de oude lijnvoering terug die er tot begin twintigste eeuw was. Het deel tussen Rozenboomlaan en de eerste woning langs het Oosteinde is 190 meter lang. Dat kan worden omgezet tot een groene verbinding met een samengestelde lengte van 100 meter. Een drie- of viertal parkeerplekken voor elk tien tot veertien auto's bijvoorbeeld met daartussen groene terreindelen kunnen de looplijnen en de zichtassen versterken. Doordeweeks parkeren (totaal minimaal 40 auto's), zaterdag kunnen marktcramen opgezet worden, tijdens festivals kunnen vaste of zware elementen daar een plaats krijgen met of zonder een groot tentdoek. Bij festiviteiten rondom het Oosteinde kunnen deze plekken ook gebruikt worden als (bewaakte) fietsparkeerplekken. Tussen de drie of vier parkeerruimten komt aan één zijde een half verharde strook. Daar kunnen de grotere of juist de kleinere marktcramen een plek krijgen. Door de week is deze niet bruikbaar als parkeerplek.

Tegenover het landhuis komt het grootste deel van het oude Oosteinde-profiel beschikbaar voor groen. In dat deel kan eventueel ook de accoladevorm van de oude 'draaikom' teruggebracht worden uit 1773 (zie **5.07**), die dan de as van landhuis tot hek aan de Parkweg zou versterken. Tevens fungeert deze verruiming dan als uitzichtpunt, niet alleen voor de hoofdas, maar ook voor zicht op een aantal beelden uit de beeldenroute. Langs dit deel van het Oosteinde wordt niet geparkeerd. Het Restaurant Central Park heeft een eigen parkeervoorziening in het park. Voor meer plaatsen kan teruggevallen worden op de eerdergenoemde drie of vier ruimten en langs het verdere verloop van het Oosteinde richting Prins Albertlaan.

5.37 Een eigenaar en zijn tuinbaas. Detail tekening H.P. Schouten, 1780. Collectie Stadsarchief Amsterdam

Ter afsluiting

Ruim twee eeuwen geleden begon vader Groen van Prinsterer aan een wandeling door zijn nieuwe bezit *Vreugd en Rust*. Hij zal dat zeker een aantal keren met zijn tuinbaas gedaan hebben. Zij bespraken de mogelijkheden om er een nog mooier complex van te maken. In roerige tijden gaf hij tuinarchitect Zocheer senior de opdracht om de huisplaats gedeeltelijk te vernieuwen. Zijn oudste dochter liep er met de opvolger van de eerdere tuinbaas, haar achternicht haalde er zelfs een hele tuinbaasfamilie naartoe. Tuinbaas Teun Scherpenzeel was de laatste tuinbaas van de particuliere eigenaar. Nieuwe tijden braken aan met nieuwe eigenaren en geen tuinbazen.

Waarom waren die tuinbazen zo belangrijk? Zij waren het die het beeld in stand hielden, dat vooral door Zocheer junior ontworpen was. Hun belangrijkste taak lag in het zorgvuldig beheren van dit tuin- en parkbeeld. Natuurlijk hadden de eigenaren verzoeken tot aanpassingen, maar de tuinbaas gaf de constante waarden van de tuin als geheel aan. Die taak, aandacht voor het hele ensemble, wordt in 2017 in het grote Zocheer-rapport van de provincie ('*Zogher, de fameuse aanlegger' Kwaliteitsimpuls Zocheerparken in de Landgoederenzone Zuid-Holland*) geschetst voor *Vreugd en Rust*. Het is tijd om afscheid te nemen van aandacht voor losse elementen en de nadruk te leggen op het totaalbeeld.. Lukt dit zonder tuinbaas?

De laatste jaren moesten veel grote bomen uit het 'Bosch' plaats maken voor jonge aanplant. Het beeld van het bos herstellen vraagt vele jaren. Dat vraagt constante aandacht van de eigenaar, de gemeente Leidschendam-Voorburg. Die kan samen oplopen met de stichting 'Mooi Voorburg' als een 'eigentijdse' tuinbaas. De betrokkenheid van de stichting met het park beslaat al vele decennia en 'Mooi Voorburg' wil dat ook in de voor ons liggende jaren laten blijken. Kijk naar bijgaand schilderij: daar loopt toch de eigenaar Leidschendam-Voorburg samen met de stichting als de eigentijdse tuinbaas en daarachter, straks, de vrijwilligers, werkzaam in het park?

Noten

Hoofdstuk 1

GAVb = Gemeente Archief Voorburg

ORAVb = Oud Rechterlijk Archief Voorburg

- ↑ Het is vaak moeilijk te achterhalen wanneer een naam die voor een huis of buitenkje in de archieven opduikt, voor het eerst werd gebruikt. Wellicht dat sommige van de in deze paragraaf genoemde namen eerst later in zwang kwamen, maar voor dit verhaal worden hier de namen al gebruikt.
- ↑ Zie over deze plek o.a. Kees van der Leer, *De Kerkstraat met herbergen, De Hopkamer en ander vertier* (2013), p. 25-29.
- ↑ De Heerweg werd vanaf 1886 ter hoogte van *Huis den Dom* en verder oostwaarts Oosteinde genoemd. Zie hierover: Bernard Dijkman, *De straten op de lanen in* (1993), p. 43. Zie voor de twee koepels van *Huis den Dom* de kadastrale kaart van 1832: B759 en B762bis. Zie kaart **1.150**.
- ↑ De Achterweg droeg vanaf 1926 de naam Parkweg. Zie hierover: Bernard Dijkman, *De straten op de lanen in* (1993), p. 46.
- ↑ In 1826 werd melding gemaakt van het plaatsen van een lantaarn aan de ‘Roosebome laan’. Vanaf 1922 is de officiële naam Rozenboomlaan. Bernard Dijkman, *De straten op de lanen in* (1993), p. 51.
- ↑ Zie hierover: De Vink, ‘Voorburgsche Buitenplaatsen’, in: *Jaarboek Die Haghe* (1903) [verder te noemen De Vink (1903)], p. 392-393 en J.C. Kort, ‘Repertorium op de Grafelijke lenen in Voorburg, 1274-1650’, in: *Ons Voorgeslacht* (1986), p. 361-362.
- ↑ Zie over Duivesteyn:Wilco de Jonge, ‘De Duivesteynen’, in *Historisch Voorburg*, jrg. 9, nr. 2 (2003), p. 101-126. Zie eveneens: W. de Jonge, e.a., ‘Duivesteyn en Van Duivenvoorde’, in: *Op weg naar Sijtwende* (z.j.), p. 29-37. Een van de voorouders van Johan de Mijst, Philips van Duivenvoorde (1518-1547), huwde Barbara Wt den Hage. Hun afstammelingen, waartoe ook Johan behoorde, gingen zich Utenhag(h)e noemen.
- ↑ ORAVb, inv. nr.2, fol. 127, 24 november 1611.
- ↑ ORAVb, inv. nr. 2, fol. 129vso, 23 december 1611.
- ↑ ORAVb, inv. nr. 3, fol. 102, 26 juni 1614.
- ↑ J.C. Kort, ‘Repertorium op de Grafelijke lenen in Voorburg’, in: *Ons Voorgeslacht* (1986), p. 356. Zie ook De Vink (1903), p. 407. Als belendingen van deze leengrond worden genoemd aan de oostkant Willem Jansz Hammerlaan en aan de westkant Adriaan Jansz Pierbacker.
- ↑ Zie over Hammerlaan ook: ORAVb, inv 3, fol. 327, 25 maart 1621. In deze akte worden als belendingen genoemd: aan de westzijde van Hammerlaan de weduwe en erfgenamen van Johan de Mijst, aan de noordzijde de Lytwech, aan de zuidzijde de Heerweg en aan de oostzijde de weduwe en erfgenamen van Dirck Jansz Flooren.
- ↑ Zie voor Hammerlaan als bezitter van *De Linde* o.a.: ORAVb, inv. nr. 3, fol. 327, 15 maart 1621. *Onder de Linden* werd tussen 1760 en 1788 uitgebreid met de oranjerie. Zie hierover: Kees van der Leer, ‘Kleine kroniek van Onder de Linden’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 4, nr. 2 (1998), p. 34-37.
- ↑ Wilco de Jonge, ‘De Duivesteynen’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 9, nr. 2 (2003), p. 108.
- ↑ A.J. van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* (1869), p. 273-274.
- ↑ Zie o.a. De Vink (1903), p. 407 en Wilco de Jonge e.a., ‘De Duijvesteinen’, in *Historisch Voorburg*, jrg. 9, nr. 2 (2003), p. 108-109.
- ↑ ORAVb, inv. nr. 7, fol. 13, 7 mei 1644. Tot genoemde datum werd als belending aan de westkant van *De Linde* Johan de Mijst genoemd. Op 7 mei 1644 staat als belending Diederik de Mijst aangegeven hoewel formeel volgens de leenregisters de leengrond naar zijn broer Ulrich was gegaan.
- ↑ Zie bijlage B bij genoemde data.
- ↑ Wilco de Jonge vermeldt in zijn *Op weg naar Sijtwende* (z.j.) op p. 81, noot 25, dat dit manuscript zich bevindt in het familiearchief Van Stolk, Oudenhorn.

²⁰ Gabriël Gorris e.a., *Dorp aan de Vliet* (derde druk, 1977), p. 129-134. Gorris noemt Diederik als eigenaar van *Opmijst* en Johan de eigenaar van *West-Duijvestein*.

²¹ Zie eveneens GAVb, Registers collateraal, 1679, waar Johan met het oog op de erfbelasting aangifte doet van het geërfde.

²² In akte ORAVb, inv. nr. 10, fol 236, 19 maart 1680, waarin Harman Delfkerk zijn huis aan de Vliet naast de scheepswerf verkoopt aan Jan de Vlijm (zie verderop in deze bijdrage), wordt als belending aan de westkant genoemd: de erfgenamen van Cornelis Pietersz Hoochwerff, scheepsmaker. In de akte waarin De Vlijm het huis op 21 augustus 1680 doorverkoopt aan Johan van Alphen staat als belending aan de westzijde Johan Utenhage met huis en scheepsmakerij. De akte die de overdracht van de scheepswerf vastlegt, is in ORAVb niet gevonden.

²³ Zie over deze overdracht aan Van der Speck: De Vink (1903), p. 407, waar hij als bron noteert het leenregister Libro Hooge Overigheijt W. fol. 32, Cap. N.H. De Vink vermeldt deze overdracht onder *Opmijst*, zonder verdere specificaties. Uit het vervolg leid ik af dat dit *Lienburch* moet zijn en niet *Opmijst*, dat via de erfgenamen immers naar Josina Kerbij gaat.

²⁴ ORAVb, inv. nr. 16, fol. 147v, 28 oktober 1771.

²⁵ ORAVb, inv. nr. 12, fol. 142v, 2 juni 1710. Zie eveneens Kees van der Leer, ‘Kleine kroniek van Onder de Linden’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 4, nr. 2 (1998), p. 34-37.

²⁶ ORAVb, inv. nr. 12, fol. 144, 2 juni 1710.

²⁷ ORAVb, inv. nr. 13, fol. 33vso, 27 september 1719.

²⁸ ORAVb, inv. nr. 13, fol. 103, 14 juni 1724.

²⁹ Alle in deze paragraaf genoemde akten zijn te vinden in ORAVb op de aangegeven datum. Daarom is in het vervolg het noemen van de inventarisnummers achterwege gelaten.

³⁰ Zie over Spinoza o.a.: Kees van der Leer, ‘Benedictus Spinoza. Het best bewaarde geheim van Voorburg’, in: *Spraakmakende personen in Voorburgse prentkunst. Uit de collectie van Gerard Duijvestein* (2016), p. 56-61.

³¹ De Vink (1903), p. 419.

³² De hier genoemde Trystram is Abraham Trystram (ook wel geschreven als Triestram), een van de oudst bekende eigenaren van het latere Sionslust. De Vink (1903), p. 428.

³³ Zie over deze aankoop: Kees van der Leer, *De Kerkstraat met herbergen, De Hopkamer en ander vertier* (2013), p. 25 e.v. De aankoop vond reeds plaats op 13 april 1647, de overdracht was eerst op 2 mei 1648. ORAVb, inv. 7, fol. 114, 2 mei 1648.

³⁴ C.H. Voorhoeve noemt in zijn *Lusthoven en oude huizen langs de Vliet* (z.j.) op p. 85 ten onrechte de schoonvader van Ten Ham, Everhard van Barlehar, de bouwheer van *Hoekvliet*. Het perceel grond dat Barlehar volgens Voorhoeve in 1654 kocht om hierop *Hoekvliet* op te bouwen, is volgens de betreffende akte echter grond in de Veenpolder en ligt niet aan de Vliet. ORAVb, inv. 8, fol. 134, 19 december 1654.

³⁵ De Vink (1903), p. 295, noot 1.

³⁶ Zie over Pieter van Groeneveld: H.P. Fölting, *De Vroedschap van ’s Gravenhage* (1985), p. 126-127.

³⁷ ORAVb, inv. 8, fol. 248-250, 15 april 1658. Zie over *Westerloo*: Kees van der Leer en Cees van der Velde, ‘De Grote Loo, Kleine Loo en naburige naamgenoten’, in: *Jaarboek Die Haghe* (2003), p. 103 en 118-119, noot 321, 322, 323.

³⁸ De Vink (1903), p. 295. De Vink verwijst naar de akte van 15 april 1658. De belendingen in deze akte genoemd laten zien dat dit bezit dichtbij *De Loo* lag. Uit de eigenaarsopvolging blijkt dit *Westerloo* te zijn, een naam die in 1736 wordt genoemd bij een taxatie na het overlijden van Cornelis van Zoutelande junior, die de hofstede had geërfd van zijn moeder Elisabeth. Elisabeth van Zoutelande was gehuwd met haar neef Cornelis van Zoutelande, zodat haar zoon eveneens Van Zoutelande heette.

³⁹ Huis nummer twee was inmiddels afgebroken en vervangen door een tuinhuis.

⁴⁰ Zie over Cunera en Elisabeth van Zoutelande: M. Thierry de Bye Dolleman, ‘Het geslacht Van Soutelande’, in: *Jaarboek C.B.G.* (1965), p. 153.

⁴¹ ORAVb, inv. nr. 13, fol. 33v, 27 september 1719.

⁴² Er waren blijkbaar moeilijkheden met de oplevering van dit op 14 juni 1724 door de eigenaar van *Huis den Dom* aan de eigenaar van *Agterhof* verkochte westelijke deel van het weiland. In de belending van *Opmijst* aan de westkant wordt namelijk nog steeds genoemd de eigenaar van *Huis den Dom*, toentertijd de kinderen van Jan van Staveren. In latere akten wordt wel aan de westkant van *Opmijst* Adriaan Sleght genoemd, de eigenaar van *Agterhof*. Zie hierover ook

Hof van Holland, rekesten om mandement, 14 december 1724 en 23 januari 1725, Apollonia van Zeestraten, weduwe Jan van Staveren contra Josph en Josina Kerbij, wonend te Voorburg en Adriaan Sleght, wonend te Rotterdam.

⁴³ Zie over het geslacht Cau: P.D de Vos, *De Vroedschap van Zierikzee* (1931), p. 123-134.

⁴⁴ Zie over *Oostenburg*: Kees van der Leer, ‘Een deftige laan van boerenafkomst’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 14, nr. 2 (2008), p. 7-31.

⁴⁵ ORAVb, inv. nr. 13, fol. 243, 21 september 1733.

⁴⁶ Bij deze eerste hertaxatie omstreeks 1733 stond Josina Kerbij nog als eigenaar genoteerd met de volgende nummers: no. 162: een buitenhuis met een huurwaarde van 10 gulden; no. 163 een huis van ouds een scheepsmakerij verhuurd in drie partijen aan Marie de Bie, Etienne d’ Etoile en Anthonij Bodegrave met een totale huurwaarde van 10 gulden 17 stuivers; no. 164 nog een huis verhuurd aan David La Cene met een huurwaarde van 6 gulden 13 stuivers. Een jaar later waren alle nummers met één verhoogd.

⁴⁷ Nationaal Archief, verpondingen Voorburg, 1733.

⁴⁸ ORAVb, inv. nr. 13, fol. 268, 27 juni 1735. C.H. Voorhoeve vermeldt in zijn *Het verhaal achter de straatnaam* ten onrechte dat Bartholomeus Bosch het toen nog naamloze buitenhuis in 1710 kocht van de weduwe van Pieter van Groeneveld, met wie Voorhoeve de geschiedenis van *Vreugd en Rust* laat beginnen. Tevens schrijft hij dat Bosch de naam *Vreugd en Rust* heeft bedacht. Volgens genoemde auteur zou Bosch op 27 juni 1735 *Vreugd en Rust* hebben verkocht aan Adolph Cau. Dit is echter een verkeerde interpretatie van de hypotheekakte: het gaat in deze akte uitsluitend om een geldlening op onderpand van de buitenplaats, zonder dat de buitenplaats wordt verkocht. Cau verwierf, zoals eerder aangegeven, de buitenplaats van Josina Kerbij.

⁴⁹ Het blok huizen bestond inmiddels uit nog maar drie huizen. Cau was waarschijnlijk al begonnen het blok huizen af te breken.

⁵⁰ ORAVb, inv. 14, fol. 16v, 17 april 1738.

⁵¹ ORAVb, inv. 13, fol. 243 en fol. 268.

⁵² Zie voor de familie van Schuylenburch: Jhr. H.H. Roëll, ‘Bijdragen tot de genealogie van Schuylenburch’, in: *De Nederlandsche Leeuw* (1906), kol. 123 ev.

⁵³ Zie over *Damzigt*: Kees van der Leer, ‘Damzigt. Een Voorburgse buitenplaats met een middeleeuus verleden’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 22, nr. 1-2 (2016), p. 7-55.

⁵⁴ Zie over *Noordervliet*: Kees van der Leer, ‘Kleine kroniek van Noordervliet’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 4, nr. 2 (1998), p. 58-64. Zie over Anthonette van Schuylenburch en menagerieën: Kees van der Leer, *Historische wandelingen in Voorburg en omgeving* (2001), p. 99-165.

⁵⁵ C.H. Voorhoeve, *Lusthoven en oude huizen langs de Vliet* (z.j.), p. 22-23.

⁵⁶ ORAVb, inv. nr. 14, fol. 124, 14 februari 1746.

⁵⁷ GAVb, verpondingen Oosteinde 1746.

⁵⁸ De hier genoemde akten bevinden zich in ORAVb en zijn te vinden bij de genoemde data. Deze transportakte bevindt zich in ORAVb, inv. nr. 5, waarvan wel de indexen bewaard zijn gebleven maar de akten zelf verloren zijn gegaan.

⁶⁰ De Vink (1903) schrijft op p. 419: *2 maart 1784. Mr. Arnoldus Adrianus van Tets [..] aan Adriaan Caan [..] 4 huizen afgebroken, een buitenhuis, in 1751 nieuw getimmerd, een speelhuis, een tuinmanshui en een bouwhuis [..].* De tekst van deze akte uit 1784, die in het vervolg nog ter sprake zal komen, luidt echter: *een hofstede genaamd Vreugd en Rust, bestaande uit een Herenhuis, Orangehuis, koetshuis en stal, met een speelhuis aan de Vliet of Trekvaart, idem tuinmanshuis, mitsgaders een bouwmanswoning [..].* De woorden *in 1751 nieuw getimmerd* ontbreken geheel. Wel komen deze voor in het verpondingsboek van 1756 (GAVb) waarin bij de toenmalige eigenaar Mr. Jan van Schuylenburch staat genoteerd bij zijn bezittingen (no 163, een buitenhuis en de huizen nummer 164, 165, 166 en 167) dat laatstgenoemde vier huizen 164 t.m. 167 in 1751 werden afgebroken en dat in 1751 werden bijgebouwd een speelhuis en een tuinmanswoning.

⁶¹ Zie eerstvolgende transportakte van 28 oktober 1771.

⁶² ORAVb, inv. nr. 16, fol. 145, 28 oktober 1771.

⁶³ Zie voor de gegevens over de familie Van Tets: genealogieonline.nl. Zie eveneens *Nederlands Patriciaat* (1920), p. 282.

⁶⁴ ORAVb, inv. nr. 16, 28 oktober 1771. De bouwmanswoning had in 1733 in de verpondingen nummer 213 gekregen [eigenaar Bastiaan van der Speck].

⁶⁵ Met de heer Van Horssen wordt bedoeld Jan Bouwens, die zich vrijheer van Horssen mocht noemen en die op 21 juni 1760 *Rusthof* inclusief *Onder de Linden* aankocht. Bouwens breidde *Onder de Linden* uit met een oranjerie, waartoe hij de opkamer van de boerenhoeve afbrak om op die plek de nog steeds bestaande oranjerie met twee bouwlagen te bouwen. Zie hierover: Kees van der Leer, ‘Kleine kroniek van Onder de Linden’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 4, nr. 2 (1998), p. 34-37.

⁶⁶ Als belendingen van de 17 morgen en 400 roeden hooi- en weiland gelegen tussen de Broeksloot en de Schenk- of Scheidingswatering werden genoemd: 6 morgen hooi- of weiland in de Binnenpolder tussen de Broeksloot en de Bovenkade, met aan de oostkant de heer van Horssen [*Rusthof*] en aan de westkant de erfgenamen van Jacob de Geer [*Noordenburg*]; 11 morgen en 400 roeden wei- of hooiland in de Veenpolder tussen de Bovenkade en de Scheiwatering, met aan de oostkant de heer en raadsheer van Hees en aan de westkant de erfgenamen van Jacob de Geer [*Noordenburg*].

⁶⁷ ORAVb, inv. 16, fol. 148v, 24 oktober 1771. Hierin komt ook aan de orde de eerdergenoemde leengrond waarmee Johan de Mijst op 25 februari 1613 werd beleend, omschreven als een stuk land groot 1 morgen, deel uitmakend van een woning met 6 morgen land, eertijds toebehoord hebbend aan Claes van Voorburg, strekkend van de Heerweg noordwaarts op tot de Middel- of Achterweg. Van dit stuk is de belending in 1771 aan de oostkant: de heer Van Horssen [*Rusthof* inclusief *Onder de Linden*].

⁶⁸ Zie over deze groenstrook eveneens Anne Jacobs, ‘De tuinen van Vreugd en Rust’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 8, nr. 1-2 (2002), p. 54-55.

⁶⁹ Zie voor toelichting op de kaart van Vreeburg: SB4, Blok, Olde Meierink en partners, *Vreugd en Rust / Juliana-Bernhardpark / Boerenbosje. Tuinhistorische analyse en toekomstvisie* (2000), p. 12-14.

⁷⁰ Cornelis Munts (1746-1795) was schepen van Voorburg en vaandelschilder. De familie Munts bewoonde van 1745 tot 1817 het huis Herenstraat 35, dat toen een geheel vormde met 31 en 33.

⁷¹ Mondelinge informatie Henk Boers, hortulanus van *Hofwijck*.

⁷² ORAVb, inv. nr. 17, fol. 145vso, 2 maart 1780.

⁷³ De Vink (1903), p. 370.

⁷⁴ Zie over Caan en Staphorst o.a.: genealogieonline.nl, *De Nederlandsche Leeuw* (1908), p. 325-326, het *Algemeen Nederlands Familieblad* (1905), p. 219-220 en het *Jaarboek Genootschap Amstelodamum* (1947), p. 110-121.

⁷⁵ SB4, Blok, Olde Meierink en partners, *Tuinhistorische analyse en toekomstvisie Arentsburgh / Hoekenburg* (2000), p. 15.

⁷⁶ De overleden Adriaan Mees was volgens Mr. W.C. Mees, de auteur van de bijdrage in *Jaarboek Genootschap Amstelodamum* (1947), p. 111, geen succesvol zakenman. Hij liet bij zijn overlijden aan zijn echtgenote slechts 10.376 gulden, 5 stuivers en 12 penningen na, waarover 760 gulden, 18 stuivers en 8 penningen belasting moest worden betaald. Toen Hesters moeder in 1776 overleed erfde Hester, evenals elk van haar vijf broers en zuster, 22.000 gulden aanvulling vaderlijk erfdeel en 100.000 gulden uit moeders nalatenschap.

⁷⁷ ORAVb, inv. nr. 18, fol. 32v, 2 maart 1784.

⁷⁸ *Opregte Haarlemsche Courant*, 8 december 1789.

⁷⁹ ORAVb, inv. nr. 19, fol. 13, 25 april 1793.

⁸⁰ Mr. W.C. Mees, in: *Jaarboek Genootschap Amstelodamum* (1947), p. 117.

⁸¹ Mr. H.W.J. Mulder, *Groen van Prinsterer, staatsman en profeet* (1973), p. 10 e.v. Zie eveneens: Mr. T. de Vries, *Mr. G. Groen van Prinsterer in zijne omgeving* (1908), p. 13-14.

⁸² Tegenwoordig is in dit pand aan de Korte Vijverberg 3 het Kabinet van de Koning gevestigd. Zie over de geschiedenis van dit bijzondere pand en gegevens over de familie Groen van Prinsterer: Ch. Dumas en H.P.R. Rosenberg (red.), *Het Kabinet der Koningin* (1991).

⁸³ Zie over Guillaume en zijn familieleden: Mr. H.W.J. Mulder, *Groen van Prinsterer, staatsman en profeet* (1973). Zie eveneens: Mr. T. de Vries, *Mr. G. Groen van Prinsterer in zijne omgeving*, (1908) alsmede Dr. C.T.A. Tazelaar, *De Jeugd van Groen 1801-1827* (1925).

⁸⁴ *Opregte Haarlemsche Courant*, 10 maart 1804 en 25 augustus 1804.

⁸⁵ Dr. C. Tazelaar, *De Jeugd van Groen 1801-1827* (1925), o.a. p. 2-11.

⁸⁶ Manuscript, 1826. Collectie auteur.

⁸⁷ Zo werd in het voorgaande beschreven hoe weduwe Hester Caan-Van Staphorst marmeren beelden, loden vazen, raster- en latwerk etc. te koop aanbood op 8 december 1789 in een advertentie in de *Opregte Haarlemsche Courant*, 8 december 1789, ongetwijfeld omdat zij

- wilde overgaan naar een andere tuinstijl.
- ↑ Zie over de Zocherfamilie eveneens: K.D. Aschman en Stichting In Arcadië, *Zogher, de fameuse aanlegger. Kwaliteitsimpuls Zocherparken in de Landgoederenzone Zuid-Holland (. .)*, (2017).
 - ↑ Marten Loonstra, *Het Koninklijk Paleis Huis ten Bosch historisch gezien* (1985), p. 103 en 108-110.
 - ↑ Mr. T. de Vries, *Mr. G. Groen van Prinsterer in zijne omgeving* (1908), p. 67. Philipse zat in 1821 met Groen in dezelfde studentenclub Tandem waarvan Groen voorzitter en Philipse vice-praeses was.
 - ↑ Zie over de dagboeknotities: Eddie van Roon, ‘Wandelingen, logées en theevisites’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 1, nr. 3 (1998), p. 4-6. Zie eveneens de bijdrage van Constance Scholten in dit nummer.
 - ↑ Dr. C.T.A. Tazelaar, *De Jeugd van Groen 1801-1827* (1925), p. 7.
 - ↑ Zie over deze reddende aankoop: Kees van der Leer en Henk Boers, *Huygens’ Hofwijck* (2015), p. 157.
 - ↑ *Opregte Haarlemsche Courant*, 26 december 1835.
 - ↑ *Dagblad van ’s Gravenhage*, 3 april 1837.
 - ↑ Mari Hoffman was het derde van de vijf kinderen uit het tweede huwelijk van Johan Frederik Hoffman met Catharina Frederika Cornelia Ivoi. Zie over hem: Wikipedia en genealogieonline.
 - ↑ De huwelijksakten bevinden zich in een particuliere collectie, die de auteur mocht inzien.
 - ↑ Zie over Hoffman o.a.: Mr. W.C. Mees, in: *Jaarboek Genootschap Amstelodamum* (1947), p.116.
 - ↑ Uit het huwelijk van Johan Frederik Hoffman en Sophia Caan werd in 1759 geboren zoon Johan Frederik. Deze huwde in 1786 Catharina Frederika Cornelia Ivoi. Hun derde kind was de in 1795 geboren zoon Mari Aart Frederik Henri [Hendrik] Hoffman.
 - ↑ Zie genealogieonline
 - ↑ Het manuscript reisverslag bevindt zich in een particuliere collectie.
 - ↑ *Dagblad van ’s Gravenhage*, 11 december 1827.
 - ↑ C.H. Voorhoeve, *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 34-35; *Dagblad van ’s Gravenhage*, 20 juni 1840. Zie eveneens de bijdrage van Constance Scholten in dit nummer.
 - ↑ H.J. Caan, *Recueil de Documents Relatifs de l’Eglise Française de Voorburg* (1859), p. 8.
 - ↑ *Middelburgsche Courant*, 9 augustus 1866.
 - ↑ Met dank aan Martin Hooymans voor de hulp bij het opzoeken van de kadastrale wijzigingskaarten.
 - ↑ Archief Hoogheemraadschap van Delfland, no. 195bis / 336, geregistreerd onder no. 4, 2 november 1837. Met dank aan Joost Heuvelink die mij attendeerde op dit archiefstuk. Dat later de door de weduwe genoemde Rozenboomlaan, die behoorde bij de door De Vogel van Aalst gekochte buitenplaats *Eynddorp*, in de negentiende eeuw werd toegevoegd aan *Vreugd en Rust* en dienst ging doen als toegangslaan voor dit huis, wordt hier verder niet besproken.
 - ↑ *Dagblad van ’s Gravenhage*, 18 december 1837.
 - ↑ Kadastrale wijzigingskaart, gedateerd 1838/39. De wijzigingskaarten geven de veranderingen altijd met enige vertraging weer.
 - ↑ *Opregte Haarlemsche Courant*, 1 december 1840.
 - ↑ Kadastrale wijzigingskaart, gedateerd 24 mei 1841. Zie over deze oranjerie naar een ontwerp van Zocher eveneens de bijdragen van Korneel Aschman en Joost Heuvelink.
 - ↑ Een Polonceau-spant is opgebouwd uit twee onderspannen driehoekige liggers, verbonden door een trekstaaf en werd omstreeks 1836 ontworpen door de Franse ingenieur Polonceau.
 - ↑ *Dagblad van ’s Gravenhage*, 20 juni 1840.
 - ↑ Zie o.a. de *Rotterdamsche Courant* van 25 juni 1842.
 - ↑ *Rotterdamsche Courant*, 29 augustus 1848.
 - ↑ Zie over *Haasburg*: Rolf van der Krogt, ‘Neyenburch wordt Haasburg’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 9, nr. 2 (2003), p. 144-159.
 - ↑ Zie over *Heldenburg*: Kees van der Leer, ‘De oude hofstede Heldenburg’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 17, nr. 2 (2011), p. 4-31. Zie voor *Oostenburg*: Kees van der Leer, ‘Een deftige laan van boerenafkomst’, en Jan Kok, ‘Van boerenpad tot laan’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 14, nr. 2 (2008), p. 32-70.
 - ↑ Zie kadastrale wijzigingskaart van 23 juli 1852.
 - ↑ Kadastrale legger, artikel 321, volgnummer 77.

^[20] P.J. Lutgers, *Gezigten in de omstreken van ’s Gravenhage en Leyden naar de natuur getekend en op steen gebracht* [. .] met geschiedkundige aantekeningen door W.J. Hofdijk (circa 1855).

^[21] Notaris Schiefbaan, akte nr. 7679, 10 januari 1853. Met dank aan Korneel Aschman. Koper is *Cornelia Adriana Groen van Prinsterer, echtgenote van Marie Aart Frederik Henri Hoffman, grondeigenaar te Voorburg*.

^[22] *Opregte Haarlemsche Courant*, 25 januari 1853. Uit een kadastrale wijzigingskaart van 11 augustus 1854 blijkt dat de koepel van *Den Dom* aan de Vliet nog aanwezig was. De in de advertentie van 1853 aangekondigde afbraak van een koepel betrof blijkbaar de koepel aan de straatzijde. De koepel aan de Vliet is vermoedelijk circa 1891 afgebroken, waarschijnlijk met het oog op de Vlietverbreding.

^[23] Voorhoeve, *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 37.

^[24] *Rotterdamsche Courant*, 7 november 1853.

^[25] Zie over de oprichting der bewaarschool eveneens: Kees van der Leer, ‘Koningin Sophie. De eerste steen voor menschenmin en kinderheil’, in: *Spraakmakende personen in Voorburgse prentkunst. Uit de collectie van Gerard Duijvestein* (2016), p. 134-139.

^[26] Wikipedia.org (2019).

^[27] Mondelinge informatie Constance Scholten.

^[28] *Dagblad van Zuid-Holland en ’s Gravenhage*, 18 september 1854.

^[29] Gemeenteraadsnotulen Voorburg, 28 januari 1856.

^[30] Briefrentmeester kerkelijke goederen der N-H gemeente van Voorburg aan Jhr. Mr. B.C. de Jonge, 24 mei 1889. Particuliere collectie.

^[31] Zie voor een bijzondere wandeling door *Vreugd en Rust*: Anne Jacobs, ‘De tuinen van Vreugd en Rust’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 8, nr. 1-2 (2002), p. 42-57. Dit artikel vermeldt dat de impressie van Craandijk over *Vreugd en Rust* eerst in 1888 werd gepubliceerd in Craandijks *Nieuwe wandelingen door Nederland* (p. 207).

^[32] Dit familiegraf was eerder de grafkelder van Willem, baron van Lyere, heer van beide Katwijken etc. en zijn echtgenote Geertruid Anna van Wassenaer van Duivenvoorde.

^[33] Testament Cornelia Adriana Groen van Prinsterer, wonend Boompjes 66 te Rotterdam, op 20 september 1839 gedeponeerd bij notaris Adam Schadee te Rotterdam.

^[34] Kadastrale legger, art. 321.

^[35] C.H. Voorhoeve, ‘Vreugd en Rust’, in: *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 117.

^[36] Zie over *Essesteijn*: Martin Harms, ‘Boerderij Essesteijn’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 9, nr. 2 (2003), p. 77. Zie over *Noordenburg*: Kees van der Leer, ‘Noordenburg. Een boerderij bij de molen’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 19, nr. 1-2 (2013), p. 100-120.

^[37] *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 3 april 1856, *Rotterdamsche Courant*, 8 juli 1859, 6 april 1861 en 7 april 1862.

^[38] Hertog Carl Alexander van Saksen Weimar was gehuwd met Sophie, een dochter van Koning Willem II en Anna Paulowna.

^[39] *Dagblad van Zuid-Holland*, 15 februari 1866.

^[40] *Dagblad van Zuid-Holland*, 25 juli 1868.

^[41] *Rotterdamsche Courant*, 27 juli 1863.

^[42] De vier kinderen van Teunis en Frederika waren: Evert (1908-1945), Hendrika Sofia (1910-1986), Arie (1912-2004) en Mary (1916-1973). Bron: genealogieonline.

^[43] M.R. van der Krogt en ir. E. Manger, *Uit de school geklapt* (1997), p. 23-25.

^[44] *De Standaard*, 2 september 1881.

^[45] M.R. van der Krogt en ir. E. Manger, *Uit de school geklapt* (1997), p. 25-26.

^[46] De boerderij *Essesteijn* ging o.a. naar familieleden Van Wassenaer die deze boerderij verkochten aan enkele baronnen Van Bijlandt. Zie hierover Martin Harms, ‘Boerderij Essesteijn’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 9, nr. 2 (2003), p. 78.

^[47] Caspar Visser ‘t Hooft, *Een hof tot ons gerief* (2019), p. 88.

^[48] Zie over *Leeuwendaal* en Philipse: Erik Andriessen, *Het verhaal van Leeuwendaal* (2de druk, 2009), p. 132.

^[49] Wikipedia.org

^[50] Guillaumes echtgenote heette Elisabeth Maria Magdalena en Betsy’s moeder Maria Clasina.

^[51] Het album van Betsy Philipse bevindt zich in een particuliere collectie die de auteur mocht inzien.

^[52] Het huis aan de Oude Scheveningseweg werd in de jaren twintig afgebroken en vervangen door een appartementsgebouw.

^[53] John Sillevis, Willem de Jonge, Willem Laanstra, *Johan Antoni de Jonge* (2000), p. 16-17.

^[54] Particuliere collectie.

^[55] Veel van deze brieven worden bewaard op het Nationaal Archief te Den Haag. Zie hierover de bijdrage van Constance Scholten in dit nummer.

^[56] Zie over de gastvrijheid op *Vreugd en Rust* de bijdrage van Constance Scholten in dit nummer.

^[57] Zie over het uitbroeden van de meloenen o.a.: John Sillevis, Willem de Jonge, Willem Laanstra, *Johan Antoni de Jonge* (2000), p. 20.

^[58] *Haagsche Courant*, 22 februari 1913. Zie voor de *zorgzame* aandacht van Betsy de Jonge voor de familie Bregman, de laatste pachtersfamilie op *Noordenburg*: Kees van der Leer, ‘Noordenburg. Een boerderij bij de molen’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 19, nr. 1-2 (2013), p. 100-120.

^[59] De elf kinderen waren Henriëtta Philippina Jacoba [Jet] (1863-1922), Johan Antoni [Jan] (1864-1927), Willem Adriaan [Willem] (1866-1954), Maria Clasina [Marie] (1868-1946), Elisabeth Henriëtta Maria [Betsy] (1869-1955), Anna Johanna [Annie] (1871-1963), Bonifacius Cornelis (1873-1874), Bonifacius Cornelis [Bonne] (1875-1958), Magdalena Maria [Madeline] (1877-1960), Cornelia Henriëtta [Lietje] (1878-1943), Constantijn Leopold [Connie] (1882-1909).

^[60] Zie over Jan de Jonge en zijn familie: Familievereniging De Jonge, *Geschiedenis en genealogie van het geslacht De Jonge* (1985), John Sillevis, Willem de Jonge, Willem Laanstra, *Johan Antoni de Jonge* (2000); Willemien de Vlieger-Moll, *Johan Antoni de Jonge* (2014); Caspar Visser ‘t Hooft, ‘Vreugd en Rust’, in: *Een hof tot ons gerief* (2019), p. 83-104.

^[61] Na de dood van Herman werd een Herman Costerfonds opgericht ter bevordering van de studie van Zuid-Afrikanen aan Nederlandse universiteiten. Jan de Jonge was enige tijd voorzitter van dit fonds.

^[62] Zie over Marie de Jonge: Familievereniging De Jonge, *Geschiedenis en genealogie van het geslacht De Jonge* (1985), p. 226-227 en John Sillevis, Willem de Jonge, Willem Laanstra, *Johan Antoni de Jonge* (2000), p. 22-23.

^[63] Zie over Bonne de Jonge junior: Familievereniging De Jonge, *Geschiedenis en genealogie van het geslacht De Jonge* (1985), p. 228-231.

^[64] Historisch Genootschap, *Herinneringen van Jhr. Mr. B.C. de Jonge*. Met brieven uit zijn nalatenschap (1968).

^[65] *Arnheemsche courant*, 6 augustus 1904.

^[66] Overzicht op 27 augustus 1916 opgesteld door Bonifacius Cornelis de Jonge van de gang van zaken bij de onderhandelingen met de gemeente Voorburg over de verkoop van *Vreugd en Rust* met bijbehorende correspondentie. Particuliere collectie. Ook diverse gegevens in het vervolg zijn hieraan ontleend.

^[67] Daniël Mackay was burgemeester van Voorburg van 1912 tot 1916.

^[68] *Haagsche Courant*, 15 mei 1915 en 23 juni 1916.

^[69] Bonne was getrouwd met Anna Cornelia barones van Wassenaer. Zij was een zus van Adriana Justine Civile barones van Wassenaer, die in 1902 was gehuwd met Jhr. Herman Adriaan van Karnebeek, burgemeester van Den Haag van 1911 – 1918. Het echtpaar woonde in Den Haag aan het Korte Voorhout 4.

^[70] De correspondentie tussen Bonifacius Cornelis de Jonge en de burgemeester alsmede de gemeenteraad van Voorburg bevindt zich in een particulier archief dat de auteur mocht inzien.

^[71] Het officiële besluit van Gedeputeerde Staten is gedagtekend 31 oktober - 1 november 1916.

^[72] *Nieuwe Courant*, 27 april 1917.

^[73] Teun van Scherpenzeel stierf op 10 februari 1941 te Wassenaar. Bron: genealogieonline.

^[74] *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 26 januari 1919.

^[75] C.H. Voorhoeve, ‘Vreugd en Rust’, in: *Het verhaal achter de straatnaam* (1989), p. 38.

^[76] *Het Vaderland*, 14 mei 1921.

^[77] *Haagsche Courant*, 24 juni 1924.

^[78] Zie o.a.: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 29 januari 1923.

^[79] De oprichters waren de Voorburgse aannemer Cornelis J.M.C. Kalis, Wijnand G. de Knokke van der Meulen, directeur van de Waterleiding, administrateur Petrus-Johannes Wolters, Halbe Binnerst, kandidaat-notaris, Douwe IJ. Bakker, medewerker Rijksbelastingen en scheepsbouwer Bartel Wilton. Op Bakker na waren allen woonachtig te Voorburg. Vanaf de opening van het tennispark werd dit gebruikt door tennisclub SOBRI, waarvan de oprichters waren Dick, Kees en Bruin Sonneveld, Sies Olland, Mía Baudet, Geert en Leny Braam en Jan Brinkman.

^[80] Zie hierover: Anne Jacobs, ‘De tuinen van Vreugd en Rust’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 8, nr. 1-2 (2002), p. 54; SB4, Blok, Olde Meierink en partners, *Vreugd en Rust / Juliana-Bernhardpark / Boerenbosje. Tuinhistorische analyse en toekomstvisie* (2000), p. 25.

^[81] Zie voor deze lanen: Kees van der Leer, ‘Een deftige laan van boerenafkomst’, en Jan Kok, ‘Van boerenpad tot laan’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 14, nr. 2 (2008), p. 32-70, alsmede Kees van der Leer, ‘De oude hofstede Heldenburg’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 17, nr. 2 (2011), p. 4-31.

^[82] De maatschap Heldenburg bestond uit: Willem Cornelis Fletterman, architect te Voorburg, Gerard Cornelis Blaauw, bankier te ’s-Gravenhage; Jonkheer Otto van den Brandeler, bankier te ’s Gravenhage, Johannes van Gogh; Franciscus Adolphus Johannes Josephus Hoppe, Adam Nering Bögel en Jan Schipper, koopman.

^[83] GALVb, dossier 1929-1939 aankopen, inv. nr. 31. Dit dossier bevat ook gegevens over de raadsbesluiten en -overwegingen. De aankoop omvatte de boerderijen *Haasburg*, groot ongeveer 37.09,38 hectaren, voor de prijs van één gulden per vierkante meter, gronden en water gelegen in de Veen- en Binckhorstpolder, groot 76.60.12 ha, voor de prijs van twee gulden per vierkante meter, de boerderijen *Oostenburg*, *Heldenburg*, *Noordenburg* en *Vreugd en Rust* en een strook grond aan de Oostenburgerdwarslaan bij *Oranjestrust*, groot 16.197 vierkante meter voor de prijs van acht gulden per vierkante meter. Met de aankoop was circa twee miljoen gulden gemoeid.

^[84] *Vreugd en Rust* (laatste pachter Pieter de Wit) werd circa 1929 afgebroken, *Noordenburg* (laatste pachter Abraham Bregman) in 1930. *Oostenburg* (laatste pachter Willem van der Ham) en *Heldenburg* (laatste pachter Gerrit van der Marel) werden in 1933 geamoveerd. *Haasburg* (laatste pachter Johannes L. van Haaster) in 1972.

^[85] De diverse delen van *Agterhof* worden niet als afzonderlijke bouwstenen beschouwd maar als delen van bouwsteen 9.

^[86] Jacob van den Eijnde breidde *Den Dom* uit door op 31 maart 1610 een stukje van de pastoorscroft te kopen (zie kaart 1.08 perceel 5c). ORAVB, inv. nr. 2, fol. 34.

Hoofdstuk 2

- ↑ P.C. Molhuijsen, P.A. Blok, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel 1*, (1911), kolom 977, lemma Groen van Prinsterer, Petrus Jacobus.
- ↑ Adriaan Caan en Hester van Staphorst werden vier jaar na de geboorte van dochter Adriana Hendrica de trotse ouders van een zoon en stamhouder. Deze Nicolaas Arent, vernoemd naar grootvader Van Staphorst, werd op 3 april 1776 in Rotterdam gedoopt. Rotterdam, Stadsarchief DTB Dopen, Doop Gereformeerd, Rotterdam, archief 1-02, inv. nr. 35, 30-4-1776. Helaas overleed de jongen al in 1777. Ook Johanna Adriana Mees, de op 30 april 1767 gedoopte dochter uit Hesters eerste huwelijk met Adriaan Mees (ca. 1740-1769), overleed jong. Rotterdam, Stadsarchief DTB Dopen, Doop Gereformeerd, Rotterdam, archief 1-02, inv. nr. 33, 23-8-1767.
- ↑ Dat de ambachtsheerlijkheid Ursem afkomstig zou zijn uit de familie Van Staphorst is een hardnekkig misverstand. De waardigheid ging in 1781 direct over van de eerste bezitter naar Adriaan Caan. Haarlem, Noord Hollands Archief, archieftoegang 176, inv. nr. 4.2.13 Heerlijkheid Ursem. Document nr. 235 hierin toont de aankoop van de heerlijkheid door mr. Willem Dekker in 1730 voor f 9.000,- en nr. 236 zijn belening hiermee op 13 april 1731. De volgende belening heeft volgens document nr. 238 plaats op 7 juni 1781 na oprdacht van de kinderen en erven van mr. Willem Dekker in leven president-burgemeester te Gouda, aan mr. Adriaan Caan te Rotterdam die er f 10.650,- voor betaalde. Zijn weduwe Hester van Staphorst werd op 14 september 1789 beleend met de heerlijkheid (document nr. 240) waarna document nr. 242 tenslotte de belening aan hun dochter Adriana Hendrica op 20 april 1798 vermeldt. Na haar dood in 1832 was de ambachtsheerlijkheid tot zijn overlijden in 1876 in handen van haar zoon Guillaume. www.historischekringursem.nl. , met dank aan Arie T.M. Schaap.
- ↑ C.H. Voorhoeve, *Het verhaal achter de straatnaam. Een geïllustreerde historie van Voorburgse straten*, (Voorburg, 1989), p.34.
- ↑ In de achttiende eeuw werd men in familie- en vermogensrechtelijke zaken pas op 25-jarige leeftijd als meerderjarig, of beter: mondig, gezien. Deze bepaling was afkomstig uit het Romeins recht, waarin men deze leeftijd als hoogste volwassenheidsgrens aanhield. In 1809 daalde dit tot 23 jaar, in 1901 tot 21 jaar en uiteindelijk in 1988 tot 18 jaar. Zie over andere: www.geneaknowhow.net .

- Rotterdam, Stadsarchief, DTB Trouwen, Stadstrouw Rotterdam, archief 1-01. inv. nr. 1074, 25-02-1797. Wellicht verbleef zij bij haar tante Sophia Caan (1727-1800), de oudere zuster van haar vader en grootmoeder van Mari A.F.H. Hoffman (1795-1874) met wie haar oudste dochter Cornelia Adriana (1799-1858) in 1821 zou trouwen.
- Volgens overlevering in de familie werd dokter Groen van Prinsterer met spoed bij een dienstbode op *Vreugd en Rust* geroepen en maakte hij zo kennis met Adriana Hendrica Caan. https://rkd.nl/nl/explore/images/23111 (Charles Howard Hodges - portret van Petrus Jacobus Groen van Prinsterer, 1797).
- Chr. Tazelaar, *De jeugd van Groen* 1801-1827, Amsterdam (1925), p. 4 (Proefschrift Universiteit van Amsterdam). Deze informatie is afkomstig uit het 36.000 pagina’s tellende dagboek van Willem de Clercq (1795-1844), net als Guillaume Groen van Prinsterer een van de voormannen van de orthodox-calvinistische beweging Het Reveil. Zie ook: G.J. Schutte, *Mr. G. Groen van Prinsterer*, Goes (1976), p. 7.
- De verkopende partij was Adolf Carel Bentinck van Nijenhuis (1764-1837). C.J.J. Stal, ‘Bewoners en eigenaren’, in: Ch. Dumas en H.P.R. Rosenberg (red.), *Het Kabinet van de Koningin. Geschiedenis van het instituut en het huis aan de Korte Vijverberg*, Den Haag (1991), p. 78 en 80. Overigens bracht een eerdere eigenaar van *Vreugd en Rust*, mr. Johannes van Schuylenburch, in hetzelfde huis Korte Vijverberg 3 zijn jeugd door. Hetzelfde gold voor zijn halfzuster, Anthonetta Buys-van Schuylenburch (1722-1786), die tussen 1762 en 1786 het Voorburgse buiten Noordervliet bewoonde en daar een vermaarde menagerie hield. C.J.J. Stal (1991), p. 75 en http://wiki.toenleidschendam-voorburch.nl/wiki/Noordervliet.
- In Den Haag werden geboren: een dode zoon op 10 september 1798 (*De Haegsche Nieuwe Courant*, 14 september 1798), dochter Cornelia Adriana (‘Keetje’) op 13 september 1799 (*Haagsche Courant*, 16 september 1799) en een dochter op 2 december 1802 (*Rotterdamsche Courant*, 7 december 1802). Zij zou overlijden op de leeftijd van 15 maanden (*Opregte Haarlemsche Courant*, 10 maart 1804). De volgende kinderen werden geboren op *Vreugd en Rust*: zoon Guillaume (‘Willem’) op 21 augustus 1801 (*Rotterdamsche Courant*, 25 augustus 1801), een dochter op 16 augustus 1804 (*Opregte Haarlemsche Coumant*, 21 augustus 1804) die, eveneens op *Vreugd en Rust* na vier dagen overleed (*Opregte Haarlemsche Courant*, 25 augustus 1804) en tenslotte dochter Maria Clasina (‘Mimi’) op 19 juni 1806 (*Opregte Haarlemsche Courant*, 24 juni 1806).
- Tazelaar (1925), p. 4.
- Informatie van het Parlementair Documentatie Centrum op www.parlement.com (beknopte biografie).
- Tazelaar (1925), p. 5.
- J. Zwaan, *Groen van Prinsterer; schriftelijke nalatenschap, deel 8 Bescheiden, deel 1*: 1821-1842, (‘s Gravenhage, 1990), p. 17-18.
- Informatie van het Parlementair Documentatie Centrum op www.parlement.com (uitgebreide biografie).
- ‘De Dames waren voor het grootste deel rijk gekleed. De Koningin en de Prinsessen, vooral de Prinses-moeder, hadden een groot aantal diamanten, jammer dat men die niet op zijn gemak kan bekijken.’ Brief van A.H. Groen van Prinsterer-Caan aan Guillaume Groen van Prinsterer, Den Haag, 20 januari 1816 in: C. Gerretson et al., *Groen van Prinsterer. Schriftelijke nalatenschap: Briefwisseling deel 1 1808-1833*, Den Haag (1925), p. 7.
- Nationaal Archief, Den Haag, nummer toegang 2.21.006.4, Archief van mr. G. Groen van Prinsterer (1801-1876).
- NL-HaNa, Groen van Prinsterer, 2.21.006.4, inventarisnummer 7 (originele document) en Zwaan (1990), p. 9-32. De digitale versie hiervan is als PDF-bestand te downloaden via: http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/groen/#page=0&accessor=toC&view=homePane. Het dagboek werd geschreven tussen 21 april en 17 juni 1822, de periode dat de jonge Groen zich door overwerktheid wat rust van zijn studies moest gunnen. Zelf spreekt hij over ‘... de zwakte mijner gezondheid en de zwaarmoedige droevige stemming’, zie: Zwaan 1990, p. 9, 24 april 1822. Dit verklaart waarom het dagboekschrijven zich beperkt tot drie maanden in 1822. Na deze rustperiode wierp hij zich weer volledig op zijn twee studies en schreef uitsluitend stukken die daarmee te maken hadden. Dit is jammer want in zijn dagboek beschreef hij onderhoudend en gedetailleerd het Leidse studentenleven en gaf hij inzicht in de dagelijkse bezigheden van een gefortuneerd Haags gezin van stand aan het begin van de negentiende eeuw.

- Zwaan (1990), p. 27-28. De passages werden eerder geciteerd in onder andere: E. van Roon, ‘Wandelingen, logées en theevisites’, *Historisch Voorburg*, jrg. 1, nr. 3 (1995), p. 5-6 en H. Mast, ‘Vreugd en Rust te Voorburg’, in: J. Stöver et al., *Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland*, (Zutphen, 2000), p. 257-258.
- Zwaan (1990), p. 30-31.
- Henri Maximiliaan Hoffman (1798-1867) was de jongere broer van Mari Aert Frederic Henri Hoffman (1795-1874), de echtgenoot van Guillaume's oudste zuster Cornelia Adriana (1799-1858).
- Zwaan (1990), p. 26.
- Gerretson (1925), p. 27 (brief dd. 29 juli 1821) en p. 52 (brief dd. 4 juni 1824).
- Zwaan (1990), p. 27. Het gaat hier om eerste Pinksterdag, 26 mei 1822. Een fourgon was in principe een logge bagagewagen; de benaming werd echter ook gebruikt voor een licht tweewielig rijtuigje, een soort chaise of sjees, maar met kap.
- Haar ouders waren: Abraham Johan van der Hoop (1775-1826), jurist en burgemeester van Groningen (1822-1824) en Arnoldina Aleida Maria Thomassen à Thuessink (1776-1859).
- Gerretson 1925, p. 80-81 noot 6. Het gaat hier om een brief van Petrus Jacobus Groen van Prinsterer aan A.A.J. Thomassen à Thuessink, dd. 2 augustus 1827 die zich volgens Gerretson bevindt in het archief Van der Hoop. Onduidelijk is waar zich dit (familie)archief bevindt. De archieven Van der Hoop in Amsterdam, Arnhem en Den Haag worden in ieder geval niet bedoeld.
- Dit kan worden afgeleid uit de adressering van brieven die Guillaume in Steenwijk ontving op 21 en 31 augustus 1827. Het adres luidt: ‘den heer G. Groen van Prinsterer / ten huize van Schuttelaar / op de Markt te Steenwijk.’ NL-HaNa, Groen van Prinsterer, 2.21.006.4 inventarisnummer 124A1, 21 en 31 augustus 1827. Bedoeld is het pand Markt 34-36. Met dank aan Johan Doeven van de Historische Vereniging Steenwijk.
- Gerretson 1925, p. 81-82.
- Groninger Courant*, 27 mei 1828.
- Middelburgse Courant*, 25 oktober 1828.
- Molhuijsen, Blok (1911), kolom 977.
- De bezitsverhoudingen lagen als volgt: ¼ van haar bezit viel direct toe aan haar weduwnaar, van het overige ¾ lag bij hem het vruchtgebruik. Zie hiervoor: Memorie van aangeving voor de belasting op het recht van successie wegens de nalatenschap van wijlen de wel Edel geboren Vrouwe Adriana Hendrika Caan. Nationaal Archief Toegangnummer 3.06.05, inventarisnummer 3546.
- Utrechtsche Courant*, 6 maart 1837 en H.W.J. Mulder, *Groen van Prinsterer. Staatsman en profeet*, Franeker 1973, p. 129.
- Mulder (1973), p. 68.
- Nationaal Archief, Den Haag, Inventaris van de Memories van Successie van Zuid-Holland, 1806-1927, nummer toegang 3.06.05, inventarisnummer 3571.
- s-Gravenhaagsche Courant*, 28 mei 1821. Zij woonden in een van de panden die de familie Hoffman aan de Boompjes (huisnummers 16, 43 en 45) in Rotterdam bezat.
- W.J. Hoffman, ‘Een oud-Rotterdamsche firma. Johan Fredrik Hoffmann en Zoonen, 1734-1899’, *Rotterdamsch Jaarboek* (1915), p. 100.
- Zie voor de lotgevallen van Johann Friedrich Hoffman (1717-17: W.J. Hoffman, *Geschiedenis van de familie Hoffman uit Hachenburg*. Deel II, S.1. (1928), p. 9-41 en D. Nas, ‘De ijzergieterij aan het Buizengat’, (2013) te vinden op: www.nederlandsijzergieterijmuseum.nl.
- Hendrik Adriaan bleef ongehuwd. W.J. Hoffman, ‘Bijdrage tot de genealogie der familie Hoffman’, *De Nederlandsche Leeuw* 29 (1911), p. 148. Johan Frederic trouwde eerst in 1783 de piepjonge Amsterdamse koopmansdochter Anna Henriëtte van Eys (1766-1784) en daarna Catharina Frederica Cornelia van Hangest d'Yvoy (1760-1820) uit Utrecht. Hoffman (1928), p. 95 en 102. Zie voor meer informatie over Hendrik Adriaan Hoffman (1749-1790): Hoffman (1928), p. 42-65 en over Johan Frederic (1759-1825): Hoffman (1928), p. 93-127.
- Zie voor informatie over Johan Frederik (1791-1870): Hoffman (1928), p. 140-161 en over Mari Aert Frederic Henri Hoffman (1795-1874): Hoffman (1928), p. 162-174.
- Hoffman (1928), p. 162-166. De Volkerenslag bij Leipzig vond plaats tussen 16 en 19 oktober 1813. Legers van Rusland, Pruisen, Oostenrijk en Zweden versloegen dat van Napoleon. In totaal waren er 500.000 soldaten bij betrokken, waarvan 80.000 tot 110.000 sneuvelden of gewond raakten. Omdat de doden niet op tijd begraven konden worden, onstond een enorme

epidemie van tyfus en cholera die zich door heel Europa verspreidde.

Gerretson (1925), p. 119. De geciteerde brief dd. 24 december 1828 was gericht aan haar vriendin Marianne Cathérine van Hogendorp (1805-1878), dezelfde die in 1822 met Guillaume een genoeglijke rit per fourgon maakte.

T. de Vries, *Mr. G. Groen van Prinsterer in zijne omgeving*, Leiden (1908), p. 77-82. Beide buitenplaatsen waren gelegen in Wassenaar.

Gerretson (1925), p. 116-119, brief als in noot 43.

Gerretson (1925), p. 357, brief dd. 25 oktober 1830 aan Caroline Andrée van Hogendorp (1800-1869). Het huwelijk van prinses Marianne (1810-1883) met haar neef prins Albert van Pruisen (1809-1872) werd op 14 september 1830 voltrokken in de balzaal van Paleis Noordeinde.

Gerretson (1925), p. 136-137, brief dd. 20 februari 1829 aan Marianne C. van Hogendorp. De Koningin is Wilhelmina van Pruisen (1774-1837), echtgenote van Koning Willem I (1172-1843). De Erfprinses is Anna Paulowna (1795-1865), echtgenote van de latere koning Willem II (1792-1849) en met de Prinses wordt de echtgenote van prins Frederik (1797-1881), Louise Auguste Wilhelmina Amalia van Pruisen (1808-1870) bedoeld.

Mulder (1973), p. 51.

De nalatenschap van Groen van Prinsterer had bij zijn overlijden een waarde van f.1.935.848, 96. Het volledige personeelsbestand werd bij het overlijden van zijn echtgenote in 1879 duidelijk: een kamener, een huisknecht, een werkmied, een koetsier, een oppasser en een huishbewaarster in Den Haag en in Wassenaar een tuinbaas met een knecht en drie arbeiders plus een werkster. G.E.J. Somer, *Groen van Prinsterer. Stamboom en memories van successie*, (Assen, 2009), p. 37, 81 en 106.

De Vries (1908), p. 73.

Hoffman (1928), p. 171. Hoffmans Haagse woonhuis (Kneuterdijk 1) dat ooit tot het bezit van de familie Caan had behoord, kon bogen op een lange geschiedenis. Al rond 1370 verrees er een stadskasteel voor Arnold van Egmond dat tot 1605 in die familie bleef. Daarna werd het huis verkocht en enkele malen gesplitst. Aan het begin van de achttiende eeuw was er het *Gekroont Groot Heeren Logement* gevestigd, waarna het in 1710 overging in handen van Willem Lodewijk baron van Wassenaer, heer van Ruyven die er een bijzonder groot herenhuis van liet maken. Ch. Dumas, *Haagse stadsgezichten 1550-1800*, Zwolle/Den Haag (1991), p. 611. Tussen 1890 en 1918 was in het pand hotel- café-restaurant Royal gevestigd. Hiervoor werd de gevel van de onderste verdieping aangepast. In 1920 betrok de Nederlandse Handelsmaatschappij op deze plaats een gloednieuw kantoor, ontworpen door de architecten Johannes Jacobus (1854-1913) en Marie Adrianus (1879-1963) Nieukerken. Inmiddels is dit gebouw aangepast aan de moderne tijd en huisvest het de Raad voor de Rechtspraak.

Amersfoortse Courant, 12 december 1862. M.A.F.H. Hoffman, *Iets over de handel en scheepvaart met betrekking tot Java*, Rotterdam 1858.

In 1863 stelde het kabinet voor het grootste deel van het Binnenhof af te breken en op die plaats, als herinnering aan de gebeurtenissen van 1813, een modern Paleis voor de Staten-Generaal te laten verrijzen. Hoewel na een lang debat het voorstel met 29 tegen 10 stemmen werd aangenomen (Groen en Hoffman stemden tegen), kwam er uiteindelijk niets van terecht. *Handelingen der Tweede Kamer der Staten-Generaal; 44ste zitting, maandag 19 oktober 1863: beraadslaging over en aanneming van het wetsontwerp tot stichting van een Paleis voor de Staten-Generaal*.

www.explore.nl (database ‘Artists’ van het RKD, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag) en L. Kremer, *De zuiderbuur met groots talent. Nicaise de Keyser en Nederland*, ongedateerde bachelorscriptie Universiteit van Amsterdam, p. 40 (te downloaden via https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/321564).

Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 76E27, brief van Johannes Christiaan Schotel aan Hoffman, 6 juni 1836; brief van Jan Adam Kruseman aan Hoffman, 16 juni 1836; brief van Samuel de Vletter aan Hoffman, 13 juli 1836.

Hoffman (1928), p. 174.

W.N.F. Sibmacher, ‘Het muziekleven van Rotterdam. Historische schets, IIIB’, in: *Caecilia; algemeen muzikaal tijdschrift van Nederland*, jrg. 86 nr. 7 (1911), p. 141.

Het is een misverstand dat Hoffman zich beijverde om een Franse opera in Den Haag op te richten. Deze bestond al in de achttiende eeuw (zie hiervoor: A.J. Loosjes, *Le Théâtre français de La Haye. 1789-1795*, Rotterdam 1946) en werd onder beschermheerschap van koning Lodewijk Napoleon in 1806 nieuw leven in geblazen. Uiteindelijk bestond het

Théâtre français de La Haye, waar in de glorietijd drie verschillende opera’s per week werden opgevoerd, tot 1919. http://www.deoud-hagenaar.nl/2018/01/12/hamlet-in-theatre-royal-francais-de-la-haye en Hoffman (1928), p. 174.

Hoffman (1928), p. 174.

Algemeen Handelsblad, 20 maart 1857 en 23 maart 1863; *Dagblad van Zuidholland en*

’s-Gravenhage, 15 februari 1866 en 25 juli 1868.

Eerste steenlegging: *De Nederlander*, 8 juli 1853; bezoek tijdens de bouw: *Rotterdamsche Courant*, 7 januari 1854. Van de inwijding van de bewaarschool werd in het hele land melding gemaakt: *Algemeen Handelsblad*, 25 mei 1854, *Groningsche Courant*, 26 mei 1854, *Hoornsche Courant*, 30 mei 1854 en zelfs de *Veendammer Courant*, 30 mei 1854. Overigens was dit niet de eerste koninklijke Sophia-bewaarschool. Die werd al in 1840 opgericht in Amsterdam. S.S. Coronel, *De bewaarschool: haar verleden, tegenwoordige toestand en hare toekomst*, (Amsterdam, 1864), p. 93 en 213.

Rotterdamsche Courant, 27 juli 1863. Marie Anna Alexandrine Sophie en haar jongere zuster Elisabeth Sybille Maria Dorothea waren dochters van groothertog Karel Alexander van Saxen-Weimar-Eisenach (1818-1901) en zijn echtgenote prinses Sophie van Oranje Nassau (1824-1897), zuster van koning Willem III.

Ter gelegenheid van zijn inhuldiging bezocht koning Willem II tussen 29 en 31 maart 1841 Rotterdam. Hoffman was hierbij commandant van de Rotterdamse erewacht te paard die de koning inhaalde, begeleidde en tenslotte op maandag 31 maart tot aan de Heulbrug uitgeleide deed. Na hun huwelijk op 8 oktober 1842 in Den Haag passeerden groothertog Karel Alexander en zijn vrouw Sophie op weg naar Weimar, een week later, Rotterdam en ook toen was de leiding van de erewacht in handen van Mari Hoffman. Hoffman (1928), p. 170 en 174.

De Avondbode, 22 juni 1840 en het *Dagblad voor ’s-Gravenhage*, 22 juni 1840. Een chassinet is een houten lijst met daarin een verwisselbare afbeelding. Deze werd met lijnolie doorzichtig gemaakt en van achteren verlicht waardoor de voorstelling in het donker goed zichtbaar was.

Rotterdamsche Courant, 26 juni 1842 en Hoffman (1928), p. 170-171.

NL- HaNa, Groen van Prinsterer, 2.21.006.4 inventarisnummer 124A17, 25 juli 1859.

Dankzij Johannes Luden (1792-1868) zijn we op de hoogte van de gang van zaken tijdens de reünie van 1863. Hij bewaarde documenten hierover die zich bevinden in het Stadsarchief Amsterdam, Archief van de Familie Luden en Aanverwante Families, toegangsnummer 922, inventarisnummer 1.6.1.3.121. W.F. Lichtenauer, *De Nederlanders in Napoleons Garde d’Honneur*, (Rotterdam, 1971), p. 296-299. In Voorhoeve (1989), p. 34-37 werd de bijeenkomst ook beschreven, echter als (ongedocumenteerd) citaat uit Lichtenauer (1971).

Het kleine aantal overlevenden was een gevolg van het feit dat het regiment in 1813 werd samengesteld uit jonge mannen tussen 18 en 30 jaar oud. In 1863 was Hoffman, die indertijd nauwelijks oud genoeg was geweest, 68 jaar. Zijn oudere collega’s waren dus tussen de 70 en maximaal 80 jaar.

Dagblad van Zuidholland en ’s-Gravenhage, 18 juni 1863. Dit korps draagt momenteel de naam Regimentsfanfare Garde Grenadiers en Jagers, tussen 1829 en 2005, in uitgebreide bezetting, Koninklijke Militaire Kapel.

J.E. van der Pot, *Abram, Huibert en Elie van Rijckevorsel*, (Rotterdam, 1957), p. 64. De tijdgenoot van wie het citaat afkomstig was, is Abram van Rijckevorsel (1790-1864). Deze ontkwam zelf aan inlijving bij de Garde d’Honneur door overhaast in het huwelijk te treden. Auteur J.E. van der Pot baseerde zijn boekje op honderden brieven en de ‘Schets van mijn openbaar leven’ die Van Rijckevorsel tussen 1854 en 1864 ten behoeve van zijn kinderen schreef.

Lichtenauer (1971), p.298-299.

Start van de school: *De Nederlander*, 8 november 1852. De liefhebberij van Hoffmans dochter mocht wat kosten. De bouw werd aanbesteed voor f8.800,- terwijl de totale kosten, inclusief de aankoop en afbraak van de oude buitenplaats, geschat werden op f14.000,-. *Leydse Courant*, 13 juni 1853.

Hoffman (1928), p. 177-180.

De Standaard, 21 juli 1887.

R. de Jong, ‘Antirevolutionaire partijen 1848-1879’, in: *Jaarboek Documentatie Centrum Nederlandse Politieke Partijen*, (2001), p. 220. NL- HaNa, Groen van Prinsterer, 2.21.006.4 inventarisnummer 124A30, brief 13 oktober 1871 Otto van Wassenaer van Catwijck aan Guillaume Groen van Prinsterer. Hoffman (1928), p. 180.

- ↑ Hoffman (1928), p. 18r: ‘hij [Otto] had de vier kinderen van zijn oudsten broer tot zich genomen en hen opgevoed.’ Nationaal Archief, Den Haag, Familie Van Wassenaer van Duvenvoorde, nummer toegang 3.20.87, inventarisnummer 1641 (brieven 18 en 19 september 1843 en 19 juli 1875).
- ↑ Bij testamentaire beschikking van mevrouw Groen van Prinsterer- van der Hoop was het echtpaar Van Wassenaer in 1879 in de gelegenheid gesteld Blankenburgh voor f25.000,- aan te kopen. Soomer (2009), p. 110. In 1884 verkocht het paar de buitenplaats aan jhr. Van Engelen van Pijlsweert. Hoffman (1928), p. 182.
- ↑ Hoffman (1928), p. 18r. Opdrachtgeefster van het Katwijkse grafmonument was Maria van Reygersbergh (1632-1673, weduwe van Willem baron van Lyere (1620-1654). Hun kleindochter Maria van Liere (1682-1718) huwde in 1707 Jan Gerrit van Wassenaer (1672-1727), waarmee deze tak van de familie Van Wassenaer verbonden werd met de heerlijkheid van beide Katwijken, 't Zandt en Valkenburg en ook het familiegraf overging op deze familie. In 1922 is het monument geschonken aan de Nederlandse Staat op voorwaarde dat de familie gebruik kan blijven maken van de grafkelder. Dit gebeurde voor het laatst bij het overlijden van Arent Jacob Otto van Wassenaer van Catwijck (1930-1996). www.genealogieonline.nl, www.monumentenbezit.nl en www.online-begraafplaatsen.nl .
- ↑ *Delftsche Courant*, 26 april 1889.
- ↑ www.wikipedia.nl ‘Philipse, Johan Antoni’.
- ↑ www.openarchieven.nl en www.hjmwijers.nl (kwartierstaat Panthaleon van Eck). De twaalf kinderen waren: Petrus Jacobus Adriaan (1829-1836), Antoni Willem Adriaan (1830-1861), Adriana Hendrika (1833-1836), Marie Adriaan Frederik Hendrik (1934-1911), Johan Antoni (1836-1836), Johan (1837-1858), Elisabeth Henriëtte Maria ‘Betsy’ (1839-1840), Anna Johanna (1840-1910), Adriaan Hendrik (1842-1913), Martinus Cornelis Jacobus (1845-1845), Martinus Cornelis (1848-1893) en Antoni (1851-?).
- ↑ E. Schouten, *Zoveel liefde*, Franeker 2018, p. 159-160. Een dappere daad van het echtpaar Hoffman, omdat hun enig kind ongeveer dezelfde leeftijd had.
- ↑ J. de Jonge, *Geschiedenis en genealogie van het geslacht de Jonge*. Zutphen (1985), p. 217.
- ↑ H. Mast, ‘Vreugd en Rust te Voorburg’, in: J. Stöver et al., *Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland*, (Zutphen, 2000), p. 258.
- ↑ *Haagsche Courant*, 18 en 27 augustus 1914, 4 juni 1918.
- ↑ *Bredasche Courant*, 9 oktober 1918 en *Nieuwsblad van Friesland* 11 oktober 1918.
- ↑ *De Maasbode*, 21 augustus 1917, *De Zuid-Willemsvaart* 7 december 1917 en 15 december 1917, *Eindhovensh Dagblad*, 10 december 1917 en 23 januari 1918. Welke manschappen wanneer in Voorburg gelegerd waren, blijkt lastig te achterhalen. Noch het Cavaleriemuseum, noch het Nederlands Instituut voor Militaire Historie beschikt over meer informatie dan in de genoemde krantenberichten is vermeld.
- ↑ *De Maasbode*, 30 juli 1918, *Haagsche Courant*, 8 augustus 1918 en *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 9 augustus 1918.
- ↑ F.J.A.M. van der Helm, ‘Historisch leven langs de Vliet (68). De Spaanse griep’, *Voorburgsche Courant / Leidschendammer*, 7 mei 2015.
- ↑ *Arnhemse Courant*, 8 augustus 1916. Deze lange periode had onder andere te maken met het feit dat Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland aanvankelijk niet akkoord gingen met de aankoop. Pas na een beroepsprocedure werd alsnog toestemming verleend. *De Telegraaf*, 13 juni 1917.
- ↑ *Haagsche Courant*, 27 januari 1919 en *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 12 oktober 1919.
- ↑ Onder andere in het *Algemeen Dagblad*, 14 mei 1918 en *De Maasbode*, 14 mei 1918.
- ↑ *Haagsche Courant*, 23 oktober 1918; *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 26 januari 1919.
- ↑ *Haagsche Courant*, 27 januari 1919.
- ↑ *Het Vaderland*, 3 juli 1920, *De Maasbode*, 21 juli 1919, 24 maart, 21 juni en 4 augustus 1921, *Het Vaderland*, 23 december 1919 (kerst) en *De Maasbode*, 24 maart 1921.
- ↑ *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 30 april 1919, *Haagsche Courant*, 9 december 1919 en 29 april 1922.
- ↑ *Het Vaderland*, 16 september 1920 (bijenteelt), *Het Vaderland*, 30 maart 1921 (werk van Ype Wenning en Willem E. Roelofs) en 5 juli 1922 (Indische schilderijen van J.L. Eland).
- ↑ *Het Vaderland*, 22 januari 1920. Andere medewerkers waren de schilder en graficus Franciscus Johannes Mansveld (1872-1951), de architect en ontwerper Pieter Zwart (1885-1977) en de schilder en tekenaar Herman Heuff (1875-1945).

- ↑ E. Niemeyer en M. Reinders, *De Voorburgse connectie. Voorburg als bakermat voor vroege ideeën van ‘De Stijl’*, (Voorburg, 1999).
- ↑ *Haagsche Courant*, 1 augustus 1919.
- ↑ *Haagsche Courant*, 3 mei 1920. In 1929 zou Pieck met zijn, inmiddels achtkoppige gezin, de villa ‘Huize de Specht’ aan de Parkweg 185 betrekken. S. Simonis, ‘B.J. Koldewey, een Voorburgse architect’, in: *Historisch Voorburg*, jrg. 16, nr. 2 (2010), p. 31.
- ↑ *Het Vaderland*, 5 maart en 14 april 1921, *Algemeen Handelsblad*, 1 mei 1921 en *Het Vaderland*, 5 mei 1922.
- ↑ De advertentie van de gemeente Den Haag verscheen onder andere in *De Telegraaf*, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en *Het Volk*, steeds op 29 januari 1923.
- ↑ *Het Vaderland*, 23 juli en 31 augustus 1927.
- ↑ *Het Vaderland*, 7 juli 1928.
- ↑ *Het Vaderland*, 10 oktober 1928, 11 oktober 1931, 6 mei 1935 en 25 juni 1935. *Delftsche Courant*, 12 januari 1931 en *Bredasche Courant*, 26 mei 1937.
- ↑ *Het Vaderland*, 23 januari 1938 en *De Maasbode*, 24 januari 1938.
- ↑ Mast (2000), p. 259.
- ↑ M.R. van der Krogt, *Uit de school geklapt. Geschiedenis van het Voorburgs lager en kleuteronderwijs*, (Voorburg, 1997), p. 57. De Van Deventerschool heet tegenwoordig de Professor Casimirschool.
- ↑ www.haagsescholen.nl .
- ↑ *Limburgsch Dagblad*, 19 maart 1977.
- ↑ *De Telegraaf*, 9 juli 1985
- ↑ *Vreugd & Rust Nieuwsbrief*(1989) 1 en 2.
- ↑ *Trouw*, 29 juli 1989. Het ging hierbij niet, zoals in het krantenartikel genoemd wordt, om portretten van het echtpaar Hoffman -Groen van Prinsterer door J. Ehnle, maar om die van het echtpaar Varenkamp door dezelfde kunstenaar. Verder om stilllevens van Anna Abrahams (1849-1930), Adriënnne van Hogendorp (1857-1920) en Louis Bron (1884-1959). Met dank aan drs. Milly van Houten-de Kom van het Kunstmuseum Den Haag.
- ↑ *Haagsche Courant*, 31 juli 1916.
- ↑ *De Maasbode*, 21 juli 1919.
- ↑ Mondelinge mededeling van Kees van der Leer, Voorburg.
- ↑ C.W. Voorhoeve, *Voorburg in oude Ansichtkaarten II*, (Zaltbommel, 1980), nr. 32.
- ↑ www.wiki.toenleidschendam-voorburg.nl en www.voorburgpopscene60-70.nl. In O’16 traden lokale bands op als Faceless en Hout, maar ook nationaal bekende: Gruppo Sportivo, en Herman Brood and his Wild Romance.
- ↑ ‘Gebouw Forum Hadriani gerenoveerd’, *Het Krantje*, 15 april 2009 en J. Visser (eindred.), *100 jaar Voorburgse Harmoniekapel Forum Hadriani*, (Voorburg, 1996), p. 65.
- ↑ A. Jacobs, ‘De tuinen van Vreugd en Rust’, in: *Historisch Voorburg*, jrg 8, nr 1/2 (2002), p. 47-48.
- ↑ *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 6 april 1919.
- ↑ *De Telegraaf*, 15 april 1924.
- ↑ *Het Vaderland*, 14 mei 1921 en *Haagsche Courant*, 19 augustus 1921.
- ↑ Gemeentearchief Den Haag, Den Haag, Bevolkingsregister 1861-1879 (Dieben, Franciscus Albertus Johannes, gezinshoofd).
- ↑ De volgende vindplaatsen zijn slechts een selectie: *Haagsche Courant*, 4 juli 1924, *Algemeen Handelsblad*, 12 juli 1924 (Crescendo); *Haagsche Courant*, 21 juli 1925 (Die Haghe); *Haagsche Courant*, 15 juli 1925 (Zang en Vriendschap); *Het Vaderland*, 2 september 1927, 22 juni, 18 juli en 19 augustus 1928, 4 en 20 juli 1929 (Ons Hollandsch Lied). *Het Vaderland*, 19 augustus 1928 en 20 juli 1929, *Haagsche Courant*, 30 augustus 1935 (Con Amore).
- ↑ *Het Vaderland*, 4 juli 1929 (recensie); *Haagsche Courant*, 29 augustus 1925 (Die Voortrekkers); Forum Hadriani begeleidde vooral Ons Hollandsch Lied, zie noot 127; *Het Vaderland*, 20 juli 1934 (Muziekkapel Spoorwijk); *Het Vaderland*, 17 augustus 1934 (Liefde uit Liefdadigheid).
- ↑ *Haagsche Courant*, 24 juni 1924, 19 september 1925, 2 augustus 1930, 3 juli 1935 en *Het Vaderland*, 5 mei 1937.
- ↑ *Het Vaderland*, 7 september 1931 (SDAP) en 1 december 1930 (VVG). *Haagsche Courant*, 7 juni 1935.
- ↑ *Haagsche Courant* 8, februari 1932 (OKK) en 30 augustus 1935 (Con Amore); *Het Vaderland*, 13 januari en 2 maart 1933 (Voorburgse Bridgeclub).

- ↑ *Het Vaderland* en de *Haagsche Courant*, 18 december 1926.
- ↑ *Het Vaderland*, 22 juni 1935.
- ↑ Max Neubert heette eigenlijk Max Neumann. *Het Parool*, 15 september 1947. Over de opening van het café-restaurant *Vreugd en Rust: Haagsche Courant*, 17 april 1937 en *Het Vaderland*, 25 april en 5 mei 1937.
- ↑ *Haagsche Courant*, 18 september 1937.
- ↑ *Het Vaderland*, 1 januari 1938.
- ↑ *Het Vaderland*, 2 juni 1938 (Christelijke Besturenbond); idem 18 oktober 1938 (Nederlands Hervormde Jeugdorganisatie); idem 11 maart 1939 (Immanuel).
- ↑ *Haagsche Courant*, 1 december 1939 (OKK); *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 23 september 1939 (dependance synagoge); *Haagsche Courant*, 30 maart 1940 (kinderkerk); *Het Vaderland*, 23 december 1939 en 16 december 1941 (kerstinwijding); *Trouw* 15 september 1949; *Haagsche Courant*, 21 juni 1943 (inleverpunt).
- ↑ *Voorburgse Courant*, 8 september 1995.
- ↑ *Algemeen Handelsblad*, 9 april 1958 en *Trouw*, 10 april 1958.
- ↑ Mulder (1973), p. 13.
- ↑ *Gereformeerd Gezinsblad*, 30 juli 1966, *Nederlands Dagblad*, 5 juli 1969, 17 maart 1973, 11 augustus 1973 en 22 januari 1975. *Trouw*, 18 maart 1978 en 27 mei 1978 (PSP) en *Trouw*, 10 december 1981 en *Het Parool*, 4 mei 1991 (PvdA).
- ↑ *De Volkskrant*, 18 juni 2007.
- ↑ De verbouwing werd begeleid door de architect Stef van Akkeren. www.vsaa.eu.
- ↑ www.rhogeland.nl.
- ↑ *Haagsche Courant*, 24 maart en 23 juni 1916.
- ↑ *Haagsche Courant*, 24 en 27 juli 1916, *De Tijd*, 25 juli 1916.
- ↑ *Haagsche Courant*, 29 mei 1917.
- ↑ Een keuze uit de bijeenkomsten van Christelijke organisaties: zendingsdagen van de classis Den Haag der Gereformeerde Kerken: onder andere: *Het Vaderland*, 14 mei 1924, 23 mei 1925, 9 juli 1927, 1 juli 1929, 9 juli 1934 en 8 juli 1935. Deze werd in 1936 voor de laatste maal in Voorburg gehouden, vanaf 1937 was de locatie landgoed *Ockenburg*, landdagen van de Gereformeerde Jeugdraad: *Het Vaderland*, 22 juni en 1 september 1926, landdagen van de Bond van Jongelings Vereenigenen op Gereformeerde Grondslag: *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 26 augustus 1927 en bijeenkomsten voor Christenen van alle gezindten, georganiseerd door de Hervormde Staatspartij: *Haagsche Courant*, 10 augustus 1932 en 28 mei 1936.
- ↑ Beide citaten: *Vooruwaarts*, 1 september.
- ↑ De Noot Meer Oorlog Federatie: *Het Vaderland*, 16 mei 1927, de Vereniging voor Openbaar Onderwijs: *Het Vaderland*, 7 september 1935 en de Centrale Bond van Transportarbeiders: *Utrechts Volksblad*, 4 augustus 1938.
- ↑ *Haagsche Courant*, 16 april 1901, *Leeuwarder Courant*, 13 april 1903, *Nieuwsblad van het Noorden*, 12 januari 1904, *Haagsche Courant*, 16 januari 1915 en 31 juli 1916.
- ↑ *De Tijd*, 31 oktober 1928, *Het Vaderland*, 14 november 1928.
- ↑ AVRO/TROS-programma ‘Opsporing verzocht’ van 9, 10 en juli 2013. Met dank aan drs. Milly van Houten-de Kom van het Kunstmuseum Den Haag.
- ↑ Mast (2000), p. 259.
- ↑ *Haagsche Courant*, 20 juni 1925.
- ↑ *Het Vaderland*, 1 juli 1937.
- ↑ *Algemeen Handelsblad*, 9 april 1958 en *Trouw*, 10 april 1958.
- ↑ *Trouw*, 24 februari 1989, *Nederlands Dagblad*, 2 maart 1989, *Leeuwarder Courant*, 23 mei 1989 en *De Telegraaf*, 7 januari 1992.

Hoofdstuk 3

- ↑ Hoffman zat van 1844 tot 1873 in de Tweede Kamer, met uitzondering van de periode februari 1849 - augustus 1850 toen hij lid van de Eerste Kamer was.
- ↑ Moes, Jaap (2012) *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914*, Bijlage III, p. 42: Nederlandsche Staatscourant nr. 195, 1850.
- ↑ Moes, Jaap (2012), p. 210 en 211: ‘De belastinghiërarchie laat bovendien zien, dat een veel

- ↑ groter deel van de aristocraten relatief hoog in de personele belasting was aangeslagen. Er waren ook notabele burgers die met veel uiterlijk vertoon leefden, maar over het algemeen was het front stage impression managemant van aristocraten het imponentst, en ook het kostbaarst.’
- ↑ Vermoedelijk werden deze dieren gehouden op de weide die begin achttiende eeuw werd gekocht van *Huis den Dom*. Zie over deze aankoop de bijdrage van Kees van der Leer in deze uitgave.
- ↑ Zie folder: *Zocherparken in Zuid-Holland*, een publicatie van het Erfgoedhuis-Zuid-Holland (2016).
- ↑ Nog duidelijker is dit te zien op de op bladzijde 157 van dit boek opgenomen foto 3.13.
- ↑ De collectie foto’s van het Haagse gemeentearchief bevat enkele foto’s van de hertenkamp met herten met een datering in de jaren 1930 (Identificatienummers o.89016 en o.89017). Gelet op andere elementen op die foto’s, zoals de auto en het hekwerk en daarbij het gebruik van het terrein voor samenkomsten lijkt mij die datering niet juist.
- ↑ Zie bijvoorbeeld *Het Vaderland*, 8 september 1923.
- ↑ Zie bijvoorbeeld *Het Vaderland*, 25 augustus 1934.
- ↑ *Het Vaderland*, 1 juli 1929, waarin op 10 juli een zendingsdag in het hertenkamp wordt aangekondigd met onder meer een rede over Val en Volheid in verband met de zending onder de Joden.
- ↑ *Het Vaderland*, 9 juli 1934, waarin op 18 juli een zendingsdag in het hertenkamp wordt aangekondigd met onder meer een rede met als titel ‘Jodenzending, het antwoord op het Jodenvraagstuk’.
- ↑ *Het Vaderland*, 11 augustus 1932 geeft een verslag van een druk bezochte evangelisatiedag ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de stadsevangelisatie.
- ↑ *Haagsche Courant*, 28 mei 1936.
- ↑ *Utrechts Volksblad*, 4 augustus 1938: ‘In de grote hertenkamp van de buitenplaats ‘Vreugd en Rust’ te Voorburg was woensdag het speelterrein van de kinderen van de Haagse afdeling van de centrale Bond van transportarbeiders. Vierhonderd kinderen hebben daar hun aandeel ontvangen in de viering van het jubileum, het twintigjarig bestaan van de vakbond.’
- ↑ HGA-archief LV: Ongedateerde notitie uit het gemeentearchief Voorburg inzake de adoptie van het 5de bataljon Jagers.
- ↑ Zie vorige voetnoot
- ↑ HGA-archie LV: Brief van 29 april 1949 van de gemeente Voorburg aan Burgemeester en wethouders van de gemeente ‘s-Gravenhage.
- ↑ HGA-archie LV: Brief van 2 juni 1949 van de gemeente ’s-Gravenhage aan Burgemeester en Wethouders van Voorburg.
- ↑ HGA-archie LV : berekening van kosten voor het inrichten van een hertenkamp in het park ‘Vreugd en Rust’ te Voorburg van de Directeur gemeentewerken d.d. 30 november 1949: restaureren van de stalling f 290,-, afrastering f 7000,- en diversen f 1.210,-.
- ↑ HGA-archie LV Schrijven van 19 december 1949 van Burgemeester en wethouders aan de Raad. In dit schrijven wordt ook f 500,- extra gevraagd voor het voer van de dieren, dus het benodigde bedrag kwam uit op f 9.000,-.
- ↑ *Trouw* 12 januari 1950.
- ↑ HGA-archie LV Brief van 31 december 1949 van het Dierenpark Wassenaar aan B & W te Voorburg.
- ↑ *Voorburgse Courant* 26 mei 1950: de burgemeester memoreerde in zijn dankwoord ‘wat onze plaatsgenoot Luitenant Kleyweg voor het contact tussen Voorburg en de Jagers heeft gedaan.’
- ↑ *Voorburgse Courant* 26 mei 1950.
- ↑ HGA-archie LV: Brief van 26 januari 1950 aan de Directeur van het Dierenpark Wassenaar.
- ↑ Zie noot 19.
- ↑ HGA-archie LV: Brief van 11 juli 1950 van de burgemeester van Voorburg aan Burgemeesters en Wethouders van Bloemendaal, Bergen, Alkmaar, Laren, Helmond, Dordrecht en Vught.
- ↑ HGA-archie LV: Brief van 1 augustus 1950 van B & W te Bloemendaal aan de Burgemeester van Voorburg.
- ↑ HGA-archie LV: Brief van 21 aug.1950 van de directeur Technische Diensten in Lochem aan de Heer P. Bouman, Referendaris gemeente Secretaris, Voorburg.
- ↑ HGA-archie LV: Brief van 11 november 1950 van de gemeente Voorburg aan de Directeur technische Diensten te Lochem. In deze brief wordt tevens vermeld dat het bataljon Jagers,

dat door Voorburg was geadopteerd en uit erkentelijkheid herten zou sturen van Celebes, aan deze toezegging nog niet had kunnen voldoen.

^[1] HGA-archieflv: Brief van 30 juni 1951 aan de directeur gemeentewerken Lochem van de gemeentesecretarie Voorburg.

^[2] *Javabode* 16 januari 1951; *Nieuwsblad voor Sumatra* 15 januari 1951; *Limburgs dagblad* 9 januari 1951 melden de aankomst en *Trouw* 9 december 1950 meldt de inscheping van de herten.

^[3] HGA-archieflv: Overzichtstaat per oktober 1951 van de verzorger van het dierenkamp.

^[4] HGA-archieflv: Overzichtstaat per 30 september 1955 van de verzorger van het dierenkamp.

Hoofdstuk 4

^[1] Zie hiervoor uitbreider: K.D. Aschman en Stichting In Arcadië, *Zogher, de fameuse aanlegger. Kwaliteitsimpuls Zocherparken in de Landgoederenzone Zuid-Holland* (...). Erfgoedhuis Zuid-Holland (2017)

^[2] Ook door auteur in *Zogher, de fameuse aanlegger* (Stichting In Arcadië & Korneel Aschman Erfgoedadvies, 2017)

^[3] Zowel de vorm van de waterloop, de locatie van het hertenhuis, als de opzet van de huisgevels corresponderen niet met het zicht vanaf de Vliet op huis *Vreugd en Rust*: de waterloop heeft andere bochten dan de huidige hertenkamp, het hertenhuis stond aan de zuid- en niet aan noordzijde van de hertenkamp, de huisgevels corresponderen wel met de plattegrond van het aangrenzende buiten *Den Dom*.

^[4] ONA Den Haag, toeg.nr 0373-01, inv.nr 161, aktenr 7679, extract: *verkoop door mr Antonius Alexius Josephus Meijlink, Advocaat alhier aan Cornelia Adriana Groen van Prinsterer, Echtgenoot van Marie Aart Frederic Henry Hoffman, grondeigenaar alhier, van de buitenplaatse het Huis den Dom te Voorburg Wijk C No 2 vap : 171, voor Vijftienduizend guldens*.

^[5] De advertentie voor verkoop van tuinelementen (kassen, broeibakken, tuinbanken, hokken, enz.) en roerende zaken van *Den Dom* is al geplaatst op 3 januari 1851 in het *Dagblad van ’s Gravenhage*. Op 23 januari werd geadverteerd met de verkoop ter sloop van een koepel, perzikenkas, muren en schuttingen. Advertenties voor verkoop ter sloop van het hoofdhuis zijn niet aangetroffen.

^[6] Deze oude hertenkamp is zichtbaar op het Kadastraal Minuutplan, ingemeten 1812, (numeriek) herzien 1819. Zie afbeelding 1.48. Het perceel waarop de oude hertenkamp ligt is aangekocht in 1780. Zie bijdrage Kees van der Leer, hoofdstuk 1, p. 38: ‘aankoop stuk weiland dat ooit bij *Den Dom* behoorde’. Deze hertenkamp is waarschijnlijk aangelegd na 1789: op 8 december 1789 adverteerde eigenaresse douairière Hester Caan-van Staphorst in de *Opregte Haarlemsche Courant* met de verkoop van *zwaare opgaande* [...] *BOOMEN*, [...] *benevens eenige Marmere Beelden met hunne Voetstukken, Lodee Vaasen, Raster- en Lat-Werk, Turkse Tent en andere Goederen meer*. Dergelijke advertenties geven vaak het moment aan dat een park gaat worden veranderd naar een nieuwe tuinmode, in dit geval de landschapsstijl.

^[7] Een gefaseerde uitvoering van een project kwam vaker voor. Zo komen in de kasboeken van *Duivenvoorde* de kostenposten voor het plan van Zocher junior en de uitvoering hiervan voor van februari 1841 tot en met december 1857 (geciteerd in K.D. Aschman, *Buitenplaats Duivenvoorde, thw parkaanleg*, 11-2015).

^[8] *Opregte Haalemsche Courant*, 12 december 1837, *OPENBARE VERKOOPING* [...] *van eene PAARDENSTAL, KOETSHUIS en MUREN, mitsgaders een solide modern IJZER HEK, [...] tot Afbraak*.

^[9] Van deze en andere Hulpkaarten betreffende *Vreugd en Rust* zijn in het Kadastraal archief geen Veldwerken (opmetingstekeningen) bewaard gebleven. Waarschijnlijk vond de opmeting, zoals te doen gebruikelijk, plaats in het jaar voor het dienstjaar. De hulpkaart heeft geen datering van opmaak en deugdelijk-verklaring.

^[10] Tekening in; C.D.H. Moes, *Architectuur als sieraad van de natuur*, NAI 1991, p. 155

^[11] *Opregte Haalemsche Courant*, 1 december 1840, *OPENBARE VERKOOPING tot afbraak, van een TUINMANS-HUIS met ORANJERIE* [...].

^[12] Hulpkaart 10, dienstjaar 1841/42, ‘Gezien en goedgekeurd ’s hage den 24e Mei 1841’.

^[13] GAW, id.nrs WASKATEK-0266 plattegrond, -0267 vooraanzicht en -0269 doorsnede.

^[14] Beide in: Moes (1991), p. 88 en p. 135.

^[15] Hulpkaart 34, dienstjaar 1852, ‘opgemaakt en deugdelijk verklaart te ’s Gravenhage den 23 July 1852’.

^[16] Zie voor de bouw- en bewoningsgeschiedenis van het huis eveneens de hoofdstukken 1, 2 en 3.

^[17] *Backershagen* werd in 1837 gekocht door een achterneef van mevrouw Hoffman-Groen van Prinsterer, mr. Jan de la Bassecour Caan (1786-1844). *Oosterbeek* werd in 1839 gekocht door Arnoud Willem baron van Brienen van de Grootte Lindt (1783-1854), eigenaar van *Clingendael*. Overigens heeft de voorgevel ook gelijkenis met die van buitenplaats *Welgelegen* in Rijswijk, toen van familie Van der Kun. Deze (voormalige) buitenplaats is echter nog nooit diepgaand historisch onderzocht.

^[18] Zie voor de verdere geschiedenis van de hertenkamp het hoofdstuk ‘Hertenkamp *Vreugd en Rust*: Van statussymbool naar kindervreugd’.

^[19] Hulpkaart, 41, dienstjaar 1854, ‘opgemaakt en deugdelijk verklaard te ’s Gravenhage den 11e Augustus 1854’.

^[20] Hulpkaart 502 betreft de opname van de verbouwing van het hoofdhuis, de hertenkamp is alleen met buitencontour ingetekend. Dienstjaar 1923, ‘opgemaakt en deugdelijk verklaard te ’s Gravenhage den December 1921’

^[21] Zie o.a. p. 101, afbeelding **1.156**.

Colofon

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met de stichting 'Mooi Voorburg'

Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Postbus 49

2270 AA Voorburg

Telefoon: 070 3867456

Website: www.historischeverenigingvoorburg.nl

E-mail: info@historischeverenigingvoorburg.nl

Bestuur

A.J. (Arjen) van Aalst, lid

R.M.W. (Renier) van Gelooven, voorzitter

W.J.E. (Evert) van de Graaff, lid

P.J. (Nelleke) Kok, lid

M.T.A.M. (Marcel) van der Lans, secretaris

B. (Bas) Nieuwenhuizen, lid

C.W.A.M. (Kees) van Paridon, lid

F.G.W. (Frits) Steinhorst, penningmeester

Lidmaatschap 2020

25 euro

Penningmeester HVV te Voorburg

ING-rekening: NL26INGB 0000 2883 21

Rabobank-rekening: NL37RABO 0127 6787 43

Historisch Voorburg

Jaargang 26 (2020) nummer 1

Redactie

A.E. (Anne) Jacobs

C.L. (Kees) van der Leer

C.L.H. (Constance) Scholten

P. (Peter) Spannenburg

Redactieadres

Laan van Rustenburg 16

2271 XT Voorburg

Telefoon 070 3868495

Teksten

Korneel Aschman

Marie-Thérèse Ford-Claasen

Joost Heuvelink

Kees van der Leer

Constance Scholten

Beeldredactie

Kees van der Leer, Ronald Meekel en de auteurs

Fotografie

Ronald Meekel

Vormgeving en beeldbewerking

Ronald Meekel, same-d Voorburg

Druk

Opmeer papier pixels projecten, Den Haag

ISSN 1381-4672

Copyright

Overname van teksten uit Historisch Voorburg is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke belangen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt dankzij de financiële steun van:

Provincie Zuid-Holland, erfgoedlijn Landgoederenzone/Hollands Buiten

Gemeente Leidschendam-Voorburg

Central Park, Voorburg

Tennispark Vreugd en Rust, Voorburg

WVK Makelaars, Voorburg

Brasserie De Koepel, Voorburg

Notariskantoor mr. R.M. Dom, Voorburg

C&D Makelaardij, Voorburg

MOULIN DE VFLIEGER.

Winger sloot

Cynderp

Maison de Den Dom.

Ten Lue Boerum

Maison de Vreugd en Rust.

Maison de Rusthof

Vreugd en Rust en omgeving op de kadastrale kaart van 1832. Collectie Kadaster

Het Voorburgse *Vreugd en Rust* is nu een fraai openbaar park met historische bebouwing, maar tot in de afgelopen eeuw was het nog particulier eigendom. Voor deze aflevering van haar tijdschrift heeft de Historische Vereniging Voorburg samengewerkt met de stichting 'Mooi Voorburg'. De geschiedenis van grondgebied, huis en bewoners wordt door Kees van der Leer nauwgezet in een tiental 'Bouwstenen' beschreven en Constance Scholten schetst een geschiedenis van de gastvrijheid die een buiten als *Vreugd en Rust* kon bieden. Marie-Thérèse Ford-Claasen en Joost Heuvelink als representanten van 'Mooi Voorburg' alsmede Korneel Aschman bespreken in hun bijdragen zowel de architectuur als de ontwikkeling van de uitgestrekte tuin en de hertenkamp en stellen onder meer vast hoe groot het aandeel van de befaamde Jan David Zocher en zijn vader hierbij is geweest.